

PEME XVIII. PhD - Konferencia

2019. április 11.

BUDAPEST

A

PEME XVIII. PhD - Konferenciájának előadásai

(Budapest, 2019. április 11.)

Szerkesztette:

Dr. Koncz István – Szova Ilona

Elektronikus könyv

2019

ISBN: 978-615-5709-08-1

Kiadja a Professzorok az Európai Magyarorszáért Egyesület

Tartalom

AJÁNLÁS	5
Baksa Máté: A digitális átalakulás hatásai az üzleti szolgáltató szektorban / Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástani Doktori Iskola	6
<i>Lektorálta: Dr. Gyarmati Péter</i>	6
Dr. Fáskert Éva: Megoldásra váró feladatok a megváltozott munkaképességű személyek ellátása kapcsán / Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola	13
<i>Lektorálta: Dr. Mészáros Sándor</i>	13
Balogh Atila: A Keresztes-Fischer Ferenc vezette Belügyminisztérium takarékosági politikája a rendészet területén (1931-1935) / Károli Gáspár Református Egyetem BTK Történelemtudományi Doktori Iskola	18
<i>Lektorálta: Dr. Fűrj Zoltán és Dr. Nagy László</i>	18
dr. Bábosik Mária: Körkép a hazai középiskolai tehetséggondozásról / Pécsi Tudományegyetem Földtudományi Doktori Iskola	35
<i>Lektorálta: Dr. Gyarmati Péter és Dr. Koncz István</i>	35
Busku Szilvia: A szorongás-fenomén filozófiai konceptualizálódása / Miskolci Egyetem	64
<i>Lektorálta: Dr. Kemény László és Dr. Mező Ferenc</i>	64
Csicsor Attila: Humuszanyagok, mint antioxidánsok? / Szegedi Tudományegyetem Környezet Tudományi Doktori Iskola	74
<i>Lektorálta: Dr. Fejes Zsolt és Dr. Kádár Gyula</i>	74
Dr. Hohmann Balázs: Az integritás tanácsadókra értelmezhető kommunikációs követelmények a közigazgatás átláthatóságának tükrében / Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Közigazgatási Jogi Tanszék	82
<i>Lektorálta: Dr. Fehér Zsuzsanna és Dr. Mészáros Sándor</i>	82
Dr. Kovács Edit: A közfoglalkoztatás jogi szabályozásának hatásai a munkanélküliség területi egyenlőtlenségével összefüggésben / Pécsi Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Doktori Iskola	90
<i>Lektorálta: Dr. Mészáros Sándor</i>	90
Dr. Makkos Nándor: Egyenlő bánásmód elve a közszolgálatban / Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatási Doktori Iskola	106
<i>Lektorálta: Dr. Kemény László</i>	106
Erdős Márton: „Elmegyek.” Gróf Teleki Pál halála, a nem létező rejtély / Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola/	115
<i>Lektorálta: Dr. Fűrj Zoltán és Dr. Nagy László</i>	115
Fekete Eszter: Performance evaluation for operational development / Miskolci Egyetem Vállalkozáselmélet- és gyakorlat Doktori Iskola	120
<i>Lektorálta: Dr. Melles Hagos Tewelde</i>	120

Kaposi Krisztina: Comico-Tragoedia - egy „rész szerint víg, rész szerint szomorú história” textológiai rejtelmek / PPKE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola.....	128
<i>Lektorálta: Dr. Fehér Zsuzsanna.....</i>	<i>128</i>
Langár Bence: Megvalósítható és elérhető egy optimálisan működő, fejlett hazai tőkepiac? / Miskolci Egyetem – Vállalkozáselmélet és Gyakorlat Doktori Iskola	136
<i>Lektorálta: Dr. Melles Hagos Tewolde .....</i>	<i>136</i>
Lengyel Emese: Kékszakáll reloaded: egy operett újramarkázása 2018-ban / Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar.....	142
<i>Lektorálta: Dr. Pálkövi Mária és Dr. Börcsök Gizella.....</i>	<i>142</i>
Perge Anna: Hátrányos helyzet, mint az egészség meghatározója / Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar Vállalkozáselmélet és Gyakorlat Doktori Iskola	154
<i>Lektorálta: Dr. Fejes Zsolt és Dr. Egri Tímea .....</i>	<i>154</i>
Karácsony Szilvia: Molnár kontra Vígszínház: a megegyezés éve / PPKE – BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola.....	160
<i>Lektorálta: Dr. Fehér Zsuzsanna.....</i>	<i>160</i>
Róth Csaba: Lány nanokapszulák előállítására intelligens polimer mikrogélekből / ELTE – természettudományi Kar; Kémiai Intézet; Fizika Kémia Tanszék; Kémia Doktori Iskola.....	167
<i>Lektorálta: Dr. Kádár Gyula .....</i>	<i>167</i>
Rugóczy Péter: Kobalt szelektív oldásának hatása a WC-Co fémmatrica anyagokon kémiai gőzfázisú módszerrel leválasztott gyémántréteg képződésre / Miskolci Egyetem Kerpely Antal Anyagtudományok és Technológiák Doktori Iskola.....	179
<i>Lektorálta: Dr. Kádár Gyula .....</i>	<i>179</i>
Szabó János: A felsőoktatási tehetséggondozás nemzetközi trendjei / Pécsi Tudományegyetem Pszichológiai Doktori iskola.....	186
<i>Lektorálta: Dr. Mező Kata és Dr. Koncz István .....</i>	<i>186</i>
Szabó Zsolt Mihály: A globális öregedés gazdasági hatásai a nyugdíjbiztonságra / Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola	205
<i>Lektorálta: Dr. Melles Hagos Tewolde és Dr. Zachár László .....</i>	<i>205</i>

Egyesületünk, mint az ország legnagyobb értelmiségi szakmai és érdekvédő független civil szervezete egyik küldetésének tekinti a jövő kutatói elitjének a „kitermelését.”

Tíz éve meghatározó központi programunk a jövőbeni társadalmi és gazdasági perspektívákat megalapozó - elsősorban PhD-s és MA-s – kutatások felkarolása, a fiatal kutatók én- és szakmai prezentációs képességeinek fejlesztése, s tudományos eredményeik közreadása. Eddig 18 nemzetközi PhD- konferenciát szerveztünk, melyekre építve /mintegy 1000 fiatal résztvevő tanulmányaiból/ közel 11 000 oldalt publikáltunk 18 elektronikus kötetben.

A jelen kötet a XVIII. nemzetközi fiatal kutatók konferenciáján elhangzott előadásokra épülő tanulmányokat tartalmazza – melyek a konferencia szekció-elnökségei és a lektorok véleménye szerint is nagyon színvonalas tudományos munkák. Gratulálunk a szerzőknek.

Az eddigiekhez képest új elem a kötetben a PEME egyik fő programjához, a kiterjesztett tehetséggondozáshoz kapcsolódó tanulmányok (dr. Bábosik Mária és Szabó János drs. írásai) külön ajánlása az olvasók felé.

Meggyőződésünk szerint a tehetséggondozásnak minden gyereket és fiatalt el kell érnie. Ehhez adnak háttérrel Dr. Bábosik Máriának a középiskolások körében folyó tehetséggondozás körképének a látványos megrajzolását célzó tanulmánya és Szabó Jánosnak az egyetemi hallgatók körében folyó tehetségfejlesztési lehetőségek feltárását összegző írása. Természetesen a többi tanulmány is nagy segítséget ad *a legkülönbébb tudományterületeken folyó kutatások* érzékletes bemutatásához.

Mi is a kiterjesztett tehetséggondozás: valamennyi gyermek és fiatal személyiségállapotának és személyiségeszközeinek (kommunikációs eszközeinek, érzelmi-indulati, szorongás-háztartásának kódolási és dekódolási készségeinek stb.) felmérése, a fejlesztési perspektíva prognosztizálása, a kiigazítási/fejlesztési szükségletek megállapítása, az egyes személyiségekben maximálisan eredményes fejlesztő/dúsító struktúra, módszerek, eszközök és tartalom megtalálása, a működési algoritmus megtervezése, s a képzők kiképzése, szupervíziója stb. Erre épül az adottságok kibontakoztatása.

Látható, hogy ez a megközelítés valamennyi magyar gyermek és fiatal számára lehetővé tenné a felmérő/fejlesztő rendszerbe kerülést és maradást, s a személyiségbeli adottságokra és tehetségre építve megalapozható a sikeres/hiteles én-közlés, önkifejezés, önmegvalósítás, az összehangolt önismeret. Eközben olyan jártasságok-készségek adhatók, amelyekkel a fiatal egyértelmű és sikeres lesz az interperszonális viszonyaiban, a továbbtanulási és munkaerő-piaci versenyszituációkban. A hangsúly a hiteles, integrált személyiséggé nevelésen van. A korszerű, országosan segítő programot tervezők erre a variációra építhetnek elsősorban. A személyiségsikerhez erős-énű, erős felismerési- és kezelési képességgel rendelkező egyedek kellenek, az ezeket megalapozó nevelési rendszerben megnő a tanár/tréner diagnosztizáló, prognosztizáló, ható-, perspektíva-állító, -kijelölő és fejlesztő szerepe.

A Kiadó és a szerkesztők nevében a kötetben szereplő összes tanulmány szerzőjének *gratulálunk*, s további tudományos sikereket kívánunk.

Jó úton haladnak!

Dr. Koncz István

Tanulmányomban a hazai üzleti szolgáltatóközpontokban zajló digitális átalakulás jelenlegi trendjeit és várható irányait mutatom be. Kutatócsoportban végzett kutatásunk során tizenöt vezetővel és technológiai szakértővel készítettünk interjút három hazai üzleti szolgáltatóközpontban. Az így kapott eredményeket egy nagymintás iparági felmérés adatainak segítségével értelmezem. Az interjúk és az iparági felmérés során a fejlett technológia ernyőfogalma alá tartozó olyan technológiai megoldások használatát vizsgáltuk, mint a robotizált folyamat-automatizálás, a prediktív elemzések, a chatbotok vagy a mesterséges intelligencia. Tanulmányomban arra a következtetésre jutok, hogy a hazai üzleti szolgáltatóközpontok a technológiai fejlődés nyertesei, ami a szektor további növekedésének mozgatórugója lehet

Kulcsszavak: ipar 4.0, digitális átalakulás, üzleti szolgáltató központ,

Bevezetés

Egyre több kutatás foglalkozik a részben már zajló, ám nagyobb részben még kibontakozás előtt álló negyedik ipari forradalommal (Hortoványi & Vilmányi, 2018; Szabó, Horváth, & Hortoványi, 2019). A robbanásszerű technológiai fejlődés minden várakozás szerint jelentős hatással lesz a társadalmi, gazdasági és szervezeti működés különböző aspektusaira (Bhimani & Willcocks, 2014). Az ipari vállalatok esetében az Ipar 4.0 keretrendszer (Nagy, 2019) foglalja össze a technológiai és társadalmi környezet, illetve a szervezeti, stratégiai és alkalmazott technológiai alrendszerek közötti összefüggéseket (Demeter, Losonci, Nagy, & Horváth, 2019). Mivel a digitális átalakulás újabb hulláma a szolgáltató szektorban és az irodaüzemekben (Horváth, 2019) is számottevő változásokat hoz, indokolt egy ezzel foglalkozó elméleti keretrendszer kialakítása.

Az üzleti szolgáltató szektor a magyar nemzetgazdaság jelenleg is szignifikáns, dinamikusan növekvő ágazata. A nemzetközi vállalatcsoportok más tagvállalatai számára nyújtott üzleti szolgáltatások előállításával foglalkozó szervezetek mintegy 50.000 embert foglalkoztatnak, a GDP 1,2 százalékát és a teljes nemzeti export 1,6 százalékát állítják elő (Drótos et al., 2018). Az elmúlt években megjelenő és egyre megfizethetőbbé váló fejlett technológiai termékek jelentős hatást gyakorolnak működésükre. A fejlett technológia ernyőfogalma alatt olyan megoldásokat találhatunk, mint az integrált vállalatirányítási rendszerek (ERP), a felhőalapú szolgáltatások (Füzes, 2019; Füzes, Szabó, & Gódor, 2018), a vállalati közösségi média felületek, a Big Data-alapú elemzések vagy a mesterséges intelligenciára épülő előrejelző és döntéselőkészítő rendszerek (Bhimani & Willcocks, 2014; Chui, Manyika, & Miremadi, 2015). Az üzleti szolgáltató központokban – tevékenységükből adódóan – legtöbbször mégis az automatizálás és a robotikus folyamat-automatizálás (RPA) jelenik meg, mint hatékonyságnövelő technológia.

Kutatócsoportban (Dr. Marciniak Róbert vezetésével Dr. Móricz Péter közreműködésével) végzett kutatásunkban budapesti és székesfehérvári székhelyű üzleti szolgáltatóközpontok vezetőivel és technológiai szakértőivel készített interjúk során arra a kérdésre kerestünk választ, hogy milyen szervezeti és stratégiai környezetben, milyen projektek keretében vezetik be a digitális átalakulás új hullámát jelentő technológiai megoldásokat.

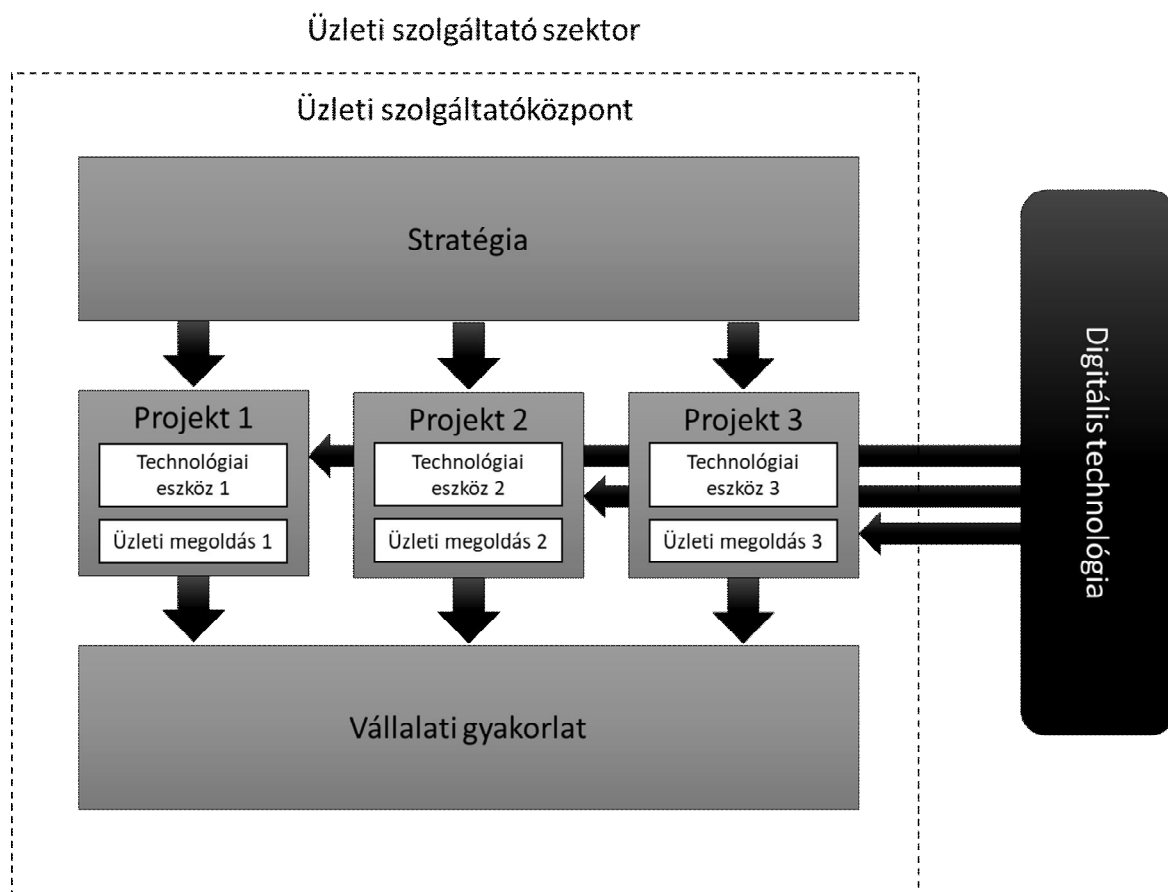
Elméleti háttér

Elvégzett kutatásunk értelmezési keretként fontos ismertetnem az üzleti szolgáltató szektor és a digitális átalakulás alapvető fogalmait. Az üzleti szolgáltató szektor a tercier szektor azon szegmense, amely az üzleti tevékenységeket támogató szolgáltatásokat végző vállalatokat tömöríti. Az üzleti szolgáltatásokat tekintve megkülönböztethetjük a tudás-intenzív és az operatív szolgáltatásokat: előbbiek közé tartozik például a számvitel, pénzügy, kutatásfejlesztés és más professzionális szolgáltatások, utóbbiak között pedig olyan szolgáltatásokat találhatunk, mint a létesítménygazdálkodás vagy a munkaerőkölcsönzés (Alvesson, 2004). Az üzleti szolgáltató szektorban működő vállalatok az üzleti szolgáltatóközpontok: olyan részben vagy egészben tulajdonosi és vezetési szempontból is független külső (outsourcing) vagy tulajdonosi körön belüli belső (shared service) cégek, amelyek különböző tevékenységeket vagy üzleti folyamatokat végeznek a megbízó számára (Lacity & Willcocks, 2015). Ezek jellemzően önálló leányvállalatként működő szervezetek tehát vagy piaci alapon szolgáltatnak más vállalatoknak, vagy ugyancsak piaci elvek alapján az anyavállalat más szervezeti egységeinek nyújtanak szolgáltatásokat – e két működés együttes előfordulása sem ritka, többnyire a belső szolgáltatás dominanciája mellett (Shared Service Center, SSC).

A digitális átalakulás átfogóan a vállalati stratégia, a struktúra, a folyamatok és az üzleti modellek megváltoztatását jelenti. Ennek során a vállalatok a fejlett technológia jelentette megoldásokkal veszik fel a harcot a megváltozott versenykörnyezetben (Hortoványi & Vilmányi, 2018; Szabó et al., 2019). Az érintett vállalatok a digitális technológia alkalmazásával saját rugalmasságukat és alkalmazkodókészségüket igyekeznek növelni annak érdekében, hogy megtarthassák vagy növelhessék versenyképességüket. Az említett technológiai megoldások között a mesterséges intelligenciára építő eszközök jelentik a legmagasabb fejlettségi szintet: ilyen például a kognitív automatizálás vagy a természetes nyelvet felismerni képes chatbotok (Davenport & Kirby, 2015). Az ernyőfogalom alá tartozó további technológiai megoldások között találhatjuk az integrált vállalatirányítási (ERP) rendszereket és az üzleti intelligencia (BI) rendszereket, a vállalati közösségi média szoftvereket, a Big Data elemzéseket és az adatbányászatot. Vállalatvezetőkkel és technológiai szakértőkkel végzett interjúink során a prediktív elemzésekkel, az adatbiztonsággal, az üzleti szimulációkkal, illetve a felhőalapú rendszerekkel és a kiterjesztett valósággal kapcsolatos kérdéseket is feltettünk.

A kutatócsoportunk által alkalmazott kutatási modellben a vizsgálati egységek az egyes üzleti szolgáltatóközpontok, azonban ezeket nem önmagukban, hanem iparági és technológiai környezetükben szemléljük (lásd 1. ábra). Az üzleti szolgáltatóközpontok stratégiája nagyban függ az anyavállalat által kitűzött céloktól és feltételektől. Ez a stratégia szűrőként működik: meghatározza azt, hogy az üzleti szolgáltatóközpont a technológiai környezetben elérhető sokféle lehetőség közül melyeket kívánja beépíteni saját működésébe. Az üzleti szolgáltatóközpontokon belül az egyes technológiai bevezetési projekteket vizsgáltuk: ezek egy-egy technológiai eszköz alkalmazásával egy-egy üzleti megoldás kialakítását célozzák meg. A projektek eredményeként megvalósuló üzleti megoldások végül beépülnek a vállalati gyakorlatba, s a mindennapok részévé válnak – ezen keresztül pedig megvalósul a digitális átalakulás.

A digitális átalakulás az irodaüzemekben több egymásra épülő lépésben történik: elsőként a folyamatokhoz szükséges dokumentumok (1) digitalizálásával, majd a folyamatok (2) digitális leképezésével. Ezt követően lehetséges az egyes folyamatok (3) automatizálása, illetve (3) robotizálása attól függően, hogy szükséges-e az emberek által is használható interfészen működni képes szoftverrobotok alkalmazása, illetve, hogy szükséges-e mesterséges intelligencia használata a folyamat lefutásához.

1. ábra: Üzleti szolgáltatók 4.0 - kutatási modell és koncepcionális keret (saját szerkesztés)

Módszerek és adatok

A digitális átalakulás hazai üzleti szolgáltató szektorra gyakorolt hatásainak feltérképezése érdekében nagymintás kérdőíves kutatást készítettünk, amelyet üzleti szolgáltatóközpontok vezetőivel és szenior szakértőivel végzett interjúkkal egészítettünk ki. Ennek köszönhetően átfogó képet kaphattunk az iparági trendekről és várakozásokról, miközben egy-egy konkrét, megvalósított digitalizációs projekt megismerésén keresztül a fejlesztésekkel kapcsolatos motivációkat, kockázatokat és várt hasznokat is megérthettük.

A nagymintás kérdőíves kutatás során használt adatokat a Magyar Outsourcing Szövetség (Hungarian Service and Outsourcing Association, HOA), illetve a Nemzeti Befektetési Ügynökség (Hungarian Investment Promotion Agency, HIPA) közötti együttműködés keretében vettük fel. A feldolgozott adatok egy részét a két szervezet éves iparági jelentésében is megjelentettük (Drótos et al., 2018). A kérdőíves kutatás során a Magyarországon működő 110 üzleti szolgáltatóközpont mindegyikétől kértünk adatokat: (1) a működésükre vonatkozó általános információk, (2) a stratégiai irányvonalai, (3) munkavállalók, illetve (4) alkalmazott technológiai megoldásaik tekintetében. A 110 vállalat közül 71 töltötte ki a kérdőívet, ami 64,5 százalékos válaszarányt (az összes munkavállaló arányában 82,5 százalékos válaszarányt) jelent. Az adatokat 2018 őszén vettük fel.

A legtöbb szolgáltatóközpont Budapesten működik, így ezek a mi kutatási mintánkban is jelentősek: a szektorban foglalkoztatott munkavállalók mintegy 80 százaléka a fővárosban dolgozik. A fennmaradó 20 százalék úgynevezett Tier 2 városokban (megyeszékhelyeken) áll alkalmazásban,

elsősorban Debrecen, Székesfehérvár, Szeged és Pécs területén. Az adatokat szolgáltató vállalatok anyavállalatainak jelentős része gyártással foglalkozik (24 százalék), mások üzleti szolgáltatásokkal (15 százalék), telekommunikációval (10 százalék) foglalkoznak. Megint mások az energia szektorban (8 százalék) vagy az IT szektorban (7 százalék) működnek.

A vállalati vezetőikkel és technológiai szakértőkkel végzett interjúkat két budapesti és egy székesfehérvári üzleti szolgáltatóközpontban készítettük, összesen tizenöt személy részvételével. A vállalatok kiválasztása során az elérhetőség mellett a telepítettség, az iparág, a dolgozói létszám, illetve a digitalizációval kapcsolatos stratégiai adaptáció dimenzióit vettük figyelembe. Ezek mentén minél nagyobb változatosságra törekedtünk. Az interjúk 1-1,5 órát vettek igénybe, ezekről az interjúalanyok engedélyével hangfelvételeket rögzítettünk. Az alanyokkal félig-strukturált interjúkat készítettünk. Ez azt jelenti, hogy bár előre elkészített kérdéssorral érkeztünk, e kérdésektől szükség esetén eltértünk. A félig-strukturált interjúk (Babbie, 2008) előnye volt, hogy lehetővé tette az egyedi vállalati gyakorlatok és fejlesztési projektek feltérképezését.

Eredmények

Noha az információtechnológia mindig is fontos szerepet töltött be az üzleti szolgáltatóközpontok működésében, az elmúlt években kifejezetten a növekedésük motorjává vált. Egyre több üzleti szolgáltatóközpont vezet be automatizációs megoldásokat vagy tervezi ezek bevezetését a későbbiekben. Az üzleti szolgáltatóközpontok működésének kulcsa a feladatok hatékony elvégzésében rejlik: ennek érdekében a hatalmas mennyiségű, tranzakciójellegű feladatot jól szervezett, rutinszerűen lefutó folyamatok során kell elvégezni. A rutin folyamatok automatizálása révén egyrészt számottevő emberi munkaerő szabadulhat fel, másrészt lehetőség nyílik a magasabb hozzáadottértéket teremtő, elemző jellegű szolgáltatások felé történő elmozdulásra.

Az iparági szereplők által szolgáltatott kérdőíves adatok alapján a legtöbb szervezetben jelenlévő fejlett technológiai megoldást az integrált vállalatirányítási rendszerek (ERP) jelentik. 2018-ban a kérdésre választ adó 70 üzleti szolgáltatóközpont közül 40 (56 százalék) jelezte, hogy jelenleg használ a teljes vállalatot lefedő, integrált vállalatirányítási rendszert. További 19 vállalatnál kisebb lefedettséggel, de ugyancsak jelen van ERP rendszer. A legtöbb válaszadó az SAP által fejlesztett megoldásokat használja (45 vállalat), a második leggyakoribb választás az Oracle (14 vállalat), amelyet a saját fejlesztés követ (13 vállalat).

Mivel az üzleti szolgáltatóközpontok hatalmas mennyiségű tranzakciót végeznek, a folyamatok automatizálása átütő mértékben csökkentheti a költségeket és az átfutási időket, miközben az emberi tevékenységből fakadó lehetséges hibaforrást is kiküszöböli. Interjúalanyaink arra hívták fel a figyelmünket, hogy a folyamatok automatizálását mindig a folyamatokat optimalizáló szervező munkának kell megelőznie: nem kellően hatékony vagy logikátlan folyamatokat nem érdemes automatizálni. Vagyis az automatizálás során elérhető hatékonyságtöbblet jól elkülöníthető, és a szervezéssel nyert hatékonyságnövekedéstől külön mérhető. Interjúalanyaink elmondása szerint ezt rendszeresen meg is teszik a fejlesztési döntést megelőzően, és több esetben a fejlesztést követően, a befektetés megtérülésének visszamérésekor.

A folyamatok nem rutinjellegű részei azonban általában nem automatizálhatók (még ha erre lenne is elvi lehetőség, a drága technológia miatt az egyedi esetek számítógépesítése nem térül meg). Ebből adódóan sok folyamat mellett tartanak meg egy-egy munkatársat, akik a folyamatok lefutását felügyelik, illetve összekapcsolják a különálló, már automatizált folyamatlemléket. Amint azt interjúalanyainktól megtudtuk, az automatikus folyamatok kapcsán nem triviális problémát jelent az automatizált folyamatokban a döntési felelősség kezelésének kérdése. Ha a folyamat lefutása során

valamilyen döntést kell meghozni, ezt sok esetben akkor sem teheti meg egy számítógépes algoritmus, ha egyébként képes lenne rá: az ISO és egyéb szabványoknak való megfelelés, illetve a jogi felelősség vállalása miatt ezekben az esetekben is emberi munkatársaknak kell megadniuk az utolsó szót. Ezek a technológiai governance témába tartozó kérdések átfogóbb kérdésekre irányítják a kutatói figyelmet: általában hogyan, milyen szabályozási környezetben lehetséges a fejlett digitális technológia összehangolása a társadalmi és gazdasági alrendszerek működésével.

A szoftverrobotok alkalmazásával elérhető folyamat robotizálás (robotic process automation, RPA) olyan megoldásokat kínál, amelyekben a mesterséges intelligencia által vezérelt gépi operátorok közvetlenül a munkatársak által is használt informatikai környezetben láthatnak el feladatokat. Ez azt jelenti, hogy a szoftverrobotok egy vállalati informatikai rendszeren belül az emberi munkatársakéhoz hasonló felhasználói fiókon keresztül tudnak működni, képesek értelmezni a különböző űrlapokat és felhasználói felületeket, amelyeket kitölteni és használni is tudnak. A szoftverrobotok egyelőre meglehetősen drágák, aminek az oka, a fejlesztési környezetek magas árában, illetve a hosszúra nyúló betanítási (beállítási) és tesztelési időszakban keresendők. Az viszont előnyük, hogy folyamatosan tudnak működni, és minimális hibaarányal dolgoznak.

A kérdőíves adatok szerint a válaszadók közül 24 vállalat jelezte, hogy jelenleg is használ szoftverrobotokat (közülük 16 vállalat 1-10 darab között, 4 vállalat 11-50 darab között, 3 vállalat pedig 51-100 darab között). Ezen felül 22 vállalat jelezte, hogy jelenleg is szoftverrobotok bevezetésén dolgozik: közülük 16 vállalat 1-10 darab között, 4 vállalat 11-50 darab között, 2 vállalat pedig 101 darab felett tervez új szoftverrobotokat munkába állítani. A válaszadók 44 százaléka önállóan, 56 százaléka pedig emberi munkatárs közreműködésével használja a szoftverrobotokat.

A kérdőív eredményei alapján jól látható, hogy a folyamat automatizálás és robotizálás várt hasznai felülmúlják az ezzel kapcsolatos félelmeket és ellenvetéseket. A megkérdezettek 39 százaléka számít 11-20 százalékos költségmegtakarításra, míg némileg kevesebben (30 és 27 százalékos) vár 0-10 százalékos, illetve 21-30 százalékos költségcsökkenést ennek következtében. A megtakarítások elsősorban az emberi munkaerő kiváltásán, másodsorban pedig a gyorsabb és kevesebb hibát tartalmazó folyamat-lefutásoknak köszönhetőek.

A repetitív, rutinjellegű feladatok automatizálása a munkavállalók oldaláról is többnyire pozitív várakozásokat vált ki. A vállalati kérdőívben a válaszadók 87 százaléka jelezte azt, hogy nem tapasztal ellenállást az automatizálással és a digitális fejlesztési projektekkel kapcsolatban. Az üzleti szolgáltatóközpontok munkatársai szintén megerősítették ezt: az elért 566 munkavállalónak mindössze 2 százaléka gondolta úgy, hogy a robotok teljes egészében át fogják venni jelenlegi munkakörének feladatait. 47 százalékosuk úgy véli, hogy feladataik egyes részeit látják majd el szoftverrobotok, míg 42 százalékosuk szerint jelenlegi pozíciójukat nem érinti majd az automatizálás (további 9 százalékos nem tudja, vagy nem válaszolt).

Bár ez a fajta optimizmus talán elhamarkodott, mindenképpen azt jelzi, hogy az üzleti szolgáltatóközpontok vezetőinek sikerült meggyőzniük munkatársaikat arról, hogy a digitális átalakulás hozta előnyök felülmúlják a lehetséges kockázatokat és veszteségeket. Ezt interjúalanyaink is megerősítették. Mindhárom szervezet esetében elmondták, hogy kifejezetten ügyelnek arra, hogy az automatizálással és robotizálással összefüggésben ne legyenek elbocsátások. Ezt meg tudják tenni, hiszen az anyavállalati oldalról érkező többletfeladatok és további kiszervezések miatt így is folyamatos emberhiánnyal küszködnek. Az automatizmusok és szoftverrobotok által kiváltott munkaerőt így az esetek többségében más területekre csoportosítják át. Az időnként adódó, inkább minőségi, mint mennyiségi jellegű munkaerőfelesleget pedig a szektorra jellemző magas (15-20 százalékos körüli) fluktuációra bízzák.

Összefoglalás

Tanulmányomban a hazai üzleti szolgáltató szektort érintő digitális átalakulás trendjeit és jövőbeli kilátásait mutattam be. Ismertettem a digitális átalakuláshoz kapcsolódó legfontosabb fogalmakat és az ezeket összegző konceptuális keretrendszert. Bemutattam a szektorról szóló iparági felmérés és nagymintás kérdőíves kutatás néhány technológiai vonatkozású megállapítását, amelyeket a vállalati vezetőkkel és technológiai szakértőkkel készített interjúk alapján egészítettem ki.

Azt találtam, hogy az üzleti szolgáltatóközpontok elsősorban a tömegesen ismételt, rutinjellegű feladatokat automatizálták. Ennek következtében számottevő emberi munkaerő szabadult fel, amelyeket nagyobb kreativitást igénylő, magasabb hozzáadottértéket előállító feladatok kapcsán lehet hasznosítani. Az iparági felmérés és a felvett interjúk alapján úgy vélem, hogy a magyarországi üzleti szolgáltatóközpontok a digitális átalakulással lehetőséget kapnak arra, hogy megerősítsék stratégiai pozíciójukat saját vállalatcsoportjukon belül, és magukat az anyavállalat partnereként pozícionálják. A munkavállalók számára egyelőre nem fenyeget a munkahelyek elvesztésének rémképe, hiszen az anyavállalatok folyamatosan több feladatot szeretnének átadni, kiszervezni, mint amennyit a szolgáltatóközpontok jelenlegi kapacitásaik felhasználásával el tudnának végezni. A kreativitást is igénylő, érdekes, szakmai kihívást jelentő munkalehetőségek pedig magasabbra értékelik a szektorban kínált munkahelyeket, ami segíthet a kereslet-vezérelt munkaerőpiacon megszólítani az alkalmazni kívánt potenciális munkaerőt.

Összességében tehát úgy vélem, hogy a hazai szolgáltató szektor a digitális átalakulás nyertese. Az iparágban jelen lévő vállalatok a fejlett technológiák bevezetésével további hatékonysági és minőségi fejlődést tudnak majd elérni, ami a szektor további növekedését hozza majd. Ezzel párhuzamosan a digitális átalakulás stratégiai szempontból is jobb helyzetbe juttathatja az üzleti szolgáltatóközpontokat, amelyek partneri viszony kialakítására, illetve bizonyos technológiai fejlesztések tekintetében akár saját vállalatcsoportjukon belüli vezetői szerep betöltésére is lehetőséget kapnak.

Irodalomjegyzék

Alvesson, M. (2004). *Knowledge Work and Knowledge-Intensive Firms*. Oxford University Press.

Babbie, E. (2008). *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata* (6th ed.). Budapest: Balassi Kiadó.

Bhimani, A., & Willcocks, L. (2014). Discussion of Digitisation, "Big Data" and the transformation of accounting information. *Accounting and Business Research*, 44(4), 491–495. <https://doi.org/10.1080/00014788.2014.910053>

Chui, M., Manyika, J., & Miremadi, M. (2015). Four fundamentals of workplace automation. *McKinsey Quarterly*, 29(3), 1–9.

Davenport, T. H., & Kirby, J. (2015). Beyond Automation. *Harvard Business Review*, (June), 2016.

Demeter, K., Losonci, D., Nagy, J., & Horváth, B. (2019). Tapasztalatok az ipar 4.0-val – egy esetalapú elemzés. *Vezetéstudomány*, 50(4), 11–23.

<https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2019.04.02>

Drótos, G., Marciniak, R., Ránki-Kovács, R., Jakab, D., Willbrandt, N., Baksa, M., ... Mátrai, E. (2018). *Business Services Hungary: 360° view about the Hungarian Business Services Market 2018*.

Budapest.

Füzes, P. (2019). Bomlasztó innováció-e a felhőalapú szolgáltatás? *Vezetéstudomány*, 50(2), 2–13. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2019.02.01>

Füzes, P., Szabó, Z. R., & Gódor, Z. (2018). Szabadulás a kiaknázási csapdából a digitális jövő alakításával: Hogyan irányítható az iparági változás egy felhőalapú szolgáltatásra épülő kiaknázási és felderítési tevékenységgel? *Vezetéstudomány*, 49(1), 54–64.

Hortoványi, L., & Vilmányi, M. (2018). Üzletági stratégiák átalakulása a digitalizáció forradalmának forrágában. In D. Horváth (Ed.), *A stratégiai menedzsment legújabb kihívása: a 4. ipari forradalom c. konferencia kiadvány* (pp. 1–5). Budapest.

Horváth, D. (2019). Bank – FinTech együttműködés – avagy a megújulás kulcsa a pénzügyi szolgáltatások piacán? *Vezetéstudomány*, 50(3), 2–10.

<https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2019.03.01>

Lacity, M., & Willcocks, L. (2015). *Robotic Process Automation : The Next Transformation Lever for Shared Services Research on Business Services Automation*.

McKinsey Global Institute. (2017). *What's Now And Next in Analytics, AI, and Automation*.

Nagy, J. (2019). Az ipar 4.0 fogalma és kritikus kérdései – vállalati interjúk alapján. *Vezetéstudomány*, 50(1), 14–26. <https://doi.org/10.14267/VEZTUD.2019.01.02>

Szabó, Z. R., Horváth, D., & Hortoványi, L. (2019). Hálózati tanulás az ipar 4.0 korában. *Közgazdasági Szemle*, 66(1), 72–94.

Köszönetnyilvánítás

A kutatást az *EFOP-3.6.2-16-2017-00007* azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

Szerzőség

Baksa Máté

PhD-hallgató

BCE Gazdálkodástani Doktori Iskola

mate.baksa@uni-corvinus.hu

<http://oktato.uni-corvinus.hu/mate.baksa>

Dr. Fáskerty Éva: Megoldásra váró feladatok a megváltozott munkaképességű személyek ellátása kapcsán / Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

---

Lektorálta: Dr. Mészáros Sándor

I. Előzmények és az elméleti alapok tisztázása

Az Alkotmánybíróság megállapította a jogalkotó mulasztását tekintetben, hogy a megváltozott munkaképességű személyek ellátásainak megállapítása vonatkozásában túlságosan elvontan, homályosan fogalmazza meg az egészségi állapot fogalmát és az adott személyek orvosi - szakhatósági vizsgálatának feltételeit.

Elsősorban szükséges az ellátások és az ahhoz kapcsolódó fogalmak tisztázása. A 2012. január 1. napján hatályba lévő változások következtében a rokkantsági nyugdíj, a baleseti rokkantsági nyugdíj, a rendszeres szociális járadék és az átmeneti járadék, mint ellátások megszűntek, annak megállapítására a jövőben nem volt lehetőség.

Bevezetésre került a rokkantsági ellátás és a rehabilitációs ellátás. Mi a különbség a kettő között?

A különbség már az ellátások elnevezésében tetten érhető. A komplex minősítés során azt vizsgálja a hatóság, hogy mekkora az össz-szervezeti egészség károsodás és milyen a személy egészségi állapota és azt állapítja meg, hogy az adott személy rehabilitálható-e, vagy állapota véglegesnek tekinthető.

A 2012 -ben bekövetkező változások okán felülvizsgálták a korábbi jogosultak járandóságát.

A felülvizsgálat elsődleges kritériuma lényegében a korhatár volt, azt vizsgálták ki érte el a nyugdíjkorhatárt vagy ki van a korhatár előtt öt évvel. A felülvizsgálat kapcsán az adja a jelenlegi probléma alapját, hogy például a rokkantsági nyugdíjat a Nyugdíjtv.¹ alapján a szolgálati idő figyelembevételével állapították meg, míg a rokkantsági és a rehabilitációs ellátást táppénz alapon állapítják meg, amely lényegesen alacsonyabb összegű ellátást eredményez.

Az Alkotmánybíróság teljes ülése jogszabály nemzetközi szerződésben ütközésének megállapítására irányuló bírói kezdeményezés tárgyában állapította meg az Országgyűlés jogalkotási kötelezettségének elmaradását.

Tárgyi ügyben az alapügy felperese 2011. év végéig rokkantsági nyugdíjban részesült, a megváltozott jogszabályi környezetnek megfelelően járandóságát felülvizsgálták, majd megállapították, hogy állapota javult és a megváltozott szabályozás eredményeként az ellátása az eddigi kevesebb mint felére csökkent.²

Számos esetben fordult elő, hogy a Kúria mint felülvizsgálati bíróság tanácsa az előtte folyamatban lévő társadalombiztosítási határozat -mint közigazgatási hatóság első fokú döntése ellen benyújtott bírósági felülvizsgálata iránt indított peres eljárásban- az eljárást felfüggesztése mellett az Alkotmánybíróság eljárását kezdeményezte azzal, hogy a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról szóló törvény meghatározott rendelkezése nemzetközi

---

¹ A társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint ezen ellátások fedezetéről szóló 1997. évi LXXX. törvény

² AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG 21/2018. (XI. 14.) AB HATÁROZATA a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXCI. törvénnyel kapcsolatos, nemzetközi szerződésből származó mulasztás megállapításáról és alkotmányos követelmény megállapításáról

szerezésbe ütközését állapítsa meg és azt az országgyűlés semmisítse meg, továbbá rendelje el a jogszabályi rendelkezés konkrét egyedi ügyben történő alkalmazásának tilalmát.

II. Jogszabályi háttér

Fontos elsőként megjegyezni, hogy hazánkban a szociális biztonság alapjait az Alaptörvény rendelkezései hivatottak megadni.

Az Alaptörvény XIX. cikke szerint:

„(1) Magyarország arra törekszik, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson. Anyaság, betegség, rokkantság, fogyatékoság, özvegység, árvaság és önhibáján kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén minden magyar állampolgár törvényben meghatározott támogatásra jogosult. (2) Magyarország a szociális biztonságot az (1) bekezdés szerinti és más rászorulóknak esetében a szociális intézmények és intézkedések rendszerével valósítja meg. (3) Törvény a szociális intézkedések jellegét és mértékét a szociális intézkedést igénybe vevő személynek a közösség számára hasznos tevékenységéhez igazodóan is megállapíthatja. (4) Magyarország az időskori megélhetés biztosítását a társadalmi szolidaritáson alapuló egységes állami nyugdíjrendszer fenntartásával és önkéntesen létrehozott társadalmi intézmények működésének lehetővé tételével segíti elő. Törvény az állami nyugdíjra való jogosultság feltételeit a nők fokozott védelmének követelményére tekintettel is megállapíthatja.”³

Tekintettel arra, hogy az Alaptörvény és a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXCI. törvény (továbbiakban: Mmtv.) ugyanazon elvi elhatározásból és közel egyidőben születtek, az Alaptörvényben foglaltak fényében az Mmtv. 19 § (1) bekezdése a következők szerint fogalmaz:

„A rehabilitációs hatóság a komplex minősítés során megállapított körülményekre vonatkozóan felülvizsgálatot (a továbbiakban: felülvizsgálat) végez

- a) az ellátást megállapító döntésben meghatározott időpontban,
- b) az ellátott kérelmére,
- c) a rehabilitációs ellátásban részesülő egészségi állapotában történt, a rehabilitációt lehetetlenné tevő tartós rosszabbodás vagy legalább 60 napi egybefüggő keresőképtelen állapot esetén,
- d) olyan tényről vagy körülményről történő tudomásszerzés esetén, amely valószínűsíti, hogy a korábbi komplex minősítés során megállapított körülmény nem áll fent (rendkívüli felülvizsgálat), vagy
- e) célzott vizsgálatok elrendelése esetén.

(1a) Rokkantsági ellátásban részesülő személy esetén az (1) bekezdés a) pontja szerinti felülvizsgálatot nem kell elvégezni, ha

- a) a felülvizsgálatra az ellátás megállapításáról szóló vagy a felülvizsgálati eljárás során hozott döntésben meghatározott időpontban, vagy
- b) a felülvizsgálati eljárás megindításának időpontjában

az öregségi nyugdíjkorhatár betöltéséig hátralevő időtartam az 5 évet nem haladja meg.

(2) Amennyiben a felülvizsgálat során a rehabilitációs hatóság megállapítja, hogy a 3. § (2) bekezdése szerinti minősítési kategória eltér a felülvizsgálatot megelőzően megállapított minősítési kategóriától (a továbbiakban: állapotváltozás), akkor a megváltozott munkaképességű személyek

³ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

ellátását az új minősítési kategória figyelembevételével - ha a bíróság által elrendelt megismételt eljárás esetén az ítélet másként nem rendelkezik - az erről szóló döntést követő naptól állapítja meg. A megállapított ellátás összege az állapotjavulás kivételével nem lehet kevesebb a felülvizsgálatot megelőző hónapra járó ellátás összegénél. Ha a megállapított ellátás összege csökken, azt a döntést követő második hónap első napjától kell a csökkentett összegben folyósítani.

(2a) Állapotváltozás esetén a megváltozott munkaképességű személyek ellátása összegének megállapítása során havi átlagjövedelemként a korábban alapul vett havi átlagjövedelemnek az évente bekövetkezett fogyasztói árnövekedés döntés időpontjában érvényes mértékével növelt összegét kell figyelembe venni.

(2b) Kivételes rokkantsági ellátás esetén a felülvizsgálat során megállapított ellátási összeg állapotjavulás esetében sem lehet kevesebb a felülvizsgálatot megelőző hónapra járó ellátás összegénél. Állapotrosszabbodás esetén a kivételes rokkantsági ellátás összegét a 13/A. § (5) bekezdése alapján, az új minősítési kategóriának megfelelő összegben kell megállapítani.

(3) Amennyiben a felülvizsgálat során a rehabilitációs hatóság megállapítja, hogy állapotváltozás nem következett be, a korábbi ellátást kell továbbfolyósítani.

Az indítványozó álláspontja szerint az Mmtv. (2011. évi CXCI. törvény) támadott rendelkezése az Emberi Jogok Európai Egyezménye I. Kiegészítő Jegyzőkönyv 1. cikkében foglalt személyek tulajdonhoz való jogába ütközik. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a nemzetközi kötelezettségek egyikéből sem következik, hogy egy adott személy meghatározott összegű ellátásra alanyi jogon jogosult, ezért a rokkantsági ellátás összegét megállapító rendelkezése önmagában nem lehet ellentétes Magyarország által vállalt nemzetközi kötelezettségekkel.⁴

Álláspontom szerint a nyugdíj vagy bármilyen ellátás amúgy sem a tulajdon jog tárgya, hanem váromány.

A jogszabály a fentiekben idézettek szerinti kikaput hagyja az ellátások összegének megállapításakor, amikor a (2) bekezdésben közbe szúrja az „állapot javulás kivételével” feltételét. Az Alkotmánybíróság kimondta, hogy az „állapotjavulás” fogalmának meghatározásakor nemcsak a jogi értelemben vett, hanem tényleges fizikai - és egészségi állapot javulását kell figyelembe venni.

Azzal mulasztott a jogalkotó, hogy nem alkotott olyan jogszabályt, amely lehetővé teszi a tényleges fizikai állapot javulás és a 2012. január 1. napja előtt megállapított rokkantsági nyugdíj összegének figyelembevételét.

Az alkotmánybíróság az ügyeket „személy specifikusan” volt kénytelen vizsgálni, tekintettel arra, hogy egy adott személy egészségi állapotának javulásán vagy romlásán keresztül lehet kizárólag vizsgálni, hogy az adott jogszabályhely alkalmas -e az egyes személyek állapota tükrében pontosan meghatározni a juttatás jellegét, időtartamát stb.

Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a rokkantsági ellátások összege a 2012. január 1. napját megelőzően folyósított rokkantsági nyugdíjak összegéhez képest kizárólag akkor csökkenthető, ha az ellátásra jogosult személy állapotában javulás következett be, azonban a szabályozás nem határozza meg az állapotjavulás fogalmát. A jogalkotóra az alkotmánybírósági határozatok tükrében még jelentős jogalkotói tevékenység vár.

---

⁴ <https://www.alkotmanybirosag.hu/kozlemeny/az-alkotmanybirosag-fellepott-a-rokkantsagi-ellatasra-jogosultak-vedelmeben/nyomtatasi-nezet> (Letöltve: 2019. 04. 30.)

Az Alkotmánybíróság felhívta az Országgyűlést, hogy 2019. március 31. napjáig tegyen eleget jogalkotási kötelezettségének, azonban a jelen kézirat lezárásáig törvényjavaslat még nem került előterjesztésre.

III. Összegzés

Hazánkban a 2012. évben hatályba lépett változások, főként az ellátottak és hozzátartozóik körében jelentős ellenérzéseket váltottak ki, melyből kifolyólag a bíróságok előtt nem csekély számú per van folyamatban az alapproblémából kiindulva.

A jogalkotó, a többségi ellen-álláspont szerint a felülvizsgálati rendszer kialakítása során nem vette kellő mértékben figyelembe az egyént, az egyéni szükségleteket és sajátosságokat. Az országgyűlés nem alkotott olyan szabályokat, amelyek eredményeként figyelembe vehető lenne a személyek tényleges fizikai állapotának javulása ÉS a 2012. január 01. napját megelőző – korábbiakban összegzett- szolgálati idő és járandóság alapú ellátás összegének megállapítása.

Számos internetes portál foglalkozik a nemrég született Alkotmánybírósági határozattal, melyekben megfogalmazott vélemények szerint a jogalkotó a 2011 után hatályos rendszerben nem teszi lehetővé az egyediesítés követelményét és számos olyan emberekről állapították meg, hogy javult az állapotuk, akik mindennapi életében és fizikai állapotában pozitív javulás nem következett be, csak egy új jogszabályi szempontok szerint meghatározott vizsgálattal ugyanolyan mértékben károsodott személynek jobb százalékos értékeket adtak; így erre tekintettel jelentős mértékben csökkentették az ellátásukat, sokak családi életében nagyon komoly anyagi gondokat okozva ezzel.⁵

Más álláspont szerint tárgyi alkotmánybírósági határozat precedens értékű, ugyanis nem kizárólag az egyes rokkantsági ellátásra jogosult ellátottak tekintetében döntött a fórum, hanem az alkotmányos identitás mellett is kiállt az Alkotmánybíróság.⁶

Fentiek összességében megállapítható, hogy a jövőben az országgyűlésre jelentős jogalkotói tevékenység vár, amely a rokkantsági ellátások és a hozzá kapcsolódó közigazgatási rendszer ismételt átalakítását eredményezheti.

---

⁵ https://index.hu/gazdasag/2018/11/09/ab_rokkantnyugdij/ (Letöltve: 2019. 02.05.)

⁶ http://precedens.mandiner.hu/cikk/20181119_az_alkotmanybirosag_egyszerre_lepett_fel_a_rokkantsagi_ellatasra_jogosultak_es_az_alkotmanyos_identitas_vedelmeben (Letöltve: 2019. 02. 07.)

Jogforrások:

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

A társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint ezen ellátások fedezetéről szóló 1997. évi LXXX. törvény

A munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény

A megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról 2011. évi CXCI. törvény

AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁG 21/2018. (XI. 14.) AB HATÁROZATA a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXCI. törvénnyel kapcsolatos, nemzetközi szerződésből származó mulasztás megállapításáról és alkotmányos követelmény megállapításáról

Egyéb források:

<https://www.alkotmanybirosag.hu/kozlemeny/az-alkotmanybirosag-fellepott-a-rokkantsagi-ellatasra-jogosultak-vedelmeben/nyomtatasi-nezet>

<https://index.hu/gazdasag/2018/11/09/ab-rokkantnyugdij/>

http://precedens.mandiner.hu/cikk/20181119_az_alkotmanybirosag_egyszerre_lepott_fel_a_rokkantsagi_ellatasra_jogosultak_es_az_alkotmanyos_identitas_vedelmeben

Jelen tanulmányunk Keresztes-Fischer Ferenc³ I. belügyminiszterségének időszakát (1931. augusztus 24. – 1935. március 5.) vizsgálja. A szakirodalom a mai napig nem elemezte igazán részletesen azt, hogy a rendőrségnél,⁴ a csendőrségnél,⁵ a folyamőrségnél,⁶ valamint a közbiztonsági és közrendészeti szolgálatnál milyen takarékosági intézkedések zajlottak le ekkoriban. (A rendészeti kiadások alatt – e tanulmányban – a fentieket értjük.) Így ezen írás – bizonyos szempontból – hiánypótlónak minősül. A következő oldalakon a belügyi tárca költségvetéseinek, zárszámadásainak stb. – a 4 fenti – rendészeti „területeit” vizsgáljuk. Kitérünk arra is, hogy a Belügyminisztérium⁷ milyen módszerekkel próbálta megerősíteni az államrendet. A terjedelmi korlátok következtében nem áll módunkban minden egyes részlettel foglalkozni. A központi igazgatás rendészettel foglalkozó osztályainak pénzügyeit írásunk nem elemzi, ahogy a nyugellátásokkal, illetve a különböző alapokkal (kivéve a Közbiztonsági Rendelkezési Alapot), valamint a bércsökkenések részletes elemzésével sem foglalkozunk. A mellékletekben áttekinthetően szemléltetjük az állami költségvetések, illetve zárszámadások összehasonlítását.

A levéltári kutatás legfőképpen a korabeli belügyminisztériumi, honvédelmi minisztériumi, pénzügyminisztériumi iratanyagra épült.⁸ A témával kapcsolatos korabeli nyomtatott források (pl. állami költségvetések, zárszámadások; az Országgyűlés Nyomtatványai stb.) ugyancsak értékes információkkal „segítették” a kutatást.

A nagy gazdasági világválság következtében a Bethlen-kormány helyét a Károlyi Gyula-kormány vette át, amelynek egyik legfontosabb belpolitikai célkitűzése a pénzügyi takarékoság fokozása volt.⁹ Az I. Gömbös-kormány folytatta a különböző megszorítások véghezvitelét. A teljesség igénye nélkül meg kell említenünk, hogy a belügyi költségvetés rendészeti „részeire” – Keresztes-Fischeren, illetve tárcáján kívül¹⁰ – a Honvédelmi Minisztériumnak, illetve a Pénzügyminisztériumnak is volt valamilyen szintű ráhatása. Az Imrédy Béla vezette Pénzügyminisztérium a költségvetések elkészítése előtt a német költségvetés tanulmányozására nagy figyelmet fordított.¹¹ Igen fontos kiemelnünk, hogy a pénz értékének alakulása, illetve az árszínvonal változása is hatással volt a költségvetésekre, valamint a zárszámadásokra. A fenti „gazdaságtörténeti kontextust” figyelembe kell vennünk.

---

¹ PhD-hallgató, KRE BTK, Történelemtudományi Doktori Iskola

² Az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-3-I-KRE-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

³ Dr. vitéz Keresztes-Fischer Ferenc (1881-1948) a Horthy-korszak 1931-től kezdődő szakaszának egyik jelentős politikusa. Belügyminiszter 1931-től 1935-ig, majd 1938-tól 1944-ig. Miután a német erők 1944-ben megszállták Magyarországot, deportálták. A háború után Ausztriában hunyt el.

⁴ Korabeli néven a Magyar Királyi Államrendőrség (1919–1931), majd Magyar Királyi Rendőrség (1931–1945). (Lásd itt: Parádi József: Rendvédelem-karhatalom 1867–1945, Rendvédelem-történeti Füzetek, XX. évf., 2011, 23. sz., 116.) A tanulmány a „rendőrség” kifejezést használja.

⁵ Magyar Királyi Csendőrség. A tanulmány a „csendőrség” kifejezést használja.

⁶ Magyar Királyi Folyamőrség. A tanulmány a „folyamőrség” kifejezést használja.

⁷ Magyar Királyi Belügyminisztérium. A minisztérium történetéről az alábbi írás alapos összefoglalást nyújt: Botos János: Fejezetek a belügyminisztérium történetéből 1848–1938. Szemere Bertalántól Keresztes-Fischer Ferencig. Budapest, BM Kiadó., 1994.

⁸ Pl.: MNL OL – BM – K 150, MNL OL – Pénzügyminisztérium – K 278 stb.

⁹ Püski Levente: A Horthy-korszak szürke eminenciása - Károlyi Gyula (1871-1947), Pécs-Budapest, Kronosz Kiadó - Magyar Történelmi Társulat, 2016, 81–82.

¹⁰ Botos János: A Belügyminisztérium története a Monarchia széthullásától a második világháború végéig, Budapest, BM Kiadó, 1995, 59.

¹¹ MNL OL – K 278, Imrédy Béla miniszter iratai – 3. cs. – 12. dosszié – 4608/1. 1934 – 22. (lap)

A vizsgált időszakunkban nem tárgyévét (pl. az 1931. év), hanem átmenő évet (pl. az 1931. év második fele, illetve az 1932. év első fele) jelentett a "kölségetési év". Az 1931/1932. évi kölségetés rendészeti „részeire” Keresztes-Fischernek nem lehetett jelentős "ráhatása", hiszen csak 1931 augusztusának végén került a belügyminiszteri bársonyszékbe. Az utóbbi következtében az 1931/32. év elemzésének csak azon szakasza „fontos” számunkra, amelyben Keresztes-Fischer belügyminiszter volt. Az 1932/1933. évtől az 1934/35. évig tartó állami kölségetésekre már jelentős hatással volt Keresztes-Fischer.

A rendészeti kiadások az állami kölségetés „kis” részét „birtokolták”. Az 1.173.300.000 pengős (állami közigazgatás, állami üzemek) 1933/34. évi állami kölségetésben például körülbelül 6%-os részesedéssel bírt e terület. A többi évben megközelítőleg hasonló arányokkal kell számolnunk. A rendészeti kiadások legjelentősebb részét a személyi járandóságok tették ki.

A rendőrség

A rendőrség kiadásai a rendészeti kiadások 49,71-50,45%-át (1932/33. év: 40.016.030 P; 1933/34. év: 38.185.600 P; 1934/35. év: 37.578.000 P) tették ki a kölségetésben (az 1932/33. évtől az 1934/35. évig).¹² A kölségetések szerint a rendőrség bevételei jelentették az összes rendészeti bevétel 94,67-94,83%-át (1932/33. év: 8.192.000 P; 1933/34. év: 8.192.000 P; 1934/35. év: 7.803.000 P). Budapestnek, illetve a törvényhatósági, valamint a megyei városoknak kötelező volt hozzájárulniuk a rendőrség pénzügyi támogatásához.¹³ Ezen összeg 5.570.000-5.800.000 pengőt tett ki. A teljesség igénye nélkül megemlítendő még a különböző értesítési- és jelentkezési díjakból, valamint az utólagos vízumadás alkalmával szedett illetékekből származó pénzüsszegek. További példa, hogy egyes budapesti vállalatok és intézetek őrzési célokra rendőröket vettek igénybe. A kirendelt rendőrök összes illetményei az őket igénybe vevő intézeteket és vállalatokat terhelték.¹⁴

Keresztes-Fischer – minisztersége kezdeti időszakában – létrehozott egy négy rendőri vezetőből álló racionalizálási bizottságot;¹⁵ azzal a feladattal, hogy dolgozzák ki a tervet, amely által a lehető legkevesebb pénzmennyiségből tudna működni a fővárosi rendőrség. A terv a közbiztonsági szolgálat zavartalan ellátását jelentős mértékben nem veszélyeztethette. A rendőrségnél történő takarékosági politika ellentéteket élezett ki. Egyes információk szerint Bezegh-Huszágh Miklós – 1928 óta volt budapesti rendőrfőkapitány – azért veszítette el pozícióját, mert nem volt hajlandó együttműködni a Belügyminisztérium megszorító politikájával. A főkapitány egyébként a rossz egészségi állapotára hivatkozott.¹⁶ Ezen kijelentés valódiságát nem tudjuk sem megerősíteni, sem cáfolni. Az utóbbinál azonban valószínűbb, hogy Keresztes-Fischer Ferenc kívánta lecserélni a főkapitányt. A főkapitány aggályai egyébként nem voltak teljes mértékben alaptalanok, hiszen Budapest „bűnélete” ekkoriban erősödő tendenciát mutatott.¹⁷ A gazdasági válság idején számítani lehetett a közbiztonsági helyzet romlására, illetve a szélsőséges csoportok előretörésére stb. Egy ilyen helyzetben nem csoda, hogy nem kívánta támogatni a rendőrségen történő megszorításokat. Az

¹² 1932/33. évi állami kölségetés. Sommáztat., Budapest, Magyar Királyi Állami Nyomda, 1932, 8. (A továbbiakban: „ÁKS” a hozzá tartozó kölségetési évvel.); ÁKS, 1933/34, 8.; ÁKS, 1934/35, 8.

¹³ Az 1928. XXXIII. tc. 13. §-a alapján.

¹⁴ 1932/33. évi állami kölségetés. Belügyminisztérium (fejezete), Budapest, Magyar Királyi Állami Nyomda, 1932, 42. (A továbbiakban: „ÁKBM” a hozzá tartozó kölségetési évvel.)

¹⁵ Esti Kurir, 1932. március 6.; Borbély Zoltán – Kapy Rezső (szerk.): A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941, Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 1942, 95–96. (A továbbiakban: Borbély – Kapy: A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941)

¹⁶ Nemzeti Ujság, 1932. március 6.

¹⁷ Borbély – Kapy: A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941, 523.

új főkapitány 1932 márciusának végétől Ferenczy Tibor lett,¹⁸ aki – elődjével ellentétben – nem kívánta akadályozni a belügyi tárca takarékosági törekvéseit.

A rendőrség személyi állománya 11.000 fő körül mozgott a vizsgált időszakunkban. Körülbelül 1,89%-os létszámleépítés történt (az 1931/32. költségvetési évről az 1934/35. évre).¹⁹ Fontos leszögeznünk, hogy az őrszemélyzet létszámát nem csökkentette Keresztes-Fischer (a 7766 fős őrszemélyzet végig megmaradt), ahogy a felügyelői szakét sem. A legjelentősebb csökkenés az orvosi szaknál történt: az állások 35,9%-a megszűnt (14 fő). A kezelési szakon, a detektív testületnél, az altiszteknél és szolgálknál körülbelül 10% alatti létszámleépítések történtek.²⁰ A budapesti tisztikar, személyzet személyi állománya 1931-ről 1934-re 2,94%-kal csökkent (5813 főről 5642 főre).²¹ Az egy rendőrré jutó lakosok száma a fővárosban – az őrszemélyzetre számolva – évről évre kissé emelkedett (1931-ben egy rendőrré 326 lakos jutott, 1934-ben már 338). A statisztikára az is hatással volt, hogy Budapest lakosságának száma ekkoriban emelkedett.²² Összegzőképpen elmondható, hogy a rendőrség személyi állományának létszáma csupán igen csekély mértékben csökkent Keresztes-Fischer minisztersége idején.²³ A rendőrtisztviselői kar létszámában az új normállétszámot 1934-ben elérték.²⁴ Megemlítendő, hogy az ún. kinevezési tilalom is a pénzügyi takarékoságot szolgálta.²⁵

A személyi járandóságoknál történő bércsökkenések változó arányban történtek. A rendőrségnél (a IV-XI. fizetési osztálynál) a havi díjak, pótdíjak körülbelül 17-27%-os²⁶ arányban csökkentek.²⁷ A 100 pengő alatti havi jövedelműek (havi bér, pótdíj) fizetését nem csökkentették, de az őrszemélyzet 100 pengő fölötti havi jövedelmű személyeinél „csak” 3%-ot vontak le 1933. március 1-jétől. A kormány így próbálta elérni, hogy a megszorítás valamilyen szinten igazságos legyen, tehát a szegényebb rétegektől kevesebbet vegyenek el. A rendőrségnél az egyéb „mellékjövedelmek” között is történtek csökkentések.²⁸ A rendőrszemélyzet élelmezési átalányának leszállítása is a megszorító csomag részét jelentette.²⁹

Egyéb okok miatt is csökkent a személyi járandóságokra fordított pénzösszeg. A teljesség igénye nélkül megemlítendő, hogy az 1932/33. évben a B. csoportba tartozó tisztviselők személyi pótlékánál beállott változások, a megüresedett állások terhére felvett nőtlen rendőrök természetbeni, laktanyaszerű elhelyezése is segítette a pénzügyi takarékoságot. Továbbá az őrszemélyzeti családi pótlékok számának csökkenése, az őrszemélyzetnél bekövetkező fokozatos előlépések következtében az átmeneti és kiegészítő pótlékoknál előállott természetszerű csökkenés

¹⁸ Belügyi Közlöny, Budapest, Magyar Királyi Belügyminisztérium, Fővárosi Nyomda R.-T. XXXVII. évf., 14. sz., 1932. 251. (A továbbiakban „BK” az adott évszámmal, a hozzá tartozó egyéb adatokkal, ezen kiadások az adott év összes Belügyi Közlönyét tartalmazták.)

¹⁹ A m. kir. kormány 1931.; 1934. évi működéséről és az ország közállapotáról szóló jelentés és statisztikai évkönyv., Budapest, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Könyvnyomdája, (Statisztikai évkönyv „rész”) 298; 337.

²⁰ ÁKBM, 1931/32, 16-17.; ÁKBM, 1932/33, 16-17.; ÁKBM, 1933/34, 32-33.; ÁKBM, 1934/35, 31-32.

²¹ Borbély – Kapy: A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941, 519.

²² Uo. 501. (táblázat)

²³ Részletes adatok: MNO OL – BM – K 150 – 3783. cs. – VI – 7 – 1932 – „létszám” – 87-98. (lap); MNO OL – BM – K 150 – 3783. cs. – VI – 7 – 1933 – 1933. évi létszámkimutatás stb.

²⁴ A m. kir. kormány 1934. évi működéséről és az ország közállapotáról szóló jelentés és statisztikai évkönyv. (A, a minisztériumok működése; BM) Budapest, Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Könyvnyomdája, 1936. 24. (A továbbiakban „JSBM” a hozzá tartozó egyéb adatokkal, évekkel.)

²⁵ A kinevezési tilalom Keresztes-Fischer belügyminiszterségének egy „részében” volt jelen.

²⁶ Az új fizetések nem kerülhettek 100 pengő alá.

²⁷ Magyarország Rendeletek Tára (1931), Budapest, M. Kir. Belügyminisztérium, 1932. 5.000/1931. M. E. sz., 1088–1092. (A továbbiakban MRT a hozzá tartozó egyéb adatokkal.); MRT, 1931, 7.000/1931. M. E. sz., 1539–1548.; MRT, 1932, 3.000/1932. M. E. sz., 250–281.; MRT, 1933, 1.400/1933. M. E. sz., 908–950.

²⁸ ÁKBM, 1932/33, 16–17.; ÁKBM, 1933/34, 32–33.; ÁKBM, 1934/35, 31–32.

²⁹ MNL OL – BM – K 150 – 3733. cs. – VI. – 7. – 1932 – Másolat a 88.664./1932. VI/a. B. M. számú kiadványhoz – 41. (lap)

következtében is lehetőség nyílt a takarékosagra.³⁰ Az 1933/34. évben például a hadipótléokra igényjogosultak számának csökkenése is kedvezett a takarékosági törekvéseknek.³¹

Keresztes-Fischer azokban a helyzetekben – amikor lehetősége nyílt rá –, amelyekben észlelte egyes rendőrök pénzügyi problémáit, javítani próbált az állapoton. A miniszter a rendőrség fogalmazási, felügyelői kara kapcsán 1933 nyarán megszerezte a minisztertanács hozzájárulását ahhoz, hogy az alacsonyabb "kategóriákban" lévők (segédfogalmazók, felügyelők) előbb léphessenek a következő fizetési fokozatokba.³² A Belügyminisztérium vezetése tudatában volt annak, hogy a rendőrség személyi állományának egy része túlterhelt. Ezen okból kifolyólag az üdülés céljából kivethető szabadság tartamát egyes esetekben megemelték. (A kezelőknél például 14 napról 21 napra emelték.)³³

A Belügyminisztérium próbálta elérni, hogy az elítéltek a lakóhelyük szerint illetékes rendőri büntetőbíróságok fogházába kerüljenek,³⁴ így az ún. elővezetési költség, illetve az erre szánt rendőri kapacitás csökkenthető volt. Az utóbbi jó példa – a részben racionalizált – rendőrség újításaihoz. A rendőrzenekar hivatalos jellegének megszüntetése ugyancsak a megszorítások részét képezte,³⁵ ezentúl csak mint műkedvelő zenekar szerepelhetett, de ilyen minőségben is csak hivatalos alkalomkor. A zenekar tagjait karhatalmi szolgálatra osztották be.³⁶ A rendőrzenekar hivatalos jellegének megszüntetése kulturális szempontból mindenképpen negatívum volt, ugyanakkor ily módon újabb költségvetési tételtől „szabadult meg” az állam.

A dologi kiadások terén megemlítené a kerületi főkapitányságok és a Rendőrkórház megszüntetése (a rendőrorvosok tiltakozása ellenére)³⁷. Az utóbbi átmenetileg súlyosan veszélyeztette a „rendőri egészségügyet”, de a rendőrség számára hamarosan (máshol) továbbra is biztosították az egészségügyi ellátást. A lóállomány 100 lóval való csökkentése³⁸ nem okozott jelentősebb problémákat. További megtakarítást jelentett az őrszemélyzet ruházati költségein,³⁹ a lóállomány takarmányszükségletén, irodaszereknél és könyvkötéseken, illetve a házbérekben és a fűtésen történő megszorítás.⁴⁰ Az őrszemélyzet ruházata, illetve felszerelésinek egy része elavulttá vált 1933-ra.⁴¹ Az 1930-as évek első felében a rendőrségnél léteztek olyan államkincstárt károsító „jelenségek”, amelyek megszüntetése célszerű volt. A fenti problémák egy részét sikerült megszüntetni az időszakban.⁴² Megemlítené, hogy a rendőrség közérdekű „távbeszélő” 1934-re már elavulttá váltak Budapesten, a fejlesztést tervbe vették.⁴³ A fejlesztés – a pénzügyi problémák miatt is – „csúszott”. Az utóbbi egyes esetekben nehezíthette a rendőrség fővárosi munkáját.

Keresztes-Fischer – már hivatali ideje elején – a Belügyminisztérium valamennyi személyi célú gépkocsiját leállíttatta – kivéve a rendőrfőkapitány helyettesét –, miután erre szolgálati érdekből

³⁰ ÁKBM, 1932/33, 40.

³¹ ÁKBM, 1933/34, 79.

³² MNL OL – K 27 – 1933. június 23-i minisztertanácsi jegyzőkönyv.

³³ MNL OL – BM – K 150 – 3783. cs. – VI. – 7. – 1933 – A segédhivatali tisztviselők üdülési szabadsága – 99.048/1933. VII-a. sz. rendelet – 5. (lap)

³⁴ MRT, 1932, 257/1932. B. M. kih. sz., 81–82.

³⁵ Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott Országgyűlés Felsőházának Irományai, I. kötet, Budapest, az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság nyomása, 1932, 186–187. (A továbbiakban FI), (Jegyzőkönyv az 1931. XXVI. t.-c. alapján létesült országos bizottság által az államháztartás megvizsgálására kiküldött albizottság 1931. évi szeptember hó 22-én a belügyminisztériumban tartott tizenketedik üléséről)

³⁶ ÁKBM, 1932/33, 23.

³⁷ MNL OL – BM – K 150 – 3578. cs. – VI. – 14. – 1931 – A rendőrorvosok 1931. december 5-i levele.

³⁸ ÁKBM, 1932/33, 41.

³⁹ MNL OL – BM – K 150 – 3743. d. – VI. kútfő – 11. tétel – 2. számú betétív a 103.647/1933 VII-a számhoz – 853-854. (lap)

⁴⁰ ÁKBM, 1933/34, 80.

⁴¹ MNL OL – BM – K 150 – 3743. d. – VI. kútfő – 11. tétel – 2. számú betétív a 103.647/1933 VII-a számhoz – 853-854. (lap)

⁴² Pl.: MNL OL – BM – K 150 – 3783. cs. – VI. – 7. – 1934 – 1141/1934. fk. eln. fegy – 15. (lap)

⁴³ MNL OL – BM – K 150 – 3783. cs. – VI. – 11. – 1935 – 8191/1 fk. eln. 1934. sz. – Rendőrségi közérdekű távbeszélő berendezés létesítése – 830. (lap)

szükség volt. Egy rendőrségi gépkocsit szolgálati célokra a Belügyminisztérium használt.⁴⁴ Az egyéb rendőrségi gépkocsik szolgálati célból való használatának jelentősebb korlátozása a közbiztonsági szolgálat zavartalan ellátását veszélyeztette volna.

A zárszámadásokban a tényleges kiadások főösszegei valamennyi évben kissé a költségvetésekben meghatározott összegek alatt maradtak: 0,68-2,91%-kal (1932/33. év: 38.852.041 P; 1933/34. év: 37.798.153 P; 1934/35. év: 37.323.510 P).⁴⁵ Problémát jelentett, hogy a – rendészeti bevételek jelentős részét kitevő – rendőrségi bevételek közel 2/3-a (66,07-69,2%) nem „folyt be” az államhoz. Az utóbbi súlyos hiány azzal magyarázható, hogy a városok által kivetett városi adó a nehéz gazdasági viszonyok következtében csak részben került befizetésre. Az adóhátralékok, valamint az egyéb követelések behajtása iránt folyamatba került eljárások pedig általában nem jártak kellő eredménnyel.⁴⁶ Az előirányzat nélküli kiadások csekély összegeket tettek ki a rendőrség összes kiadásaihoz képest. A teljesség igénye nélkül meg kell említenünk, hogy az 1931/32. évben rendőrkapitányságok, kirendeltségek és rendőrtelepek épületeinek építésére és vételére túlkiadás keletkezett (157.558 P),⁴⁷ azonban ezen év kisebb részében volt Keresztes-Fischer miniszteri pozícióban. A következő évben ugyancsak rendőrkapitányságok, kirendeltségek és rendőrtelepek épületeinek építésére, vétele következtében történt túlkiadás (137.683 P).⁴⁸ A beruházások segítségével Nagykőrösön rendőrkapitánysági, Lökösházán rendőrkirendeltségi székház épült.⁴⁹ A teljesség igénye nélkül további említést igényel, hogy a Belügyminisztérium gépjárművek beszerzésére – előirányzat nélkül – 21.999 P-t költött.⁵⁰

A belügyi tárca egyes területeken egyszerűsítette a rendőri igazgatást. Az államrend megerősítése, illetve a rendőrség munkájának „segítése” számos esetben olyan központi intézkedésekkel történt, amelyek nem jelentettek jelentős költségvetési tételt. A kábítószer-ellenes harc új rendszere korszerűen, s kevés pénzből valósult meg.⁵¹ Megemlítendő a politikai rendőrség „aktivitása”,⁵² rendőrség fegyverhasználati jogának kiterjesztése,⁵³ a gyülekezési jog korlátozása, a statárium kiterjesztése, az egyesületek szigorú ellenőrzése, sajtórendészeti lapbetiltások⁵⁴ stb. A rendőrség működési területét arányosították.⁵⁵ Ezáltal korszerűbbé válhatott a közbiztonsági szolgálat. Az államrendészeti zsebkönyv használata is nagy segítséget jelentett ekkoriban.⁵⁶ A rendőrség hatáskörét Orosházán és Tatabányán megszüntették, majd a csendőrségnek adták át.⁵⁷ Így

⁴⁴ FI, 1931-1935, I. k., 186–187.

⁴⁵ A magyar állam zárszámadása az 1932/33. évről. Az Országgyűlés elé terjeszti Budapesten, 1934. évi február hó 1.-jén. A Magyar Királyi Legfőbb Állami Számvevőszék: Zawadowski Alfréd elnök., 51. (A továbbiakban: „ÁZ” a hozzá tartozó évszámmal, egyéb adatokkal.); ÁZ, 1933/34, 51.; ÁZ, 1934/35, 53.

⁴⁶ ÁZ, 1935/36, 131. (A szöveg az 1935/36. évre vonatkozik, de az említettek igazak Keresztes-Fischer I. belügyminiszterségnek idejére is.)

⁴⁷ A M. Kir. Legfőbb Állami Számvevőszék jelentése a magyar államnak az 1931/32. évre vonatkozó zárszámadásról, valamint az államháztartás vitele, az állami vagyon és az állami adósságok kezelése körül az 1932/33. évben szerzett tapasztalatairól. 117. (A továbbiakban „ÁZJ” a hozzá tartozó évszámmal, egyéb adattal.)

⁴⁸ ÁZJ, 1932/33, 111.

⁴⁹ JSBM, 1932, 23.

⁵⁰ ÁZJ, 1933/34, 114.

⁵¹ Balogh Atilla: Keresztes-Fischer Ferenc és a magyar állam kábítószer-politikája (1931-1935), In: Koncz István – Szova Ilona (szerk.): A 15 éves PEME XV. PhD - Konferenciájának előadásai (Budapest, 2017. november 08.), Budapest, I. kötet, 64-77.

⁵² A "bizalmas" jellegű rendőrségi tevékenységről az alábbi írás összefoglalót nyújt: Varga Krisztián: Ellenség a baloldalon – Politikai rendőrség a Horthy-korszakban, Budapest, Jaffa Kiadó, 2015.

⁵³ Balogh Atilla: A decemberi rendőrgyilkosság és a rendőrség fegyverhasználati jogának szabályozása. (1931-1932) A meggyilkolt Sinkó József törzsrőmester emlékére, Magyar Rendészet, XVIII. évf., 2018/1, 39-52.

⁵⁴ Balogh Atilla: Adalékok a Keresztes-Fischer Ferenc vezette Belügyminisztérium rendészeti politikájához (1931-1932) – Gyülekezési, egyesületi, sajtórendészeti ügyek; állambiztonság, állami ellenőrzések, fejlesztések a közbiztonsági szerveknél., KRE-Dit, I. évf., 2018/1, 4-11. (http://epa.oszk.hu/03500/03515/00001/pdf/EPA03515_kre-dit_2018_1_20.pdf)

⁵⁵ JSBM, 1933, 23.

⁵⁶ Botos János: A Magyar Királyi Belügyminisztérium helye, szerepe a polgári magyar állam rendvédelmi rendszerében 1867-1944, in: Boda József - Parádi József et al. (szerk.): Tanulmányok a XIX-XX. századi magyar állam rendvédelem-történetéből, Budapest, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 2015, 73.

⁵⁷ JSMB, 1934, 24.

a rendőrség részleges, helyi tehermentesítése megtörtént. A fővárosi rendőrség "nyomozási sikeressége" egyébként 68,94-81,45%-os arány között mozgott.⁵⁸ A statisztika „romló” tendenciát mutatott 1933-ig (1930-ról 1933-ra 14,43%-kal romlott a hatékonysági arány), 1934-ben már emelkedés következett be. A „Mi lett volna ha (...)?” kérdés szakmailatlannak tűnhet, azonban ezen esetben végig kell vezetnünk egy gondolatsort. A takarékosági politika és a statisztika „romlása” között az az összefüggés, hogy – amennyiben az államháztartás helyzete engedte volna – a budapesti rendőrség állományának létszámát minden bizonnyal megemelték volna, hiszen Budapest „bűnélete” erősödő tendenciát mutatott. Az emelés pedig valószínűleg a nyomozási hatékonyságot sikeresebbé tette volna.

Az ellenzék egyébként sokallta a rendőrségre szánt kiadásokat. Ezen véleményüknek számos alkalommal hangot adtak.⁵⁹

A csendőrség⁶⁰

A csendőrség kiadásai a rendészeti kiadások 40,79-42,46%-át (1932/33. év: 32.464.670 P; 1933/34. év: 31.752.400 P; 1934/35. év: 31.628.400 P) tették ki a költségvetésben (az 1932/33. évtől az 1934/35. évig).⁶¹ A költségvetésben az 1929/30. évtől kezdve csökkentek a csendőrségre szánt kiadások.⁶² A csendőrség bevételei költségvetési évenként 60.000 pengőt tettek ki.⁶³ Ily módon a rendészeti terület második legalacsonyabb bevételével rendelkezett.

A megszorítás részét képezte a tiszteknél történő körülbelül 17-27%-os⁶⁴ bércsökkentés (havi díj, pótdíj). A rangosztályba nem sorozottak havi díja, pótdíja – amennyiben az 100 pengős havi összeg fölött volt – 1933. március 1-jétől 3%-kal csökkent.⁶⁵ Hozzá kell tennünk, hogy a gazdasági válság ideje alatt egyes társadalmi rétegekben - a biztos havi jövedelem miatt - viszonylag magas presztízzsel rendelkezett az a személy, aki a csendőrségi állományhoz tartozott.⁶⁶ A besúgó díjazásának csökkentése is megemlíthető.⁶⁷ A polgári állású egyének csoportjában 9 fős (8,26%-os) létszámcsökkentés történt.⁶⁸ Továbbá – a csendőrség gazdasági szolgálatának egyszerűsítése mellett – a rendszeresített gazdasági tisztai állomány 7 fővel való csökkentése is megemlíthető.⁶⁹ A legénységi állomány létszáma nem csökkent. A csendőrség tisztai létszámában igen csekély csökkenés történt (20 fő alatti).

⁵⁸ Borbély – Kapy: A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941, 523.

⁵⁹ Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott Országgyűlés Nyomatványai, Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott Országgyűlés Képviselőházának Naplója, II. kötet, Budapest, az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság nyomása, 1931 (a kiadás éve), 186–187. (A továbbiakban: „KN” a hozzá tartozó egyéb adatokkal); KN, 1931-1935., II. k. 21.; KN, 1931-1935., III. k. 523.; KN, 1931-1935., V. k. 9.; KN, 1931-1935., VII. k. 26.; KN, 1931-1935., IX. k. 367.; KN, 1931-1935., XII. k. 171.; KN, 1931-1935., XVIII. k. 401-402.; KN, 1931-1935., XXIII. k. 203.

⁶⁰ A csendőrség gazdálkodásáról, pénzügyeiről általános információkat találunk az alábbi írásokban: Parádi József: A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar, polgári központosított, közbiztonsági őrtestület 1881-1945., Budapest, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 2012, 117-120. o.; Forró János: A polgári magyar állam központosított közbiztonsági őrtestületének közrendvédelmi szolgálata, in Parádi József et al. (szerk.): Magyar csendőrség-történeti tanulmányok, Budapest, Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség és Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 2015, 91.

⁶¹ ÁKS, 1932/33, 8.; ÁKS, 1933/34, 8.; ÁKS, 1934/35, 8.

⁶² ÁKS, 1929/30, 8.; ÁKS, 1930/31, 8.; ÁKS, 1931/32, 8.

⁶³ ÁKS, 1932/33, 24.; ÁKS, 1933/34, 24.; ÁKS, 1934/35, 24.

⁶⁴ Az új fizetések nem kerülhettek 100 pengő alá.

⁶⁵ MRT, 1931, 5.000/1931. M. E. sz., 1088–1092.; MRT, 1931, 7.000/1931. M. E. sz., 1539–1548.; MRT, 1932, 3.000/1932. M. E. sz., 250–281.; MRT, 1933, 1.400/1933. M. E. sz., 908–950.

⁶⁶ Kaiser Ferenc: A Magyar Királyi Csendőrség története a két világháború között, Pécs, Pro Pannonia, 2002, 113.

⁶⁷ MNL OL – BM – K 150 – 4492. cs. – XX. – 1934. – 14.023 sz. res. VII-b. 1933. – Besúgó díjazása – 333. (lap)

⁶⁸ ÁKBM, 1932/33, 38.

⁶⁹ ÁKBM, 1933/34, 77.

A legénység ruházatának beszerzésére szolgáló ún. tömegátalányoknak leszállításán felül a papír, nyomtatvány, irodaszerek, telefon és távirati költségeket, valamint az elhelyezések összevonása folytán az elhelyezési és fűtési költségeket csökkentette a miniszter. Továbbá a csendőrtisztek és a legénység kedvezményes betegápolási költségtérítésénél újabb megszorításokat eszközölt.⁷⁰ A dologi kiadásoknál mutatkozó megtakarítást fokozta, hogy a csendőrségi lóállomány számára szükséges takarmány idővel olcsóbb lett, valamint a csendőrség olcsóbban tudott különböző helyiségeket bérelni.⁷¹ A csendőrségi drótvezetékes telefon, illetve táviró – ahogy a rendőrségnél is – 1930-ban már elavult volt. Egy általános körözés, vagy parancs kiadása a fenti okok miatt csak idővesztéssel történhetett meg.⁷² A kor fejlettsége, illetve a közbiztonság érdeke megkívánta a „rádiózás” használatát. A pénzügyi problémák következtében nem valósult meg olyan gyorsan, illetve olyan mértékben a „rádiózás” használata, amilyen mértékben ezt megkívánta volna a hatékonyabb közrendvédelmi szolgálat érdeke. A csendőrségnél alkalmazott bilincsek ekkoriban kissé korszerűtlennek minősültek,⁷³ a fejlesztés azonban – ugyancsak pénzügyi okok miatt – „csúszott”.⁷⁴

A zárszámadások szerint a tényleges kiadások főösszegei kissé alacsonyabbak voltak az előirányzatoknál, (1932/33. év: 31.312.748 P; 1933/34. év: 30.758.856 P; 1934/35. év: 30.664.109 P)⁷⁵ évi 3,05-3,55%-kal. A zárszámadásokban a tényleges bevételek főösszegei jóval magasabbak voltak a 60.000 pengős előirányzatoknál. (43,08-86,24% közötti többletek az 1932/33. évtől az 1934/35. évig).⁷⁶ A bevételi többletek azonban igen csekély mértékűek voltak az összes rendészeti bevételhez képest. Ez nem csoda, hiszen például viszonylag kevés kiselejtezett anyag, illetve lovak értékesítéséből a fentieknél magasabb bevételt nehezen lehetett elérni. Az egyetlen megemlíthető túlkiadás az 1934/35. évben történt (72.519 P). A túlkiadást a legénységi létszám keretében mutatkozó hiány pótlására felvett próbacsendőrök első felszerelési költsége, illetve a lótáp árának emelkedése okozta. A költségeket fokozta a kincstári csendőrlaktanyák helyreállítása, továbbá a betegápolási költségek emelkedése.⁷⁷ Igazán jelentős, nagyszabású beruházásra nem került sor az időszakban.

A csendőrkerületi parancsnokságok felterjesztései szerint egyes vármegyék területén a feljelentést tevő csendőröknek mint tanúknak a kihágási ügyekben való megidézése nagyarányú volt, illetve sok idővesztéssel járt. A belügyi tárca elérte, hogy az utóbbira fordított csendőri kapacitás csökkenthető legyen.⁷⁸ Így nagyobb kapacitás jutott a „valódi” rendvédelmi teendők ellátásra. Többek között a pécsi nyomozó alosztály is ekkor „született meg”.⁷⁹ Nagy előrelépés volt, hogy Keresztes-Fischer minisztersége idején teljes mértékben kiépítették a csendőrség nyomozó alakulatainak szervezetét.⁸⁰ Ez megadta a lehetőséget arra, hogy a csendőrség hatékonyabbá váljon. A csendőrség működési területét – a rendőrséghez hasonlóan – arányosították.⁸¹ A csendőrség nagyobb területi hatáskört kapott,⁸² illetve a csendőrség teljesítőképességét fokozták,⁸³ azonban így

⁷⁰ ÁKBM, 1932/33, 38.

⁷¹ ÁKBM, 1933/34, 77.; ÁKBM, 1934/35, 72.

⁷² MNL OL – BM – K 150 – 3733. cs. – VI. – 7. – 1930 – 69. (lap)

⁷³ MNL OL – BM – K 150 – 4492. cs. – XX. – 1934. – 1934. január 4-i felterjesztés a csendőrség felügyelőjéről – 160104 – 43-44. (lap)

⁷⁴ MNL OL – BM – K 150 – 4492. cs. – XX. – 1934. – 150.319. sz. VII-b. 1934. – 45. (lap)

⁷⁵ ÁZ, 1932/33, 49.; ÁZ, 1933/34, 51.; ÁZ, 1934/35, 53.

⁷⁶ ÁZ, 1932/33, 49.; ÁZ, 1933/34, 51.; ÁZ, 1934/35, 53.

⁷⁷ ÁZJ, 1934/35, 74.

⁷⁸ MRT, 1932, 4.081/1932., B. M. kih. sz., 1086.

⁷⁹ MNL OL – BM – K 150 – 4490. cs. – 1932 – Nyomozati tevékenységről vezetett előjegyzés használhatóságára vonatkozó javaslatok felterjesztése – 46585/1931 – 286. (lap)

⁸⁰ JSBM, 1932, 23.

⁸¹ JSBM, 1933, 23.

⁸² JSBM, 1934, 24.

⁸³ JSBM, 1933, 23.

„túlmunkát” adtak a testületnek. A csendőrség nyomozási hatékonysága 99,02-99,29%-os volt.⁸⁴ (1932-1934. Az előző évekről „kiderítetlenül” maradt esetek beszámításával. Az utóbbi tehát torzította a statisztikát.) Keresztes-Fischer minisztersége idején a nyomozási sikeresség nem változott jelentős mértékben az azt megelőző évekhez képest. A takarékosági politika tehát nem ment a testület hatékonyságának rovására.

Az ellenzék az 1930-as évek első felében számos alkalommal tiltakozott a csendőrségre szánt igen magasnak tartott kiadások miatt, továbbá a csendőrség „egekig nyúló” létszáma ellen is kifogást emeltek.⁸⁵

A folyamórség

A folyamórség⁸⁶ kiadásai a rendészeti kiadások 5,52-5,72%-át tették ki a költségvetésben. (1932/33. év: 4.389.600 P; 1933/34. év: 4.169.000 P; 1934/35. év: 4.259.000 P).⁸⁷ Az 1929/30. évtől kezdve szerény mértékben csökkent a folyamórségre szánt összeg.⁸⁸ E költségvetési terület előirányzat szerinti bevételei csupán 20.000-24.000 pengő közötti összegeket tettek ki évente,⁸⁹ tehát a rendészet négy költségvetési területének legcsekélyebb bevételét produkálta a költségvetésben.

A rangosztályba sorozott havidíjasok havi díját, pótdíját többlépcsős bércsökkentés keretében az 1931. szeptember 1. előtti fizetéshez képest körülbelül 17-27%-kal⁹⁰ csökkentették 1933. március 1-re.⁹¹ (A magasabb bérűektől magasabb arányban vonták le a fizetés egy részét.)⁹² A rangosztályba nem sorozott havidíjasok havi díja, pótdíja – amennyiben az 100 pengős havi összeg fölött volt – 1933. március 1-jétől 3%-kal csökkent. A folyamórségnél az ún. mellékjárandóságoknál is történtek csökkentések: például a lakáspénz 5%-os csökkentése 1932. február 1-jétől.⁹³ Az 1931/32. évről az 1933/34. évre közel 10%-kal csökkent a személyi járandóságokra szánt összeg.⁹⁴ Létszámleépítés nem történt, az 1895 fős állomány megmaradt.

A beszerzési, anyagkarbantartási költségeket (a dologi kiadásokat az 1931/32. évről az 1933/34. évre több mint 40 %-kal csökkentek) minimalizálták az 1932/33., valamint az 1933/34. költségvetési években.⁹⁵ Az 1920-as évek vége óta tartó takarékosági politika nem csekély kárt okozott a folyamórségnél. Az állandó használat folytán tönkrement folyamórfelszerelési, fegyverzeti, ruházati és egyéb cikkek jelentős részének utánpótlása halaszthatatlanná vált az 1934/35. költségvetési évre. Az utóbbinak köszönhető, hogy Keresztes-Fischer kénytelen volt az előző évihez

⁸⁴ Statisztikai Évkönyv, 1934, 351.

⁸⁵ KN, 1931-1935., II. k. 21.; KN, 1931-1935., III. k. 523.; KN, 1931-1935., V. k. 9.; KN, 1931-1935., VII. k. 26.; KN, 1931-1935., IX. k. 367.; KN, 1931-1935., XII. k. 171.; KN, 1931-1935., XVIII. k. 401–402.; KN, 1931-1935., XXIII. k. 203.

⁸⁶ A folyamórségről információkat találhatunk az alábbi írásban: Suba János: Dunai hajózás és vízrendészet 1922-1939, In: Emlékkönyv Űry Károly születésének 85. évfordulója tiszteletére, Budapest, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 2018, 141–170.

⁸⁷ ÁKS, 1932/33, 8.; ÁKS, 1933/34, 8.; ÁKS, 1934/35, 8.

⁸⁸ ÁKS, 1929/30, 8.; ÁKS, 1930/31, 8.; ÁKS, 1931/32, 8.

⁸⁹ ÁKBM, 1932/33, 44.; ÁKBM, 1933/34, 83.; ÁKBM, 1934/35, 77.

⁹⁰ A csökkentett fizetések nem kerülhettek 100 pengő alá, a fenti százalékos arányokat az utóbbi információval kell értelmezni.

⁹¹ MRT, 1931, 5.000/1931. M. E. sz., 1088–1092.; MRT, 1931, 7.000/1931. M. E. sz., 1539–1548.; MRT, 1932, 3.000/1932. M. E. sz., 250–281.; MRT, 1933, 1.400/1933. M. E. sz., 908–950.

⁹² Például III-V. rangosztályúak 12%-kal, a VI. rangosztályúak „csak” 10%-kal kaptak kevesebbet az egyik csökkentésnél. (5.000/1931. M. E. sz.)

⁹³ MRT, 1931, 5.000/1931. M. E. sz., 1088–1092.; MRT, 1931, 7.000/1931. M. E. sz., 1539–1548.; MRT, 1932, 3.000/1932. M. E. sz., 250–281.; MRT, 1933, 1.400/1933. M. E. sz., 908–950.

⁹⁴ ÁKBM, 1932/33, 43.; ÁKBM, 1933/34, 82.

⁹⁵ ÁKBM, 1932/33, 43-44.; ÁKBM, 1933/34, 82–83.

képest emelni a dologi kiadásokra szánt összeget.⁹⁶ A költségvetésben említésre méltó beruházás például az 1932/33. évben történt: az egyes révkapitányságok kibővítésére, átalakítására stb. szánt 97.000 pengő.⁹⁷

A zárszámadásokban lévő tényleges kiadások főösszegei az 1932/33., illetve az 1933/34. években 13,92-16,39%-kal alacsonyabbak voltak az előirányzatoknál (3.778.466, illetve 3.485.562 P).⁹⁸ Az 1934/35. évben a tényleges kiadások főösszege 8,52%-kal (362.720 P-vel) túllépte az előirányzatot.⁹⁹ A Belügyminisztériumnak így hitelátruházás útján nem fedezett túlkiadása keletkezett. (A meglévő felszerelési tárgyak használhatósági tartamuk meghosszabbítása céljából szükséges karbantartásával járó költségek stb.)¹⁰⁰ Az utóbbi volt időszakunk egyetlen esete, amikor a folyamórésznél az előirányzat összege nem volt elegendő az adott évben. Az 1931/32. év zárszámadásánál megemlítendő, hogy – a folyamóréség költségvetéséhez képest – a dologi kiadásoknál nagyobb összegű túlkiadás keletkezett (327.555 P).¹⁰¹ (Anyagbeszerzési, hajógépek és motorok javítási és üzemköltségei stb.)¹⁰² Hozzá kell tennünk, hogy a folyamórésznél még a fenti túlkiadás ellenére sem lépték át a költségvetésben meghatározott összeget. Megemlítendő az 1931/32. évi beruházás, bár az utóbbi csak részben köthető Keresztes-Fischerhez. Kisebb építkezések, felújítások történtek (208.243 P). Az utóbbiak egy része túlkiadást generált.¹⁰³ A tényleges bevételek főösszegei 131,5-156,54%-kal magasabbak voltak (1932/33. évtől az 1934/35. évig) az előirányzatoknál.¹⁰⁴ A pozitívum ellenére ezen többletek az összes rendészeti bevételhez képest igen csekélynek minősültek.

Megemlítendő, hogy időszakunkban új révkiirendeltségek létesültek,¹⁰⁵ illetve a révhatóságok új szakaszbeosztása,¹⁰⁶ valamint egyéb kisebb fejlesztések által – egyes területeken – korszerűbbé vált a magyar vízirendészet.

Az ellenzék sokallta – hasonlóan a rendőrséghez, illetve a csendőrséghez – a folyamórésre szánt pénzüsszegeket.¹⁰⁷

A közbiztonsági és közrendészeti szolgálat

A közbiztonsági és közrendészeti szolgálat a 4 rendészeti "költségvetési terület" legcsekélyebb mennyiségű pénzből működő "fogaskereke" volt (1932/33. év: 2.719.160 P; 1933/34. év: 2.703.100 P; 1934/35. év: 1.019.500 P).¹⁰⁸ E kiadások a rendészeti költségvetés 1,37-3,52 %-át tették ki a vizsgált időszakunkban (az 1932/33. évtől az 1934/35. évig). Az előirányzatok szerint a bevételek 355.000-366.200 pengő között mozogtak. Nagy részük a gépjárműrendészetből származott. Költségvetési (kiadás) szempontból a fentihez tartozott a Közbiztonsági Rendelkezési

⁹⁶ ÁKBM, 1934/35, 76–77.

⁹⁷ ÁKBM, 1932/33, 44.

⁹⁸ ÁZ, 1932/33, 50–51.; ÁZ, 1933/34, 50–51.

⁹⁹ ÁZ, 1934/35, 52–53.

¹⁰⁰ ÁZJ, 1934/35, 75.

¹⁰¹ A túlkiadás részbeni fedezetét a minisztertanács az 1931: XIII. tc. 5. §-ában nyert felhatalmazás alapján hitelátruházásként „ugyanezen cím” rendes kiadásainak I. „Személyi járandóságok” rovatán elért megtakarításból 282.000 pengőt jelölt ki.

¹⁰² ÁZJ, 1931/32, 55.

¹⁰³ ÁZJ, 1931/32, 117.

¹⁰⁴ ÁZ, 1932/33, 51.; ÁZ, 1933/34, 51.; ÁZ, 1934/35, 53.

¹⁰⁵ JSBM, 1933, 24.

¹⁰⁶ BK, 1933, XXXVIII. évf., 30. sz., 126.020/1933. B. M. sz., 454.

¹⁰⁷ PI.: KN, 1931-1935., VII. k., 26.; KN, 1931-1935., XII. k., 244.; KN, 1931-1935., XV. k., 335.

¹⁰⁸ ÁKS, 1932/33, 8.; ÁKS, 1933/34, 8.; ÁKS, 1934/35, 8.

Alap, a mozgóképszínházak utáni bevételekből fedezendő jóléti kiadások, a leánykereskedelem elleni védekezés és az Erkölcserendészeti Központi Hatóság kiadásai, a gépjárműrendészeti kiadások, a vegyes közrendészeti kiadások, a nemzeti munkavédelmi hivatalok költségei, a Rendészeti Nyilvántartó Szolgálat, valamint az államrendészeti szervek ellátási üzemeinek költségei¹⁰⁹.

Keresztes-Fischer belügyminisztersége idején folyamatosan – évről évre – csökkent a fenti területre előirányzott pénzösszeg.¹¹⁰ Egyébként már az 1929/30. költségvetési évtől kezdve – Scitovszky Béla minisztersége¹¹¹ idején – elindult ez a folyamat.¹¹² Kevés kivételtől eltekintve az évről évre történő költségvetési rovatonkénti pénzügyi csökkenés, stagnálás volt jellemző e területre. A nemzeti munkavédelmi hivatalok előadóiinak száma 10 fővel csökkent a 1932/33. évre. A közbiztonsági és közrendészeti szolgálatnál körülbelül 25% alatti bércsökkenések (tiszteletdíj, havi díj) történtek változó arányban.¹¹³

A tűzrendészet fejlesztésének elmaradása főleg a vidéket veszélyeztette. A – tűzoltáshoz szükséges – vízszerezés elhanyagoltságának kérdése az egyik „legfájóbb” pontja volt a magyar vidék tűzrendészetének.¹¹⁴ Ráadásul jellemző volt az 1930-as évek elejére, hogy a pénzhiány miatt az önkéntes tűzoltók¹¹⁵ száma csökkenni kezdett.¹¹⁶ A gépjárműrendészet az egyik legnagyobb „vesztesnek” minősült, hiszen az 1932/33. évi előirányzatban több mint 40%-kal kapott kevesebb pénzügyi forrást, mint az azt megelőző évben.¹¹⁷ Hozzá kell tennünk, hogy ekkoriban – a válság hatásaként – az autóforgalom jelentős mértékben csökkent az országban. Ily módon a Belügyminisztérium részéről „védhető” volt a forráselvonás. A közlekedésrendészeti jogszabályok „tömege” jelent meg ekkor azon okból kifolyólag, hogy kevesebb közlekedési baleset történjen. Keresztes-Fischer miniszterségének végén újra elkezdődött élénkíteni a gépjárműforgalom. Ekkor már szükségessé vált volna a nagyobb mértékű pénzügyi átcsoportosítás, azonban a „támogatás” nem valósult meg.¹¹⁸ Megemlítendő, hogy a vizsgált időszakunkban nem létezett egy olyan intézményesen szabályozott gyors, illetve egyszerű eljárás,¹¹⁹ amely lehetővé tette volna, hogy a közúti közlekedési szabályokat megszegőkkel szemben az azonnali intézkedés alkalmazható legyen anélkül, hogy az a hatóságokra nézve munkatöbbletet jelentsen. Ezáltal újabb költségektől „szabadulhatott volna meg” az állam.

Külön kiemelendő – az egyik kivételként –, hogy a belügyminiszter – az államrend erősítésére való tekintettel – az 1932/1933. évi költségvetésben 54.000 pengővel emelte a bizalmas természetű közbiztonsági kiadások fedezésére szolgáló pénzösszeget az előző évhez képest.¹²⁰ Az így keletkezett évi 250.000 pengős összeg Közbiztonsági Rendelkezési Alap néven Keresztes-Fischer I. belügyminiszterségének (1931-1935) további költségvetési éveiben is megmaradt. A belügyminiszter ezzel kapcsolatban kifejtette a Képviselőházban: "Erre azért volt szükségem, mert egyre jobban fokozódik ebben az országban a külföldről ide beszivárgó balsevista-kommunista

¹⁰⁹ Az utóbbi az 1934/35. évi költségvetésben már a Kereskedelemügyi Minisztériumhoz tartozott. Ezáltal jelentős kiadási tételtől „szabadult meg” a közbiztonsági és közrendészeti szolgálat.

¹¹⁰ ÁKS, 1932/33, 8.; ÁKS, 1933/34, 8. ÁKS, 1934/35, 8.

¹¹¹ 1926-1931.

¹¹² ÁKS, 1929/30, 8.; ÁKS, 1930/31, 8.; ÁKS, 1931/32, 8. (Az utóbbi költségvetés elkészítése még Scitovszky Bélához fűződik)

¹¹³ ÁKBM, 1932/33, 9–12., 33-37.; ÁKBM, 1933/34, 25-28, 73–77.; ÁKBM, 1934/35, 25-27, 67–70.

¹¹⁴ Rehák Tamás (tűzoltóparancsnok): Az esővíz felhasználása tűzoltásra - Vízartó medencék (ciszternák) építése, Tűzrendészeti Közlöny, XXXI. évf., 1933/4, 50.

¹¹⁵ Tarján Rezső – Minárovics János: Az önkéntes tűzoltóság történetéből, Budapest, Belügyminisztérium Tűzrendészet Országos Parancsnoksága, 1968, 60.

¹¹⁶ Szilágyi János: A tűzrendészet fejlődése az őskortól a modern időkig, Budapest, Belügyminisztérium Országos Tűzrendészeti Parancsnoksága, 1960, 172.; Dezséri

Bachó László: A gyöngyösi önkéntes tűzoltó- és mentőegyesület története, Gyöngyös, Herzag Nyomda, 1941, 84., 114-115.

¹¹⁷ ÁKBM, 1932/33, 34.

¹¹⁸ Balogh Atilla: A Belügyminisztérium közlekedésrendészeti politikája Keresztes-Fischer Ferenc minisztersége idején (1932-1935), In: Koncz István – Szova Ilona (szerk.): A PEME XVI. PhD - Konferenciájának előadásai (Budapest, 2018. április 11.), 35–49.

¹¹⁹ MNL OL – BM – K 150 – 2823. cs. - I. kűtfő, 18. tétel. - 1936-1939, közúti ellenőrzés – 533; MNL OL – BM – K 150 – 2783. cs. – 677. (lap)

¹²⁰ ÁKBM, 1932/33, 33.

propaganda."¹²¹ Utóbbi értesülést a levéltárban lévő belügyminisztériumi források, jelentések alátámasztják,¹²² azonban a parlamenti ellenzék megfigyelését, lehallgatását is a fenti keretből fedezték.

A zárszámadásokban lévő tényleges kiadások főösszegei az 1932/33., illetve az 1933/34. évben jóval alacsonyabbak voltak az előirányzatoknál (20,7-22,44%-kal). Az 1934/35. évben 0,58%-os túlköltekezés történt. A zárszámadásokban lévő bevételek főösszegei jelentős mértékben túlhaladták a költségvetésekben előirányzott összegeket, 16,25-36,63%-kal. Az összes rendészeti kiadáshoz képest csekély összegű előirányzat nélküli kiadások valósultak meg. Megemlítendő az időszakunk egyik legjelentősebb előirányzat nélküli kiadása: a biatorbágyi vasúti merénylet következtében – a vasúti vonalak biztosítása céljából – a nemzeti munkavédelmi tagokat az egész ország területére kiterjedően munkába szólította az államvezetés. (107.458 P)¹²³

Az ellenzék kevesebb figyelmet fordított e költségvetési területre, mint a rendőrségre, csendőrségre. Az ellenzék által – a közbiztonsági és közrendészeti szolgálaton belül – talán a legjobban kritizált terület a Közbiztonsági Rendelkezési Alap, illetve a nemzeti munkavédelmi hivatalok voltak. A fenti területekre kiadott pénzt túlságosan magasnak ítélték meg.¹²⁴

Összegzés

Az állam egyik legfőbb „oszlopát” jelentették a rendvédelmi erők. A csekély létszámú honvédség következtében a rendőrségi, csendőrségi, folyamőrségi személyi állomány jelentősebb csökkentése az ország önvédelmi erejét gyengítette volna. A kisantant országainak katonai fölénye, a gazdasági válság következtében esetlegesen bekövetkező társadalmi „forrongások” miatt csak csekély mértékű létszámleépítések történtek az időszakban. Viszonylag magas volt a magasrangú tisztek, tisztviselők száma a rendőrségnél, a csendőrségnél, illetve a folyamőrségnél is.¹²⁵ A gyors előléptetések következtében – a Keresztes-Fischer minisztersége előtti időkben – „torlódott” a létszám a felső kategóriákban. Az utóbbiak is fokozták a kiadásokat. A kinevezési tilalom ezért (is) volt szükséges. A legjelentősebb pénzüsszegek megtakarítását a személyi járandóságok csökkentésével sikerült elérni, azonban ezáltal a rendészeti területen dolgozó állampolgárok életszínvonala csökkent.

A dologi kiadások „apasztása” kisebb nehézségeket jelentett a rendvédelmi erők tagjainak. Igazán jelentős, nagyszabású beruházásokra nem került sor. Az utóbbi „jelenség” a gazdasági élet élénkítését nem segítette. Ugyan előfordultak előirányzat nélküli kiadások, de a minisztérium nem költekezett felelőtlenül. A túlkiadások részbeni fedezetéül számos esetben hitelátruházás útján – valamelyik rendészeti (költségvetési) rovaton elért megtakarításból – jelöltek ki pénzt. A tényleges kiadások főösszegei a legtöbb esetben nem lépték túl a költségvetési előirányzatokban meghatározott összegeket. Az előirányzott összegnél általában kevesebbet költöttek. A belügyi tárca rendészeti kiadásai – a költségvetés szerint – 11,29%-kal csökkentek az 1931/32. évről az 1934/35. évre (1931/32.: 83.968.420 P; 1932/33.: 79.589.460 P; 1933/34.: 76.810.100 P; 1934/35.: 74.484.900 P). A zárszámadások eredményei még az utóbbit is meghaladták. A tényleges bevételek főösszegeinél azonban jelentős mértékű hiány mutatkozott. Az utóbbi a tanulmányban említett városok fizetéseképtelensége miatt következett be.

¹²¹ KN, 1931-1935, VIII. k., 123.

¹²² Pl.: BM – K 150 – 4490. cs. – 1932 – XX – 2 – „Helyzetjelentés az 1931.-ik év IV.-ik negyedéről” – 111. (lap)

¹²³ ÁZJ, 1931/32, 53.

¹²⁴ KN, 1931-1935, VII. k., 179.; KN, 1931-1935, XVI. k., 65.; KN, 1931-1935, XV. k., 335.; KN, 1931-1935, XVIII. k., 401.; KN, 1931-1935, VIII. k., 64.

¹²⁵ ÁKBM, 1932/33, 19.; ÁKBM, 1933/34., 35.; ÁKBM, 1934/35, 34.

A belügyminiszter két oldalról is megkapta a „támadásokat” a takarékosági politikája miatt. Egyrészt az ellenzék jelentős része kevésnek tartotta a rendészeti területen történő megszorításokat, másrészt a közbiztonsági szervek személyi állománya sem örült a számukra negatív intézkedések miatt. A belügyminiszter – a költségvetési beszédeiben, a Képviselőházban – azzal védekezett az ellenzék támadásaira, hogy a rendészeti területről nagyobb mennyiségű pénzt nem tud „elvenni”.¹²⁶ Az egész állami költségvetésre vonatkozó „megszorító csomag” kormányzintű döntés alapján született, tehát nem kizárólag Keresztes-Fischer „műve” volt. A fizetések csökkentése, illetve a normállétszám elérése is kormányzintű döntés alapján történt. Keresztes-Fischer – fejlesztési tervei ellenére – rákényszerült egy olyan takarékosági politika véghezvitelére, amelyet maga is rossz „szájízzel” vitt keresztül. A megszorítások ellenére az országban lévő közrend és közbiztonság viszonylag szilárd „talajon” állt. Csekély mértékű pénzből fedezhető rendészeti fejlesztésekkel, jogkorlátozásokkal, szigorú állami ellenőrzésekkel, lapbetiltásokkal, az államhatalom kiterjesztésével, az ellenzékiek megfigyelésével, telefonos lehallgatásokkal stb. (is) próbálták megerősíteni az államrendet. A rendészeti területen „zajló” takarékosági intézkedések pedig hozzájárultak ahhoz, hogy az államcsődöt elkerülte az ország.

Parádi József megállapította a Horthy-korszak rendvédelmi fejlődésének második szakaszának (1931-1938) jellemzőit.¹²⁷ A megállapításokat azzal kell kiegészítenünk, hogy Keresztes-Fischer I. belügyminiszterségének (1931-1935) idején (a belügyi tárcához tartozó) magyar rendvédelem egyik fontos jellemzője a pénzügyi „szűkölködés” volt. Az államháztartás helyzete miatt a fejlesztések egy része nem valósulhatott meg olyan gyorsan, mint amilyen gyorsan ezt megkövetelte volna a hatékony közbiztonsági szolgálat érdeke.

Összegzésképpen elmondható, hogy a Keresztes-Fischer Ferenc vezette Belügyminisztérium „lefaragta” azon költségvetési tételeket, amelyek a közbiztonsági szolgálat zavartalan ellátását nem veszélyeztették. Ezzel párhuzamosan a magyar rendészeti rendszer egyes területeken fejlődött, korszerűbbé vált. Az 1930-as évek további szakaszának rendészeti költségvetésekkel, zárszámadásokkal kapcsolatos „fejezetei” további kutatást igényelnek.

Rövidítések

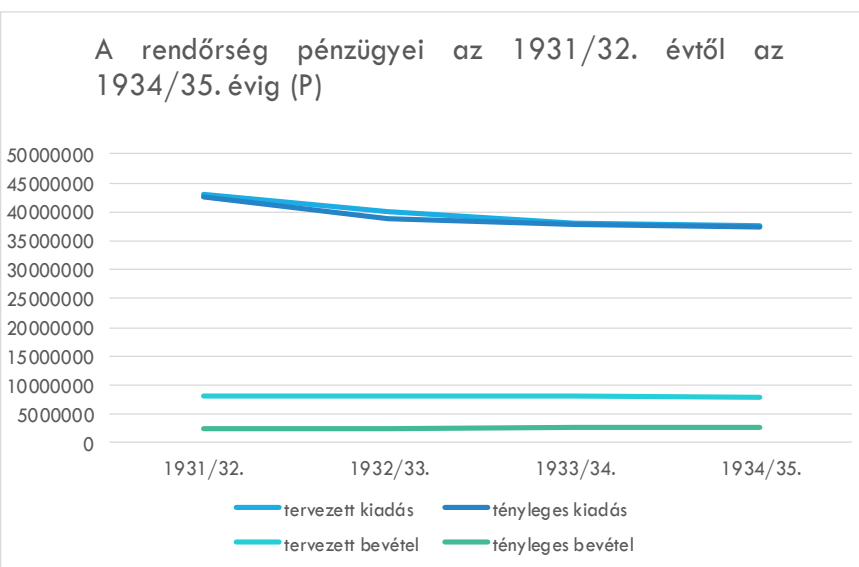
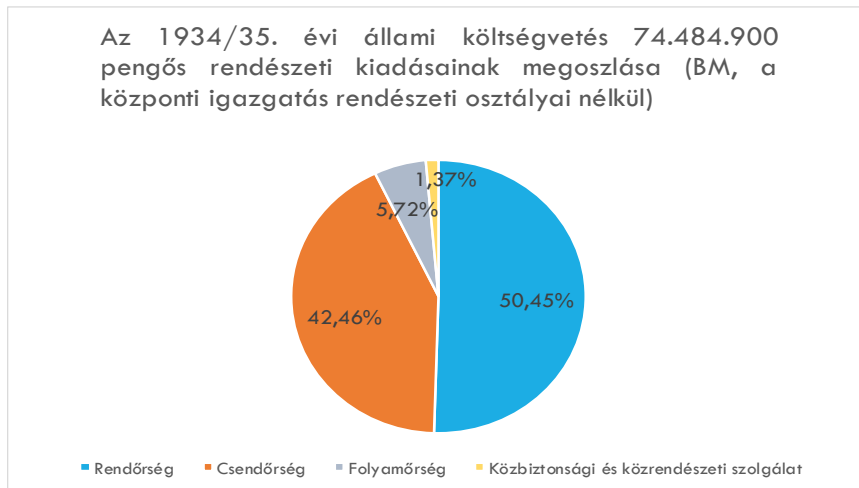
ÁKBM: állami költségvetés BM fejezete; ÁKS: állami költségvetés, Sommázat; ÁZ: állami zárszámadás; BK: Belügyi Közlöny; FI: Felsőházi Irományok; KN: Képviselőházi Naplók; MRT: Magyarországi Rendeleték Tára

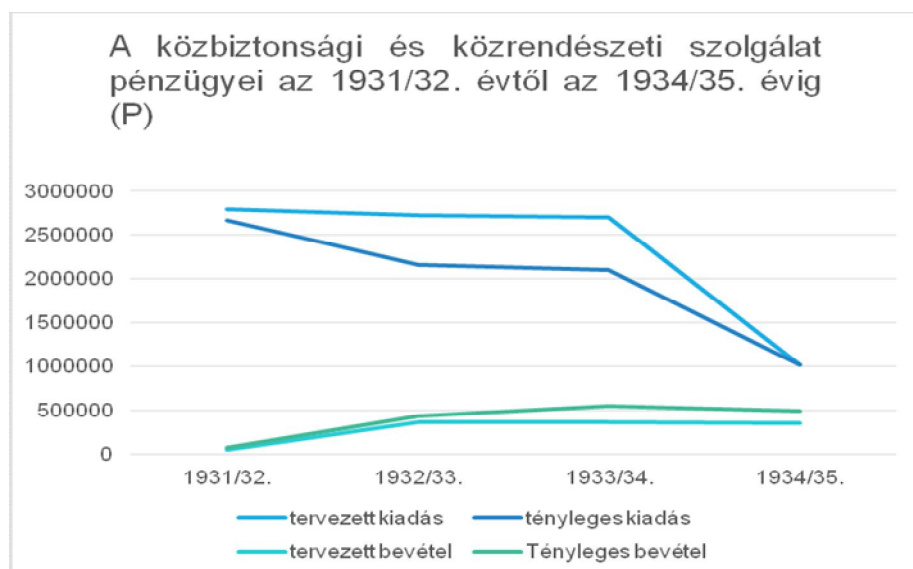
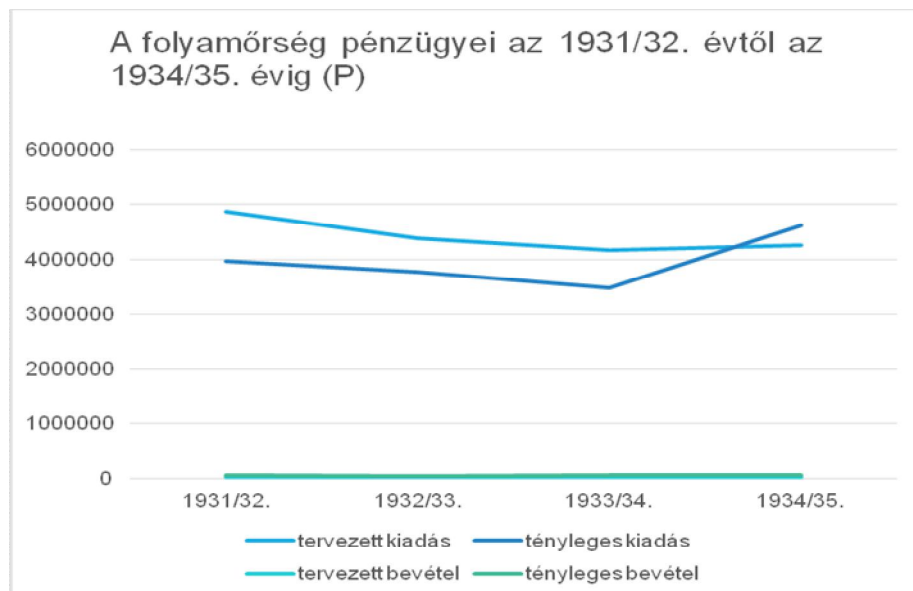
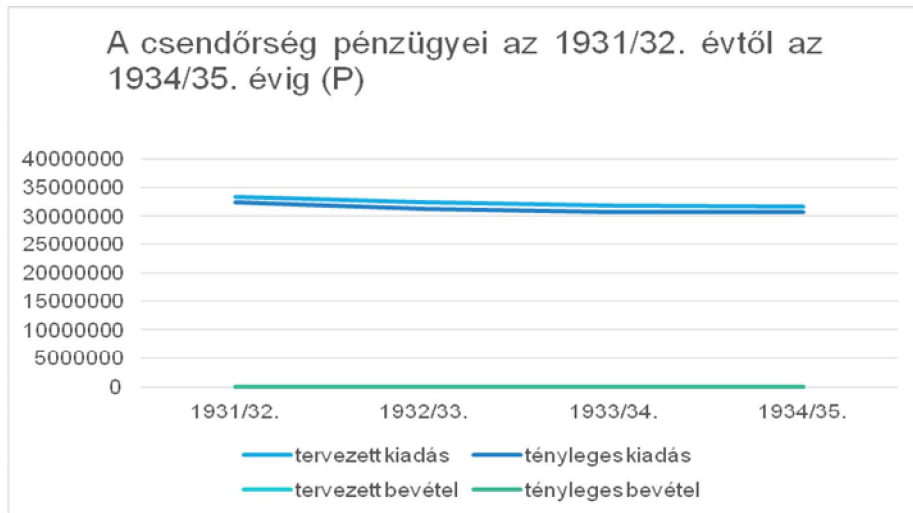

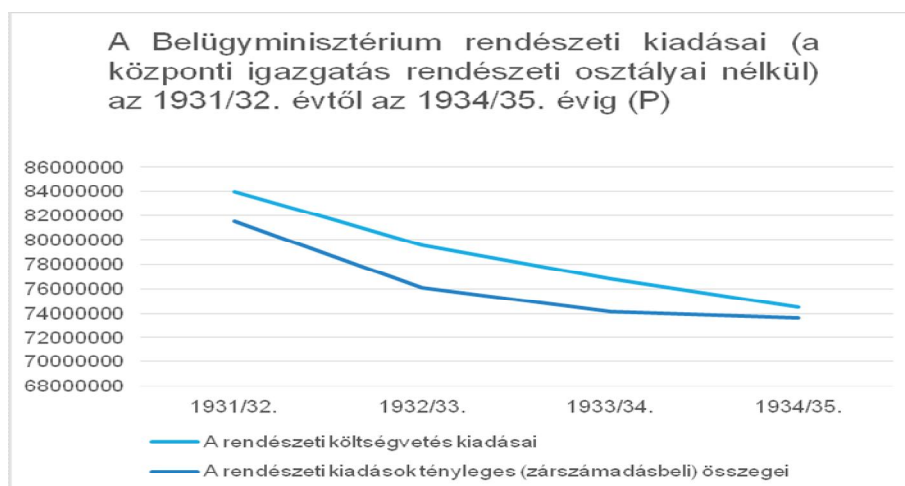
¹²⁶ KN, 1931-1935., VIII. k., 123; KN, 1931-1935., XVI., k. 48.

¹²⁷ Parádi József: A magyar rendvédelem fejlesztési reformjai a XIX. század második felétől a XX. század közepéig, Rendvédelem-történeti Füzetek, 15. évf. 18. sz., 2008, 103.

Melléletek

(A mellékletek forrásai: a korabeli állami költségvetések, zárszámadások.)

Felhasznált források, irodalom

Levéltár:

MNL OL – BM – K 150

MNL OL – Pénzügyminisztérium – K 278, Imrédy Béla iratai

Korabeli nyomtatott források, sajtóforrások, közlönyök:

A magyar állam zárszámadásai, Budapest, az Országgyűlés elé terjeszti Budapesten a Magyar Királyi Legfőbb Állami Számvevőszék, 1931/32-1935/36.

A m. kir. kormány működéséről és az ország közállapotáról szóló jelentések és statisztikai évkönyvek, Budapest, az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Könyvnyomdája, 1931-1935.

A M. Kir. Legfőbb Állami Számvevőszék jelentései a magyar államnak „a vonatkozó” zárszámadásról, valamint az államháztartás vitele, az állami vagyon és az állami adósságok kezelése körül az adott évben szerzet tapasztalatairól.; Budapest, 1931/32-1935/36.

Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott Országgyűlés Nyomtatványai, Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott Országgyűlés Képviselőházának Naplói, Budapest, az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság nyomása, 1931-1935.

Az 1931. évi július hó 18-ára összehívott Országgyűlés Felsőházának Irományai, Budapest, az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság nyomása, 1931-1935.

Állami költségvetések, Budapest, Magyar Királyi Állami Nyomda, 1928/29-1935/36

Belügyi Közlöny, Budapest, Magyar Királyi Belügyminisztérium, Fővárosi Nyomda R.-T., 1931-1935.

Esti Kurir, 1932.

Magyarországi Rendeleték Tára, Budapest, M. Kir. Belügyminisztérium, Fővárosi Nyomda Részvénytársaság, 1931-1935.

Nemzeti Ujság, 1932.

Tűzrendészeti Közlöny, 1933.

Szakirodalom:

Balogh Atila: A Belügyminisztérium közlekedésrendészeti politikája Keresztes-Fischer Ferenc minisztersége idején (1932-1935), In: Koncz István – Szova Ilona (szerk.): A PEME XVI. PhD - Konferenciájának előadásai (Budapest, 2018. április 11.).

Balogh Atila: Adalékok a Keresztes-Fischer Ferenc vezette Belügyminisztérium rendészeti politikájához (1931-1932) – Gyülekezési, egyesületi, sajtórendészeti ügyek; állambiztonság, állami ellenőrzések, fejlesztések a közbiztonsági szerveknél., KRE-DIt, I. évf., 2018/1.

Balogh Atila: A decemberi rendőrgyilkosság és a rendőrség fegyverhasználati jogának szabályozása. (1931-1932) A meggyilkolt Sinkó József törzsőrmester emlékére, Magyar Rendészet, XVIII. évf., 2018/1.

Balogh Atila: Keresztes-Fischer Ferenc és a magyar állam kábítószer-politikája (1931-1935), In: Koncz István – Szova Ilona (szerk.): A 15 éves PEME XV. PhD - Konferenciájának előadásai (Budapest, 2017. november 08.), Budapest, I. kötet.

Borbély Zoltán – Kapy Rezső (szerk.): A 60 éves magyar rendőrség 1881-1941, Budapest, Halász Irodalmi és Könyvkiadó Vállalat, 1942.

Botos János: Fejezetek a belügyminisztérium történetéből 1848–1938. Szemere Bertalantól Keresztes-Fischer Ferencig. Budapest, BM Kiadó, 1994.

Botos János: A Belügyminisztérium története a Monarchia széthullásától a második világháború végéig, Budapest, BM Kiadó, 1995.

Botos János: A Magyar Királyi Belügyminisztérium helye, szerepe a polgári magyar állam rendvédelmi rendszerében 1867-1944, in: Boda József - Parádi József et al. (szerk.): Tanulmányok a XIX-XX. századi magyar állam rendvédelem-történetéből, Budapest, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 2015.

Dezséri Bachó László: A gyöngyösi önkéntes tűzoltó- és mentőegyesület története, Gyöngyös, Herzog Nyomda, 1941.

Forró János: A polgári magyar állam központosított közbiztonsági őrtestületének közrendvédelmi szolgálata, in: Parádi József et al. (szerk.): Magyar csendőrség-történeti tanulmányok, Budapest, Magyar Királyi Csendőr Bajtársi Közösség és Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 2015.

Kaiser Ferenc: A Magyar Királyi Csendőrség története a két világháború között, Pécs, Pro Pannonia, 2002.

Parádi József: A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar, polgári központosított, közbiztonsági őrtestület 1881-1945., Budapest, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság, 2012.

Parádi József: A magyar rendvédelem fejlesztési reformjai a XIX. század második felétől a XX. század közepéig, Rendvédelem-történeti Füzetek, 15. évf. 18. sz., 2008.

Parádi József: Rendvédelem-karhatalom 1867–1945, Rendvédelem-történeti Füzetek, XX. évf., 2011, 23. sz.

Püski Levente: A Horthy-korszak szürke eminenciása - Károlyi Gyula (1871-1947), Pécs-Budapest, Kronosz Kiadó - Magyar Történelmi Társulat, 2016.

Suba János: Dunai hajózás és vízrendészet 1922-1939, In: Emlékkönyv Óry Károly születésének 85. évfordulója tiszteletére, Budapest, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történelmi Tudományos Társaság, 2018.

Szilágyi János: A tűzrendészet fejlődése az őskortól a modern időkig, Budapest, Belügyminisztérium Országos Tűzrendészeti Parancsnoksága, 1960.

Tarján Rezső – Minárovics János: Az önkéntes tűzoltóság történetéből, Budapest, Belügyminisztérium Tűzrendészet Országos Parancsnoksága, 1968.

Varga Krisztián: Ellenség a baloldalon – Politikai rendőrség a Horthy- korszakban, Budapest, Jaffa Kiadó, 2015.

dr. Bábosik Mária: Körkép a hazai középiskolai tehetséggondozásról / Pécsi Tudományegyetem Földtudományi Doktori Iskola

---

Lektorálta: Dr. Gyarmati Péter és Dr. Koncz István

Mottó: „Mindenki tehetséges valamiben” (Csermely Péter)

1. Összefoglaló

Magyarország bővelkedik tehetséges emberekben, s napjainkra nagy figyelmet fordít a tehetséggondozás különböző területeire. A tehetséggondozás hazai jogi keretrendszerét a nemzeti köznevelési törvény, a 2008-2028 közötti időszakra szóló Nemzeti Tehetség Programra vonatkozó országgyűlési határozat, a Nemzeti Tehetség Program végrehajtásának mindenkor 2 éves cselekvési programját előíró kormányhatározat, illetve az éves költségvetés vonatkozó részei jelölik ki.

A tehetséggondozás meghatározó állami programjai a Nemzeti Tehetség Program, a Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetséggondozó Programja, illetve az európai uniós finanszírozású Tehetségek Magyarországa kiemelt projekt (EFOP). Az egyházak a Nemzeti Tehetség Program forrásaira pályázva biztosítanak tehetséggondozó programokat iskoláikban, amelyek közül kiemelkedik a Ferences Ösztöndíjprogram. A magán tehetséggondozási törekvések közül a legjelentősebbek a Csányi Alapítvány és a Matthias Corvinus Alapítvány programjai, de az Antall József Tudásközpont is szervez programsorozatokat és tréningeket.

A programok költségvetését és az általuk elért létszámot illetően a Nemzeti Tehetség Program éves működési kiadásai 2018-ban 3,085 milliárd Ft-ot, 2019-ben 3,179 milliárd forintot tesznek ki, s a hivatalosan publikált adatok szerint az általa nyújtott támogatásokból évente több mint 378 ezer (?) fiatal vehet részt valamely, tehetsége kibontakoztatását segítő programban, ezen belül 1000 hazai és határon túli magyar tehetség kap egyéni fejlesztést, ösztöndíj típusú támogatást. A Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetséggondozó Programjában jelenleg 3000 diák tanul. A Tehetségek Magyarországa EFOP kiemelt projekt költségvetése a 2014-2020 közötti hétéves periódusra 6,5 milliárd Ft, a projekt által bevont tehetségek száma eléri az 50 ezer főt. Az egyházi tehetségprogramok közül a Ferences Ösztöndíjprogram 2013-as indulása óta eddig 207 diákra terjedt ki. A Csányi Alapítvány egyidejűleg általában többszáz, különböző korú tehetséggel foglalkozik, akiket általában hosszú évekig támogat. A Matthias Corvinus Alapítvány mintegy 1800 tehetséges diáknak biztosít különböző formákban fejlődési lehetőségeket. A fenti támogatott létszám összesen mintegy 393 ezer főre tehető, ami azonban a teljes fiatal korosztályra vonatkozik, nemcsak a középiskolásokra.

Középfokú nappali rendszerű képzésben a 2017/2018. tanévben hazánkban összesen 428 ezer fő tanult, 2416 iskolában. Ebben a 4, a 6 és a 8 osztályos gimnáziumok is benne vannak, így a 14-18 éves középiskolai tanulók száma ennél valamivel kevesebb, s létszámuk évről évre csökken. A jelenleg működő tehetségprogramok nagyon különböző tevékenységeket támogatnak, az eszközfejlesztéstől, a tanulmányi kirándulásokon és versenyeken át a pedagógus továbbképzésig, melyeken belül a célzott személyes fejlesztés és ösztöndíj jellegű támogatások csak egy kisebb részt képeznek. Bár e különböző támogatások kiterjedtek, ám a személyre szabott, ösztöndíj jellegű támogatások jelenleg még nem fedik le az összes tehetséget, így

további kezdeményezéseknek fontos szerepük lehetne abban, hogy minél több tehetséges fiatal kapjon hathatós segítséget tehetsége kibontakoztatásához.

2. A tehetséggondozás rendszere

„Tehetségen azt a velünk született adottságokra épülő, majd gyakorlás, céltudatos fejlesztés által kibontakozott képességet értjük, amely az emberi tevékenység egy bizonyos vagy több területén az átlagosat messze túlhaladó teljesítményeket tud létrehozni.”

(Harsányi 1988)

2.1. A tehetséggondozás rövid története Magyarországon

A *tehetség* kérdésköre végigkíséri az emberi társadalmat és annak fejlődését. A tehetségek kiválasztása és megkülönböztetett képzése, kezelése kiemelten fontos volt a civilizáció fejlődése során mindvégig, melynek jó példáit láthattuk az egyházak, illetve a hadsereg gyakorlatában világszerte.

Magyarországon az első tehetséggondozó műhely Pannonhalmán, a 996-ban alapított bencés kolostorban volt. Az első mentorok a papok voltak, akik jó szemmel kiválasztották a tehetséges parasztfiúkat, hogy azok tovább vigyék az egyház tanításait. A középkorban az Esztergomi székesegyház iskolája játszott ebben meghatározó szerepet. A későbbiekben kiemelkedő tehetséggondozóink közül említést érdemelnek Pázmány Péter, Bakócz Tamás és Bethlen János, Sárospatakon Szenczi Molnár Albert, Kolozsvárott pedig Apáczai Csere János. Széchenyi is úgy vélekedett, hogy „a nép általános műveltségének emelésével, kiművelt emberfők sokaságával, a kiváló képességek megbecsülésével foglalhatja el Magyarország méltó helyét az európai kultúrában.”

A tehetség fogalmának legújabb kori meghatározása, a tehetségek beazonosítása és tudatos fejlesztése a 20. század elejétől új lendületet vett. Ez volt az az időszak ugyanis, amikor a gazdasági élet, illetve az oktatás tömegesedésével a korábbinál jóval nagyobb igény mutatkozott a tehetségesek megkülönböztetésére az átlagosaktól, és a velük való speciális törődésre, illetve akkortól tette lehetővé a tudomány, - elsősorban a pszichológia - az emberi személyiség és teljesítmény vizsgálatát és modellezését, s adott egyre több és jobban használható eszközt a tehetségek beazonosításához és a velük való foglalkozáshoz.

Magyarországon az 1900-as évek elején erősödött meg az iskolai képzés, a lányokat is engedték egyetemet végezni. 1935-től 1948-ig beszélhetünk a református gimnáziumok nagy korszakáról, amikor a sárospataki tehetségmentő mozgalom is működött, s a tehetséges falusi szegény tanulók gimnáziumi taníttatásának elősegítésére állami nevelőalapot is létrehoztak. A szocializmus késői szakaszában Ranschburg Jenő vezetésével létrejött egy tehetséggondozó munkacsoport. Az 1985. évi I. törvény kimondta, hogy az állam feladata a kiemelkedő képességű fiatalok képességeinek fejlesztése és tudásának gyarapítása. A rendszerváltás után 1989-ben létrejött a Magyar Tehetséggondozó Társaság, 1996-ban megalakult a Kutató Diákok Országos Szövetsége, 2000-ben pedig elindult az Arany János Tehetséggondozó Program. 2008-tól kezdett el működni a Nemzeti Tehetség Program, létrejött a Nemzeti Tehetség Alap, s megalakult a Nemzeti Tehetségügyi Fórum.

2.2. A tehetség fogalma, jellemzői, fajtái, modelljei, kibontakoztatásának módszerei

A 20. századtól kezdődően a tehetség meghatározásával, fajtáinak beazonosításával, illetve tehetségmodellek megalkotásával több kutató is foglalkozott. *Tehetség fogalma* alatt azt értjük, „ha egy egyén valamilyen tevékenységben, vagy tevékenységkomplexumban az átlagosnál magasabb szintű teljesítményre képes.”

A *tehetség jellemzői*, hogy az (1) relatív, stabil tulajdonság, mely kevésbé függ a kulturális és társadalmi feltételektől; (2) az információfeldolgozással összefügg; (3) kritériumának a teljesítményt tekintik; (4) gazdasági és társadalmi feltételek függvénye.

A *tehetség fajtáinak* meghatározása érdekében van olyan kutató, aki hét egymástól független emberi intellektuális képességet különít el (Gardner), mások ennél jobban differenciálnak és sokkal több kategóriát határoznak meg (Piiro). A tehetségmodellek közül elkülöníthetők az (1) egytényezős modellek, amelyek az intelligenciára (Spearman, Thurstone, Cattell, Sternberg), vagy a kreativitásra (Guilford és Hoepfner, Van Talle- Baska, Amabile, Treffinger és Hubet) vezetnek vissza a tehetséget, illetve (2) a többtényezős modellek (Renzulli, Sternberg), amelyek már több egyéni személyes tényező együttes megjelenéséhez kötik a tehetséget, valamint (3) a fejlődési tényezők modelljeit (Mönks, Tannenbaum, Piiro, Czeizel, Gagné), amelyek ezek mellé a környezeti-társadalmi tényezőket, így a családot, az iskolát, stb. is bekapcsolják.

A *tehetség típusok* - Ranschburg Jenő tipizálása alapján - a következők lehetnek: (1) tudományos; (2) vezetői; (3) pszichomotoros; (4) művészi.

A *tehetségek kibontakoztatásának* általánosan használt *módszerei* a (1) gyorsítás; (2) dúsítás. A gyorsítás az átlagnál gyorsabb előrehaladást tesz lehetővé (pl. osztályok átlépése), a dúsítás pedig többlettudás megszerzésére ad módot (pl. emelt szintű képzés).

2.3. Nemzetközi háttér

Az oktatás az Európai Unióban tagállami hatáskörbe tartozik. Az elmúlt harminc évben azonban Európa egész területén egyre nagyobb figyelem fordul a tehetséges gyermekek fejlesztésére, segítésére, a tehetséggondozásra. Már az 1980-as évek végére megfogalmazódott az igény egy nemzetközi szervezet létrehozására, amely összefogja a kontinens tehetséggondozását, elősegíti a szakemberek közötti információ-áramlást, fórumokat szervez a szakemberek, tehetséges fiatalok és szülők tapasztalatcseréje érdekében.

2.3.1. Európai Tehetségtanács (ECHA)

Az *Európai Tehetségtanácsot* (ECHA - European Council for High Ability) 1988-ban Utrechtben alapították, amelynek működése mára egész Európára kiterjed. Tagjai között van számos ismert és elismert oktató, kutató, pszichológus, nem csak EU-s országokból. Az ECHA tagok számára elérhető a rendszeresen megjelenő *hírlevél* (ECHA News), a szervezet által kiadott tudományos *folyóirat* (High Ability Studies), és a rendszeresen frissített *honlap* (<https://www.echa.info/>). A tagok kedvezményesen vehetnek részt a kétévenként megrendezésre kerülő ECHA konferenciákon, ahol találkozhatnak a szakma jelentős személyiségeivel, megismerkedhetnek a világ és Európa más országaiban alkalmazott tehetséggondozási jó gyakorlatokkal.

2.3.2. Magyarország részvétele az Európai Tehetségtanács munkájában (ECHA)

Magyarország aktív szerepet vállal az Európai Tehetségtanács (ECHA) munkájában. Hazánk eddig már kétszer is rendezett ECHA konferenciát (2000-ben Debrecenben és 2006-ban Budapesten), s a szervezetnek Csermely Péter akadémikus személyében 2012-től magyar elnöke

van. A *Budapesti Európai Tehetségközpont* egyik alapító tagja lett az ECHA által hosszas előkészítő munka után 2015-ben létrehozott *Európai Tehetségtámogató Hálózatnak*.

2.4. Hazai jogi keretrendszer

A tehetséggondozás hazai keretrendszerét a nemzeti köznevelésről szóló törvény, a Nemzeti Tehetség Program elfogadásáról hozott országgyűlési határozat, a Nemzeti Tehetség Program végrehajtásáról szóló kormányhatározat, valamint az ország éves költségvetésének erre vonatkozó rendelkezései jelentik.

2.4.1. 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről

A 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről több helyen is foglalkozik a tehetséggondozással. A tanítás rendjével foglalkozó 22. részben a 27.§ (5) rendelkezik arról, hogy az iskolának a tehetség kibontakoztatására 1-3 fős foglalkozásokat kell szerveznie, továbbá tehetséggondozásra osztályonként legalább további heti egy-egy órát kell biztosítania. A sajátos nevelési igényű tanulókkal foglalkozó 28. rész 47.§ (11) kimondja, hogy a tehetséggondozás kereteit a Nemzeti Tehetség Program jelöli ki, amelyet a Nemzeti Tehetség Alap támogat. A Nemzeti Tehetség Program és Alap az oktatásért felelős miniszter irányítása alatt, jogszabályban foglaltak szerint működik. A Nemzeti Tehetség Program elérendő célokat jelölhet ki a köznevelési intézmények számára, és tartalmazza a feladatok finanszírozásának módját is. A hátrányos helyzetű tehetséges tanulók számára a törvény felhatalmazza a minisztert az Arany János Tehetséggondozó Programmal kapcsolatos rendeletalkotásra, illetve a Kormányt az ezzel összefüggő támogatásra vonatkozó rendeletalkotásra.

2.4.2. 126/2008. (XII. 4.) OGY határozat

A 126/2008. (XII. 4.) OGY határozat a Nemzeti Tehetség Program elfogadásáról, a Nemzeti Tehetség Program finanszírozásának elveiről, valamint a Nemzeti Tehetségügyi Koordinációs Fórum létrehozásának és működésének elveiről szól.

2.4.3. 1728/2016. (XII. 13.) Korm. határozat

A 1728/2016. (XII. 13.) Korm. határozat a Nemzeti Tehetség Program végrehajtásának 2017-2018. évi cselekvési programját határozza meg. Kiemelt fejlesztési területei a tehetségazonosítási, kiválasztási és az egyéni fejlesztésen alapuló tehetséggondozó rendszer működtetése, a források költséghatékony felhasználása, az eredmények hazai és nemzetközi megismertetése, a tehetségsegítő programok folyamatos működtetése, a programok, tanulmányi és művészeti versenyek megvalósításának támogatása, a tehetséggondozáshoz való hozzáférés esélyeinek javítása, a kiemelkedő tehetségek támogatása, a tehetség fejlesztését és hasznosulását segítő környezet biztosítása, a külföldi programokban részt vevő tehetséges magyar fiatalok számára tehetségük kibontakoztatására és továbbfejlesztésére szolgáló hazai lehetőségek megtalálásának elősegítése, a tehetséggondozásban érintett szereplők szakmai tevékenységének fejlesztése, fokozottabb megbecsülése, szakmai elismerése. A program keretében legalább 1000 támogatott hazai és határon túli magyar tehetségnek kell segíteni egyéni igényeiknek megfelelően egyedi fejlesztéssel, ösztöndíj típusú támogatással.

2.4.4. A 2018. évi és a 2019. évi költségvetés

A 2018. évi költségvetés a Nemzeti Tehetség Programra 3084,9 millió forint működési kiadást irányoz elő az Emberi Erőforrások Minisztériuma fejezetben a Fejezeti kezelésű előirányzatok között a Köznevelési feladatok támogatásán belül. A Nemzeti Tehetség Program 2018-ban az 1%-os SZJA rendelkezésekkel támogatható költségvetési előirányzat. A költségvetés 7. számú

melléklete meghatározza a pedagóguslétszámot azon tanulók létszáma függvényében, akik speciális kezelést igényelnek, köztük megemlítve a kiemelten tehetséges gyermekeket is. A 2019. évi költségvetésben a Nemzeti Tehetség Programra 3178,6 millió forint működési kiadást és 190 millió forint felhalmozási kiadást hagytak jóvá.

3. Hazai programok és szervezetek

A tehetséggondozással kapcsolatosan átfogó állami programok működnek, valamint több társadalmi és magán szervezet is tevékenykedik ezen a területen.

3.1. Állami programok

A tehetséggondozás témájában az állam Nemzeti Tehetség Program elnevezéssel átfogó, Arany János Tehetséggondozó Program néven pedig a hátrányos helyzetű tehetségeket érintő tehetséggondozó programot, valamint a Tehetségek Magyarországa címmel a konvergencia régiókra kiterjedő kiemelt projektet működtet, s létrehozta a Minősített Tehetséggondozó Műhelyek hálózatát.

3.1.1. Nemzeti Tehetség Program (NTP)

A Nemzeti Tehetség Program a tehetséggondozás átfogó állami programja, melyet az Országgyűlés 2008-ban öt párti konszenzussal fogadott el. A program célkitűzései húszéves időkeretben, kétéves cselekvési programok végrehajtásával valósulnak meg. 2009-2017 között több mint 10800 projekt nyert támogatást, a megítélt támogatások összege pedig közel 15,09 milliárd forint volt. A támogatásokból évente több mint 378 ezer tehetséges fiatal vehet részt tehetsége kibontakoztatását segítő programokban. 2018-ban a Nemzeti Tehetség Programra 3,0849 milliárd forint működési kiadás állt rendelkezésre, 2019-re pedig 3,1786 milliárd forint működési és 190 millió forint felhalmozási kiadás van előirányozva. A program forrásának alapját a személyi jövedelemadókból erre a célra felajánlott egy százalékok képezik, amit a kormány kiegészít. A Nemzeti Tehetség Program végrehajtásának 2017-2018. évi cselekvési programja alapján 21 nyílt pályázati kiírást hirdettek meg. Ezek között megtalálható a Nemzeti Tehetség Program Ösztöndíj kiírása is, melynek keretösszege 345 millió Ft. Ez a támogatott tehetségek részére egy évre minimum 100 000 Ft, maximum 1 000 000 Ft vissza nem térítendő támogatást nyújt meghatározott költségeik fedezésére támogatási előleg formájában. A Nemzeti Tehetség Program keretében az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) azokat a pedagógusokat, akik a tehetséggondozás területén kiemelkedő teljesítményt nyújtanak, *Bonis Bona-díjjal* tünteti ki. A Nemzeti Tehetség Program végrehajtásáért felelős szervezet az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet.

1. táblázat: Pályázati lehetőségek tehetséggondozás témájában (2018)

No.	Pályázat címe
1	A matematikai, a természettudományos és a digitális kompetenciák erősítését szolgáló hazai és határon túli tehetségsegítő programok támogatása
2	A hazai és határon túli köznevelési intézményekben működő komplex tehetséggondozó programok támogatása
3	A hazai és a határon túli művészeti tehetséggondozó programok támogatása
4	A hazai és határon túli óvodai tehetség-kibontakoztató programok támogatása
5	A hazai és a határon túli kulturális intézmények tehetséggondozó programjainak támogatása
6	Az innovatív tanulási környezet kialakítását segítő hazai programok támogatása
7	Tehetségsegítés feltételrendszerének javítását célzó hazai programok támogatása
8	A hazai tehetségsegítés eszközrendszerének bővítését segítő országos hatókörű nyomtatott folyóiratok, kiadványok megjelenésének támogatása

9	A nemek egyenlő esélyű részvételének biztosítását célzó, speciális hazai tehetséggondozó programok támogatása
10	Hazai tematikus, tehetségterületekhez kapcsolódó táborok támogatása
11	A hazai és határon túli sporttehetségeket fejlesztő tehetséggondozó programok támogatása
12	A hazai kettős vagy többszörös különlegességű tehetségeket segítő tehetséggondozó programok támogatása
13	Nagy hagyományú és szakmailag elismert hazai országos, vagy hazai és Kárpát-medencei meghirdetésű tanulmányi és művészeti versenyek megrendezésének támogatása
14	A hazai tehetséges, országos versenyeken kimagasló eredményt elért magyar fiatalok nemzetközi tanulmányi és művészeti versenyeken, valamint a Magyarországot képviselő tanuló, vagy a hivatalos magyar csapat nemzetközi tudományos diákolimpiákon, tantárgyi vagy szakmai világtalálkozásokon való részvételének támogatása
15	A hazai Tudományos Diákköri műhelyek és rendezvényeik támogatása
16	A hazai és a határon túli felsőoktatási intézmények tehetséggondozó programjainak támogatása
17	A hazai és határon túli magyar nyelvű szakkollégiumok támogatása
18	A hazai és határon túli pályakezdő, kiemelkedően tehetséges fiatalok példaértékű innovációinak és társadalmi felelősségvállalásuk erősítésének támogatása
19	Nemzet Fiatal Tehetségeiért Ösztöndíj
20	A hazai és a határon túli Tehetségsegítő Tanácsok, tehetségfejlesztő szervezetek támogatása
21	Családoknak szóló, helyi, szemléletformáló hazai programok támogatása

Forrás: <http://tehetseg.hu/aktualis/megjelentek-nemzeti-tehetseg-program-uj-nyilt-palyazati-felhivasai>

3.1.2. Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetséggondozó Programja (AJTP)

A *Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetséggondozó Programja (AJTP)* 2000-ben indult. Kidolgozásának háttérében azok a kutatási eredmények álltak, amelyek kimutatták, hogy a kistelepülésekről származó diákok elfogadhatatlanul kis arányban jutnak be az egyetemekre, különösen az ún. „elit” szakokra. A társadalmi mobilitás elakadása – a méltánytalanságon túl – szűkíti az értelmiség utánpótlásának bázisát, így súlyosan veszélyezteti a tudásalapú társadalom kialakulását. A települési különbségek felerősödése a tanulási esélyegyenlőtlenség növekedésével tovább rontja a leszakadó térségek és az ott élő emberek kilátásait. Az AJTP több tekintetben is eltér más tehetséggondozó programoktól, hiszen szerepel az oktatásról szóló jogszabályokban, az egész országot lefedi (jelenleg mintegy 3000 diák tanul a programban), külön koordináló irodája van és folyamatos szakmai-szakértői támogatást kap. A munka jelentős hányada a mindegyik középiskolával párban dolgozó kollégiumban zajlik, a munkát intézményenként egy-egy programfelelős fogja össze. A program komplex megközelítést alkalmaz, saját mérési, értékelési rendszere van. A program a diákok számára egy előkészítő évvel indul, melynek célja a szintre hozás és alapozás (idegen nyelv, informatika, integrált tárgyak). A tehetséggondozó tevékenység meghaladja a klasszikus tantárgyi kereteket. A sikeres érettségi és továbbtanulás mellett követelmény még három vizsga (ECDL, gépkocsivezetői, idegen nyelv) letétele is. A tanulásmódszertanon kívül a személyiség és a közösség fejlesztését az önismereti, illetve a drámapedagógiai foglalkozások is segítik. A program kötelező eleme a rendszeres tanulmányi kirándulás. Országos rendezvények (gólyatábor, kulturális fesztivál, sport-találkozó, tanulmányi versenyek, tanulmányi és művészeti pályázatok, pályaaorientációs tábor stb.) segítik a tehetségek felkutatását. A pedagógusok számára külön, a programhoz kapcsolódó továbbképzéseket szerveznek. Évente két konferencián (tanévnyitó, tehetséggondozó) találkoznak az intézmények képviselői, valamint a programiroda, a minisztérium és a Debreceni Egyetem illetékes munkatársai. A programhoz az állam normatív költségvetési támogatást biztosít. A költségek egy részét az intézménypárok közösen fedezi

3.1.3. Tehetségek Magyarországa kiemelt projekt

A *Tehetségek Magyarországa kiemelt projekt* (EFOP-3.2.1-15) a 2009-től indult uniós tehetségprogramok, (a korábbi Géniusz Program és Tehetséghidak Program) után a 2016-2020. évekre szóló program, melynek hatóköre a konvergencia régiókra terjed ki, keretösszege 6,5 milliárd Ft. A projekt konzorciumvezetője az Új Nemzedék Központ Nonprofit Közhasznú Kft., a konzorcium tagja a Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, melyek között a forrásfelhasználás 50–50%-ban oszlik meg. A projekt kiterjed a tehetségszűrés, és -azonosítás rendszereinek, eszközeinek fejlesztésére, pilot-programok megvalósítására, a tehetségfejlesztést célzó kutatások támogatására és jó gyakorlatok azonosítására, a tehetségtámogató környezet kialakítására, szakemberek képzésére, fejlesztő rendezvényekre, csoportos, valamint speciális egyéni támogatásokra, a Minősített Tehességgondozó Műhelyek kiválasztására és támogatására, a tehetségsegítés regionális rendszereinek koordinációjára, fejlesztésére, tutor szolgáltatás kialakítására, valamint ösztöndíj támogatások biztosítása a kiemelkedően tehetséges tanulók és fiatalok részére. Szakmai indikátorok: A projekt által bevont tehetségek száma eléri az 50.000 főt, legalább 10.000 fő pedagógus továbbképzése sikeresen lezárul.

3.1.4. Minősített Tehességgondozó Műhelyek (MTM)

A *Minősített Tehességgondozó Műhelyek (MTM)* olyan országos hálózatként létrejövő, egyenletes területi lefedettséget biztosító tehetséggondozó-mintaintézmények, amelyek a kiemelten tehetséges gyermekekre/tanulóakra irányuló tehetséggondozó és tehetségfejlesztő, valamint a tehetséggondozásban szerepet vállaló pedagógusokra, szakemberekre irányuló támogatási, illetve a földrajzi körzetükre irányuló szolgáltatási tevékenységet végeznek, egymással és a körzetükben lévő köznevelési intézményekkel hálózatot alakítanak ki. A Minősített Tehességgondozó Műhelyek lehetőséget kapnak arra, hogy az általános- és középiskolás korosztályok körében végzett tehetséggondozó tevékenységüket 2020 végéig kiszámítható keretek között folytassák. Az intézmények között négy budapesti, négy Pest megyei, hat dél-alföldi, hét észak-alföldi, négy nyugat-dunántúli, négy közép-dunántúli, négy dél-dunántúli és öt észak-magyarországi iskola szerepel. Az intézmények többsége már korábban is magas színvonalú tehetségfejlesztő munkát végzett. Ezen intézmények közül a legtöbbet a Klebelsberg Központ működteti, mellettük felsőoktatási intézmények gyakorlóiskolái, egyházi és alapítványi iskolák is vannak. Az MTM-hálózat kialakításának célja, hogy minden elért tehetséges tanuló az igényeinek, képességeinek legmegfelelőbb fejlesztésben részesüljön, továbbá, hogy az intézmény meghatározott földrajzi környezetében elhelyezkedő nevelési-oktatási intézmények számára speciális szolgáltatásokat nyújtson.

3.2. Egyházi programok, szervezetek

A magyarországi egyházak iskolafenntartókként szintén kiemelten kezelik a tehetséggondozást. A katolikus egyház Ferences Ösztöndíjprogramot működtet, a református egyház pedig megalakította a Református Országos Tehetségsegítő Tanácsot.

3.2.1. Ferences Ösztöndíjprogram

A *Ferences Ösztöndíjprogram* 2013 óta működik, és azóta 207 tanuló tehetségének kibontakozásához járult hozzá. A program a Nemzeti Tehetségprogram pályázati támogatása révén is jutott forrásokhoz. A program elsődleges célja a bármely tanulmányi területen tehetséges tanulók motiválása és támogatása. Másodlagos célja a tehetséges tanulók bevonása a hátrányokkal küzdő tanulótársaik felzárkóztatásába. A programban 3 ferences iskola érintett: Ferences Gimnázium (Szentendre), Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium (Esztergom) és

Szent Angéla Ferences Általános Iskola és Gimnázium (Budapest). A program a gondos kiválasztás, tehetségazonosítás után személyre szabott fejlesztést biztosít a diákoknak. A nyertes pályázók maguk választják ki mentoraikat saját tanáraik közül. A program támogatja nyelvtudásuk tökéletesítését és nyári tanulási programjaik megvalósítását is. A kiemelkedő tanulmányi eredmények mellett a közösségi munkát, a másokért vállalt szolgálatot is elvárják tőlük. A program a tehetséggondozó tanárokat is támogatja és ösztönözi, elsősorban a mentortanárnak kifizetett ösztöndíj révén. A program olyan támogató közegben folyik, amely az egész iskolában a tanulás és a tudás értékét sugallja, ily módon a nevelő-oktató munka általános színvonalát emeli és légkörét javítja.

3.2.2. Református Országos Tehetségsegítő Tanács (TST)

A *Református Országos Tehetségsegítő Tanács (TST)* – a Nemzeti Tehetség Program célrendszerét elfogadva és azzal azonosulva – elősegíti a Magyarországi Református Egyház és belső egyházi jogi személyei által fenntartott köznevelési intézményekben tanuló tehetséges fiatalok képességeinek kibontakoztatását és társadalmi hasznosulását.

3.3. Társadalmi szervezetek

Tehetséggondozási céllal Magyarországon több szervezet alakult, amelyek közül meghatározók a Magyar Tehetséggondozó Társaság, a Nemzeti Tehetségsegítő Tanács, illetve a Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége.

3.3.1. Magyar Tehetséggondozó Társaság (MTT)

A *Magyar Tehetséggondozó Társaság (MTT)* 1989-ben alakult meg Szegeden. Magját azok a szakemberek alkották, akik az 1987-ben megalakult European Council for High Ability (ECHA) Magyar Tagozatában már két éve együtt dolgoztak. Az MTT azóta már közel félezres tagsággal rendelkezik, pedagógusokkal, más szakemberekkel, szülőkkel, akik a magyarországi és határon túli magyar fiatalok tehetségfejlesztésében az eddiginél még jelentősebb eredményeket szeretnének elérni, illetve sikeres fejlesztési tapasztalataikat szívesen osztják meg a területen munkálkodó szakemberekkel, támogatókkal. A társaság támogatja a gyermeki, tanulói személyiség képességeit megismerő, hatékonyan fejlesztő tehetséggondozó kezdeményezéseket, segíti, koordinálja a tehetséggondozás fejlesztését szolgáló tudományos kutatásokat, képzésekkel segíti a tehetséggondozást végzőket, konferenciákat, műhelyfoglalkozásokat szervez, kiadói tevékenységet végez, kapcsolatot ápol a tehetséggondozás nemzetközi civil szervezeteivel, kiemelten az Európa Parlament tehetség-szervezetével, az ECHA-val és más nemzetek tehetséggondozó társaságaival, sikeres tehetséggondozó iskoláival.

3.3.2. Nemzeti Tehetségsegítő Tanácsot (NTT)

A *Nemzeti Tehetségsegítő Tanács (NTT)* 2006-ban hozták létre független szervezetként a magyarországi és határon túli tehetségek segítségével foglalkozó civil szervezetek. A Tanács állandó lehetőséget ad arra, hogy ezek a szervezetek egyeztessék álláspontjukat, hazai és külföldi példák tanulmányozásával, szakmai fórumok megszervezésével, támogatási lehetőségek megszerzésével, új támogatási formák átgondolásával, valamint pályázatok kiírásával segítsék és alakítsák a magyar tehetséggondozás rendszerének további fejlődését. A Tanács állandó és szervezett formát kínál a párbeszédre, a kormányzat tehetségsegítéssel kapcsolatos terveinek véleményezésére, és ilyen irányú munkájának társadalmi ellenőrzésére. A Tanács támogatja, segíti a tehetségek felismerésének, kiválasztásának, segítésének, ők és mestereik elismerésének

különböző formáit, az ezeket oktató programokat, valamint a tehetséges fiatalok kapcsolatépítését, önszerveződését, és társadalmi felelősségvállalását.

3.3.3. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége (Matehetsz)

A Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége (Matehetsz) civil egyesület, mely egyúttal a Nemzeti Tehetségsegítő Tanács jogi képviselőjét is ellátja. Tevékenységét európai uniós forrásokból és a magyar költségvetésben elkülönített Nemzeti Tehetség Alap pályázati rendszerén keresztül finanszírozza. Az Egyesület munkája során tagjaira nézve koordináló, irányt mutató, esetenként szervező feladatokat lát el, folyamatosan együttműködik a Nemzeti Tehetségsegítő Tanáccsal. Működteti a Nemzeti Tehetségpontot, valamint a Budapesti Európai Tehetségközpontot, amelyek az Egyesület nem önálló jogi személy szervezeti egységeként működnek.

3.4. Magán intézmények és programok

Mecénásaik jóvoltából Magyarországon néhány magánalapítvány is működtet tehetséggondozó programokat, így a Csányi Alapítvány, a Matthias Corvinus Alapítvány és az Antall József Alapítvány

3.4.1. Csányi Alapítvány

A Csányi Alapítványt 1 milliárd forinttal Csányi Sándor alapította a magánvagyonából, tevékenységét 2005-óta folytatja. Célja, „hogy a tehetséges, de hátrányos helyzetű gyermekek ne kallódjanak el Magyarországon. Mert így a nemzet legnagyobb kincsét, az emberi tudást veszítjük el”.

Az Alapítványnak számos tevékenysége van, de fő célkitűzése az *Életút Programban* megvalósuló tehetséggondozás. Célja az, hogy a tehetséggondozásban elismert, kiemelkedő szakemberek bevonásával, valamint a helyi szakemberekkel (pedagógusokkal, családsegítőkkal, nevelési tanácsadókkal, pszichológusokkal) együttműködve olyan tehetséges, de hátrányos körülmények között élő gyermekeket válasszanak ki, akiket éveken keresztül segíthetnek nehézségeik leküzdésében és tehetségük kibontakoztatásában. Ezért a Kuratórium évente meghatározza az indítható tehetséggondozó csoportokba bevonható gyermekek számát, valamint a kiválasztásban érintett térséget. Az Alapítványban eltöltött több, mint egy évtized minden gyermek számára a közös élményeken, egymás tiszteletén, elfogadásán alapuló, a valahová tartozást, az életre szóló barátságot nyújtja, melyre felnőtként is bizton számíthatnak.

2017-ben a Csányi Alapítvány Kuratóriuma *díjat alapított* az Alapítvány céljait támogatók (szponzorok), az *Életút Programot* szakemberként végrehajtók (mentorok, fejlesztők, önkéntesek), támogatottként sikeresen teljesítők elismerésére, melynek átadására minden évben az *Életút Napon* kerül sor.

Az Alapítvány tevékenysége a *Közösségi Házak* (Jászberény, Szeged, Pécs, Mohács, Kaposvár, Nagybajom) köré szerveződik, ahol adott a lehetőség a fejlesztő foglalkozások, szülői értekezletek, Családi és Nyílt Napok, Szülők Akadémiája programsorozatok megtartására, valamint az aktív közösségi életre. A Közösségi Házak és a mentorok a programon belül egymást is segítő hálózatot alkotnak. Mindezekon felül fontosnak tartják, hogy az Alapítvány egy-egy adott település életének elismert tényezőjévé váljon.

Az Alapítvány a támogatásokkal növelt alapítói vagyon mindenkori hozamból, illetve különféle évenkénti adományokból gazdálkodik. Az Alapítvány kiemelkedően közhasznú, amelyet egyre több magánszemély és nagyvállalat támogat, és számít az SZJA 1%-ból befolyó jövedelmekre is.

2016-ban a Csányi Alapítvány elnyerte a „*Bonis Bona – a nemzet tehetségeiért*”, kiváló tehetséggondozó szervezet díját.

3.4.2. Matthias Corvinus Collegium (MCC)

A Matthias Corvinus Collegium (MCC) a Tihanyi Alapítvány fenntartásában működő tehetséggondozó intézmény, amely Kárpát-medence-szerte nyújt az oktatást kiegészítő, magas színvonalú képzéseket az általános iskola felső tagozatától kezdve az egyetemig. Alapítója Tombor Balázs és Tombor András. A Collegium gellért-hegyi épülete az Egyetemi Program és a Középiskolás Program központja, valamint Középiskolás Programjuk Erdélyben is működik. A FIT Programnak külön regionális központjai vannak Kecskeméten, Miskolcon, Szolnokon, Pécsen, Veszprémben, Budapesten és Beregszászban.

Az MCC középiskolásoknak szóló programja az országban egyedülálló módon ingyenes internetes (e-learning) társadalomtudományi képzést kínál olyan motivált középiskolás fiatalok számára, akik az átlagnál olvasottabbak, tájékozottabbak szeretnének lenni és érdeklődnek a XX. és a XXI. század legfontosabb társadalmi, gazdasági, politikai eseményei iránt. A képzésben részt vevő diákok tudományos igényű tanulmányok, videóelőadások segítségével ismerkedhetnek meg a jelenkor legaktuálisabb és legérdekesebb társadalmi, gazdasági problémáival. Mindeközben tagjaivá válnak egy azonos korú fiatalokból álló, intelligens közösségnek, amelynek rendkívüli hatása lehet gondolkodásuk fejlődésére, világszemléletük alakulására. A Collegium középiskolás programjának célja, hogy a benne részt vevő diákok anyagi helyzetüktől függetlenül a lehető legszínvonalasabb képzésben részesülhessenek, jelentős előnyhöz jussanak az érettségi vizsgáik sikeres teljesítésénél, illetve a programtagok nagyobb eséllyel kerülhetnek be a Collegium egyetemi képzésébe.

2017-ben több mint 1800 felső tagozatos, gimnazista és egyetemista diák vett részt ingyenes, iskolán kívüli képzéseikben. Az érdeklődő diákok felvételi eljárás után vehetnek részt a képzésben. A programban való részvétel ingyenes. Szociálisan hátrányos helyzetben lévő, nagy távolságból utazó diákoknak az MCC-t fenntartó Tihanyi Alapítvány utazási támogatást tud biztosítani (50% vonat- vagy buszjegy esetén).

3.4.3. Antall József Tehetségközpont (AJTK)

Az Antall József Tudásközpont (AJTK) rendezvényei és tevékenységei középpontjában a tehetséggondozás áll, hiszen a Tudásközpont az egyetemista és középiskolás korosztály számára nyújt olyan ismeretterjesztő előadásokat és gyakornoki lehetőségeket, amelyekre az egyetemi és középiskolás képzéseik során nem feltétlenül lenne lehetőségük.

A középiskolás korosztály számára a 2013 óta működő „*Szóda Műhely*” szervez programsorozatokat és tréningeket „*Talent Academy*” címmel, amelyek a pályaorientációt és az iskolai közösségi szolgálat hasznos eltöltését segítik elő. A műhellyel egy újfajta oktatási szemléletért dolgoznak, aminek a vélemények megosztása, közös tanulás, tapasztalás és együttműködés az alapja.

2. táblázat: A főbb hazai tehetséggondozási programok és az általuk elért létszám (fő)

Program típusa	Évente elért létszám (fő)
Állami programok	
Nemzeti Tehetség Program	378 000
ebből: egyéni fejlesztés, ösztöndíj	1 000

Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetséggondozó Programja	3 000
Tehetségek Magyarországára kiemelt projekt (EFOP) 2016-2020 összesen	50 000
Egyházi programok	
Ferences Tehetség Program 2013-óta összesen	207
Magán alapítványi programok	
Csányi Alapítvány	260
Matthias Corvinus Alapítvány	1 800
Összesen körülbelül	393 000

Forrás: honlapok, beszámolók alapján saját szerkesztés

4. Középiszkolai tehetséggondozás közgazdasági szakterületen

Közgazdasági területen elsősorban az egyetemeken, illetve a cégeknél vannak tehetségprogramok. Középiszkolai szinten egymástól erősen eltérő a szakgimnáziumok által működtetett közgazdasági jellegű, illetve a gimnáziumokban meglévő általános, a felsőfokú közgazdasági tanulmányokra is jó alapot jelentő szaktárgyi, valamint képességfejlesztést szolgáló tehetséggondozás. Győrben „A jövő közgazdásza” megtisztelő magán alapítású díjat is évente odaítélik egy tehetséges érettségiző szakgimnazistának.

4.1. Középiszkolai tehetség programok közgazdasági területen

A középiszkolák közül a *szakgimnáziumok* azok, amelyeknél közgazdasági szakmai tehetségprogram működik. Ezek között van olyan, amelyik egy vállalkozás életének szimulálásával ad lehetőséget a tehetséges tanulóknak arra, hogy a gyakorlatot modellezve is kipróbálhassák és fejleszthessék tudásukat szaktanári segítséggel. Van olyan iskola, ahol a tehetséges tanulók diák-vállalkozást működtetnek. Más programok a tehetséges tanulók számára szakmai többlettudást, valamint készség- és személyiségfejlesztést nyújtanak plusz órakeretben. A programoknak jellemzően része egy – általában a környéken működő – vállalat, vállalkozás meglátogatása gyakorlati tapasztalatszerzés céljából, ami jól kiegészíti a képzés során megszerzett ismereteket.

A *gimnáziumoknak* általában az egyes humán vagy természettudományos tantárgyakhoz kapcsolódó tehetségprogramjaik vannak, amelyekben a közgazdaságtan iránt érdeklődő tanulók is részt vehetnek. E programok általában a matematikához, természettudományokhoz és a digitális kompetenciák erősítéséhez kötődnek. Van olyan iskola is, amelyik egyetemi kooperációban alakítja ki programját.

Mindkét iskolatípusban az iskolák döntően a *Nemzeti Tehetség Program keretében* nyújtanak be pályázatot tehetséggondozásra, s saját programjukat abból tudják finanszírozni. Ehhez adott esetben az iskola székhelyének költségvetése kiegészítő támogatást nyújthat.

E programok közös jellemzője, hogy a Nemzeti tehetség Programban elnyert, az adott tanévre szóló támogatáson alapulnak, ezért *hosszabb távon nem biztosított fenntarthatóságuk*, ami miatt csak az adott tanévben a programba bevont tanulók élvezhetik a belőlük származó előnyöket.

4.2. „A jövő közgazdásza” díj (Győr)

„A jövő közgazdásza” díjat Borkai Zsolt, Győr Megyei Jogú Város polgármestere támogatásával a Raab Audit Adótanácsadó és Könyvvizsgáló Kft. ügyvezető igazgatója, Szabó István úr alapította 2011-ben. A díj alapításának célja, hogy évenkénti váltásban a Baross Gábor Közgazdasági és Két Tanítási Nyelvű Szakközépiszkola, illetve a Deák Ferenc Közgazdasági és Informatikai Szakközépiszkola egy – a legjobb tanulmányi eredménnyel rendelkező és a közgazdasági

tanulmányok terén legtehetségesebbnek mutatkozó – végzős diákja elismerésben részesüljön, elősegítve ezáltal, hogy olyan szakemberré váljon, aki Győr város hírnevét öregbíti.

A díjazott diák személyére az érintett iskola tantestülete tesz javaslatot. A jelölésnél szempont, hogy a jelölt az érettségiző évfolyam diákja legyen, felsőfokú tanulmányait közgazdasági területen kívánja folytatni, illetve legyen érvényes jelentkezése ilyen típusú felsőoktatási intézménybe. Az is fontos, hogy középiskolai tanulmányai alatt példás magatartású és szorgalmú legyen, a szakmai tárgyakból nyújtson kiemelkedő teljesítményt (jeles osztályzatot), a szakma jellegéhez igazodva legyen biztos, jól megalapozott, kiemelkedő tudása matematikából, informatikából és idegen nyelv(ek)ből, a tanórai munkája mellett vállaljon a szakterülethez kapcsolódó tanórán kívüli feladatokat: lehetőség szerint kapcsolódjon be szakkörökbe, különböző tanulmányi, szakmai versenyekbe, programokba, tanulmányi eredménye összességében is példaként állítható legyen a közösség elé (lehetőleg jeles tanulmányi átlagot érjen el).

A díjazott Lebó Ferenc szobrászművész által készített „*Pro Talento Érem a közgazdász szakma ifjú tehetségének*” elnevezésű emlékérmét és *nettó 100.000,- Ft* pénzbeli támogatást kap. A pénzbeli támogatás a díjazott felsőfokú tanulmányai során tankönyvvásárlásra, albérlet, vagy kollégiumi díj fizetésére, illetve egyéb, a felsőfokú tanulmányok megkezdésével összefüggő *költségek fedezésére* használható fel.

5. Az aktuális hazai helyzet értékelése

A tehetséggondozás Magyarországon nagy hagyományokkal rendelkezik, s jelenleg is európi szinten is példamutatónak számít. Van átfogó tehetségprogramunk, a hátrányos helyzetű tehetségekre kiterjedő speciális programunk, a tehetséggondozás különféle területeire vonatkozó EFOP pályázati rendszerünk, számos társadalmi szervezet foglalkozik tehetséggondozással, és jelentős magán alapítványok is létrejöttek azért, hogy a tehetséges fiataloknak többletlehetőségeket biztosítsanak, akár hosszú időn keresztül támogatva őket. Létrejött a Minősített Tehetséggondozó Műhelyek hálózata, több kutatás és módszertani fejlesztés is folyik, rendszeresen a témában tartott konferenciák, műhelybeszélgetések. A tehetséggondozás szakemberei nemzetközileg is elismertek, bekapcsolódtak a nemzetközi szakmai vérkeringésbe. Ezeknek köszönhetően a tehetséggondozás sok tehetséget elér és velük eredményesen foglalkozik. Nem mondhatjuk még el azonban, hogy minden tehetséget sikerül beazonosítani, s a tehetségek közül is viszonylag kevesen jutnak hozzá a tehetséggondozás leghatékonyabb formájához, a hosszabb ideig tartó, személyre szabott, intenzív fejlesztéshez. Ennek megvalósításához több elkötelezett, motivált, a tehetséggondozásban járatos tanárra is szükség lenne.

A jelenleg működő tehetségprogramok nagyon különböző tevékenységeket támogatnak, az eszközfejlesztéstől, a tanulmányi kirándulásokon és versenyeken át a pedagógus továbbképzésig, melyeken belül a célzott személyes fejlesztés és ösztöndíj jellegű támogatások csak egy kisebb részt képeznek. Bár e különböző támogatások kiterjedtek, ám a személyre szabott, ösztöndíj jellegű támogatások jelenleg még nem fedik le az összes tehetséget, így további kezdeményezéseknek fontos szerepük lehetne abban, hogy minél több tehetséges fiatal kapjon hathatós segítséget tehetsége kibontakoztatásához.

Mellékletek

1. Idézetek a tehetségről

„A nevelés és a fegyelem alapozzák meg az erkölcsöt, és ki-ki oly mértékben lesz bölcs, amennyit tanult.”

(Seneca, Kr.e.4 – Kr.u.65., római filozófus, író, államférfi)

„Mindenütt találni tehetségeket. A kérdés az, miként adjunk lehetőséget ennek kifejezésére és kibontakoztatására.”

(Garri Kaszparov, sakkmeister)

„Nem a tanulás szégyen, hanem a tudatlanság.”

(Vergilius, Kr.e. 70-19, a legnagyobb római eposzköltő)

„Rendkívüli lélek, rendkívüli sorsot érdemel.”

(Seneca, Kr.e.4 – Kr.u.65., római filozófus, író, államférfi)

„Míg élsz küzdve remény, gond, félelem és harag közt, mindig hidd, hogy a fény aznap gyullad ki utolszor.”

(Horatius, Kr.e. 65-8, a legnagyobb római lírikus)

„Nincs a valódi erény útja előtt akadály!”

(Ovidius, Kr.e. 43 – Kr.u. 17. a római aranykor elégiaköltője)

„A felfedezés lényege: látni azt, amit már mindenki látott, de olyat gondolni, amit senki más nem gondolt róla.”

(Szent-Györgyi Albert)

2. Példák a középiskolai tehetséggondozás legjobb gyakorlataira

A hazai középiskolákban számos példa van a tehetséggondozásra, amely más intézmények számára is hasznosítható ötletekkel szolgálhat. Ezek közül néhány tipikus „Legjobb gyakorlat” különösen is említésre méltó.

Mezőtúri Református Kollégium középiskolája (Mezőtúr)

A középiskolában a tehetséggondozás gimnáziumi, illetve szakgimnáziumi keretek között zajlik, amelyek elemei és specialitásai: az emelt szintű, csoportbontásban történő választható tantárgyak oktatása jól felszerelt nyelvi laboratóriumban és szaktantermekben, nyelvvizsgabizonyítvány, ECDL vizsga, illetve CISCO nemzetközi vizsga megszerzésének lehetősége, sportlehetőségek és speciális sportprogramok kiválóan felszerelt sportlétesítményekben, próbaérettségi megszervezése. A tehetséggondozásban kiemelten fontosnak tartják diákjaik versenyeztetését a közismereti és szakmai tantárgyak, valamint a sport területén, valamint országos és regionális versenyek szervezését.

Szent István Sport Általános Iskola és Gimnázium (Jászberény)

Az iskola gyorskorcsolya tehetséggondozó programot működtet. Köznevelési típusú sportiskolaként komplex programot biztosít a tanulóknak a speciális sportiskolai kerettanterv szerint. Versenyezteti, edző táboroztatja a gyerekeket, szakköri formában második idegen nyelv tanulását is lehetővé teszi. A tehetséggondozást tanórai kereteken kívül is felvállalják pedagógusai: szükség esetén a sportban tehetséges magántanulókat korrepetálják, osztályozó vizsgát szerveznek nekik. Diákjaik eredményeik alapján bekerülhetnek a Héraklész Bajnokprogramba, illetve az olimpiai keretbe.

Lauder Javne Zsidó Közösségi Óvoda, Általános Iskola, Középfokú és Zenei Alapfokú Művészeti Iskola (Budapest)

A gimnázium 7-12. évfolyamán egyénre szabott, ekskluszív programot dolgoztak ki a kiemelkedő képességeket mutató diákok számára, a TehetségHázat. A program nyújtotta támogatást maximum 12 fő veheti igénybe. A bekerülés osztályozási rangsorolás eredménye. A TehetségHáz tagjának választott diákok egy-egy érdeklődési területet megjelölve személyes mentorral végzik munkájukat a tanév során, arról negyedévente beszámolnak. A cél az, hogy a tehetségek megtalálják saját útjukat, s olyan képességek birtokában legyenek, melyek segítik őket egyéni boldogulásukban, kiteljesedésükben életük során.

Táncsics Mihály Gimnázium, Szakgimnázium és Kollégium Rezidens- és Tehetséggondozó Programja (Orosháza)

Az iskola Tehetségprogramja a Szegedi Tudományegyetemmel megkötött Rezidensiskolai szerződés keretei között működik. A program bevezetésére - kísérleti jelleggel - Orosháza köznevelési rendszerében az alap- és középfokon egyaránt 2012 tavaszán került sor.

A tehetségprogram szorosan illeszkedik a nemzeti tehetséggondozó rendszerhez, de egyedileg kidolgozott. A rendszer lehetőséget ad a kiemelt figyelmet igénylő tanulókkal való egyéni bánásmódra, a személyre szabott törődésre, segítve ezzel holisztikus szemléletű fejlesztésüket, felkészítve a gyerekeket a képességeik, tudásuk, motivációjuk szerinti haladásra, továbbtanulásra. A fejlesztés során a képességek mellett a személyiségtényezők formálása is nagyon fontos szerepet kap. Alapelvek: a tehetséges gyerek erős és gyenge oldalának fejlesztése, megfelelő „légkör” megteremtése, valamint szabadidős, lazító programok.

A program a tehetséggondozást gazdagító témakörökbe szervezett ún. „tehetségsávokban” történő fejlesztéssel valósítja meg. A sávok egy-egy tehetségtípus, magasabb évfolyamokon műveltségterület szakmai ismeretanyagára épülnek (pl. Vaskor András Program Matematika, Mendöl Tibor Program Földrajz stb). A sávok és tartalmuk meghatározása tantárgyi, pedagógiai, pszichológiai szempontok figyelembevételével történik. A Tehetségprogram az intézmény pedagógiai programjának integráns része, tanórai és tanórán (iskolán) kívüli formákat kapcsol össze.

A programban történő tanulói részvételt az iskolák saját szempontrendszerük (tehetségazonosítás) alapján határozzák meg. A programban való részvétel önkéntes alapon indul, ugyanakkor nyilatkozattal (szülői) történő vállalása után a program kimeneti szakaszáig (egy tanév) kötelezővé válik. Egy tanuló maximum két programban vehet részt. Mindegyik Tehetségprogram a tanulók számára tanulásmódszertannal indul. A programvezetők számára tanításmódszertani képzést szerveznek. A program megvalósítása során az iskola szorosan együttműködik a tehetséges tanulók családjával is. A program speciális elemei közé tartoznak a Szegedi Tudományegyetem által nyújtott program-elemek, így a vendégtanár-program, a

tanszéki programok, illetve az egyetem szakkollégiumi programjához való kapcsolódás. Az indítandó programok létszámkeretét a források racionálisan kialakított lehetőségei határozzák meg.

Az iskola tehetségprogramját a Nemzeti Tehetség Program keretében, valamint Orosháza Város képviselőtestülete által a költségvetési rendeletben meghatározott támogatási keretösszegig, valamint pályázati forrásokkal kiegészítve valósítja meg.

3. Példák a közgazdasági képzést nyújtó középiskolák tehetséggondozási programjaira

Andrássy György Katolikus Közgazdasági Szakkollégium, Gimnázium és Kollégium (Eger)

Az iskola „Gyakorlat teszi a mestert” című programjának célja a szakképzésében résztvevő tehetséges diákok fejlődésének tanórán kívüli, nem tantárgyi keretek között történő biztosítása volt. Ennek keretében egy vállalkozás életén keresztül – annak alapításától kezdve, üzleti tervezés, könyvvezetés, gépi könyvelés, pénzügyi kapcsolatok, hitelkérelem, elektronikus adóbevallás elkészítése, ügyfélkapu használata – a korábban elsajátított ismereteket 8 szaktanár irányításával komplex módon áthelyezték a gyakorlatba. A projekten belül megvalósuló tevékenységek egymásra épültek, koherens egészet alkottak. A munkaformák és módszerek nem hagyományos iskolai módszerek, sokkal inkább gyakorlat-orientáltak, így a tehetségek az elméleti tudásuk gyakorlatban történő hasznosítása alapján új feladatokkal ismerkedhettek meg, más területeken próbálhatták ki magukat, melynek sikere a későbbiekben nemcsak tanulmányaikra lesz jó hatással, hanem a munka világában is segíti majd a boldogulásukat. A program tartalmazott egy napos üzemlátogatást Hatvanban Horváth Rudolf szállítmányozó vállalatánál, ami a cég mindennapjait mutatta be a diákoknak, illetve Budapesten egy kétnapos szakmai tanulmányút során betekintheztek két szakmai szoftvereket fejlesztő cég munkájába, valamint látogatást tehetek az Országházba, ahol egy interaktív kiállítás keretében a törvényhozás és jogalkotás kereteivel is megismerkedhettek.

Terézvárosi Kereskedelmi és Közgazdasági Szakközépiskola és Szakiskola (Budapest)

Az iskola komplex tehetséggondozási programot indított a pénzügyi-számviteli, valamint vállalkozási és bérügyintéző képzésben résztvevő tehetség-ígéret tanulói számára. Ez a 13. évfolyamosoknak szervezett 120 órás program tehetségdiagnosztikával indult, 6 modulra bontva haladó szintű szakmai ismereteket adott és fejlesztette a tanulók készségeit, személyiségét is, s szintén részét képezte egy multinacionális vállalat (Audi) meglátogatása is, majd a végén a program hatásvizsgálattal zárult.

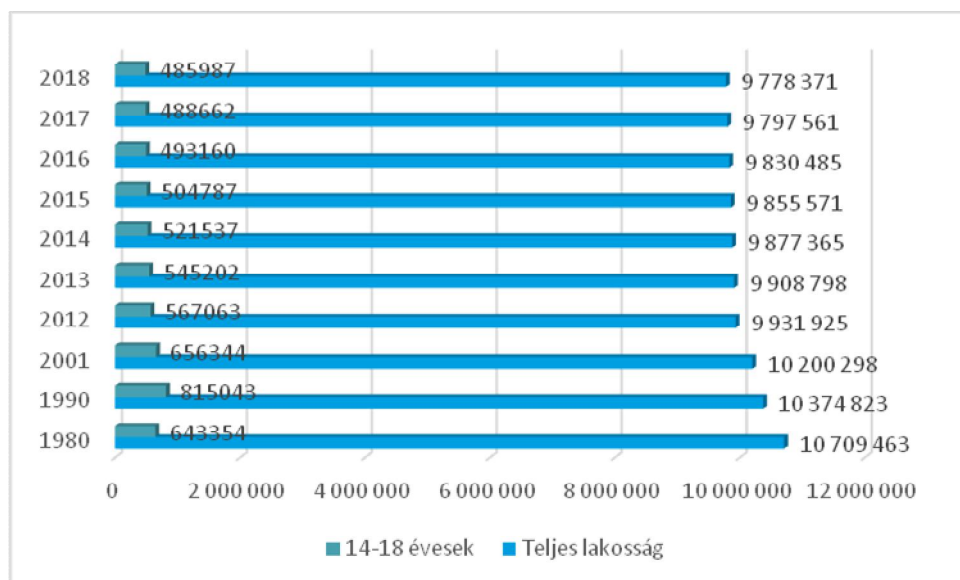
Budapesti Gazdasági Szakképzési Centrum Károlyi Mihály Két Tanítási Nyelvű Közgazdasági Szakgimnáziuma (Budapest)

Az iskola - többek között - sikeresen pályázott és kapott támogatást „Diákvállalkozások tehetségeseknek”, illetve "A matematikai, a természettudományos és a digitális kompetenciák erősítését szolgáló tehetségsegítő programok támogatása" témában.

4. Adatok a középiskolás korosztályról

A 14-18 éves korosztály létszáma és aránya a teljes népességhez viszonyítva, 1980-2018 (fő, %)

Korév	1980	1990	2001	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Teljes lakosság	10 709 463	10 374 823	10 200 298	9 931 925	9 908 798	9 877 365	9 855 571	9 830 485	9 797 561	9 778 371
14 éves	129 207	190 047	129 138	101 002	97 327	94 515	97 881	97 179	96 838	94 556
15 éves	128 395	181 886	133 563	109 204	101 271	97 491	94 845	98 170	97 354	97 015
16 éves	127 756	151 465	128 051	115 734	109 455	101 420	97 758	95 116	98 318	97 536
17 éves	123 555	147 161	129 158	118 618	115 987	109 694	101 848	98 171	95 350	98 646
18 éves	132 461	142 494	134 433	120 493	119 149	116 403	110 440	102 508	98 785	96 216
14-18 évesek összesen	641374	813053	654343	565051	543189	519523	502772	491144	486645	483969
%	5,99%	7,84%	6,41%	5,69%	5,48%	5,26%	5,10%	5,00%	4,97%	4,95%

A 14-18 éves korosztály létszáma és aránya a teljes népességhez viszonyítva, 2018

Korév	2018	
	fő	%
14	94 556	0,97%
15	97 015	0,99%
16	97 536	1,00%
17	98 646	1,01%
18	96 216	0,98%
Összesen	483 969	4,95%
Teljes lakosság	9 778 371	100%

Forrás: KSH

5. Oktatási adatok a középiskolás korosztályra vonatkozóan (2017/2018-as tanév)

Magyarországon a **2017/2018-as tanévben** összesen 1 millió 686 ezer gyermek és fiatal – az érintett 3–22 éves korosztály 85,8%-a – vesz részt a köznevelés és a felsőoktatás különböző szintű nappali képzéseiben.

A **középfokú oktatási intézmények feladatellátási helyeinek száma** összesen 2416; 3,1%-kal kevesebb, mint az előző tanévben. A változás eltérő volt az egyes iskolatípusoknál: míg a szakiskolai és készségfejlesztő iskolai feladatellátási helyek száma 25,8%-kal, 200-ra emelkedett, addig a szakközépiskoláké 9,5, a szakgimnáziumoké 7,0%-kal csökkent, a gimnáziumoké pedig kettővel kevesebb lett a tavalyi évhez viszonyítva.

A középfokú nappali rendszerű oktatásban jelenleg **428,0 ezer fő tanuló**, 6,7 ezer fővel – 1,5%-kal – kevesebb, mint a 2016/2017-es tanévben. A diákok 1,7%-a (7,2 ezer fő) szakiskolában és készségfejlesztő iskolában, 17,3%-a (74,1 ezer fő) szakközépiskolában, 43,1%-a (184,5 ezer fő) gimnáziumban, 37,9%-a (162,2 ezer fő) szakgimnáziumban tanul. Az egyes iskolatípusokban eltérően alakult a létszám: a gimnáziumokban 1,5, a szakiskolákban és készségfejlesztő iskolákban 0,9%-kal bővült, a szakközépiskolákban 5,3, a szakgimnáziumokban pedig 3,2%-kal csökkent. A középfokú oktatásban *a tanulólétszám mellett a pedagóguslétszám is mérséklődött* 2,3%-kal, ami főként a szakközépiskolai tanárok számának visszaeséséből adódott. Az egy pedagógusra jutó tanulólétszám a szakiskolákban és készségfejlesztő iskolákban 4,5-ről 4,8-re, a szakközépiskolákban 10,6-ről 12,1-re, a gimnáziumokban 10,0-ről 10,1-re nőtt, a szakgimnáziumokban pedig 9,3-ről 8,8-re csökkent. Az egyes iskolatípusokban tanulók nemek szerinti összetétele nem változott a korábbi tanévhez képest. Egyedül a gimnáziumokban figyelhető meg leánytöbbség (56,5%), a fiúk aránya a szakközépiskolákban 64,0%, a szakiskolákban és készségfejlesztő iskolákban 60,0%, a szakgimnáziumokban 52,8%.

Középfokon válik jelentőssé a tanulók oktatási célú mobilitása. A 2017/2018-as tanévben a magyarországi lakóhellyel rendelkező nappali tanulók *16,4%-a tanul más megyében*, vagy utazik a fővárosba tanulmányai miatt. A legnagyobb mozgás a Pest megyében lakóknál figyelhető meg, a fiatalok 56,2%-a máshol, többségében (88,4%) Budapesten tanul. A Nógrád megyei diákok közel harmada tanul a lakóhely megyéjén kívül, majdnem háromnegyedük a szomszédos megyékben. Mobilitásra ösztönzi a fiatalokat, hogy a tanulási lehetőségek tárháza Budapesten a legnagyobb, ahol a középfokú oktatásban részesülők 38,4%-a nem fővárosi. Ezenkívül Heves megye bizonyul nagy befogadónak: az itt tanuló diákok kicsivel több mint egyötöde más megyéből érkezik.

A 2017/2018-as tanévben a szakképzést nyújtó középfokú oktatási intézmények szakképző évfolyamain 113,4 ezren tanulnak, 6,1%-kal – 7,4 ezer fővel – kevesebben, mint az előző tanévben. Míg a szakközépiskoláknál, valamint a szakiskola és készségfejlesztő iskoláknál közel azonos (6,7, illetve 6,6%), addig a szakgimnáziumoknál kisebb mértékű (5%) volt a csökkenés. A szakképző évfolyamokon tanulók 60,3%-a (68,4 ezer fő) szakközépiskolában, 35,9%-a (40,7 ezer fő) szakgimnáziumban, 3,8%-a (4,3 ezer fő) szakiskolában, készségfejlesztő iskolában végzi tanulmányait.

A 2016/2017-es tanévhez hasonlóan a szakközépiskolai tanulók 90,4%-a, illetve a szakgimnáziumok, valamint a szakiskola, készségfejlesztő iskola tanulóinak kétharmada a *műszaki tudományok, szolgáltatás vagy a gazdaság és irányítás* képzési területek egyikén tanul a 2017/2018-as tanévben is. A szakgimnáziumokban ezen felül *az egészségügyet és szociális gondoskodást*, valamint a *művészeteket* is többen választották. A szakiskolákban, készségfejlesztő

iskolákban a fentiekén kívül a *mezőgazdaság és a művészeti területek* vonzzák még nagyobb arányban a tanulókat.

2017-ben 61,0 ezren – a 2016. évinél közel 1100 fővel kevesebben – tettek sikeres *érettségi vizsgát*. A végzettek 56,3%-a gimnáziumban, 41,6%-a szakgimnáziumban, 2,2%-a szakközépiskolában szerezte meg a bizonyítványt. A 2016/2017-es tanév végén 36,3 ezer fő tett sikeres szakmai vizsgát, számuk 4,4 ezer fővel maradt el az egy évvel korábbtól. Mindegyik érintett iskolatípusban csökkenés jellemző, míg a szakközépiskolákban 19,0, a szak- és készségfejlesztő iskolákban 11,0%-kal, addig a szakgimnáziumokban 2,3%-kal volt kevesebb a sikeres szakmai vizsgázók száma.

Forrás: KSH Oktatási adatok, 2017/2018, Statisztikai tükör, 2018. május 31.
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/oktat/oktatas1718.pdf>

6. A Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetséggondozó Programjának összefoglalása

„Mit csináltál a rád bízott talentumokkal?”

Talentum, a szó a bibliai időkben még pénzermét, a pénz értékét jelölte, ma a magyarul kicsit régiesen hangzó *talentum* szó hallatán a világ számos nyelvén a tehetség fogalmára asszociálunk. Tehetség – a fogalmat sokan, sokféleképp határozzák meg, tudományos viták tárgya, de miért kérdőjeleznék meg bárki az eredeti jelentést, azt, hogy a tehetség érték.

Nincs más számonkérés, csak gyermekeink

tekintetében. Ahány szóra vágyó gyermek, a jövőnek megannyi lámpása a meglódult időben.”

Így folytatódik a Sütő András idézet, a 2000-ben indult országos Arany János Tehetséggondozó Program pedagógiai programjának mottója. A *számonkérés* pedig ránk, felnőttekre vonatkozik, és mi a tehetségünkhöz mérten próbálkozunk, hogy ne járjunk úgy, mint a rábízott talentumot földbe rejtő egyszerű szolga ...

Komplex tehetséggondozás

A magyarországi komplex, nem csupán egy-egy tanárhoz vagy tantárgyhoz, tagozathoz kötött tehetséggondozó programok történetének 2000-re már közel 75 éves múltja volt. Az ekkor születő, és azóta is szüntelenül formálódó Arany-programnak volt hová visszanyúlnia, és büszkélkedhetett az Európa-szerte méltán irigyelt országos jelzővel. Politikai akarat, pénz, és nem utolsósorban emberi lelkesedés, erő összhangja indította útjára.

A pedagógiai programban akkor megfogalmazott célok egyik része a tudás tekintélyének visszaállítása, az esélyteremtés, vagyis a különböző szociális, kulturális, gazdasági háttérrel rendelkező szülők gyermekeinek egyenlő esélyeket biztosító oktatási, és támogatási rendszer kialakítása, a tehetséggondozás, valamint az oktatás tartalmának korszerűsítése, minőségének fejlesztése az indulás óta sem változtak. A célok másik köre azonban kibővült, míg az első években az elsődleges cél a jól képzett, kreatív, lakóhelyéért tenni akaró vidéki, falusi, tanyai értelmiség megerősítése, társadalmi mobilitásának elősegítése volt, ma a program nyitott a kis és nagyvárosi hátrányos helyzetű rétegek számára is.

2003 szeptemberében a program átkeresztelődött, ma a Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Tehetséggondozó Programja már a nevében is jelzi azt a szakmailag összetett feladatot,

hogy hátrányos helyzetű diákok tehetséggondozását vállalja fel. Erre a szemléletében a tehetséggondozás terén újszerű szakmai kihívásra az intézményeket pályázat keretében az Oktatási Minisztérium választotta ki. A tehetséggondozás területén hagyományokkal rendelkező, a felvételre való felkészítés sikerében előjáró gimnáziumok és kollégiumok közül meggyenként egy-egy, illetve esetenként két (Borsod-Abaúj Zemplén, Veszprém, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Heves megye) iskola-kollégium intézmény pár csatlakozott a programhoz.

Az Arany-program szakmai tartalma a tehetséggondozás és a kollégiumpedagógia területén dolgozó elismert szakemberek közreműködésével a programban résztvevő intézmények egy éves önfejlesztő munkájának az eredményeként született meg, azóta pedig a tapasztalatok, visszajelzések alapján folyamatosan alakul, kisebb-nagyobb változásokon megy keresztül. Tartalmi szempontból a tehetséggondozásnak egyik legfőbb módszere a gazdagítás, és az a mind többször előtérbe kerülő alapelv is, hogy a gyermekek fejlesztése nem korlátozódhat csupán képességek fejlesztésére, hiszen a kimagasló teljesítményeket nem csak a képességek, hanem az egyéb humán tényezők is meghatározzák. Az Arany-program operatív programjának hátterét a világon széles körben elfogadott Renzulli-féle Gazdagítási Triász Modell alkotja.

A Triász első eleme az ún. első típusú gazdagítás, melynek célja, hogy a tanulókat minél több olyan témával, foglalkozással, hobbival, személlyel, hellyel és eseménnyel stb. ismertesse meg, olyan dolgokkal, melyeket eredendően a szokásos tantervek nem fednek le.

A második elem a csoportos fejlesztő programok, tréningek, melyek a kreativitásra, a gondolkodásfejlesztésre és az érzelmi folyamatok fejlesztésére teszi a hangsúlyt: ide tartoznak a tanulásmódszertani fejlesztések, az írott a beszélt és vizuális kommunikáció, az önismeret, művészi kifejezés fejlesztése stb. Ezeknek egy része már megoldható osztálytermi keretek közt is.

A harmadik típust és szintet képviselő gazdagítás azoknak a tanulóknak szól, akik elköteleződnek egy-egy önállóan választott terület iránt. Ebben az esetben egyéni vagy kiscsoportos tehetséggondozásról beszélünk, valódi – nem öncélú, lehetőleg mindenki számára hasznos – produktumok létrehozásáról, világra segítéséről.

A program egyedülálló erénye, hogy normatív finanszírozás keretében biztosítja a benne lévő hátrányos helyzetű tanulók számára mind a három gazdagítási típusnak az anyagi fedezetét is.

A gyakorlatban:

Az 5 éves program keretében folyó oktató-nevelő munka az iskola - kollégium párok folyamatos és kölcsönös együttműködésére épít, azaz a tanulók számára az oktatás közösen történik a gimnáziumban és a kollégiumban.

A négy gimnáziumi évet megelőzően a diákoknak az ún. előkészítő évfolyamon lehetőségük van a gazdagító programok mellett az esetleges tudásbeli és kulturális különbségeik leküzdésére. Ezen az évfolyamon kiemelt szerepe van az idegen nyelvi és a számítástechnikai képzésnek, a komplex tantárgyi programoknak.

Heti 4 órában már itt elkezdődnek az 5 éven keresztül átívelő Arany János-i blokk órák, ahol a diákok egyrészt a tanulás módszertanával ismerkedhetnek meg, és ezen belül számtalan területtel a beszédműveléstől a retorikáig, a gondolkodási képességek fejlesztésétől a kutatói gyakorlat elsajátításáig. Külön kiemelendő a kreativitást fejlesztő tréningek. Másrészt a tanulók részt vesznek a számukra életkori sajátosságok figyelembevételével kialakított 5 éves

önismereti képzésen, mely a teljes személyiségfejlesztését - a reális énkép kialakításától a helyes pályaválasztásig - célozza meg.

Az előkészítő évfolyamon belül figyelemre méltó az a képzési forma, mely egy-egy intézmény szervezésében versenyek, vagy szaktáborok keretében valósul meg kötelező vagy fakultatív jelleggel. Ilyen például az évente több száz gyereket megmozgató pécsi művészeti tábor, a bonyhádi sporttalálkozó és még 9 különféle program az újságíró tábortól a matematikaversenyig.

A felsőbb évfolyamokon már szerényebb mértékben, de szintén vannak közös programok.

A kollégiumokban mind az 5 év folyamán havi egy hétvégén előre tervezett formában a tanulók kulturális programokon vesznek részt, ez az ún. kollégiumi hétvége az előkészítő évfolyam első félévében fokozatosan kerül bevezetésre a kollégium és az iskola sajátosságainak figyelembevételével.

Mint talán az eddigiekből is látszik a programban tanító középiskolai és kollégiumi tanárok mind a tanórai és a tanórán kívüli szervezeti és munkaformákat kihasználhatják és összekapcsolják a tehetséggondozás és a hatékonyság érdekében a kirándulásoktól az egyéni tehetséggondozásig, vagy ha úgy adódik az egyéni hátránykompenzációig.

Az intézmények oktatási szerkezetétől függően az előkészítő év kivételével a diákok vagy egy osztályt képeznek, vagy az intézményben más osztályokba betagozódva folytatják tanulmányaikat.

A programba való bekerülés:

„Debrecenbe alig vittem annyit (pénzt), hogy a beköltözés költségeit fedezhessem; hazulról nem vártam, de tudván, hogy szüleim, ha a kis házat fejük felül s a pár köblös földet szájukból el nem adják, nem küldhetnek, nem is kértem. E helyzet iszonyú volt reám nézve. Hány kiússza így a kollégiumot? (értsd: kimarad) Nekem nem volt erélyem küzdeni. Kedvem a tanulástól elment...” - írja Arany János önéletrajzában. Ma azt mondanánk róla anyagilag hátrányos helyzetű diák. Ilyen diákok megtalálása, valamilyen irányú tehetségének kibontakoztatása, a tehetségük katalizálása az Arany-program célja, ami a gyakorlatban életre szóló lehetőséget jelenthet a jelenleg a programban tanuló 3000 gyerekeknek.

A kutatások szerint mérések nélkül nagyon nehéz beazonosítani azt, hogy kik is a tehetségigérettek, ugyanakkor a hátrányos helyzet megítélése is képlékeny. Mégis a diákok programba való beválogatásának menetében évről-évre szükségessé vált a programba kerülés szempontjából meghatározó két tényező minél pontosabb körülírása, ezt az évente változó pályázati kiírások is tükrözik.

Jelenleg a programba kerülés feltétele egy jól sikerült - nem szaktárgyi jellegű - tehetségi jellemzőket vizsgáló írásbeli felvételi. Ennek összeállítását a debreceni OKÉV és a Debreceni Egyetem pedagógia-pszichológiai tanszékének munkatársai vállalták. A diákokat a felvételre az önkormányzatok számára kiírt pályázat keretében - a diákok tantestületének szakmai ajánlására bármely magyarországi önkormányzat vagy kisebbségi önkormányzat delegálhatja. A diákok tanulmányi ideje alatt az önkormányzatok kétharmada az általa delegált diák anyagi támogatását is felvállalta. A tanulónak a jó felvételi mellett meg kell felelnie a pályázati kiírásban szereplő hátrányos helyzet kritériumainak is. (A szülő(k) iskolai végzettsége alapfokú vagy a tanuló családja gyermekvédelmi támogatásra szorul vagy egyéb halmozott hátrányok). A pályázat és a felvételi időpontját a Tanév rendje rendelet rögzíti.

A feltételek:

Az első és talán legfontosabb feltétel a tehetséggondozó programban a program rendszeralkotó elemeinek összehangolása. Jelenti ez többek között azt a folyamatos kapcsolattartó munkát iskolák a kollégiumok, fenntartók, szülők, általános iskolák, a méréseket végző pszichológusok, szakmai munkaközösségek, az Arany János Programiroda és az Arany János Tehetséggondozó Program Intézmények Egyesülete között, mely a lehetővé teszi, hogy a programnak lényeges elemei az egész országban azonosak legyenek.

A másik fontos feltétel és egyben segítség a tanárok, az iskola és esetenként a szülők számára a pszichológiai és pedagógiai mérések rendszere, mely egyben a tehetséggondozó program hatásvizsgálata is. A debreceni pedagógiai-pszichológia tanszékének munkatársai 5 évre időarányosan elosztva mérik a következő faktorokat: általános intellektuális képességek, kreativitás, egyéni tanulási stratégiák, tanulási motiváció, énkép, önértékelés, szorongás, pályaorientáció. A debreceni OKÉV munkatársai segítségével évente ismétlődő logikai, matematikai képességekre és az olvasásértésre vonatkozó pedagógiai méréseket alapul véve minden tanuló számára összeállított, személyre szóló, egyéni fejlesztési tervek készülnek, melyek alapján a kollégák nyomon követhetik a tanuló fejlődését.

Az eredmények eléréséhez kiemelten fontos a tanárokat, kollégiumi nevelőket a célok és feladatok megvalósítására felkészítő, az elmúlt 4 évben már több száz tanárt érintő továbbképzések rendszere. Csak néhány példát említsünk a legfontosabbakból:

„Tehetségfejlesztési szakértő” szakirányú továbbképzés (Debreceni Egyetem), „Tehetség és fejlesztése” szakvizsgára felkészítő továbbképzés (Debreceni Egyetem), Tanulásmódszertan, kommunikáció (akkreditált továbbképzés, vezetője: Oroszlány Péter), Személyiségfejlesztés, önismeret (180 órás akkreditált továbbképzés, Debreceni Egyetem), Kollégiumpedagógia továbbképzése (akkreditált továbbképzés, ELTE).

A tehetséggondozó program már 2001-ben kibővült egy roma kollégiumi alprogrammal, mely 3 megyében kollégiumi keretek között vállalta fel a roma gyerekek tehetséggondozását. Ennek a programnak a folytatásaként indul el a fejlesztés alatt álló Hátrányos Helyzetű Tanulók Arany János Kollégiumi Programja, melynek elsődleges célja, hogy a szociológiai felmérések szerinti legszegényebb társadalmi réteghez tartozó diákok részére egyenlő esélyt teremtsen az érettségire adó középiskola sikeres elvégzéséhez.

„Tehetségem (mit elvitáznai nem lehet, különben nem volnék ott, ahol most vagyok) mindig előbbre tolt ...” – írja Arany önéletrajzában. Arany szerencsés volt, mert tehetsége "előbbre tolt", de tudjuk jól, hogy az csupán mítosz, hogy a tehetség minden nehézséget legyőzve utat tör magának. Különösen a valamilyen szempontból hátrányos helyzetű gyerekek esetében nincs ez mindig így, ezért tartozunk köszönettel azért, hogy a 2000 óta működő Arany tehetséggondozó program része lehet a magyar közoktatás rendszerének.

7. Nemzet Fiatal Tehetségeiért Ösztöndíj felhívása (2018)

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma megbízásából az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő pályázati felhívása a Nemzet Fiatal Tehetségeiért Ösztöndíjak 2018. évi odaítélése céljából, a kiemelkedően tehetséges fiatalok egyedi fejlesztésének ösztönzése érdekében, ösztöndíj támogatás formájában, a Nemzeti Tehetség Program 2018. évi pályázatainak keretében.

A pályázat célja

A kiemelkedően tehetséges fiatalok egyedi fejlesztésének ösztönzése ösztöndíj támogatás formájában.

A pályázók köre

Jelen Pályázati Kiírás keretében az alábbi feltételeknek megfelelő pályázók nyújthatnak be támogatási kérelmet:

Magyar állampolgárságú, valamint a szomszédos államokban élő magyarokról szóló 2001. évi LXII. törvény 1. § (1) bekezdésében felsorolt országokban állandó lakóhellyel rendelkező, magukat magyar nemzetiségűnek valló 8-35 éves tehetséges magánszemélyek:

„A1” komponens: A beadás időpontjában 8 évet betöltött és 12 évnél fiatalabb, kiemelkedően tehetséges, köznevelési intézményben tanulói jogviszonnyal rendelkező hazai és határon túli magyar tanulók.

„A2” komponens: A beadás időpontjában 12 évet betöltött és legfeljebb 25 éves kiemelkedően tehetséges, köznevelési intézményben tanulói jogviszonnyal rendelkező hazai és határon túli magyar tanulók.

„B” komponens: A beadás időpontjában 18 évet betöltött és legfeljebb 35 éves saját tudományos kutatómunkájukban kiemelkedő teljesítményt nyújtó Magyarország államilag elismert felsőoktatási intézményeiben vagy a szomszédos országok magyar nyelvű képzést folytató felsőoktatási intézményeiben alapképzésben (BA/BSc), osztatlan mesterképzésben, mesterképzésben (MA/MSc), doktori képzésben (PhD/DLA) részt vevő hazai vagy határon túli magyar hallgatók, vagy magyarországi tudományos intézményekben (felsőoktatási intézményben, akadémiai kutatóintézetben, egyéb tudományos kutatóhelyen) kutatásokat folytató hazai vagy határon túli magyar oktatók, kutatók, felsőfokú végzettséggel rendelkezők.

„C” komponens: A beadás időpontjában 16 évet betöltött és legfeljebb 35 éves, a pályázat benyújtásakor tanulói jogviszonnyal nem rendelkező (köznevelési tanulmányokat nem folytató) kiemelkedően tehetséges fiatalok és fiatal felnőttek. A „C” komponensre nem nyújthat be pályázatot az a hallgatói jogviszonnyal vagy felsőfokú végzettséggel rendelkező fiatal vagy fiatal felnőtt, oktató, kutató, aki tudományos kutatómunkát végez és az ösztöndíjat a tudományos kutatásához kapcsolódóan szeretné igényelni.

A pályázat részletei

Jelen Pályázati Kiírás keretében egy Pályázó egy pályázatot nyújthat be egy komponensre egy alkalommal.

A pályázat keretösszege: 345 000 000 Ft

A pályázat útján igényelhető támogatás 100% intenzitású, vissza nem térítendő támogatás, 100%-os mértékű támogatási előleg formájában. 3.2. A pályázathoz saját forrás biztosítása nem kötelező.

A pályázaton az „A1” komponens esetében legalább 100.000 Ft, illetve legfeljebb 300.000 Ft vissza nem térítendő támogatás igényelhető.

A pályázaton az „A2”, „B” és „C” komponens esetében legalább 100.000 Ft, illetve legfeljebb 1.000.000 Ft vissza nem térítendő támogatás igényelhető.

Támogatható tevékenységek

„A1” komponens: A beadás időpontjában 8 évet betöltött és 12 évnél fiatalabb, kiemelkedően tehetséges, köznevelési intézményben tanulói jogviszonnyal rendelkező hazai és határon túli magyar tanulók egyedi fejlesztésének ösztönzése ösztöndíj támogatás formájában.

„A2” komponens: A beadás időpontjában 12 évet betöltött és legfeljebb 25 éves kiemelkedően tehetséges, köznevelési intézményben tanulói jogviszonnyal rendelkező hazai és határon túli magyar tanulók egyedi fejlesztésének ösztönzése ösztöndíj támogatás formájában.

„B” komponens: A beadás időpontjában 18 évet betöltött és legfeljebb 35 éves, saját tudományos kutatómunkájukban kiemelkedő teljesítményt nyújtó Magyarország államilag elismert felsőoktatási intézményeiben vagy a szomszédos országok magyar nyelvű képzést folytató felsőoktatási intézményeiben alapképzésben (BA/BSc), osztatlan mesterképzésben, mesterképzésben (MA/MSc), doktori képzésben (PhD/DLA) részt vevő hazai vagy határon túli magyar hallgatók, vagy magyarországi tudományos intézményekben (felsőoktatási intézményben, akadémiai kutatóintézetben, egyéb tudományos kutatóhelyen) kutatásokat folytató hazai vagy határon túli magyar oktatók, kutatók, felsőfokú végzettséggel rendelkezők egyedi fejlesztésének ösztönzése ösztöndíj támogatás formájában. Támogatott tevékenység: egyénileg folytatott kutatómunka, amelynek eredménye magas színvonalú, kiemelkedő első szerzős vagy társszerzős tanulmány, vagy tudományos cikk, vagy szakdolgozat, vagy TDK-dolgozat, vagy könyv, könyvfejezet, vagy oktatási segédanyag, vagy egyéb műszaki alkotás, vagy művészi alkotás, vagy hazai/külföldi konferencián való részvétel (előadás tartása, poszterek bemutatása, kutatási eredmények bemutatása), vagy hazai/külföldi egyéni kiállítás, vagy bemutató, filmszemlén, fesztiválon, kiállításon való bemutatkozó részvétel. Doktori képzést folytató pályázó esetében a kutatás a doktori tanulmányok által megkövetelt kutatómunkán felüli, extra kutatási tevékenység kell, hogy legyen!

„C” komponens: A beadás időpontjában 16 évet betöltött és legfeljebb 35 éves, a pályázat benyújtásakor tanulói jogviszonnyal nem rendelkező (köznevelési tanulmányokat nem folytató) kiemelkedően tehetséges fiatalok és fiatal felnőttek. A „C” komponensre nem nyújthat be pályázatot az a hallgatói jogviszonnyal vagy felsőfokú végzettséggel rendelkező fiatal vagy fiatal felnőtt, oktató, kutató, aki tudományos kutatómunkát végez és az ösztöndíjat a tudományos kutatásához kapcsolódóan szeretné igényelni.

Külföldi felsőoktatási intézményben folyó részképzésre, szakmai gyakorlatra, tanulmányútra támogatás nem igényelhető.

Az ösztöndíj egyszeri ösztöndíj, amely az alábbi kiadásokra igényelhető:

„A1”, „A2” és „C” komponens:

- Utazás költségei
- Szállás, lakhatás költségei
- Önfenntartás (étkezés). Önfenntartás költségeire az igényelt támogatás legfeljebb 10%-a fordítható!
- Oktatás, továbbképzés költségei (részvételi díj, vizsgadíj)
- Tankönyvek, oktatási segédletek beszerzésének költségei
- Egyedi fejlődéséhez közvetlen kapcsolódó tárgyi eszközök beszerzése (berendezési tárgyak nem támogatottak!)
- Számítástechnikai fogyóeszközök (egér, billentyűzet, pendrive, cd/dvd)
- Informatikai szolgáltatások, szoftverek vásárlásának költségei

- Egyéb költségek (nevezési díj, biztosítás, hétköznapi viseletre nem alkalmas sportmez, speciális cipő, jelmezszerű fellépő ruha)

„B” komponens:

- Tudományos kutatómunkához kapcsolódó utazás költségei
- Tudományos kutatómunkához kapcsolódó szállás költségei
- Szakkönyvek, szakmai folyóiratok beszerzésének költségei
- Egyedi fejlődéséhez közvetlen kapcsolódó tárgyi eszközök beszerzése (berendezési tárgyak nem támogatottak!)
- Számítástechnikai fogyóeszközök (egér, billentyűzet, pendrive, cd/dvd)
- Informatikai szolgáltatások, szoftverek vásárlásának költségei
- Egyéb költségek (konferencia részvételi díj, biztosítás)

*A támogatás terhére **nem** számolható el:*

- alkohol- és dohányáru;
- beruházási kiadások (ingatlan, gépjármű beszerzés);
- felújítási kiadások (ingatlan, gépjármű felújítás költsége);
- késedelmi pótlék, kötbér;
- bírságok, büntetések, pótdíjak költségei;
- egyéb pénzforgalmi költségek;
- berendezési tárgyak;
- mindennapi élethez szükséges ruházat, felszerelés;
- doktori fokozatszerzési eljárás díja.

8. A Református Országos Tehetségsegítő Tanács (TST)

A TST céljai:

1. A TST elfogadja és azonosul a Nemzeti Tehetség Program célrendszerével.

2. Stratégiai célja: hogy elősegítse a Magyarországi Református Egyház és belső egyházi jogi személyei által fenntartott köznevelési intézményekben tanuló tehetséges fiatalok képességeinek kibontakoztatását és társadalmi hasznosulását.

2.1.1. A fiatalok részére az esélyegyenlőség biztosítása, segítése hátrányaik csökkentésében.

2.1.2. A tehetséges fiatalok közösségeinek támogatása.

2.1.3. A tehetségsegítőik számának növelése.

2.2. Operatív célok:

2.2.1. A tehetséges fiatalok megtalálása. (azonosítása)

2.2.2. Tehetségsegítés, fejlesztés.

2.2.3. Egyéni központi és intézményi fejlesztési programok szervezése.

2.2.4. Hatékony tehetségsegítő programok generálása.

2.2.5. Tehetség tanácsadás.

2.2.6. Hozzájárulás a tehetségsegítés országos hálózatának fejlesztéséhez, a tehetségbarát társadalmi környezet kialakításához.

2.2.7. Segítségnyújtás a tehetséges fiataloknak, hogy kerüljenek kapcsolatba a gazdaság, a munkaerőpiac szereplőivel.

2.2.8. A társadalom egyes szereplőinek összefogása/együttműködése a tehetséges fiatalok életpályájának segítésében.

2.2.9. Erőforrás bővítés

Feladatai (összhangban az ügyrendben meghatározott feladatokkal):

- Összefogja a nevelési oktatási intézményekben a tehetségsegítő kezdeményezéseket és egyeztető, döntéshozó, véleményformáló fórumként kialakítja a tehetségsegítő tevékenységek optimális együttműködését.
  - Összehangolja a szakmai, társadalmi és gazdasági erőforrásokat.
  - Széleskörű szakmai partneri kapcsolatokat épít a tehetségsegítésben résztvevők, az állami az egyházi és civil szféra között, bevonja a gazdasági élet szereplőit.
  - Fenntartja és bővíti a hálózatot, amelynek segítségével közvetlen vagy közvetett segítséget nyújt az intézményi tehetségfejlesztő programok bővítéshez és fenntartásához, a tehetségesek produktumainak hasznosulásához.
  - Szakmai funkcióból adódó feladata a tehetségpontokkal, tehetséggondozó műhelyekkel történő együttműködés, a szakmai programokról történő tájékozódás, Tehetségnap(ok) szervezésében való részvétel, együttműködés más hasonló szervezetekkel.
  - Társadalompolitikai funkcióból adódóan az esélyek javítása, a hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű fiatalok számára többletlehetőségek biztosítása.
  - Gazdasági funkcióból adódó feladat a pályázati aktivitás, a megfelelő mennyiségű és minőségű emberi erőforrás biztosítása, a fenntartásában működő intézmények tehetséges fiataljai számára megteremteni a lehetőséget a társadalmi, gazdasági folyamatokhoz, konkrét projektekhez történő bekapcsolódáshoz.
- Erőforrás bővítő funkcióból következik, hogy a pályázatokon nyerhető forrásokon túl feltérképezi és mozgósítja az erőforrásokat, bevonva ezeket a program erőforrás rendszerébe.

9. A Csányi Alapítvány Közösségi Házainak bemutatkozása

Jászberény

Indulás éve 2005. A Közösségi Ház a Jászság fővárosában, Jászberényben, a város legrégebbi műemlék jellegű patinás épületében kapott helyet, mely egykor, mint Jászkürt fogadó működött. A csoportok tagjai: általános iskolások, középiskolások, és felsőoktatásban tanulmányokat folytató tanulók.

A Közösségi Házban a dráma, önismeret, matematika, szövegértés, informatika, természetismeret, idegen nyelvi fejlesztő foglalkozásokat kiváló felkészültségű szakemberek tartják. A többi házhoz hasonlóan a tanulók folyamatosan gyarapítják tudásukat a partnerek (Microsoft, Bonafarm, Polgár Sakk Alapítvány, Amnesia) által szervezett edukációs napokon, kisdzakrai gyakorlatokon és workshopokon. Ezen felül a Pécs Rádió Csalaphang című műsorának szerkesztői és vezetői is szívesen adják adásról adásra tudásukat a fiatalabb generáció rádiózás iránt érdeklődő tagjainak. A tanulók szép eredményeket érnek el a zene, grafika, néptánc, sakk, és matematika területén.

Nagybajom

Indulás éve 2006. A Kaposvártól 25 kilométerre lévő Községi Ház az Alapítvány első saját építésű ingatlana, amely ideális helyszín az Életút Program megvalósításához. A modern, de egyben családi környezet támogató háttérrel ad a kistérség tehetséges fiataljainak az iskolán kívüli fejlesztésekhez és szabadidős programokhoz is. Községi Ház otthont ad többek között az alapítványi Foci és Sakkbajnokságoknak. A csoportok tagjai: általános iskolások, középiskolások, és felsőoktatásban tanulmányokat folytató tanulók.

Számos lehetőség kínálkozik a közelben kirándulásra, természetjárásra. Hasonlóan a többi Községi Házhoz Nagybajomban is rendszeresen fogadnak külföldi önkénteseket az AIESEC és a COMPASS nemzetközi szervezetektől, akik segítségükre vannak a nyelvi képzésben, biztosítva ezzel az interkulturális tanulás lehetőségét. Bár támogatottjaik közül sokan a kistérség halmozottan hátrányos településeiről származnak, mégis szép eredményeket tudhatnak maguk mögött a regionális és országos sportversenyeken, versenytánc kupákon, valamint informatika, matematika, történelem és idegen nyelv versenyeken. Az NI Mentor program támogatásával a tanulók egy csoportja aktív résztvevője a Lego robot programozásnak, aminek célja az algoritmikus gondolkodás és a grafikus programozási nyelv elsajátítása.

Kaposvár

Indulás éve 2007. A kaposvári belváros szívében található Községi Ház a lehető legjobb feltételeket biztosítja a gyermekek számára. A dinamikusan fejlődő egyetemi város számos lehetőséget nyújt a fiataloknak ismereteik bővítésre és a mentoroknak a kulturális, valamint szabadidős programok megszervezésére. A csoportok tagjai: általános iskolások, középiskolások, és felsőoktatásban tanulmányokat folytató tanulók.

A Községi Ház ideális adottságainak köszönhetően itt kerül megrendezésre az Alapítvány Gyermekparlamentjének ülése. Hasonlóan a többi Községi Házhoz, Kaposvárról is elmondható, hogy az informatika oktatás eredményeként a 16. életévüket betöltött tanulóik nemzetközi ECDL bizonyítvánnyal rendelkeznek. Ezt a készségszintű ismeretet bázisként használva, hosszú távú céljuk átadni azt a tudást, amivel tanulóikból az okos eszközöket a hétköznapi életben biztonságosan használó felnőttek válnak majd. Az Alapítványban folyó magas színvonalú, intenzív nyelvtanítás eredményeként közép-, és felsőfokú nyelvvizsgák mellett regionális és országos nyelvi versenyeken érnek el tanulóink kiváló eredményeket az angol, a német és a spanyol nyelv területén.

Pécs

Indulás éve 2007. A Községi Ház Európa 2010-es Kulturális Fővárosában, azon belül is annak legmozgalmasabb, legszínesebb utcájában, a Király utcában található. Az elhelyezkedés központi státusza lehetőséget biztosít változatos programok megszervezésére, a pécsi Színház, a Széchenyi tér, a Zsolnay negyed és a Kodály Központ, mind-mind egy karnyújtásnyira található. A csoportok tagjai: általános iskolások, középiskolások, és felsőoktatásban tanulmányokat folytató tanulók.

A Községi Házat igazi pezsgés jellemzi. Nemcsak a Pécs Rádió Csalaphang című műsorának adásaiban vállalnak szerepet a rádiózás iránt nyitott gyerekek, hanem a Lego robot programozásban is jeleskednek az NI mentor Program támogatásával, aminek célja az algoritmikus gondolkodás és a grafikus programozási nyelv elsajátítása. Emellett a Községi Ház otthont ad a Csányi Band és az Alapítvány kamarazenekari próbáinak is. Ezen felül tanulóik nemcsak a grafika és a graffiti készítés területén, hanem a színjátszás, zene, sakk, társastánc,

kézilabda, RSG területén is jeleskednek. A sor itt sem ér véget, hiszen tanulók a humán területen is otthonosan mozognak, akik közül mindig van induló a Matthias Corvinus Collegium által kiírt pályázatokon. Hasonlóan a többi Községi Házhoz, Pécs is folyamatosan fogadja azon Amerikai Fulbright ösztöndíjasokat, akik angol nyelvű interaktív előadások keretében mutatják be kutatási területeiket csoportjainknak.

Szeged

Indulás éve 2010. A Községi Ház az egyetemi város központjának közelében található, a hely kiváló lehetőséget biztosított egy természetbarát kert kialakítására, ahol a kerti tó, a saját veteményes és a madárodúk számos lehetőséget nyújtanak a gyermekeknek a megfigyeléseken túl ismereteik folyamatos bővítésére és a közösségépítésre. Az egyetemi város kulturális programokban gazdag lehetőségeit folyamatosan beépítjük a gazdagító programjaink sorába. A csoportok tagjai: általános iskolások és középiskolások.

A Ház erőssége a természettudományos és a nyelvi fejlesztés magas színvonala. A gyerekek tehetsége sokoldalú. Számos területen jeleskednek. Van, aki a Csányi Bandet erősíti, vannak, akik a tanult idegen nyelv területén érnek el kimagasló eredményeket, mások a sport területén bírnak nemzetközi sikerekkel. A Fotó Klub tagjai alkotásaikkal helyi és országos kiállítások meghívottjai. A vízisportokon kívül a nemzeti válogatott eredményes birkózólánya, és egy ígéretes karate tehetség is támogatottjaik közé tartozik. A fejlesztésen kívül nagy hangsúlyt fektetnek a közösségformáló alkalmakra, ahol a gyermekek, szülők, mentorok közösen munkálkodnak, hogy szebbé varázsolják a környezetet.

Mohács

Indulás éve 2014. A Községi Ház Magyarország legdélebbi Duna-parti településén, Mohácson található, ahol évente megrendezésre kerül az ezrek által látogatott busójárás, amelyet 2009-ben felvettek az UNESCO szellemi örökség-listájára. A Községi Házba a mohácsi és bólyi járás 42 településének általános és középiskolaiból járnak az alapítványi fejlesztő foglalkozásokra. A csoportok tagjai: általános és középiskolások.

A Községi Ház az Alapítvány második saját építésű ingatlana, amely ideális helyszín az Életút Program megvalósításához. A modern, de egyben családi környezet támogató háttérrel ad a kistérség tehetséges fiataljainak az iskolán kívüli fejlesztésekhez és szabadidős programokhoz is. Dráma, számítógép, nyelvi termeken kívül, kellemes kialakítású bel-, és kültéri közösségi terek, vendégszoba, teakonyha és iroda is biztosítja az ideális körülményeket a diákok fejlődéséhez.

10. A Matthias Corvinus Collegium (MCC) Középiskolás Programjának képzés menete

A Középiskolás Programban részt vevő diákok az alábbi kurzusok közül választhatnak. A választott kurzusok sorrendjéről a programra felvett diákok szabadon dönthetnek. Tetszőlegesen elvégezhető bármennyi kurzusunk az érettségi idejéig. Minden sikeresen elvégzett kurzusról programbizonyítványt állítunk ki az érettségi évében, tavasszal.

Elméleti kurzusok:

- Közgazdaságtan (2x8 hét)
- Nemzetközi kapcsolatok (2x8 hét)
- Modern kori történelem (2x8 hét)
- Társadalmi tanulmányok (2x8 hét)
- Pszichológia (8 hét)
- Állam, jog, szabadság, kötelezettség (8 hét)

- Íráskészség-fejlesztés (4 hét)
- Academic Writing (4 weeks - EN)

A képzésben részt vevő diákok a Collegium elektronikus oktatási környezetében (e-learning-oldalán) saját belépő kódot és profilt kapnak. Erről a sikeres felvételi eljárást követően e-mailben küldünk értesítést. Az e-learning-felületen heti rendszerességgel válnak elérhetővé a videó-előadások, szakirodalomlisták, amelyek többnyire valamely külföldi vagy magyar szakember középiskolások számára érthető, feldolgozható szövege. Az olvasmányok pdf-formátumban találhatóak meg a rendszerben, amelyek szabadon letölthetők, nyomtathatók, természetesen rögtön a monitoron is olvashatók. Átlagosan heti 10–20 oldal szakirodalomra és egy-egy 10-15 perc hosszúságú középiskolai és egyetemi szakemberekkel felvett videó-előadásra számíthatnak a tanulók.

Választható e-learning kurzusaink 4, 8, valamint 2x8 hét hosszúságúak. Képzésünk kezdő és záró időpontját úgy alakítottuk ki, hogy tanévkezdéskor és a (fél)év zárásakor ne terhelje a diákokat.

A rendszerben az olvasmányok és videók mellett szintén heti rendszerességgel választható feladatok is megjelennek. A félév teljesítéséhez, és így programbizonyítvány szerzéséhez bizonyos számú pont összegyűjtése szükséges, ez kurzusonként változó. A félév során a diákok leadott feladatait kurzusvezető tanáraink pontozzák és személyre szóló megjegyzésekkel, fejlesztési javaslatokkal látják el.

A diákok havonta egyszer Budapesten, a Collegium épületében személyesen is találkozhatnak egymással, illetve tanáraikkal. Gyakorlati szakemberek által tartott előadásokon vehetnek részt, illetve bekapcsolódhatnak egyéb szakmai jellegű programokba, pályaaorientációs beszélgetésekbe. Szombatonként megrendezett programjaink kiváló lehetőséget teremtenek a kommunikációs és egyéb „soft” képességek fejlesztésére. Trénereink segítségével diákjaink különböző gyakorlati képzéseken vehetnek részt kiscsoportos formában.

Tréningek:

- általános kommunikációs tréning
- érveléstechnikai tréning
- prezentációs tréning
- szervezés és vezetéselmélet, csoportdinamika, tanulásmódszertan tréning stb.

A szombati tréningek látogatása természetesen nem kötelező, azonban ezek azok az események, amikor megismerkedhetnek egymással a programtagok. Felhívjuk továbbá a figyelmet arra, hogy programbizonyítványt csak azon hallgatóink számára állítunk ki, akik az adott kurzus elvégzésének szemeszterében legalább 2 szombati képzésen részt vettek. Azok a diákok, akik önhibájukon kívül nem tudnak megjelenni egy KP szombaton sem, választható pótfeladattal válthatják ki jelenlétüket.

Ezen kívül minden felvételt nyert diákunk részt vehet nyári, illetve téli táborunkban, amelyeknek elsődleges célja a közösségépítés. 3-4 napos táborainkban csapatépítő játékokkal, versenyekkel, vitakörökkel és egyéb szakmai programokkal várjuk diákjainkat. A Collegium a rászorulóknak utazási költségeit, kérésre részben vagy egészben megtéríti.

A képzés előnyei:

A Collegium egyedülálló Középiskolás Programja az elektronikus tanulás (az ún. e-learning) és a személyes találkozásokra építő tréningalkalmak legelőnyösebb tulajdonságait egyesíti. A részt vevő diákok az alábbi előnyöket élvezik:

- felkészülnek az önállóan végzendő egyetemi stúdiumokra, az értő tanulásra;
- megtanulják, hogyan osszák be a rendelkezésre álló időt vizsgaszituációban;
- tréningjeink segítségével nagyobb önismeretre tehetnek szert, jobban megismerhetik erősségeiket, pályaválasztásuk tudatosabbá válik;
- segítséget kapnak az emelt szintű történelem érettségi vizsga sikeresebb letételéhez;
- felhasználóként megtanulják az e-learning rendszerek alkalmazását;
- jelentős magyar szaktekintélyekkel köthetnek személyes ismeretséget;
- nagyobb eséllyel felvételizhetnek egyetemi képzésünkre (kollégiumi szállás, nyelvtanulás, kurzusok, előadások).

11. Az Antall József Tudásközpont Tehetség gondozás Irodája

Az Antall József Tudásközpont megalakulását Dr. Antall Józsefné az Európai Parlament Antall-épületszárnyának avatásán jelentette be 2009-ben. Egy évre rá kezdődött meg a munka, amely kezdetben alap- és mesterképzésben résztvevő egyetemi hallgatókra épült. A Tudásközpont névadója Dr. Antall József (1932-1993), a rendszerváltoztatás utáni Magyarország első miniszterelnöke (1990-1993). Az Antall József Tudásközpont hétéves fennállása alatt számos konferenciát, programot és rendezvénysorozatot hívott életre, amelyek egyaránt szólnak a felsőoktatásban tanulóknak, valamint a hazai és nemzetközi szakmai közönségnek.

A tehetség gondozás, mint antalli gondolat és a különböző tudományterületeken megvalósuló hiánypótlás a Tudásközpont tevékenységének alapvetései. Az AJTK hét év tapasztalattal a háta mögött olyan hazai think tank-ké kíván válni, amely bizonyos témákban (Visegrádi Együttműködés, az USA, Kína és Oroszország jövőbeni szerepe; biztonságpolitika; fenntartható fejlődés; technológiai és társadalmi innováció) régiós viszonylatban megkerülhetetlen. Az Antall József Tudásközpont névadója szellemi örökségéhez méltón kiemelt figyelmet szentel a külhoni magyarság, a Visegrádi Együttműködés, az Európai Unió és az atlantizmus aktuális kérdéseinek.

A Tudásközpont nem foglalkozik hazai aktuálpolitikai témákkal, de szakmai tevékenysége kifejezetten naprakész a globális kérdésekben. A három nemzetközi irodára (EU-V4; Transzatlanti kapcsolatok; Ázsiai és afrikai kapcsolatok), két tematikus irodára (Biztonságpolitikai iroda; Fenntartható fejlődés iroda) valamint a Brüsszelben és két hazai egyetemi városban, Pécsen és Győrött létrehozott regionális irodákra épülő munka legfőbb célja az országon belüli és országok közötti intézményi kapcsolatok bővítése, valamint a szakmai együttműködések elmélyítése nemzetközi konferenciák, workshopok és előadás-sorozatok révén.

A Tudásközpont Könyvműhely gondozásában megjelenő kötetek a politika- és társadalomtudomány iránt érdeklődőknek teszik magyarul is elérhetővé a közelmúlt és napjaink legnagyobb hatású gondolkodóinak és közéleti személyiségeinek üzenetét. Az AJTK könyvkiadási tevékenysége magában foglalja szakmai publikációk megjelentetését, tudományos igényű, elsősorban a biztonságpolitika, politikatudomány és a nemzetközi kapcsolatok területén hiánypótló művek közreadását, valamint egyetemi szakkönyvek közzétételét.

A Tudásközpont középiskolásoknak „**Talent Academy**” címmel tart előadásorozatot, beszélgetéseket, elsősorban a pályaorientáció kialakítása és az iskolai keretek között nehezen vagy egyáltalán nem megszerezhető készségek kialakítása céljából.

Busku Szilvia: A szorongás-fenomén filozófiai konceptualizálódása / Miskolci Egyetem

Lektorálta: Dr Kemény László és Dr. Mező Ferenc

Bevezetés

Heidegger a pszichológia tárgykörébe tartozó témákról keveset beszél, s még annál is kevesebbet a pszichoterápiáról. Úgy véli, a pszichológia az a terület, ami az ember eltárgyasítására tett kísérleteket foglalja magába, s eközben nem foglalkozik azokkal a kérdésekkel, hogy: „mi az ember?“, „hogyan van az ember mint ember?“, illetve „miképpen viszonyul önmagához és más létezőkhöz létmegértése által?“. E kérdések feltevései jelennek meg, nem minden előzmény nélkül Martin Heidegger jelenvalólét¹-analitikájának előszobájában. Az ember – heideggeri értelmezésben – az az ontikusan és ontológiailag kitüntetett létező, *kinek létére megy ki a játék*, s hamis reménység azt hinni, hogy a tudományos módszer segítségével az emberi világra vonatkozóan is sikerül valódi igazságokat feltárni.

Kutatásaim kezdetén az autentikus és az inautentikus lenni-tudás [Seinkönnen]² struktúráit és azok egységes totalitásaként megnyilvánuló *gond*-ot [Sorge] vizsgáltam meg, ugyanis a jelenvalólétet elsődlegesen a *gond* jellemzi. A heideggeri *gond* kifejezés egy egzisztenciális-ontológiai alapfenomént jelöl, amelynek struktúrája tagolt, mégis egyetlen alapszerkezetet jelent a létező belevetett kivetülésének lényegszerűen kettős struktúrájában. A *gond* mindig gondozás [Fürsorgen] és gondoskodás [Besorgen], általuk pedig a jelenvalólét már mindig is önmaga előtt van (önmagát-előzés). Ez az alapja annak, hogy a jelenvalólét képes szabaddá válni mindenkori lehetőségei számára. A jelenvalólét faktikus egzisztálása során feltárul önmaga számára; létmódját a beszéd, a megértés és a diszpozíció konstituálja. *A diszpozícióban a jelenvalólét már eleve szembekerül önmagával, de csak önmagára hangolódva és nem önmagát észlelve.* Egzisztenciálisan a diszpozíció konstituálja a jelenvalólét *világra nyitottságát*.³

A dolgozat középpontjában közelebről a *szorongás* [Angst] alapdiszpozíciójának filozófiai elemzése áll, amely fenomén a jelenvalólét feltárlásának egyik különleges és eredendő lehetősége. Úgy vélem, a szorongás olyan diszpozíció, amely elvezethet a jelenvalólét tulajdonképpeniségének elnyeréséhez, és hozzájárulhat az emberi sors javulásához is. E tézis igazolásához szükséges érvrendszert számos tudományterület eredményeit felhasználva állítottam össze. Először a klinikai

¹ Az ember jelenvalólét (Dasein). A jelenvalólét a világban-benne-lét (In-der-Welt-sein), a jelenlevőhöz való viszonyulás. Annak feltétele, hogy a jelenvalólét lehetséges legyen egyáltalán, az a létmegértés. Ld. Martin HEIDEGGER, *Lét és idő*, ford. VAJDA Mihály, ANGYALOSI Gergely, BACSO Béla, KARDOS András, OROSZ István, Bp., Gondolat, 1989, 20–21. A fordítás alapjául szolgáló eredeti mű: Martin HEIDEGGER, *Sein und Zeit*, Tübingen, Max Niemeyer, 1979¹⁵. Ld. még ehhez: Willem van REIJEN, *Martin Heidegger*, Wilhelm Fink GmbH & Co. – KG, Paderborn, 2009, 17–20. A Dasein terminust többféleképpen fordítják (Vajda, Fehér M., Joós) ekképpen: jelenvalólét, itt-lét, itt-leendő-lét. A dolgozatban a jelenvalólét fordítást használom.

² A jelenvalólét egzisztálása folyamán lehet autentikus és inautentikus – eigentlich és uneigentlich –, vagyis létezési lehetőségeit a világgal, a többi létezővel szemben minőségi fokozatokban éli. Az autentikus és inautentikus heideggeri terminusokat a következőképpen használom még: tulajdonképpeni és nem-tulajdonképpeni, önmagát elnyerő és önmagát elvesztő.

³ A heideggeri *nyitott* terminus kapcsán *A Műalkotás eredetében* található *Lichtung*-ra gondolok. Heidegger a mű létének elgondolása során egy összefüggésre, a Föld [Erde] és a Világ [Welt] viszályára mutat rá, ahol egyedi csatájuk terében egy *közös nyíltság* keletkezik. Azaz, ahogy a vita a Föld és a Világ között kirobban, egy tér keletkezik, melyben *minden létező úgy mutatkozhat meg, ahogyan önmaga*. Ezt a játéktér, a nyíltság terét nevezi Heidegger a jelenvalóság tisztásának, *Lichtung*-nak. Ami itt a lényegét képezi nemcsak az, hogy a *fénylés és az elrejtés ösvitája zajlik*, hanem egy másik lényeges dologra is fény derül: *kettejük viszályja szorosan összekapcsolódik az igazságban való elrejtettséggel és felfedettséggel. A Lét és idő* autenticitási téziseiben az az individualizmus uralkodik, hogy a fentebb említett megnyílás az elhatározott jelenvalólét *történése*. A hűlderlini világban ez a megnyílás az a lehetőség, ahol az ember Istenhez mérheti magát. S ha a hűlderlini *mértékvetel* megtörténik, akkor *költőivé* válik az ember földön való lakozása, ami vélhetően a heideggeri jelenvalólét tulajdonképpenisége. A vita további, részletes tárgyalása: Ld. BUSKU Szilvia, *A mű, mint a lét kitüntetett őrzője = Tavaszi szél II.*, szerk. KERESZTES Gábor, Bp., Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2016 (Spring Wind, 2016), II. 55–61. Ld. még továbbá: Martin HEIDEGGER, *Rejtektak*, ford. ÁBRAHÁM Zoltán, BACSO Béla, CZEGLÉDI András, KOCZISZKY Éva, PÁLFALUSI Zsolt, SCHEIN Gábor, Bp., Osiris, 2006, 48.

értelemben vett szorongást, mint betegségfogalmat vizsgáltam – így láthatóvá váltak a szorongásról alkotott komplex összefüggérendszer –, majd a legmeghatározóbb filozófiai irányzatok összefoglalását ismertettem. Mindezek kellően hozzájárultak ahhoz, hogy megalapozzák a dolgozat legfontosabb területét, a heideggeri szorongás-konceptió bemutatását, ahol a szorongás egzisztenciál-ontológiai dimenziói kerülnek előtérbe. A fenti témakör kiemelésére azért van szükség, mert szoros kapcsolatot alkot a szorongás lételméleti felfogásával, kiemelten kezelve a létezés megértéséhez szükséges pontokat.

Jelen tanulmány – terjedelmi okok miatt – kizárólag a heideggeri szorongás-konceptiót mutatja be a kiszolgáltatottság és a magány mint az ember léthelyzetének jellemzőire fókuszálva, amelyekből az egzisztenciális élményként átélt szorongás keletkezik.

1. A szorongás kitüntetettsége

A szorongást mint alapdiszpozíciót a *Lét és idő* fundamentálontológiája alapján vizsgálom meg, melynek fő részét e főmű 40. §-a szolgáltatja. A hanyatlás analíziséből kiindulva – célul kitűzve a struktúraegész egész-voltának feltérképezését – ismerteti Heidegger a szorongás jelentőségét. A hanyatlás két fő jellemzője, hogy a jelenvalólét szétszóródik az akárkiben⁴, valamint a gondoskodás tárgyává tett világban. Ez a szétszóródás, ami feloldódás is egyben, annyit jelent, hogy a jelenvalólét nem akar önmaga lenni, eltávolodik tulajdonképpenségétől: „[a] jelenvalólét menekülése önmaga elől való menekülés”⁵, s ezáltal éppen maga mögé kerül. A világ, melyre *rá volt utalva*, már nem jelenti a biztosnak vélt otthonosságot, mivel önmagát a jelenvalólét *elfeledte*, így totálisan magára marad. *Ebben a momentumban lelhető fel a szorongás minden struktúrát átfogó, illetve a tulajdonképpeni választáshoz erőt adó jellegzetessége.* Létezése kizárólag akkor válhat teljes egészé, ha önmaga végességével szembesül és elfogadja belevettségét, halandóságát. Erre viszont a jelenvalólét hamis irányba történő – igazságot fel nem ismerő – mozgása és haladása nem alkalmas. Ugyanis Heidegger a jelenvalólét inautenticitását abban látja, hogy a saját félelme miatt folyamatosan menekül a bevégzett idő elől, tologatja azt maga előtt, mintha vele sohasem történe meg. Ily módon a hamisságban éli meg önmagát, azaz vesztegeti saját idejét. A szorongás átélésével viszont a jelenvalólét mindennapiságba vetett szilárd hite megrendül, az addig biztosnak vélt eszközök világa eltávolodik tőle, így már nem tudja magát lekötni a hétköznapi tevé-vevéssel, magányossá, elhagyatottá válik; – úgy érzi, a világ már semmit sem tud nyújtani a számára. Amikor ráébred, hogy totálisan kiszolgáltatottá vált, *hátborzongató idegenséget*⁶ érez. E folyamat által a jelenvalólét még mélyebbre süllyed, gyökértelessé válik, s amikor ebben az állapotban szembesül magával, világban-benne-léte rendül meg. Ez az a pont, állítja Heidegger, ahol ez a diszpozíció megnyitja az igazi világot, és az olyan formában jelenik meg számára, ahogyan önmagában van, ahogyan világlik, tisztán. Ez egy olyan rendkívüli – és ezért is kitüntetett – állapot, amikor az inautentikus hétköznapiságból végre kiszabadulhat a jelenvalólét. Ugyanis a nyilvánvaló, otthonos érzés elvesztésével, az ismerős eszközök világából való kiszakadásával a világ, ahogyan kizárja magából, megjelenik az emberi mivolt végességének érzése is. A szorongás a jelenvalólétről az élete során felszedett tapasztalatokat mintegy sűrű, inautentikus ismeretekből szőtt köpenyt ránt le, ennek okán teljesen „lecsupaszodik”, és ott marad önmaga egyedül, mezítelenül. „Heidegger elemzése szerint a szorongás mintegy kiragad

⁴ Az akárki egzisztenciálé, eredendő fenoménként a jelenvalólét pozitív szerkezetéhez tartozik. A mindennapi jelenvalólét önmagája az akárki-önmaga, amit megkülönböztet a tulajdonképpeni önmagától. HEIDEGGER, *Lét és idő*, i. m., 262.

⁵ *Uo.*, 338.

⁶ Heidegger számára is vonzóvá válik a görög létezés szimbólumaként ismert Oedipus, kinek lényegi alapvonása a leghátborzongatóbban otthontalannak lenni. Laius thebaei királynak és Epicasténak fia Oedipus (régibb etymológia szerint annyi, mint „duzzadt lábú”, újabb etymológiában = „hirtelen haragú, felgerjedő”) kezdetben az állam ura és az istenek dicső fényében áll, majd később apját meggyilkolva és saját anyját nőül véve léte el-nem-rejtetté lesz. A freudi Ödipusz-komplexus szintén innen ered.

bennünket a megszokott tevékenységünk otthonosságából, a jelentés- és jelentéktelenné vált világ nem nyújt már kapaszkodót egy konkrét cselekvésbe való meneküléshez, s a »világ mint világ« nyílik meg előttünk⁷ – írja Schwendtner a Heidegger tudományfelfogása című könyvében. *A szorongás tehát magára hagyja a jelenvalólétet legsajátabb világban-benne-létével, és feltárja előtte igazi önmagát. A jelenvalólétnek a világban való lenni-tudását mutatja meg igazából, választani engedi, lehetőséget ad arra, hogy önmaga vagy nem önmaga létmódjaiban létezzen a világban.* Önmaga tulajdonképpenisége elől való menekülésével a jelenvalólét éppen önmaga mögé kerül. Az elfordulás pedig a hanyatlás legsajátabb irányultságának megfelelően elvezet a jelenvalóléttől. Hogyan? „A hanyatló hazamenekülés a nyilvánosságba, az otthontalanságtól való menekülés, vagyis attól a hátborzongató idegenségtől, amely a jelenvalólétben mint belevetett, önmagának létében kiszolgáltatott világban-benne-létben rejlik.” Mindennapiságában a jelenvalólét valamilyen formában megéri a hátborzongató idegenséget, de el akar menekülni előle, így elfordul, elnyom mindent, ami közelebb vinné őt az otthontalansághoz. Ennek következménye pedig az, hogy a világra hanyatlik, amit akárkiként a gondoskodás tárgyává tett. A világra-való-hanyatlásával még inkább beszűkülnek a lehetőségei, viszont elfordulásával feltárul a jelen, amitől eddig elfordult. Ez a menekülés-elfordulás kettősége azért érdekes, mert attól, hogy elfordul a jelenvalólét, a szorongás áthatja, így egyre közelebb kerül legsajátabb lehetőségének választásához. Ekkor tárul fel számára a sivár világ tárgyainak tolakodása, és akkor fogja föl igazán, hogy a világ már semmit sem tud nyújtani a számára. A szorongásban a jelenvalólét abszolút önmagára marad, illetve önmagára lel (mások együttes jelenvalóléte nélkül) – itt is föllelhető a kettőség: megmutatkozik magánya, mindeközben felvillan autenticitásának szabadsága. A hanyatlás elfordulása tehát a szorongáson alapszik, ám menekülése nem valami világonbelüli létezőtől való félelem okán lehetséges. Mielőtt rátérnék a szorongás és a félelem jelenségeinek különbségére, a mindennapi otthonosság összeomlásának jelentőségére szeretnék rámutatni.

1.1. Az otthontalanság egzisztenciális módusza

A benne-lét ún. megnyugtató magabiztosságot kölcsönöz a jelenvalólét számára, azaz otthon-léttel kecsegtet addig a pontig, amíg a szorongás el nem szigeteli, és e világ jelentéktelenségét elé nem bocsátja, amitől megborzong. Ez az elszigeteltség a hátborzongató idegenség érzésében tárul fel: „[a] jelenvalólét elszigetelődött, de *mint* világban-benne-lét. A benne-lét az *otthontalanság* egzisztenciális »móduszába« lép. Ennyit és nem mást jelent, amikor »hátborzongató idegenségről« beszélünk⁸”. Az idegenség érzését a Semmi és a Sehol meghatározhatatlansága kelti, illetve az otthontalanság (az otthonosság érzésének összeomlása), aminek a hiánya még borzongatóbb. Ebből az idegenségből való menekülése a jelenvalólétnek az akárkibe való feloldódás felé tart, a hanyatlás felé, és nem önmaga felé. Ez a hanyatlás elhatalmasodik rajta, s ez az elfedő viszonyulás szinte állandóan tetten érhető. Ám együttélése másokkal, a valakihez tartozás azonban csak látszat, melyen előbb-utóbb áttör a szorongás a maga kitüntettségében. A szorongás okozta magány képes visszarántani a jelenvalólétet hanyatlásából, hiszen ő egymaga nem-igazságában kevés ahhoz, hogy elsajátítsa önmagát. **Ezért kitüntetett a heideggeri szorongás, mert kilöki az embert a hamisságából.** A szorongásnak tehát különös dinamikája van: a hátborzongató idegenség például jól megrázza a jelenvalólétet, és fenyegetően megmutatja neki, hogy beleveshet az akárkibe. Riogatása elől viszont a jelenvalólét bemenekül az otthontalanságot tompító hanyatlásba. A mindennapiságban a jelenvalólét sosincs egyedül, hisz az akárki nyilvánossága minden otthontalanságot elfed. Ez egy *álbiztonság* a jelenvalólét számára. Ugyanis az otthonos-világban-benne-lét az egyik módusza a jelenvalólét hátborzongató idegenségének. Így tehát a hátborzongató idegenség hangulata faktikusan

⁷ SCHWENDTNER Tibor, *Heidegger tudományfelfogása (Az 1919–1929-es időszak írásainak tükrében)*, Bp., Osiris, 2000 (Horror metaphysicae), 144–145.

⁸ HEIDEGGER, *Lét és idő*, i. m., 344.

meg nem értett marad – állítja Heidegger. Azonban az biztos, hogy ha a jelenvalólét szorong, akkor kiszolgáltatottságot, magányt, otthontalanságot, gyökértelenséget érez; és ekkor mindenekelőtt a Semmi és a Sehol nyilvánul meg.

1.2. A Semmi és a Sehol

„Heidegger filozófiájának fő jellemvonása, hogy a hagyományos metafizika ellenségének adja ki magát. Tehát a metafizikai tradícióval ellentétben a Létet nem Abszolútnak, hanem Semmi-nek (Nichts) fogja fel, ami sok félreértésre adott alkalmat. Így a Lét elérhetetlenné válik s vele együtt Isten is, akit metafizikai okoskodásainkkal első oknak, vagy első mozgatónak, tehát fogalmainkkal megközelíthetőnek tartottunk.” A jelenvalólét amíg egzisztál – állítja Heidegger, *faktikusan meghal többnyire a hanyatlás módján*. Ugyanis a faktikus egzisztálás nem csak a belevetett világban-benlenni-tudás, hanem feloldódás a gondoskodás tárgyát alkotó világban. Ebben a hanyatlottságban következik be a hátborzongató idegenség elől való menekülése a jelenvalólétnek, amit a szorongás konstituál. A szorongás mitől-je a világban-benne-lét, mint olyan. A szorongás mitől-jét pedig az jellemzi, hogy a fenyegető (nincs meghatározott itt vagy ott – innen vagy onnan jövő) sehol nincs. Ez a jelentéktelenség a Semmi-ben és a Sehol-ban tárul fel. A *Die Grundbegriffe der Metaphysik* című írásában metafizikai kérdésként kerül elő a Semmi problematikája, amelynek szoros kapcsolata van a minket körbevevő egésszel. A Semmi teszi lehetővé a világ egészének vizsgálatát, így az a létező létehez tartozik. A Semmi *semmítve* lebegteti az embert úgy, hogy az egészében vett létezővel együtt elsiklik az akárkibe. A Semmi a szorongás új oldalaira mutat rá. A szorongás támasznélkülisége egy lebegés egy üres térben, ahol csend van, amihez a jelenvalólét nincs hozzászokva, és mindenáron a meg nem gondolt beszéddel akarja megtörni. Azzal csapja be magát, hogy a szorongás elleni tiltakozásával önmagát is idegenként kezeli. A szorongást tehát a hátborzongató idegenség megélésén túl egy sajátos nyugalom is jellemzi. A Semmi – Heidegger szerint – olyan történet, amely nem éri el a szavakat, de a hangoltságon keresztül a megértést igen. A szorongásban benne rejlik egy valamitől való visszariadás, ami megigéző nyugalom. S ezt a nyugalmat idéző szorongást hatja át a Semmi, ami lényege szerint elutasító. A jelenvalólét a Semmi-be beletartottá lesz s ebben a Semmi-ben áll a létező egészének oltára előtt, e Semmi-n át tud viszonyulni önmagához és a létezőhöz. Ebben a Semmi-ben kellő távolságra kerül mindattól, amihez korábban kötődött, és pont ez a távolság adja meg a rálátását arra, hogy önmagát választhassa. A Semmi-be beletartottság tágít, azaz kellően megnyitja a horizont teljességét, ennek okán lehetővé teszi az egészében vett létező meghaladását is, amit Heidegger transzcendenciának nevez. A szorongáshoz és a Semmi-hez köti Heidegger az emberi transzcendencia lehetőségét, ami még inkább megnöveli a szorongás jelentőségét. „A létezőhöz való minden emberi viszonyulás mint olyan önmagában csak akkor lehetséges, ha képes megérteni a nem-létezőt mint olyant. Nem-létező és Semmi-ség csak akkor érthető, ha a megértő jelenvalólét eleve és alapjában a Semmi-hez igazodik, a Semmi-be van beletartva. A Semmi legbelsőbb hatalmát kell megérteni, hogy a létezőt mint létező hagyjuk lenni, és hogy a létezővel a maga hatalmában mint létezővel rendelkezünk és hogy azok legyünk.”

A *Lét és időben* arról szerezhető tudomás, hogy a szorongás ontikus megfelelőjében, a hangulatban tárul fel önmagának a jelenvalólét, önmagával úgy szembekerülve, ahogy faktikusan van. Belevettként odafordulhat belevetett önmagához, és el is tud tőle fordulni (elutasítva teherjellegét), ám a jelenvalólét elsődlegesen nem önmagaként érti meg magát, vagyis belevettként hanyatlik. Önmagától való menekülése viszont nem a félelmen alapul (annak oka mindig valamilyen konkrét világonbelüli létező), hanem a szorongásból indul ki. A szorongás célja és okának meghatározásakor nem valami fenyegető világonbelüli létezőt kell értelmezni. Okként a szorongó, megsemmisült, magányos, önmagát jelentéktelennek érző jelenvalólét a világban való lététől, az abban nem-lenni-tudástól szorong. Célja a tulajdonképpeni világ, valamint önmaga ismerete és

választása. Hogy mi is a világ heideggeri értelmezésben? „Heidegger utat kíván nyitni az ember számára adott végső tágassághoz, a világhoz. Ezt az új ösvényt Heidegger teljesen más eszközökkel próbálja kutatni – három tézist hasonlít össze: »1. a kő (az anyagi dolog) világ nélküli (weltlos); 2. az állat szegényes világgal rendelkezik (weltarm); 3. az ember világgépítő (weltbildend).«”⁹ Heidegger munkásságában a világfogalom igen jelentőssé vált – állítja Schwendtner, s annak alapjelentése két fő mozzanatban ragadható meg: a világ jelentés-összefüggés, melyet a jelenvaló lét birtokol, és hozzáférésmód, mely által a dolgok megmutatkoznak. „A világ tehát az emberi létezés strukturális eleme, az emberi ittlét kinyitottságának (Erschlossenheit) tagolt, s megszilárdult létezése.”¹⁰ A szorongás jelentősége tulajdonképpen az, hogy az ember ne csak, mint másokkal együtt-élő ember (akárki), hanem mint individuum is képes legyen egzisztálni. Hiszen a hanyatlás olyan folyamatos tendencia, amely a tulajdonképpeni lététől eltaszítja a jelenvaló létet, és elaltatja a belevetettsége elleni ellenkezését is. Az bizonyos, hogy a jelenvaló lét másokhoz való tartozása szükségszerű, s emiatt szinte állandóan fenyegetve van önnön szabadsága és önállósága.

Az előzőekben kitértem arra, hogy a hanyatlás előfordulása nem olyan menekülés, amely a világonbelüli létezőktől való félelmen alapszik. Hogy jobban megérthetővé váljon a hanyatlás elfordulása, a következő fejezetben a félelem és a szorongás különbsége kerül tárgyalásra.

2. A szorongás és a félelem különbsége

A szorongás és a félelem között fenomenális rokonság áll fenn, mégis különböznek egymástól. Miben áll ez a különbözőség? Heidegger azt állítja, hogy a félelem és a szorongás elsődlegesen valamilyen *voltságon* [Gewesenheit]¹¹ alapul, illetve azt is, hogy eredetük a *gond* egészén belül létrejövésükre tekintettel különbözik. A félelem véleménye szerint az elveszett jelenből származik és „[m]ielő-je mindig egy meghatározott tájékról való, a közelben közelgő világonbelüli értalmas létező, amely azonban nem feltétlenül jön el”¹². Tehát mindig meghatározott az a létező, amitől a félelem megjelenik, annak mitől-je és miért-je korlátozott és tárgya mindig fenyeget. Heidegger úgy véli, hogy a félelemben lévő jelenvaló lét mindig várakozik az eljövendő rosszra (malum futurum). A *várás* [Gewärtigen]¹³ ennek alapján hozzákapcsolódik a félelem egzisztenciális időbeli konstitúciójához, azaz a *várás félő*-nek nevezhető. Itt található meg a félelem jellegzetes hangulatkaraktere, s ebben a hangulatban megengedett, hogy a fenyegető visszajöjjön a faktikusan gondoskodó lenni-tudáshoz, mivel már várt rá. A félelem időbelisége nem-tulajdonképpeni, félés valami fenyegetőtől, ami: „[a] jelenvaló lét faktikus lenni-tudására értalmasan, a gondoskodás tárgyát alkotó kézhezálló és kéznéllevő körében a leírt módon közeledik”¹⁴. A jelenvaló lét e diszpozíció hatására kapkodni kezd az egyik kéznéllevőtől a másikhoz, ugyanis önmagát féltése miatt a jól megszokott, bevett dolgokat teszi, amivel a lehetőségek sorát veszíti el, így ekképp zűrzavart okoz. Ennek a megzavarodott hátatfordításnak pedig az az eredménye, hogy egyik lehetőséget sem látja át, így egyik sem válhat a sajátjává. A félelemben a jelenvaló lét egyszerűen hátat fordít elfelejtett önmagának, eluralkodik a fejetlenség. Heidegger behoz egy példát arra, hogy egy háztűz következtében a menekülők a legfeleltesebb kézhezállót mentik, ami előttük van. Ebben a zavarodott állapotban a jelenvaló lét éppen önmagát felejt el, hiszen a magát féltő gondoskodása mögül éppen hiányozni fog a

⁹ SCHWENDTNER Tibor, *Az ember világgépítő lény = A filozófia és a mély unalom, A metafizika kezdetének problémája, Heidegger 1929/30-as előadásában*, Filozófiai Szemle(1999), VI, 801–826.

¹⁰ Uo.

¹¹ „Ameddig a jelenvaló lét faktikusan egzisztál, addig soha nem múlik el, hanem már eleve *volt* az »én volt-vagyok« értelmében. És csak addig *tud* volt *lenni*, ameddig van.” HEIDEGGER, *Lét és idő*, i. m., 540.

¹² Uo., 340.

¹³ „A nem-tulajdonképpeni jövőnek *várás*-jellege van. ... *Az elvárás a jövőnek a várásból levezetett módusza, amely jövő tulajdonképpen előlegzéseként jön létre.*” Uo., 552–553.

¹⁴ Uo., 558.

tulajdonképpen önmaga. E zavarodottság pontosan a felejtésen alapul. A félelem – heideggeri értelmezésben – tehát:

- konkrét okkal rendelkező,
- mielől-je mindig egy meghatározott tájékról való,
- időisége: nem-tulajdonképpen; várakozón-meg-jelenítő felejtés,
- nyomasztó állapota visszakényszeríti belevettségébe a jelenvalólétet,
- összezavar,
- fél valamilyen fenyegetőtől, az eljövendő rossztól,
- egzisztenciális-időbeli értelmét az önfelejtés konstituálja.

A szorongásnak nincs várás-jellege, ugyanakkor mitől-je egyszersmind a miért-je is, merthogy „[a]z őket betöltő létező ugyanaz, nevezetesen a jelenvalólét... [A] szorongás nagyon is visszavisz a belevettséghez mint *lehetséges megismételhető*hez. És ilyenképpen leplezi le egy tulajdonképpen lenni-tudás lehetőségét *is*”¹⁵, ugyanis az ismétlésben visszajön a jelenvalólét a belevetett jelenvalóságához. A szorongás, mivel a jelenvalólétből származik, egy lehetséges döntési hangulatba képes vinni a jelenvalólétet, a félelem pedig a világonbelüliből támad zűrzavarral, fejetlenséggel. A félelem nyomasztó állapota hátat fordít az elhatározott lenni-tudásnak. A félelmet konstituáló felejtés összezavar, a szorongás jelene megmarad, hiszen az nem veszhet bele a gondoskodás valamilyen lehetséges tárgyába. Ha mégis, akkor az már félelem. Összességében a heideggeri szorongás tehát:

- kitüntetett fenomén,
- mitől-jét az jellemzi, hogy a fenyegető *Sehol* sincs,
- mitől-jében a *Semmi* és a *Sehol* nyilvánul meg,
- a szorongás valami-től és valami-ért is szorong,
- visszaveti a jelenvalólétet arra, amiért szorong: a maga tulajdonképpen világban-ben-nenni-tudására,
- mint diszpozíció módusza tárja fel a világ-világiságát,
- a jelenvalólétben a legsajátabb lenni-tudáshoz viszonyuló létet (szabad létet) nyilvánítja ki,
- szembesíti a jelenvalólétet önmagával (ami már eleve ő maga) és legsajátabb belevetett-létével,
- a jelenvalólétet az elszigetelt létképessége elé állítja,
- elmagányosít,
- lecupaszít,
- visszarántja a jelenvalólétet a világ-ban való hanyatló feloldódásából,
- általa a jelenvalólét szembetalálkozik a hátborzongató idegenséggel,
- az általa feltárt világ jelentéktelensége leleplezi a gondoskodás lehetséges tárgyának semmisségét,
- visszavisz a belevettséghez mint lehetséges megismételhetőhez (nem felejtés, nem emlékezés, ismétlés; lenni tudás, melynek az ismétlésben mint jövőbelinek vissza kell jönnie a belevetett jelenvalóságához),
- jelene *készenlétben* tartja a pillanatot olyanként, ami ő maga,
- egy *lehetséges* döntés hangulatába visz,
- eredendően a *voltság*on alapul, a jövő és a jelen belőle jön létre,
- megszabadít a semmis lehetőségektől és szabaddá tesz a tulajdonképpeniekre,
- a világban-benne-létből mint halálhoz-viszonyuló-belevetett-létből eredő,
- ***kulcs a jelenvalólét tulajdonképpeniségéhez!***

---

¹⁵ *Uo.*, 561.

E két hangulat, a félelem és a szorongás, minden esetben hangolja a megértést. Félelmet a jelenvaló lét gondoskodásának tárgyát alkotó környező világbeli létező indíthat, ezzel szemben a szorongás magából a jelenvalólétből származik. A szorongás a világban-benne-létből mint halálhoz-viszonyuló-belevetetett-létből ered. A szorongás tehát az elhatározottság jövőjéből, amíg a félelem az elveszett jelenből származik. Mindenképp megjegyzendő, hogy Heidegger a szorongás és a félelem között még egy jelentős különbséget tesz: a félelmet nemcsak a nem-tulajdonképpeniséghez köti, hanem, ha lehet így fogalmazni, nem tartja pozitív fenoménként számon, a szorongást pedig épp ellenkezőleg, kitüntetett fenoménként jellemzi, ami a legnagyobb segítséget adja a jelenvaló lét autenticitásához. A félelem akkor fordul elő Heideggernél – állítja Elkholy –, ha a világon belül valamilyen fenyegető dolog közeledik a jelenvaló lét felé. A szorongás a jelenvaló lét egzisztenciális identitásában rejlik, ezért ideális a jelenvaló lét teljes egészének felfedéséhez. Az *Angst* felszabadítja a jelenvaló létet úgy, hogy őt a Semmi irányába helyezi. Azt közli, hogy a jelenvaló lét e bénulásában semmivel és senkivel nincs kapcsolatban, csak önmagával.¹⁶ További diszpozícióra, mint például a közönyre Heidegger csak néhány mondat erejéig tér ki, unott hangulatnélküliségnek jellemezve. A közöny nem törekszik, nem akar semmit, és mégis teljesen áthatja a mindennapiságot, tehát nem-tulajdonképpen. Az elhatározottság nélküli mindennapiság alatt a jelenvaló lét átadja magát a közönynek, és ezzel együtt átengedi magát a belevetettségnek. Heidegger elhatárolja a közönnyt az egykedvűségtől, mégpedig azon az alapon, hogy az egykedvűség az elhatározottságból ered, tehát tulajdonképpen. Feltehetően úgy lehetne jellemezni őket, hogy a közöny egy unott mindennapiság, se nem jó, se nem rossz; az egykedvűség pedig higgadság, ami jó, hiszen pillanatszerűen jelen van a halálhoz-való-előrefutásban.

A halál határa az emberi élet lezárója, de a közbülső időterminust (jelen, jövő, múlt) egészében teremti meg. Egyúttal lehetőséget ad arra, hogy elébe fusson, avagy meneküljön tőle a jelenvaló lét. *A halál nem csupán csak vége valaminek, csak megszűnés, hanem épp abban mutatkozik meg, hogy a mindenkori küszöbön állásával az élet mikéntjeként jelenik meg.* A halálhoz mint a jelenvaló lét előtt álló, bármikor bekövetkezőhöz *kitérve*, vagy *felé-lépve* lehet viszonyulni, de mindenképpen kell valahogy, ugyanis az élet elfogadására szólít fel. A halál ekképpen az életben rejlő dologiság jellegével rendelkező, képes látást adni az életnek, holdudvarában megjelenik az időiség és a történetiség jelensége.¹⁷ A halál, mint az ember kitüntetett lehetősége elsősorban a megértés lehetőségét adja meg, melyben a halál tényével való szembesülés tudomásulvételt is hoz. Heidegger úgy véli, a halál a jelenvaló lét egyik létlehetősége.¹⁸ Heidegger a halál egzisztenciális fogalmának fejtegetésével – mely vizsgálat kizárólag evilági – arra kíván rámutatni, hogy az milyen módon gyökerezik a jelenvalólétben annak létlehetőségeként. Nem tárgyalja továbbá a halál utáni élet lehetőségeit, sem az abban lévő szenvedést, és az abban-lehetséges-tartózkodást. A halál utáni életre való kérdésfeltevés azért nem történik meg – mondja –, mert elsősorban a halál fogalmát ontológiai lényegében kell megragadni, másodsorban az analízis kizárólag a jelenvaló lét véghez-viszonyuló-létének ontológiai megközelítésére irányul. Ezzel egyetértve Fehér M. István megközelítése mérvadó, aki azt állítja, hogy a heideggeri halál-elemzés kiemelkedő jelentőségű, ugyanis azt mutatja meg, hogy az ember még azzal sincs tisztában, hogy mit jelent egyáltalán létezni vagy nem létezni. S az is bizonyos, hogy a halál beálltakor mindenki szembesül autentikus énjével¹⁹.

¹⁶ Az *Angst* részletes tárgyalása a *The Loss of Self and World in Angst* című fejezetben található, Ld. Sharin N. ELKHOLY, *Heidegger and a Metaphysics of Feeling, Angst and the Finitude of Being*, New York, Walter Kaufmann, 1974, 52–60.

¹⁷ CSEJTEI Dezső, *Filozófiai metszetek a halálról, A halál metamorfózisai a 19–20. századi élet- és egzisztenciálfilozófiákban*, Bp., Pallas–Attraktor, 2002, 20.

¹⁸ HEIDEGGER, *Lét és idő*, i. m., 445.

¹⁹ FEHÉR M. István, *Martin Heidegger, Egy XX. századi gondolkodó életútja*, Bp., Göncöl, 1992, 173–174.

3. A haláltól való szorongás

A halál mint határ végső horizontként lehetőséget ad az élet egészének megpillantására.²⁰ Épp ez a gondolat adja meg az ontológiai halál-felfogás lényegét, egy olyan hermeneutikai időértelmezés lehetőségét teremtve meg, amely az élethez való alapvető hozzáállást változtatja meg. „Ha az élet úgy viszonyul a biztos halálhoz, hogy kézzelfoghatóan birtokolja, akkor válik az élet önmagában láthatóvá. A halál képes látást adni az életnek, és állandóan legsajátabb jelene és benne, magában növekvő, mögötte halmozódó múltja elé vezet.”²¹ A halál tehát az élet elfogadására szólít fel. Heidegger úgy véli, a halál az emberi értelem számára igenis megragadható, mégpedig a *gond* fenoménjében konkretizálódva. Ontológiai értelemben a jelenvaló lét autentikus mivolta az, amely képes a halálhoz való előrefutással önmaga legsajátabb lehetőségeire rátalálni. „A meghatározhatatlanul bizonyos halálhoz való előrefutásban a jelenvaló lét megnyílik a saját jelenvalóságából fakadó állandó fenyegetés előtt.”²² A halál kitüntetett lehetőségekhez viszonyuló létként jelenik meg, és rámutat arra, hogy az ember saját halálával értse meg magát. „Mint ilyen, a halál *kitüntetett* küszöbön állás.”²³ Ennek a megértése önmegértés is egyben, szembesülés a halál tényével és szembesülés önmaga végességével. A heideggeri halál-felfogás nem arra adja meg a választ, hogy mi is a valójában vett halál, arra sem kapunk választ, hogy mi történik a halál bekövetkeztekor és közvetlen utána. De nem is ezekért a feltevésekért íródott a heideggeri halál-fejezet. Arról szól, hogy a jelenvaló lét hogyan és milyen módon tapasztalhatja meg önmaga végességét, és nem csak biológiai értelemben, hanem a hétköznapi tapasztalat – mindennapiság – fényében is. Heidegger úgy véli, hogy ehhez nincs szükség a tudat és a tudattalan szerepére – ahogy Freudnál az elnyomott tudattalan halálviszonyának előtérbe helyezése fontos szempont –, kizárólag magára az életre, az élet helyes megértésére van szükség. Elsősorban a halál fenoménjének megértése által lehet a tulajdonképpeni egzisztencia módjaihoz visszatalálni. A halál fenoménjét pedig a szorongás fedi fel. A szorongás ugyanis a létező lenni-tudásáért szorong, s így tárja fel annak legvégső lehetőségeit. „Mivel az előrefutás a jelenvaló létet teljesen elszigeteli, és lehetővé teszi, hogy a jelenvaló lét önmagának ebben elszigeteltségében megbizonyosodjék lenni-tudásának egészváltáról, ezért a jelenvaló lét e magamegértéséhez alapvetően hozzátartozik a szorongás alapdiszpozíciója.”²⁴

A heideggeri Dasein – tárgyalja Elkholy –, szoros kapcsolatban áll az őt körülvevő más jelenvaló létekekkel, akiket a hangulat, konkrétan a szorongás diszpozíciója hangol, amely során feltárulhat a halál felé (*sein zum Tode*).²⁵ A halálhoz-viszonyuló lét lényegszerűen szorongás – állítja Heidegger. Ugyanis a halálba való belevettség a jelenvaló lét számára eredendőbben a szorongás diszpozíciójában válik nyilvánvalóvá. A jelenvaló lét ki van szolgáltatva tulajdonképpen saját halálának, hiszen ebbe már eleve belevetett, beleveszett. **A jelenvaló lét haláltól való szorongása saját lenni-tudásának szorongása és egyben legsajátabb lehetősége.** Boros szerint a halálában tárul fel az ember első teljesen személyes tetteinek lehetősége: a halál ezért lényegében a tudatossá válás, maga a szabadság. *A halál mint a megismerés teljessége* című fejezetében az a filozófiai bizonyítás összefoglalása található, miszerint az ember csak a halál pillanatában néz szembe önmagával és Istennel, és dönt arról, hogy léte a végső beteljesedéshez jut-e el, vagy végleg elhibázottá válik.²⁶ Heidegger már alapjaiban szétszedi a halál tradicionális felfogását azzal, hogy a halált a jelenvaló lét egyik létlehetőségének tekinti, megszüntetve ezzel az élet és a halál fogalma

²⁰ CSEJTEI, *Filozófiai metszetek a halálról*, i. m., 16.

²¹ *Uo.*, 19.

²² HEIDEGGER, *Lét és idő*, i. m., 451.

²³ *Uo.*, 430.

²⁴ *Uo.*, 452.

²⁵ ELKHOY, *Heidegger and a Metaphysics of Feeling*, i. m., 14.

²⁶ BOROS László, *A halál misztériuma, Az ember a végső döntés helyzetében*, ford. GÁSPÁR Csaba László, Bp., Vigilia, 1998, 54–58. A fordítás alapjául szolgáló eredeti mű: Ladislaus BOROS, *Mysterium mortis; Der Mensch in der letzten Entscheidung*, Freiburg, Walter, 1967.

között feszülő ellentétet. A halál ugyanis a jelenvalólét véghez-viszonyuló-léte, ami lehetőségeinek és önmegértésének végső horizontja. Ha a jelenvalólét él szabadságával, és saját egzisztenciájának semmis alapjához tulajdonképpeni módon viszonyul, akkor lehetősége van önmaga egyedi sorsává válni. Habár szabadságában áll eldönteni azt, hogy miképpen viszonyul a halálhoz, mégis felelős e döntés meghozataláért, avagy a választás választásáért. *A halál a jelenvalólét számára olyan dimenziókat nyit meg mint a lehetőség, a szabadság és a felelősség. Azáltal, hogy szembesül végességének lehetőségével, a halál éppen az életre irányítja a figyelmet, amivel foglalkoznia szükséges.* Ezért írja Gelven, hogy: „Heidegger halálemelzése nem a természetes állapot vagy a kétségbeesés talpazata, hanem a szabadság és a tulajdonképpeni egzisztencia forrása.”²⁷ A jelenvalólét tehát segítség nélkül teljesen magára hagyottan marad azzal a felelősséggel, hogy autentikusan viszonyuljon saját életéhez. A halál tehát az élet tartozékaként értelmezendő, mely Heidegger szerint „[d]as höchste und äußerste Zeugnis des Seyns”²⁸ – a létezés legegységesebb és legvégsőbb tanúsága. Nem akként kell értelmezni, mint az egzisztálás végén bekövetkező eseményt, hanem egy ahhoz viszonyuló létlehetőségként kell körülhatárolni. S ha a jelenvalólét autentikusan képes halálához viszonyulni, akkor a maga-nem-valóságába behozza tulajdonképpeni önmagát úgy, hogy azt határozottan megtartja, ekképp a halál az életének egy lehetséges létmódja lesz, amely felől az egész-volta kirajzolódni látszik. A jelenvalólét addig „authentically dying”²⁹, azaz autentikusan haldokló. A szorongás oka tulajdonképpen az élet végessége. A halál elkerülhetetlenségének tudata mély szorongást okoz, de ha az ember eltökélten szembenéz végességével és azt kellően magára veszi, akkor igazlétet nyerhet el.

Felhasznált irodalom:

BOROS László, *A halál misztériuma, Az ember a végső döntés helyzetében*, ford. GÁSPÁR Csaba László, Bp., Vigilia, 1998.

BUSKU Szilvia, *A mű, mint a lét kitüntetett őrzője = Tavasz szél II.*, szerk. KERESZTES Gábor, Bp., Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2016 (Spring Wind, 2016), II.

CSEJTEI Dezső, *Filozófiai metszetek a halálról, A halál metamorfózisai a 19–20. századi élet- és egzisztenciálfilozófiákban*, Bp., Pallas-Attraktor, 2002.

FEHÉR M. István, *Martin Heidegger, Egy XX. századi gondolkodó életútja*, Bp., Göncöl, 1992².

GELVEN Michael, *A Commentary on Heidegger's Being and Time*, Illionis, Northern Illinois University, 1989.

Ladislaus BOROS, *Mysterium mortis; Der Mensch in der letzten Entscheidung*, Freiburg, Walter, 1967.

Martin HEIDEGGER, *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1989 (Gesamtausgabe, 65).

Martin HEIDEGGER, *Lét és idő*, ford. VAJDA Mihály, ANGYALOSI Gergely, BACSÓ Béla, KARDOS András, OROSZ István, Bp., Gondolat, 1989.

Martin HEIDEGGER, *Rejtektutak*, ford. ÁBRAHÁM Zoltán, BACSÓ Béla, CZEGLÉDI András, KOCZISZKY Éva, PÁLFALUSI Zsolt, SCHEIN Gábor, Bp., Osiris, 2006.

Martin HEIDEGGER, *Sein und Zeit*, Tübingen, Max Niemeyer, 1979¹⁵.

²⁷ „Heidegger's analysis of death, then, is not the basis for morbidity and despair; it is rather the source of freedom and authentic existence.” GELVEN Michael, *A Commentary on Heidegger's Being and Time*, Illionis, Northern Illinois University, 1989, 154.

²⁸ Martin HEIDEGGER, *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1989 (Gesamtausgabe, 65), 284.

²⁹ Stephen MULHALL, *Human Morality: Heidegger on How to Portray the Impossible Possibility of Dasein*, Oxford, Victoria, 2005, 291.

SCHWENDTNER Tibor, *Az ember világgépző lény = A filozófia és a mély unalom, A metafizika kezdetének problémája, Heidegger 1929/30-as előadásaiban*, Filozófiai Szemle(1999), VI.

SCHWENDTNER Tibor, *Heidegger tudományfelfogása (Az 1919–1929-es időszak írásainak tükrében)*, Bp., Osiris, 2000 (Horror metaphysicae).

Sharin N. ELKHOLY, *Heidegger and a Metaphysics of Feeling, Angst and the Finitude of Being*, New York, Walter Kaufmann, 1974.

Stephen MULHALL, *Human Morality: Heidegger on How to Portray the Impossible Possibility of Dasein*, Oxford, Victoria, 2005.

Willem van REIJEN, *Martin Heidegger*, Wilhelm Fink GmbH & Co. – KG, Paderborn, 2009.

Csicsor Attila: Humuszanyagok, mint antioxidánsok? / Szegedi Tudományegyetem
Környezet Tudományi Doktori Iskola

Lektorálta: Dr. Fejes Zsolt és Dr. Kádár Gyula

Bevezetés:

Hazánk lakosságának túlnyomó része a szabadgyökökkel összefüggésbe hozható betegségek (civilizációs betegségek, elhízás, szív- és érrendszeri, rosszindulatú daganatos megbetegedések, csontritkulás, kettes típusú diabetes stb.) egyikében szenved. Ezek döntő hányadának kialakulásában a helytelen táplálkozási szokásoknak elsődleges a szerepe. Bár egyre több a tudatos fogyasztó, a médiában már sokszor unalomig hangsúlyozzák az egészséges életmódot és nincsen olyan nap, amikor ne jelennének meg valamelyik ismert médiaszereplő táplálkozási „tanácsai” a könyvesboltokban, de a statisztikai adatok alapján a korai halálozást tekintve Magyarország az EU-tagállamok között mégis az elsők között szerepel. Az áruházak polcai tele vannak újabbnál újabb, „fitnesz, karcsúsító, zsírégető, cukormentes, nagy antioxidáns tartalmú, több rostot tartalmazó” termékekkel, valamint szinte bármilyen panaszra, igényre lehet találni étrend-kiegészítőt. Ugyanakkor ismert tény, hogy zöldség- és gyümölcsfogyasztásunk messze alulmarad a tagállamokétól, pedig ma már tudományosan igazolt, hogy ezek elsősorban frissen történő fogyasztásával fedezni lehetne azokat az alapvető, vitaminokat és provitaminokat, ásványi elemeket, amelyek nemcsak a szervezet zavartalan működéséhez elengedhetetlenek, hanem elsősorban antioxidáns komponenseiknek köszönhetően a betegségek megelőzéséhez is döntő mértékben hozzájárulhatnak. Már az őskorban is szívesen fogyasztott bogyós gyümölcsöknek különösen fontos szerepük van a szabadgyökök káros hatásaival szembeni küzdelemben, ugyanis rendkívül nagy az antioxidáns hatásuk a bennük előforduló nagy vitamin, antocián és flavonoid tartalom miatt. Miután az utóbbi időben az orvoslásban jelentős szemléletváltozás következett be, egyre inkább a megelőzésre helyezik a hangsúlyt a betegségek kezelésével szemben, előtérbe kerültek a természetes alapanyagú gyógyhatású készítmények. A bogyós gyümölcsök számos, ezzel kapcsolatos kutatási munka főszereplőivé váltak, mivel a daganatos megbetegedések, valamint a szív- és érrendszeri betegségek megelőzésében és utókezelésében is elengedhetetlenül fontosak. Vajon milyen más lehetőségeink vannak, milyen más anyagok rendelkezhetnek még magas antioxidáns tartalommal? Az eddigiek alapján fontos és indokolt is, hogy új anyagok - például a humusz anyagok - antioxidáns jellemzőit vizsgáljuk, valamint az antioxidáns kapacitásuk kialakításában döntő szerepet játszó komponenseiket mind minőségileg, mind mennyiségileg megismerjük. (Balogh E. et al, 2010)

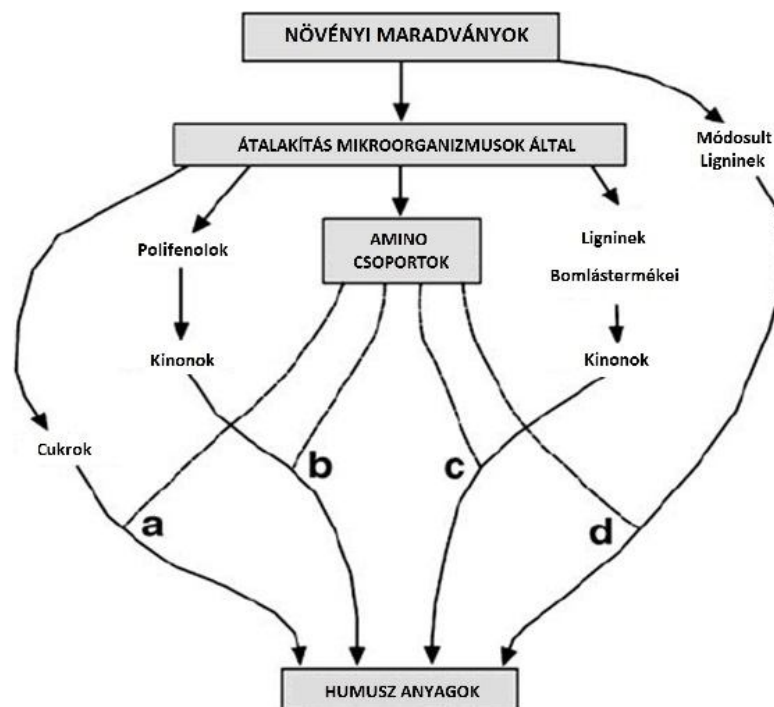
Célkitűzés:

A kutatás célkitűzése a huminsavak antioxidáns tulajdonságainak összehasonlítása már jól ismert természetes antioxidánsokkal. A kutatás első lépéseként előállítok különböző huminsav frakciókat. Ezeket a frakciókat különböző antioxidáns mérési módszerekkel vizsgálom, majd kiválasztom közülük a legmegfelelőbbet (amivel minden tervbe vett antioxidáns mérhető). Ezzel a módszerrel összehasonlítom a tiszta huminsav frakciókat és a legismertebb természetes antioxidánsokat. A várható eredmények közelebb visznek a huminsavak komplex viselkedésének értelmezéséhez, elősegítik hasznosíthatóságuk bővülését; így pl. ha az eredmények meggyőzőek lesznek, akkor ez új távlatokat nyithat a huminsavak élelmiszeripari és kozmetikai felhasználásában.

Humuszanyagok:

A humuszanyagok természetes makromolekulák csoportja, amik mindenhol megtalálhatók a természetben (talajokban, a levegőben, a vizekben, szén lerakódásokban, tőzegben). A humuszanyagok természetes szerves kolloidok, amelyek a növényi eredetű biomasza bomlási termékeiből épülnek fel, ezt a folyamatot humifikációnak nevezünk. A stabilizált huminanyaggá történő átalakulás a szén-ciklus egyik legösszetettebb és legkevésbé megértett biogeokémiai folyamata (Stevenson, 1994). A legtöbb természetes huminsav az idősebb tőzgekben, a lignitekben és a fiatalokú barnaszemekben található. Ipari termék előállítás szempontjából legnagyobb jelentősége az ún. leonarditnak van, aminek huminsav-tartalma elérheti a 70%-ot is. A humuszanyagok különböző kémiai összetételű és molekulatömegű térhálós szerves molekulák heterogén keveréke. Elemi összetételük, aromásságuk, funkciós csoportjaik és a molekulaméretük szűk tartományban változik.

A humifikáció során a talajba jutott elhalt növényi részeket a talajbaktériumok és gombák enzimeikkel elbontják, így a szénhidrátokból, zsírokból, fehérjékből, ligninből egyszerű vegyületek (cukor, ammónia stb.) keletkeznek (Stevenson, 1994). Ezek részben a talajmikrobák táplálékául, részben a humuszanyagok képződésének alapjául szolgálnak. A bomlástermékekből a biotikus, illetve abiotikus (kondenzációs és polimerizációs) folyamatok eredményeként a talajra nézve jellegzetes, nagy molekulájú vegyületek, a humuszvegyületek jönnek létre (1. ábra).

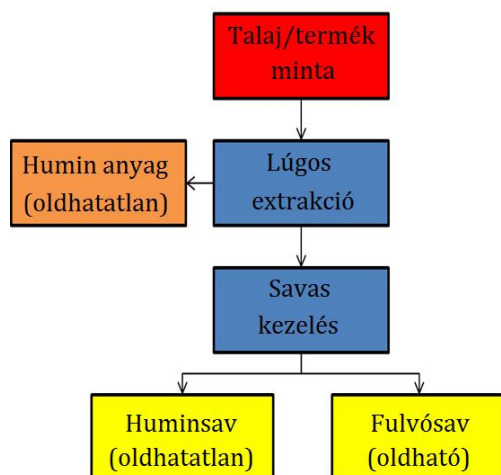
1. ábra: A humuszanyag komponensek keletkezése

Extrakció:

A humuszanyagok hasonlóan viselkedő, sárga-barna-fekete színű, savas jellegű, nagymolekulájú, természetes szerves anyagok keveréke, műveletileg definiált anyagcsoport. A humuszanyagok önmagukban túl sok molekulacsoportot tartalmaznak, amik a fizikai paraméterek

megváltoztatásával elkülöníthetők egymástól. Talán a legegyszerűbben úgy lehet elmagyarázni, hogy a kőolaj frakciókra hasonlítanak ezek a frakciók. Az egyes frakciók különböző tulajdonságokkal rendelkeznek, de nincs egységes molekula szerkezetük, csak hasonlóan viselkedő molekulák csoportjai. Az oldhatóság szerint elválasztható frakciók nevezéktana a Nemzetközi Humuszanyag Társaság (International Humic Substances Society, IHSS) iránymutatása szerint (lásd 2. ábra):

- **Humin** – a humuszanyagok azon frakciója, ami nem oldódik vízben semmilyen pH-n sem. Fekete színűek.
- **Huminsav** - a humuszanyagok azon frakciója, ami savas körülmények között vízben nem oldódik (pH <2), de magasabb pH-értékeken oldható vízben. Különböző lúgos oldatokkal extrahálhatók, majd erős sav hatására kicsapódik. Sötétbarna vagy fekete színűek.
- **Fulvosav** - a humuszanyagok azon frakciója, ami minden pH értéken oldható vízben. A fulvosavak világos sárga és sárgásbarna színűek.
- **Himatomelánsav** - a humuszanyagok azon frakciója, ami alkoholos közegben oldódik.

2. ábra: A humuszanyag kinyerésének főbb lépései

Sok különböző módszer létezik ezen frakciók kinyerésére. Legismertebb a lúgos feltárás és az IHSS módszer (3. ábra). A fő különbség a módszerek között a feltárásnál használt vegyszer (KOH; NaOH; HCl; HNO₃). Mivel az egyes alapanyagok között lényeges eltérés lehet, ezért az egyik módszer alapján nem biztos, hogy ugyanannyi huminsavat vagy fulvosavat ki tudunk nyerni mint egy másik módszer alapján, másrészt az alapanyagtól is függ az eljárás. Továbbá az egyes módszerekben az elválasztás lépéseinek a száma is eltérhet, e szerint vannak nagyon hosszú és rövidebb módszerek is az extrakcióra. A huminsavak ipari előállítása során leggyakrabban az ún. lúgos extrakciót alkalmazzák, aminek során az alapanyagból kioldják a huminsavat és a fulvosavat. Amennyiben további frakcionálás szükséges, akkor savas lecsapással elválasztják egymástól a huminsavat és a fulvosavat. (Thurman et al, 1981)

Az antioxidáns kapacitás mérési módszerekről:

Az antioxidáns kapacitás a vizsgált rendszerre vonatkozó összes antioxidáns vegyület együttes szabadgyökfogó hatását jelenti. Ennek pontos, számszerű meghatározására egyre nagyobb igény jelentkezik, így számos analitikai eljárást, mérőrendszert fejlesztettek ki. Folyamatos a metodikák módosítása, finomítása, így napjainkra az alkalmazott módszerek száma már meghaladja a százat. A legtöbb irodalom nemcsak egy, hanem többféle módszert használ az antioxidáns kapacitás meghatározására. (Huang et al, 2005)

Legelterjedtebb antioxidáns kapacitás mérési módszerek:

Elektron átmeneten alapuló antioxidáns mérési módszerek

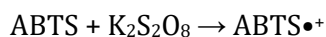
- Vasredukáló képesség (FRAP)
- Összes polifenol meghatározás (TPC)
- Rézion redukálóképesség (CUPRAC)
- Troloxra vonatkoztatott kapacitás (TEAC)
- DPPH gyök megkötés mérése

Hidrogénatom átvitelén alapuló, antioxidáns kapacitást mérő módszerek.

- Oxigéngyök abszorpciós kapacitása (ORAC)
- Összes peroxilgyök mérés (TRAP)
- Kemilumineszcencián alapuló módszerek (CL)
- Fotokemilumineszcenciás mérések (PCL)
- Elszíneződésen alapuló módszerek

A két méréstípus antioxidáns kapacitást határoz meg, viszont a kapott eredményeknek nem kell szükségszerűen egymással korrelálni, hiszen egy minta redukálóképessége nem feltétlen függ össze a gyökbefogó képességével. Az emberi szervezetet károsító legfontosabb reaktív formák a szuperoxid anion, hidrogén-peroxid, peroxilgyök, hidroxilgyök, szinglet oxigén és a peroxinitrit. Az első kettő ellen enzimek védenek (szuperoxid-dizmutáz, kataláz és a peroxidázok), míg a többi ellen a nem enzimatisz antioxidáns védelmi rendszer elemei, mint a C- és E-vitamin, karotinoidok, flavonoidok stb. lépnek fel. A peroxilgyök megkötésére épül a legtöbb reakció, egyrészt a lipidperoxidáció miatt (ezzel foglalkoztak legelőször), másrészt egyszerű az azofestékek termolízise következtében a gyökök előállítására.

Az elektronátmenettel (Electron Transfer) járó reakciók színváltozással járnak, ennek mértékéből lehet az antioxidáns kapacitásra következtetni. A módszerek lényege, hogy létrehoznak egy szabad gyököt egy reakción keresztül. Ehhez a szabad gyökhöz adják hozzá az antioxidánst különböző hígítások mellett, a kölcsönhatásuk színváltozással jár, amit egy spektrofotométer segítségével nyomon követünk és utána a kapott eredményekből kiszámoljuk a vizsgált anyag antioxidáns kapacitását. Ilyen módszer például a troloxra vonatkoztatott kapacitás (TEAC) mérő módszer: Trolox (6-hidroxi-2,5,7,8-tetrametil-kromán-2-karbonsav) egy vízben oldódó analógja az E-vitaminnak. Ez egy antioxidáns és ezt használják a biológiai vagy biokémiai alkalmazásokban oxidatív stressz vagy ártalom kivédésére. A módszert Miller és munkatársai 1993-ban fejlesztették ki. Trolox ekvivalens antioxidáns kapacitás (TEAC) mérése az antioxidáns képesség alapján Trolox mértékegység névvel, Trolox egyenértékben (TE), pl. mikromolTE/100 g. A reakció az ABTS (2,2'-azino- di-(3-etilbenzotiazolin)-6-szulfoninsav) oxidációján alapszik.

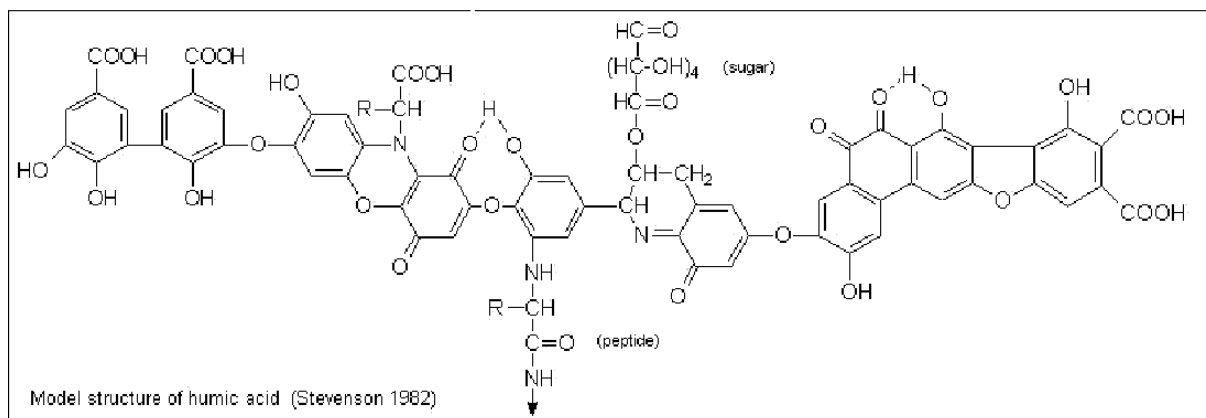

Hidrogén-peroxid és metmiogloblin jelenlétében sötétzöld színű ABTS^{•+}-kation gyök keletkezik. Ha a mintában antioxidánsok vannak jelen, akkor a szabadgyökökkel reagálva a színintenzitás csökkenni fog, a minta elszíntelenedik. A reakció spektrofotometriásan nyomon követhető 734 nm-en. A módszer olcsó, egyszerű és gyors, a gyök viszonylag stabil. Az alkalmazott 734 nm-en a természetes növényi pigmentek kicsi interferenciát okoznak. Hátránya, hogy nem a sejten belül normál anyagcsere során keletkező gyököt használ, hanem egy stabil- az élő szervezetben nem képződő gyököt.

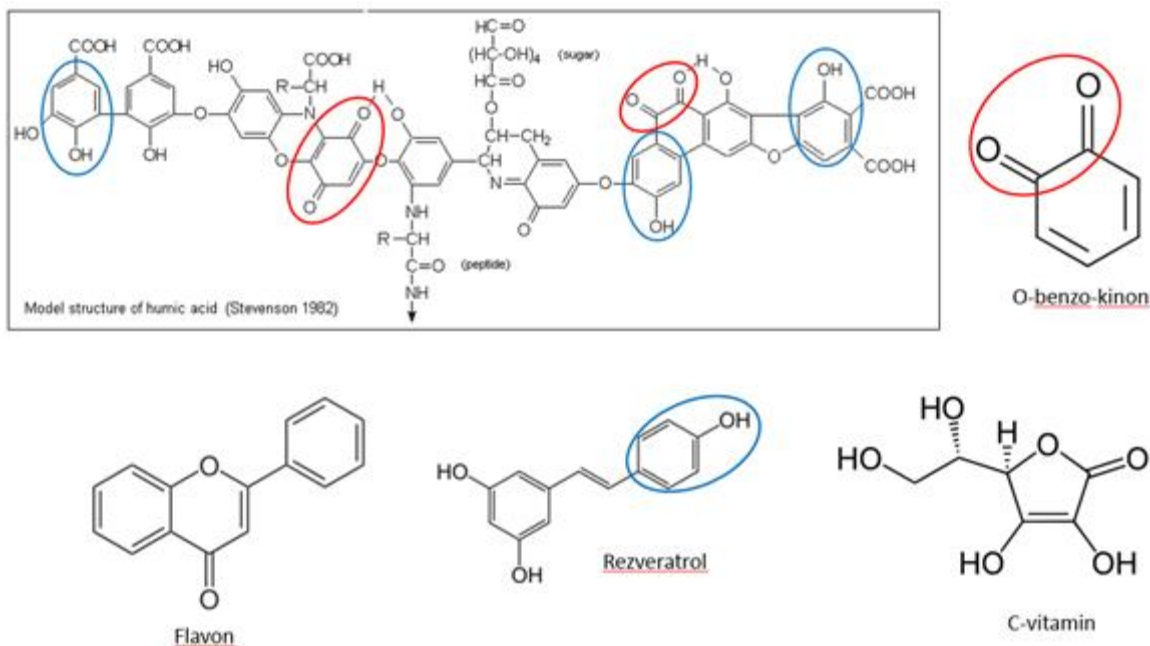
Hidrogénatom átmenettel (Hidrogen Atom Transfer) járó módszerek a reakció kinetikán alapszanak. A tesztek azt mérik, hogy egy adott szabadgyökkel szemben a minta mennyire hatásos, milyen a szabadgyök befogóképessége. Ilyen módszer például az összes peroxilgyök mérés (TRAP): A TRAP módszert Wayner és munkatársai fejlesztették ki 1985-ben. Peroxilgyök generálóként ABAP-ot (2,2'-azobis-2-amidinopropán) használtak. A szabadgyökök oxidáló hatását az antioxidánsok késleltetni tudják. Az oxidáció az oxigénfogyással nyomon követhető. A mérés során ún. lag görbe figyelhető meg, ennek az indukciós időnek a hosszát (lag fázis hossza) ismert koncentrációjú trolox oldat lag fázis hosszával hasonlítják össze, amelyből az antioxidáns kapacitásra lehet következtetni. Az elmúlt 20 évben ez a módszer volt a legelterjedtebb, majd rámutattak arra, hogy az oxigénelektrod a megkövetelt időtartam alatt instabil, ezért a végpontjelzés pontatlan. Ennél a módszernél lag fázis figyelhető meg, de lefutásának jellege eltérő a különböző minták esetében, ami problémát okozhat az antioxidáns kapacitás meghatározásánál, illetve összehasonlításánál. A módszer lassú, időigényes, (2 óra/minta). Nagymértékű hígítás szükséges a megfelelő lag fázis alakulásához, ezzel viszont nő a hibalehetőség. Emellett a nagy hígulás miatt fizikailag nehézkessé válik a zsírsavak közötti láncreakciók lezajlása. A méréseknél a fehérjék jelenléte is interferenciát okozhat, hiszen például a fehérjék szulfhidril csoportjai részt vesznek a redox egyensúlyban és módosítani képesek az eredményeket. (Huang *et al*, 2005)

A humuszanyagok, mint antioxidánsok?

Felmerülhet a kérdés, miért és milyenek lennének a humuszanyagok, mint antioxidánsok? A huminsavak kémiai értelemben nagyon bonyolult és komplex molekulák. Természetes polimerek, melyek fulvosav alap építő kövek különböző fokú polimerizáltsága során keletkeznek. A kémiai szerkezetük szerint polihidroxi-karbonsavak, kinon és szemi-kinon csoportokkal (5. ábra). Bizonyos szempontból hasonlóak a flavonoid fenolokhoz, amelyekben az ún. flaván váz többszörösen szubsztituált a hidroxil-csoportok által. Ugyanakkor kinoidális struktúrával is rendelkeznek, ami közismerten felelős az antioxidáns tulajdonságokért. A huminsavaknak ezen tulajdonságait mind klasszikus analitikai módszerekkel (redoxi titrálások), mind műszeres analitikai mérésekkel (ESR) számos tudományos publikációban már bizonyították. (J.Csicsor *et al*, 1994)

5. ábra: A huminsavak modell szerkezete

6. ábra: A huminsavak és ismert antioxidánsok azonos molekula csoportjai

Az 6. ábrán a huminsavak általános szerkezete látható és néhány már jól ismert antioxidáns molekula képlete. Az ábrán jól látható, hogy a huminsavak több olyan csoportot is tartalmaznak, mint a már jól ismert antioxidánsok. Ebből is lehet következtetni arra, hogy rendelkezni fognak kimagaslóan nagy antioxidáns értékekkel. (Ponomarenko et al, 2001)

A fenti antioxidáns hatást mérő módszerek közül a huminsavak tesztelésére kiválasztok módszereket, amikkel mind a huminsav frakciókat, mind a már jól ismert antioxidánsokat is lehet mérni. A kapott eredményekből ki fog derülni, hogy a huminsavakat be lehet-e vezetni az élelmiszer- és kozmetika iparba, úgy mint jelentős antioxidáns kapacitással rendelkező hatóanyagok.

Irodalomjegyzék

- "Antioxidants: In Depth". NCCIH. Retrieved 20 June 2018.
- Balogh E., Hegedus A. és Stefanovits-Banyai E. (2010): Application of and correlation among antioxidant and antiradical assays for characterizing antioxidant capacity of berries. *Scientia Horticulturae*, (125):332-336.
- Thurman E.M. and R.L. Malcolm, "Preparative Isolation of Aquatic Humic Substances". *Environ. Sci. Technol.*, 15, 463-466 (1981).
- Huang, D.; Ou, B.; Prior, R. L. (2005). "The Chemistry behind Antioxidant Capacity Assays". *J. Agric. Food Chem.* 53 (6): 1841-56. doi:10.1021/jf030723c. PMID 15769103.
- Csicsor J. Titkos A.: *The biostimulant effect of different Humic Substance fractions on seed germination, Humic Substances in the Global environment and implication on human health, 1994, Elsevier Science, 557-562,*

- Stevenson, F.J. (1994). *Humus Chemistry: Genesis, Composition, Reactions*, Wiley & Sons, New York, 1994, pp. 188-210. [ISBN 0471594741](#).
- Ponomarenko, E.V.; Anderson, D.W. (2001), "Importance of charred organic matter in Black Chernozem soils of Saskatchewan", *Canadian Journal of Soil Science*, **81** (3): 285–297, [doi:10.4141/s00-07](#)

Dr. Hohmann Balázs: Az integritás tanácsadókra értelmezhető kommunikációs követelmények a közigazgatás átláthatóságának tükrében / Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Közigazgatási Jogi Tanszék

---

Lektorálta: Dr. Fehér Zsuzsanna és Dr. Mészáros Sándor

Absztrakt

Az integritás tanácsadók szakmai tevékenységét az államigazgatási szervek integritásirányítási rendszeréről és az érdekvényesítők fogadásának rendjéről szóló 50/2013. (II. 25.) Korm. Rendelet szabályozza, amelynek értelmében 2013-tól integritásirányítási rendszerek központi szereplőiként töltik be a szerepüket a mára legtöbb esetben szakirányú végzettséggel rendelkező integritás tanácsadók.

Az integritás tanácsadóként alkalmazott közigazgatási szakemberek nagy hatású tevékenységet végeznek az egyes államigazgatási szervek mellett, amely hosszútávon hozzájárulhat a közigazgatás és azon belül a hatósági eljárás átláthatóságához, a szervezeten belüli és kívüli kommunikáció fejlődéséhez és a szervezeti kultúra fejlődéséhez ezeknél a szerveknél.

A tanácsadók gyakorlatában számos olyan tapasztalat halmozódik fel, amelyre a közigazgatás fejlesztésének egyik legfontosabb forrásaként tekinthetünk. Ezeknek egy része az államigazgatási szervek integritásra vonatkozó jelentéseiben megjelenítődik, azonban primer jellegű kutatás segítségével azonosíthatóvá válnának azok a központi, több szerv(típus) keretében is felmerülő tényezők, amelyek fejlesztése kulcsfontosságú lehet az egyre erősebb társadalmi és központi állami követelményként megfogalmazásra kerülő átláthatósággal kapcsolatban.

A tanulmány legfontosabb célkitűzése, hogy azonosítsa, értékelje a kormányzati igazgatási szervek mellett működő, korrupcióellenes és az integritás-szemlélet kiterjesztése irányába tevékenységet végző integritás tanácsadók szerepét, láthatóságát és a rájuk vonatkozó elvárásokat és követelményeket egy speciális területen, a kommunikációban játszott szerepük terén.

A kutatás eredményei hozzájárulhatnak az integritás tanácsadó, mint önálló közigazgatási szakma szélesebb értelemben vett társadalmi megismertetéséhez és az általuk végzett tevékenység – különös tekintettel annak szerepére, lehetőségeire és eredményeire – disszeminációhoz.

Bevezetés

Az integritás tanácsadók legfőbb feladatait vizsgálva, kijelenthetjük, hogy e tisztségviselők – korábban államigazgatási, mára sokkal inkább kormányzati igazgatási szervekben¹ eljárva – rendkívül nagyszabású és magasztos célok elérése érdekében fejtik ki tevékenységüket.

Az integritás tanácsadók ugyanis, 2013-tól, a feladat- és hatáskörüket létrehozó 50/2013. (II. 25.) Korm. Rendelet kiadása óta az alábbi feladatok² ellátására hivatottak:

- közreműködnek az államigazgatási szerv működésével kapcsolatos integritási és korrupciós kockázatok felmérésében, az azok kezelésére szolgáló intézkedési terv, valamint az annak végrehajtásáról szóló integritás jelentés elkészítésében,

---

¹ Ld. 2018. évi CXXV. törvény a kormányzati igazgatásról

² 50/2013. (II. 25.) Korm. Rendelet az államigazgatási szervek integritásirányítási rendszeréről és az érdekvényesítők fogadásának rendjéről, 6. § (1) alapján

- javaslatot tesznek az intézkedési terv alapján az államigazgatási szerv hivatásetikai és antikorrupciós témájú képzési megtartására, valamint közreműködik ezek végrehajtásában,
- tájékoztatást és tanácsot adnak hatályos jogszabályok és hivatásetikai szabályok alapján a hivatali szervezet vezetői és munkatársai részére a felmerült hivatásetikai kérdésekben, s ezáltal nyilván erőteljes kapcsolatot kell fenntartaniuk a Magyar Kormánytisztviselői Kar mellett működő Területi Etikai Bizottságokkal illetve azok tisztségviselőivel,
- gondoskodnak a belső kontrollrendszer vonatkozásában a kontrollkörnyezet kialakításának és az integrált kockázatkezelésnek a koordinációjáról, valamint a megfelelő meghatalmazása esetén ellátják a szervezet működésével összefüggő integritási és korrupciós kockázatokra vonatkozó bejelentések fogadásával és kivizsgálásával kapcsolatos feladatokat,
- kiegészítő jelleggel egyéb feladatokat (esélyegyenlőségi referens, adatvédelmi felelős, stb.) is elláthatnak.

A feladatokat látva az merülhet fel kérdésként közigazgatás-tudományi illetve közigazgatási jogtudományi szempontból, hogy a rendkívül széles, számos különféle feladatot ellátó integritás tanácsadók miként tudják kifejezni a jogszabályban meghatározott, a közigazgatás szervezetrendszerének, működésének jobbítására irányuló tevékenységüket, s ez miként járulhat hozzá a szabályozásból kimondatlanul is kitűnő közigazgatási átláthatóság és hatékonyság növeléséhez, jelen tanulmány keretében a kommunikáció javításának irányából. Hiszen a lényegi pontok itt találhatóak: ahogy azt a tanulmányban később majd részletesen is láthatjuk, ahhoz hogy az ügyfélközpontúság a magyar közigazgatás tekintetében átfogóan és a lehető legteljesebb értelemben megvalósuljon, nem elég csupán az, hogy a társadalom bevonásán alapuló jogalkotási folyamatban átlátható és megfelelően alkalmazható jogi szabályozás szülessen egyes közigazgatási jogviszonyok tekintetében. Szükséges ehhez még a nyitott és ügyfélközpontú³ jogalkalmazási folyamat, valamint az ezekhez kapcsolt, mára elengedhetetlenül szükséges jó kommunikációs gyakorlat is, amely az elért eredményeket láthatóvá, az átlátható viszonyokat pedig aktívvá és megközelíthetővé teszi.

2. ábra – Az átláthatóság biztosításának folyamata

Forrás: saját szerk.

³ Gondolva itt akár a közigazgatás „belső” ügyfeleire, az alá-fölérendeltség és a mellérendeltség elveit vegyítő közigazgatási szervezetrendszer külső és belső szervezetén is értelmezve.

E közelítésben kell megvizsgálunk az integritás tanácsadókat körülvevő, széles értelemben vett viszonyrendszert, hiszen erre tekintettel tudjuk majd értékelni a kialakuló magyar szabályozás és a konkrét joggyakorlat jellemzőit.

Gondolatok az átláthatóságról

Mielőtt elmélyednénk a szűkebb értelemben vett témában, vizsgáljuk meg közelebbről az átláthatóság témakörét, hiszen ez adja majd az integritás tanácsadók feladatellátásának értelmezési keretét, megítélésének szempontrendszerét.

Az átláthatóság fogalmának jogi jellegét, egyes fogalmi elemeit rendkívül nehéz egzakt formában megragadni, mert a fogalom erősen szubjektív⁴ jellegű elemeket is magába foglal.

Az átláthatóság ugyanis függ annak alanyától⁵ és tárgyától⁶, hiszen alapvetően határozza meg az átláthatóság jellemzőit az, hogy kinek a szemszögéből vizsgáljuk az egyes társadalmi viszonyokat és az is, hogy mely társadalmi jelenségeket vizsgálunk az átláthatóság szempontrendszerén keresztül. Ettől függetlenül elkülöníthető egy olyan fogalmi „mag”, amely a jogtudományi tanulmányozás szempontjából elkülöníti a fogalmat más fogalmaktól. Ezt az alábbiak szerint fogalmazhatjuk meg, a fenti szakirodalmi hivatkozásokra is tekintettel:

Az átláthatóság jogi értelemben olyan alkotmányos és jogállami követelmény, amely arra irányul, hogy az átláthatóság alanya számára az átláthatóság tárgyát felfoghatóvá, érthetővé és folyamatában is értelmezhetővé tegye.

Nyilvánvalóan az átláthatóság gyakorlati megvalósulásához szükséges az, hogy az átláthatóság tárgya (jelen esetben az államilag szervezett társadalom és azon belül jellemzően az államszervezet) valamilyen mértékben nyitott legyen az átláthatóság alanyának irányába⁷, ellenkező esetben nem beszélhetünk átláthatóságról.

Egyszerűsítve a fogalom értelmezését – a leggyakrabban alkalmazott állampolgár-államszervezet viszonylatban alkalmazva a fenti definíciót – az államszervezet átláthatósága azt jelenti, hogy az államszervezet egyes szervei, így különösen a közhatalmat gyakorló szervek működésüket a nyitottságnak rendelik alá és ennek megfelelően a szükséges mértékben a nyilvánosság bevonásával⁸, az állampolgárok tájékoztatásával, tudatosságának kialakítására is figyelmet szentel. E tekintetben majd rendkívül fontos szerepe lehet az integritás tanácsadóknak, ahogy azt a későbbiekben tárgyaljuk.

Az átláthatóság megteremtése ennek megfelelően egyszerre jogalkotási, jogalkalmazási illetve politikai és ehhez kapcsolódó kommunikációs feladat, ezek számbavételével érzékeltethetjük leginkább, hogy mikor beszélhetünk átláthatóságról általános és egzakt értelemben véve is az államműködésre tekintettel.

Jogalkotási szempontból az átláthatóság – ugyan jogáganként más és más, eltérő követelmények és elvárások mellett, de azonos célok mellett – átfogó szabályozási igényt kíván meg a jogalkotótól, mert az átláthatóság gyakorlati megvalósulásának lehetősége csak ebben az esetben várható. Elegendő lehet egy államilag szabályozott viszony (jellemzően az állam saját szervezetrendszerén belüli vagy az állam illetve egyes állami szervek és az állampolgárok közötti jogviszony) anyagi-, eljárásjogi szabályozásának vagy más felosztásban ehhez kapcsolódóan anyagi, alaki és szervezeti normák egyetlen eleme, rendelkezése ahhoz,

⁴ Birchall, C. (2014). Radical transparency?. *Cultural Studies? Critical Methodologies*, 14(1), pp. 78-81.

⁵ Tagiuri, R., Kogan, N., & Bruner, J. S. (1955). The transparency of interpersonal choice. *Sociometry*, 18(4), pp. 368-369.

⁶ Roberts, J. (2009). No one is perfect: The limits of transparency and an ethic for 'intelligent' accountability. *Accounting, Organizations and Society*, 34(8), p. 958.

⁷ Dror, Y. (1999). Transparency and openness of quality democracy. *Openness and transparency in governance: Challenges and opportunities*, pp. 25-27.

⁸ Naurin, D. (2006). Transparency, publicity, accountability-The missing links. *Swiss Political Science Review*, 12(3), pp. 91-92.

hogy a teljes jogviszony illetve az államműködés adott speciális területének átláthatóságát korlátozza vagy akár meg is szüntesse. Ez szupranacionális és nemzetközi jogalkotás tekintetében ugyanúgy érvényesülő tétel⁹ lehet, mint a tagállami, nemzeti jogalkotás esetében.

Jogalkalmazási szempontból a fentiekben kifejtetteknek megfelelően már eleve függő helyzetről beszélhetünk, hiszen a jogalkalmazás során alapvetően akkor alakíthatóak e tevékenység átláthatóságához vezető folyamatok, ha a jogalkalmazási tevékenységet létrehozó és alakító jogszabályi környezet megteremti erre a lehetőséget. Zárt, „titkokat őrző” szabályozás esetén a jogalkalmazás, funkciójából eredően már csak e zártságra törekvő jogszabályi rendelkezések következetes végrehajtására törekedhet¹⁰, ettől való eltérési lehetőségei rendkívül korlátosak.

Az esetek csak egy részét fedi le a szorosabb értelemben vett jogalkalmazói tevékenység, az átláthatóság tekintetében emellett legalább ilyen gyakran felmerülő kérdéskör az, amikor politikai és ahhoz kapcsolódó folyamatokról van szó. Követelmények tekintetében ugyanazokat említhetjük meg, mint a fentiekben, azonban azok szintje akár magasabban is lehet, hiszen a jogalkalmazó tevékenységgel ellentétben a politikai jellegű folyamatok és azok szereplői aktívan részt vesz a döntéshozatalban és a jogalkotásban is¹¹.

Nem hunyhatunk szemet a jól kivitelezett, teljeskörű és befogadó számára is érthető kommunikáció szükségessége felett sem, ha átláthatóságról van szó. Az átlátható szabályozási környezet és az ez alapján transzparens módon végzett jogalkalmazás csak akkor töltheti be szerepét, ha a szélesebb értelemben vett társadalmi környezet megfelelő tájékoztatást kap a jogalkalmazási és politikai tevékenység minden fontosabb részletéről¹², nyilvánvalóan az adatvédelmi és egyéb titokvédelmi szabályok betartása mellett, de nem e szabályok keretei mögé bújtatva a tevékenység legfontosabb adatait.

Az átláthatóság fogalmának fentiek szerinti megalapozása mellett figyelmet kell szentelni az államműködés átláthatóságának jogi értelemben vett tárgyára, melyet jellemzően a jogbiztonság fennállásában és fenntartásában¹³, az államszervezet működésének megismerhetőségében¹⁴, a közérdekű ügyek megismerhetőségében és lehetőség szerinti alakításában¹⁵ valamint az igazságszolgáltatási és hatósági tevékenység áttekinthetőségében¹⁶ jelölhetjük meg.

⁹ Lenaerts, K. (1991). Some reflections on the separation of powers in the European Community. *Common Market Law Review*, 28(11), pp. 15-25.

Welch, E. W. (2012). The relationship between transparent and participative government: A study of local governments in the United States. *International Review of Administrative Sciences*, 78(1), pp. 93-115.

¹⁰ Moss, R. D. (2000). Executive Branch Legal Interpretation: A Perspective from the Office of Legal Counsel. *Administrative Law Review*, pp.1326-1330.

¹¹ Mattozzi, A., & Merlo, A. (2007). The transparency of politics and the quality of politicians. *American Economic Review*, 97(2), pp. 311-315.

¹² Fairbanks, J., Plowman, K. D., & Rawlins, B. L. (2007). Transparency in government communication. *Journal of Public Affairs*, 7(1), pp. 23-37.

¹³ Prechal, S., & De Leeuw, M. (2007). Dimensions of Transparency: the building blocks for a new legal principle?. *Review of European Administrative Law*, 1(1), pp. 51-62.

Ebbesson, J. (2010). The rule of law in governance of complex socio-ecological changes. *Global Environmental Change*, 20(3), pp. 414-422.

¹⁴ Birchall, C. (2011). Transparency, interrupted: Secrets of the left. *Theory, Culture & Society*, 28(7-8), pp. 60-84.

¹⁵ Fairbanks, J., Plowman, K. D., & Rawlins, B. L. (2007). i.m. pp. 30-35.

Mergel, I. (2012). *Social media in the public sector: A guide to participation, collaboration and transparency in the networked world*. San Francisco. John Wiley & Sons. 320 p., pp. 258-275

¹⁶ Wehner, J., & De Renzio, P. (2013). Citizens, legislators, and executive disclosure: The political determinants of fiscal transparency. *World Development*, 41, pp. 96-108.

Jaeger, P. T., & Bertot, J. C. (2010). i.m., pp. 371-376.

A nyitott jellegű kommunikáció, mint a tanácsadók fontos eszköze

Nem került könnyű helyzetbe a 20. század végén, 21. század elején a magyar és a világviszonylatban értelmezett közigazgatás. Miközben globális folyamatként hatalmas méretű információáramlás¹⁷ – már-már özön¹⁸ – kezdődött meg és fejlődik folyamatosan a társadalmi élet számos területén, aközben a közigazgatás és azon belül a hatósági eljárás sok esetben még mindig a korábban kialakított, hagyományos szemléletet tükrözi. Ebben a megközelítésben újszerűnek, sőt talán rendszeridegennek hatnak azok a kifejezések, hogy újmédiás¹⁹, sőt közösségi médiás tartalom²⁰, sms²¹, email és egyéb elektronikus kommunikációs csatornák felhasználásával lezajló hatósági eljárás²², a big data²³ lehetőségeinek ki- és felhasználása közigazgatási környezetben.

Vizsgáljuk meg, hogy az egyes közigazgatási szervek irányába milyen jellegű követelmények mutatkoznak a 21. században kommunikáció tekintetében és e követelménynek milyen jellegű tevékenységekkel és intézkedésekkel tudnak eleget tenni!

Amennyiben ezek a követelmények tisztázhatók, egyértelművé válhat az is, hogy az integritás szemlélet átültetése során milyen feladatok és követelmények támaszthatók az integritás tanácsadóval és más, a közigazgatási szerv kommunikációjában résztvevő személyekkel szemben.

Jelen tanulmány szempontjában e kérdéskört egyértelműen a szervezeti szinten kell vizsgálni, mivel végül a közigazgatási szervezetrendszer legkisebb elemét jelentő szerv, mint szervezet a témakörben megtett erőfeszítései fogják jelenti a kommunikációs összeteljesítményét²⁴, amellyel kapcsolatban értékelhető annak nyitottsága. Nem elhanyagolható azonban az e feletti illetve alatti szervezeti-szervezési szinten történő kommunikáció jellege, beállítottsága: sem a közigazgatási szerv belső szervezeti rendje alapján annak szervezeti egységei és végsősoron a perszonális kommunikáció²⁵, sem pedig a közigazgatás nagyobb rendszerei²⁶ nem hagyják érintetlenül a szervezeti kommunikációt, arra jelentőst hatást fejthetnek ki, legalábbis befolyásolhatják annak hatásait és megítélését a közigazgatás ügyfeleivel való kapcsolattartás során. E kommunikációs folyamato során kulcsfontosságú szerepe van az integritás tanácsadónak, mert proaktív működése során nagyban elősegítheti a szervezetben é a szervezethez fűződő kommunikációs folyamatok fejlesztését, hatékonyabbá tételét.

¹⁷ Akaike, H. (1998). Information theory and an extension of the maximum likelihood principle. In: *Selected papers of hirotugu akaike*. Springer, New York, pp. 199-213.

¹⁸ Cover, T. M., & Thomas, J. A. (2012). *Elements of information theory*. John Wiley & Sons, New York.

Gray, R. M. (2011). *Entropy and information theory*. Springer Science & Business Media.

Hall A. (2013). Információáradat és hullámlovaglás. *Magyar Tudomány*, 174, pp. 473-474.

¹⁹ Józsa, V. (2013). Egy közigazgatási szerv kommunikációs stratégiája: Középpontban az újmédiás alkalmazások és a társadalmi felelősségvállalás. Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest, 2013.

²⁰ Bertot, J. C., Jaeger, P. T., & Grimes, J. M. (2010). Using ICTs to create a culture of transparency: E-government and social media as openness and anti-corruption tools for societies. *Government information quarterly*, 27(3), pp. 264-271.

Roblyer, M. D., McDaniel, M., Webb, M., Herman, J., & Witty, J. V. (2010). Findings on Facebook in higher education: A comparison of college faculty and student uses and perceptions of social networking sites. *The Internet and higher education*, 13(3), pp. 134-140.

Bertot, J. C., Jaeger, P. T., & Hansen, D. (2012). The impact of polices on government social media usage: Issues, challenges, and recommendations. *Government information quarterly*, 29(1), pp. 30-40.

²¹ L. László, J., & Vég, O. (2004). Sms-technológia a közigazgatás és a köz szolgálatában. *Médiakutató*, 1-16.

²² Von Haldenwang, C. (2004). Electronic government (e-government) and development. *The European Journal of Development Research*, 14(2), pp. 417-432.

²³ Chen, C. P., & Zhang, C. Y. (2014). Data-intensive applications, challenges, techniques and technologies: A survey on Big Data. *Information Sciences*, 275, pp. 314-347.

Groves, P., Kayyali, B., Knott, D., & Van Kuiken, S. (2013). The 'big data' revolution in healthcare. *McKinsey Quarterly*, 2(3).

Clarke, A., & Margetts, H. (2014). Governments and citizens getting to know each other? Open, closed, and big data in public management reform. *Policy & Internet*, 4(4), pp. 393-417.

Kim, G. H., Trimi, S., & Chung, J. H. (2014). Big-data applications in the government sector. *Communications of the ACM*, 57(3), pp. 78-85.

²⁴ Kuhn, T., Ashcraft, K. L., & Cooren, F. (2018). What Work Can Organizational Communication Do?. *Management Communication Quarterly* 1-11.

²⁵ Karanges, E., Johnston, K., Beatson, A., & Lings, I. (2015). The influence of internal communication on employee engagement: A pilot study. *Public Relations Review*, 41(1), pp. 129-131.

²⁶ Bellamy, C., & Taylor, J. (1992). Informatisation and new public management: an alternative agenda for public administration. *Public Policy and Administration*, 7(3), pp. 29-41.

Henry, N. (2017). *Public administration and public affairs*. New York-London, Routledge. pp. 80-92.

A nyitott jellegű szervezeti kommunikációt a szakirodalmi hivatkozások alapján az alábbi jellemzőkkel határozhatjuk körbe:

- Ismert szerepkörök – A kommunikációs folyamat minden szereplője (adó, vevő, közvetítő) tisztában van szerepével és azzal, hogy milyen célból kapja az egyes információkat²⁷. Mindez elméleti vizsgálódás szempontjából meglehetősen egyszerűnek hangzik, azonban a gyakorlati életben előforduló kommunikációs helyzetek során leggyakrabban ez okozza a problémákat²⁸ és vezet a nyitottság aláadásához, a bizalmatlanság megalapozásához és egyes információs zavarokhoz, amelyek a tevékenység átláthatatlanságát eredményezhetik. Esetünkben, a tanácsadók tevékenysége során mindez azt jelenti, hogy az integritás tanácsadónak, a szerv legfelsőbb vezetőjének, a szerv egyes szervezeti egységeinek vezetőinek megfelelő ismeretekkel kell rendelkeznie arról, hogy milyen feladatai, kötelezettségei és hatáskörei vannak a tanácsadónak. Mindezeket a gyakorlatban szimultán alkalmazniuk is kell tudni ahhoz, hogy a közigazgatási jogviszony másik felén levő ügyfelek, illetőleg más, alá-, mellé- vagy fölérendelt szervek megfelelő információkat kapjanak, illetve kérhessenek a szerepüktől eltérően az integritás-szemlélet átültetéséről, az integritás-irányítás helyzetéről, az integritás tanácsadó eredményeiről, vagy fordítva, megfelelő módon tehessenek bejelentéseket, jelzéseket és észrevételeket ezekhez kapcsolódóan.
- Megfelelő kommunikációs felületek és lehetőségek²⁹ – Nem elhanyagolható szerepe van a kommunikációs csatornáknak és azokhoz való hozzáféréshez mindkét oldalon. Amennyiben a kommunikáció tárgyához és a kommunikációban résztvevő személyek kapcsolatához képest inadekvát a kommunikációs felület vagy nem megfelelően adottak a felület használatához való tágabb értelemben vett korlátlan hozzáférés³⁰, nem várható, hogy a kommunikáció hatékony vagy a szervezeti folyamatok átláthatóságát szolgáló lesz. Ebben napjainkra nagy szerepe van az elektronikus technológiának³¹: a közigazgatással szemben egyértelmű elvárás, hogy szolgáltatásainak szinte teljes köre, azonnal és lehetőleg korlátozás mentesen elérhetővé váljon, nyilván abban a körben, ahol ez értelmezhető. Az integritás tanácsadó feladatához köthető információk is ebbe a témakörben vizsgálandók.
- Bizalmasság – Nyitott kommunikáció csak megfelelő bizalom mellett várható el a kommunikáló felek között. Amennyiben a fenti feltételek teljesülnek, a felek tudják, hogy milyen szerepkörben vannak, és milyen felületeken léphetnek kapcsolatba egymással, akkor megteremhető a bizalom³². A bizalmasságnak új dimenzióját kell megteremteni az elektronikus környezetben³³, a

²⁷ Kramer, M. W. (2014). *Managing uncertainty in organizational communication*. New York, Routledge. pp. 33-50

King, C. S., Feltey, K. M., & Susel, B. O. N. (1998). The question of participation: Toward authentic public participation in public administration. *Public Administration Review*, pp. 317-326.

²⁸ Atouba, Y. C., Carlson, E. J., & Lammers, J. C. (2016). Directives and dialogue: Examining the relationship between participative organizational communication practices and organizational identification among IT workers. *International Journal of Business Communication*.

Braun, S., Bark, A. H., Kirchner, A., Stegmann, S., & Dick, R. van. (2018). Emails From the Boss—Curse or Blessing? Relations Between Communication Channels, Leader Evaluation, and Employees' Attitudes. *International Journal of Business Communication*, 5(1), pp. 50–81.

²⁹ Ricciardi, F., Harfouche, A., & Ricciardi. (2016). *Information and Communication Technologies in Organizations and Society*. Switzerland, Springer International Publishing. pp. 51-71.

³⁰ Ld. például a hazai földhivatali nyilvántartáshoz való hozzáférés átlagfelhasználóknak sokáig csak munkaidőben volt hozzáférhető, az üzemeltetés jellegéből kifolyólag.

³¹ Middleton, K. R., Lee, W. E., & Stewart, D. (2017). *The Law of Public Communication*. New York, Routledge. pp. 105-140.

Venkatesh, V., Thong, J. Y., Chan, F. K., & Hu, P. J. (2016). Managing citizens' uncertainty in e-government services: The mediating and moderating roles of transparency and trust. *Information Systems Research*, 27(1), pp. 87-111.

³² King, C. S., Feltey, K. M., & Susel, B. O. N. (1998). i.m. pp. 323-326.

Hohmann, B. (2018). A hatósági eljárás társadalmi ellenőrzésének lehetőségei. Tudatosan a Környezetünkért Egyesület pp. 7-9.

Menzel, D. C. (2015). Research on ethics and integrity in public administration: Moving forward, looking back. *Public Integrity*, 17(4), pp. 343-370.

Nisbet, M. C. (2009). Communicating climate change: Why frames matter for public engagement. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 51(2), pp. 12-23.

szerteágazó adatkezelés, a személyek közötti fizikai kommunikáció megszűnte vagy háttérbe szorulása miatt, amely komoly feladat elé állíthatja a közigazgatást. Integritási területen a bizalomnak kiemelt jelentősége van: az integritás tanácsadó egyik kulcskompetenciáját jelenti a bizalom kialakítása és fenntartása³⁴ és a teljes feladatkör csak ilyen körülmények között töltheti be szerepkörét. E szemléletnek kell érvényesülnie az on-line környezetben közzétett tartalmak, kommunikációs lehetőségek megteremtése során is.

- Értelmezhetőség, érthetőség – A kommunikáció a fenti paraméterek optimális együttállása esetén sem válik nyitottá, ha a kommunikáció egyik vagy több szereplője nem érti – akár részben, akár teljes egészében – az irányába érkező üzenet tartalmát³⁵. A nem érthető, értelmezhetetlen szakmai tartalom ellehetetleníti a fogadó fél számára a szervezet és a folyamat átláthatóságát³⁶ és negatív hatást gyakorol az üzenettel (pl. akár egy hatósági határozattal vagy egy közigazgatási szerv által kiadott közleménnyel) elérni kívánt hatásokra, jogi kötelezettségek teljesítésére³⁷. Ez különösebb hozzáfűzni való nélkül az integritás területén közzétett információkra is igaz kell, hogy legyen.
- Nyomon követhetőség³⁸ – A kommunikációban részt vevő felek akkor tudják teljesen nyitottá tenni egymással való kommunikációjukat, ha az valamilyen formában utólag is elérhetővé és követhetővé válik, ezzel biztosítva a kommunikációba foglalt információk visszakövethetőségét illetve visszaállíthatóságát. Erre az integritás tanácsadó feladatkörében is nagy szükség van, hiszen alapvetően bizalomteremtő³⁹ jellegű kommunikációt kell folytatnia mind a belső, mind pedig a külső érintettek irányába.
- Következetesség⁴⁰ - Végül, a nyitott kommunikáció egyik legfontosabb ismérve, hogy csak akkor válik ténylegesen nyitottá, hogyha a felek joggal számíthatnak arra, hogy a kommunikáció tárgyában a várt és szándékolt eredmény következik be, azért mert a kommunikáció szereplő meghatározott rendezőelvek szerint végzik tevékenységüket és ennek megfelelően kommunikálnak is. Jogállami körülmények között ez nyilván a szolgáltató közigazgatás és az ügyfélközpontúság köré rendeződik, így a kommunikációnak is az átláthatósági követelményeket kell érvényre juttatnia.

Rhodes, R. A. (2016). Recovering the craft of public administration. *Public Administration Review*, 76(4), pp. 638-647.

³³ Venkatesh, V., Thong, J. Y., Chan, F. K., & Hu, P. J. (2016). i. m. pp. 100-111.

³⁴ Becker, T. E. (1998). Integrity in Organizations: Honesty and Conscientiousness. *Academy of Management Review*, , pp. 154-161.

Butler, J. K., & Cantrell, R. S. (1984) A behavioral decision theory approach to modeling dyadic trust in superiors and subordinates. *Psychological Reports*, 1984, 55(1) pp. 19-28.

Hosmer, L. T. (1995). Trust: The connecting link between organizational theory and philosophical ethics. *Academy of Management Review*, 20(1) pp. 379-403.

³⁵ Ljungholm, D. P. (2015). The impact of transparency in enhancing public sector performance. *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, 7(1), p. 172.

Laurengo, R. P. (2015). An analysis of open government portals: A perspective of transparency for accountability. *Government Information Quarterly*, 32(3), 323-332.

³⁶ Ljungholm, D. P. (2015). i. m. pp. 172-175.

³⁷ Durant, R. F., & Durant, J. R. (Eds.). (2017). *Debating Public Administration: Management challenges, choices, and opportunities*. Routledge. pp. 120-150.

³⁸ De Nicola, A., Villani, M. L., Brugnoli, M. C., & D'Agostino, G. (2016). A methodology for modeling and measuring interdependencies of information and communications systems used for public administration and eGovernment services. *International Journal of Critical Infrastructure Protection*, 14, pp. 18-27.

Wirtz, B. W., Weyerer, J. C., & Rösch, M. (2017). Open government and citizen participation: an empirical analysis of citizen expectancy towards open government data. *International Review of Administrative Sciences*, pp. 1-21.

³⁹ Denhardt, R. B., & Denhardt, J. V. (2000). The new public service: Serving rather than steering. *Public administration review*, 60(6), pp. 549-559.

Rhodes, R. A. (2000). Governance and public administration. *Debating governance*, 54, p. 7.

⁴⁰ Kramer, M. W. (2014). i. m. pp. 75-90

Összefoglalás, következtetések

A fentiek alapján látható, hogy a közigazgatás nyitott kommunikációja, s ezen belül a hatósági jellegű tevékenység nyilvánossága egy rendkívül összetett, s ennek megfelelően szofisztikált szabályozást kívánó jelenség.

Megállapítható, hogy napjaink közigazgatási szerveinek minden korábbinál proaktívabb formában kell nyitnia a társadalmi változásokra és felismerni az irányába mutató társadalmi igényeket. Ezek elől elzárkózni, a társadalom ilyen irányú fejlődését megakasztani vagy egy-egy ország tekintetében lemaradni a nemzetközi trendektől nem jó megoldás, amely csak hátráltatja a társadalmi igények érvényesülését, de nem szabhat végsősoron gátat azoknak.

A közigazgatásnak ennek megfelelően minden olyan lehetőséget meg kell ragadni – legyen az technikai vagy szabályozási – amely a rendelkezésre áll már jelenleg is és lendíthet a közigazgatási tevékenység átláthatóságán és annak kommunikációján. A korábbi korlátok közül azonban számos követelménynek továbbra is érvényesülnie kell a jogállami követelmények szem előtt tartása mellett, annak érdekében, hogy a közigazgatás kommunikációs és hatósági eljárás nyilvánossága ne sértse meg vagy veszélyeztesse mások jogait vagy jogos érdekeit

Ebben az integritás tanácsadóknak, a felvázolt feladat- és hatáskörökhöz kapcsolódóan rendkívül nagy szerepe és felelőssége van: ha sikerül a materiális értelemben véve jól kivitelezni a hozzájuk rendelt feladatokat és megkaphatják az ehhez szükséges erőforrások, akkor az az egész szervezet teljesítményére, integritására és ebből kifolyólag kommunikációs gyakorlatára is.

Jelen tanulmány e bonyolult kapcsolatrendszer szempontjából csak az elméleti csapásirányok feltérképezésére vállalkozhatott, amely azonban utat nyit további kutatások megtételére a hatékony és egyben nyitott, a közigazgatás átláthatóságát szolgáló kommunikációs gyakorlat kialakítása mentén.

Dr. Kovács Edit: A közfoglalkoztatás jogi szabályozásának hatásai a munkanélküliség területi egyenlőtlenségével összefüggésben / Pécsi Egyetem Állam és Juktudományi Kar Doktori Iskola

---

Lektorálta: Dr. Mészáros Sándor

Magyarország munkaerő-piacát a rendszerváltás következtében kialakult duális gazdasági szerkezet miatt az erős területi különbségek jellemzik. A foglalkoztatottak létszáma a 15-64 éves korú népesség körében 2013-tól folyamatosan nő. A fejlettebb és a kevésbé fejlett régiók közötti különbségek mélyülnek. Az 1996-2018 közötti adatokat áttekintve a legmagasabb munkanélküliségi rátájú területek Észak-Alföld, Dél-Dunántúl és Észak-Magyarország. A regisztrált munkanélküliek aránya a gazdaságilag aktív népességhez legmagasabb Észak-Magyarországon (több mint 12%), Észak-Alföldön (több mint 10%) és Dél-Dunántúlon (10% körüli). A KSH statisztikai jelentése szerint: a 2018 szeptemberében a közfoglalkoztatotti létszám 122 ezer fő. Közel negytedük lakhelye Borsod-Abaúj-Zemplén, illetve Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (19,4%) volt, további egytizedük Hajdú-Bihar megyében élt. Az elsődleges munkaerő-piacra történő kilépés valószínűsége a lakóhely mellett a korábbi tapasztalattól és szakképzettségtől függ. A közfoglalkoztatottak között a szakképzettséggel vagy magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők létszáma az átlagosnál gyorsabban csökken, emiatt az iskolai végzettség szerinti összetétel folyamatosan romlik, nő azok aránya, akiknek csak jelentős képzési befektetés esetén lehet esélyük a kilépésre.¹

Hazánkban a munkaerőpiacon a gazdaságilag fejlett régiókat a fokozódó többlet-munkaerő iránti igény, a munkaerőhiány jellemzi. A hátrányos helyzetű kistérségeket, egyes településeket pedig továbbra is sújtja a magas munkanélküliség. A foglalkoztatáspolitikának egyszerre két sajátos problémával kell megküzdenie. A gazdaságilag fejlettebb régiók részére a munkaerőhiány felszámolása érdekében határozott döntéseket kell hoznia, pótlólagos munkaerőt kell biztosítania. Ugyanakkor csökkentenie kell a hátrányos helyzetű kistérségekben, kisebb településekben kialakult magas munkanélküliséget.

A munkaerő-piaci keresleten azt értjük, hogy a gazdaság közvetlen szereplői egy meghatározott időszakban milyen létszámú és összetételű munkaerőt kíván foglalkoztatni. A munkaerő keresletet, azaz a piac vevői oldalát a munkáltatók képviselik. A munkaerő-piaci kínálaton azt értjük, hogy egy meghatározott időszakban milyen létszámú és összetételű munkaerő kíván elhelyezkedni. Az eladói oldalt azok a munkavállalók képviselik, akik dolgoznak vagy akik szeretnének munkába állni. Ha a munkaerő kereslete nagyobb, mint a munkaerő kínálata, akkor munkaerőhiányról beszélünk. Ha a munkaerő kereslete kisebb, mint a munkaerő kínálata, akkor munkanélküliségről beszélünk. Ha a munkaerő kereslete ugyanakkora, mint a munkaerő kínálata, akkor a munkaerő-piac egyensúlyban van.²

Scharle Ágota 2017. évben arra hívta fel a figyelmet, hogy a munkaerőhiány egyik oka, a munkát keresők tömegeinek képességei nem felelnek meg az állást kínáló elvárásainak. A másik oka, hogy a munkavállalók nem vállalják a munkát azon a béren, amit a munkaadó ajánlani tud. Az álláskeresés ellen ható tényezők, hogy közfoglalkoztatásra még 2016-ban is nagyon sokat költött a kormány, 340 milliárd Ft-ot és ezzel az álláskeresők munkavégző képességét regeneráló és a kereslet és kínálat egymásra találását segítő képzések és szolgáltatások leépültek. Gyenge a közoktatás, ami a munkavállalók termelékenységét fokozná. A közoktatás, szakoktatás és a felnőttképzés nem tart

---

¹ KSH statisztikai jelentés 2018 III. negyedév

² Csehné dr. Papp Imola: Foglalkoztatáspolitikai 2011 Szent István Egyetem 8.p

lépést a munkaerő-piac átalakuló igényeivel. A technológia-intenzív munkakörök betöltéséhez és a többszöri szakmaváltáshoz szükséges alapkészségeket és tanulási készségeket sem szerzik meg munkavállalók. Sőt az általános iskolai oktatás egyenetlen minősége újratermeli a gyenge munkapiaci esélyekkel induló képzetlen munkaerőt, a szegénység átörökítésével jár. Az iskolázatlan munkanélküliek a munkaügyi kirendeltségtől továbbra is kevés vagy alacsony hatékonyságú segítséget kaptak, amit tovább rontott a közfoglalkoztatás más programokat és szolgáltatásokat kizáró hatása. A képzetlen népesség alul foglalkoztatása nem marginális probléma és nem oldódik meg rövid időn belül. Az oktatáspolitikai, a jelenlegi oktatási reformok nem szolgálják ki a munkaerő-piac igényeit, hosszabb távon fenntartják a súlyosbodó munkaerőhiány és a magas nélküliség együttes előfordulását. (MTA KRTK KTI 2017. évi jelentése)

A szerző szerint, azok a területek a legveszélyeztetettebbek, ahol tartóssá vált a munkanélküliség, magas az alulképzettek aránya és alacsony a foglalkoztatottság. Ez jelenleg a legrosszabb helyzetű kistérségek sajátossága.³

A munkaerő kereslet és kínálat struktúrája nemcsak szakmai-foglalkozási szempontból nem fedik egymást. A rendelkezésre álló üres helyek száma és a tágabb értelemben vett munkaerő-tartalék földrajzi szempontból sem felel meg egymásnak. A többletmunkaerő forrása a munkanélküliek, a dolgozni szándékozó inaktívok, közfoglalkoztatottak lennének a nyugdíj mellett dolgozók és diákmunkások mellett. Az üres állások száma az elmúlt években úgy növekedett, hogy egyidejűleg csökkent a munkanélküliség, de alig esett vissza a nyilvántartott munkanélküliek és a közmunkások együttes száma. A magyar munkaerő-piac továbbra is a fokozódó strukturális meg nem felelés és súrlódások jeleit mutatja. A dolgozni akaró és képes inaktívok jelentős részét Magyarországon nem az elsődleges munkaerő-piac, hanem a közfoglalkoztatás szívja fel, főleg a hátrányos helyzetű kistérségekben.⁴

Mi az oka ennek? Alkalmasként ezek a közfoglalkoztatottak egyáltalán arra, hogy elhelyezkedjenek az elsődleges munkaerő-piacon? Rendelkeznek olyan szakmai kompetenciákkal, amelyek visszavezetik őket a munka világába?

Sajnos a számok mást mutatnak, mert a 2012. évben Magyarországon 92. 412 fő, 2013. évben 126.000 fő és 2019.I. negyedévében 119.000 fő részesült közfoglalkoztatásban.

A gazdaságpolitikai, foglalkoztatáspolitikai (a kormányzati szakpolitika határozott célja csökkenteni kell a közmunkában dolgozók számát) és oktatáspolitikai reformok (duális képzés, az iskolai lemorzsolódások ellen hídprogramok bevezetése) nem elegendőek a közfoglalkoztatás felszámolásában és területi egyenlőtlenségek csökkentésében.

Scharle Ágota szerint, a legrosszabb helyzetű kistérségeket komplex helyi adottságokra építő és a helyi tudást felhasználó gazdaságpolitikai döntések mentén a közoktatás módszertani megújításával lehet fejleszteni. Továbbá szükséges az oktatáspolitikai és a lakáspolitikai összehangolása, a munkaerő mobilitásának biztosítása érdekében. A reintegrációt a munkavállalók munkavégző képességét fejlesztő, célzottabb és jobb minőségű átképzési programokkal lehet elérni. Személyre szabottabb komplex aktív munkaerő-piaci eszközöket kell alkalmazni.⁵

A gazdaság duális szerkezetének és az emiatt kialakult munkanélküliség területi egyenlőtlenségének komoly tradíciója alakult ki.

³ Scharle Ágota: Munkaügyi Szemle 2017. 60. évfolyam 2. szám 7-14 p.

⁴ Munkaerőpiaci Tükör 2017 szerkesztette: Fazekas Károly és Szabó Morvai Ágnes MTA KRTK Közgazdaságtudományi Intézet Budapest, 2018, Bakó Tamás és Lakatos Judit: A magyarországi munkapiac 21-32.p

⁵ Scharle Ágota: Munkaügyi Szemle 2017. 60. évfolyam 2. szám 7-14 p.

Frey Mária a 2000 és 2006 közötti éveknek a munkaerő-piaci jellemzőit vizsgáló kutatásában jelentős eltérést tapasztalt az egyes tervezési- statisztikai régiók foglalkoztatási, munkanélküliségi rátáit tekintve. A régiók közötti elemzések nem adnak valós képet a helyi munkaerő-piac állapotáról, mivel a munkaerő-piac viszonylag kisméretű, zárt helyi munkaerő-piacokra szegmentálódik. Ezeket nevezzük kistérségeknek. A regionális különbségek döntő része a nagyrégiókon belül a megyék, kistérségek és települések között található. A regionális különbségek csupán enyhülhetnek a foglalkoztatottság általános országos szintű növekedése függvényében. Egy térség munkaerő-piacát a helyi, bejelentett adózó gazdaságok munkahelyteremtő és munkahelymegtartó képessége határozza meg. A foglalkoztatási feltételeket érdemben befolyásoló helyi döntések, a helyi munkaerő-piacra konkrétan kiható szabályozások döntőek egy kistérség fejlődésében. A bőséges munkahelykínálat ösztönzi az aktív álláskeresést, a szűkös munkahelykínálat elsősorban inaktivitásra ösztönöz.

A legmagasabb munkanélküliségi kistérségek 2003-ban az ország északkeleti és keleti, valamint dél-dunántúli régióiban találhatóak. Egy régió belül egyszerre fordulhat elő 8,5 %-os átlagos munkanélküliségi ráta mellett akár 13 %-nál magasabb munkanélküliségi ráta is az egyes kistérségek szerint. A viszonylag kedvezőbb mutatókkal rendelkező, alacsony munkanélküliségű kistérségek egyre kedvezőbb helyzetbe kerülnek. A munkanélküliek összetételét tekintve megfigyelhető egyfajta állandóság. A magas munkanélküliségi rátával rendelkező kistérségekben az átlagosnál kedvezőtlenebb a munkanélküliek összetétele, az átlagosnál magasabb számúak a rendszeres szociális segélyben részesülők és kiugróan magas a tartós munkanélkülieknek, valamint az alacsony iskolai végzettségűeknek a száma. Az álláskeresőnek a munkaügyi szervezetben való regisztrációja fontos, mert azt a célt szolgálja, hogy az állami irányítás hiteles képet kapjon a munkaerőpiacon segítségre szorulókról, és így kidolgozza a lehetséges módszereket, megtalálja a szükséges eszközöket ahhoz, hogy az embereket a munka világába visszavezesse. A szerző hangsúlyozza, hogy a magyar társadalomnak többféle és egyúttal hatékony segítséget kellene nyújtania ahhoz, hogy valóban segíteni tudjon a munkavállalóknak az elhelyezkedésben. Erre az aktív munkaerő-piaci eszközök a leghatásosabbak, a munkaerő-piaci szolgáltatások, az esélyjavító képzések és a támogatott programok.⁶

Lócsei Hajnalka a 2010. évben végzett kutatásában a gazdasági világválság hatásait vizsgálta a munkanélküliség területi egyenlőtlenségére. Megállapította, hogy egy lényegében stabilizálódott duális gazdasági szerkezetű ország vagyunk és az ennek következtében kialakult munkanélküliség területi egyenlőtlensége állandó. Még egy globális pénzügyi válság sem tud változtatni rajta. Ennek az oka a külföldi tőke beruházási hajlandóságának a természete.⁷

„A magyar gazdaság rendszerváltozás után kialakult és megszilárdult, elsősorban a vállalati termelékenység és hatékonyság, illetve a külföldi tőke jelenléte mentén érzékelhető dualitása térben is megnyilvánul (Barta, 2000, Kukely, 2008). Kissé leegyszerűsítve az ország kedvező helyzetű, a megváltozott körülményekhez alkalmazkodni, adottságait kihasználni képes versenyképesebb, valamint egy elmaradottabb, a külföldi működő tőkét alig vonzó, folyamatosan leszakadó részre tagozódik. Ugyanis a munkahelyeket teremtő külföldi tőke térben nem véletlenszerűen választ telephelyet, hanem a fekvési és agglomerációs előnyökkel rendelkező, jól képzett és modern termelési technikában jártasságot szerzett munkaerő kínálatot részesíti előnyben (Fazekas, 2000). Ebből fakadóan továbbra sem elvárható, hogy az elmaradottabb és kedvezőtlen munkapiaci

⁶ Munkaerőpiaci Tükör 2007, szerkesztette: Fazekas Károly és Cseres –Gergely Zsombor kiadó: MTA KRTK Közgazdaság-Tudományi Intézet Bp. 2008. Frey Mária: Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök hatásai, 2001-2006 137-155. p

⁷ Munkaerőpiaci Tükör 2010, szerkesztette: Fazekas Károly és Molnár György kiadó: MTA KRTK Közgazdaság-Tudományi Intézet Bp. 2011 Lócsei Hajnalka: A gazdasági világválság hatása a munkanélküliség területi egyenlőtlenségére 126-141.p

adottságú térségekbe áramoljon. A munkanélküliség mértékében és struktúrájában is visszatükrözi mind a gazdaság, mind a társadalom területi megosztottságát.”⁸

A válság munkapiacra gyakorolt hatásainak elemzése kimutatja, hogy a területi különbségek a válság idején sem tűnnek el, csak enyhülnek. A válság ideje alatt a gazdaságilag fejlettebb térségekben jelentkezett legelőször hirtelen megnövekedett arányban a munkanélküliség, de ezeknek a térségeknek sikerült legelőször talpra állni. Elképesztő, hogy a válságnak szinte semmilyen hatása nem volt az eredetileg már magas munkanélküliséggel rendelkező legelmaradottabb térségekre nézve. 2010 tavaszától az ipari szektorban megjelenő fokozatos fellendülés hatására visszarendeződött a korábbi gazdasági helyzet, a külföldi működő tőke „helyválasztási” szokásai nem változtak meg. A szerző hozzáteszi, hogy a szociális problémákkal terhelt, tartós munkanélküliséggel jellemezhető kistérségekben nem történt valódi munkahelyteremtés a válságból való kilábalás időszakában sem. Inkább a közmunkaprogramok hatására csökkent a munkanélküliség, a közmunkaprogramok a szezonális és a piaci folyamatok hatásai nem különíthetőek el.

A 311/2007 (XI.17.) kormányrendelet alapján minősítésre kerültek az egyes kistérségek. Az országot 174 kistérségre osztották a fejlettséget és elmaradottságot átfogóan jellemző öt mutatóból képzett komplex indikátor alapján. A minősítés szerint 2010-ben legalább 33 leghátrányosabb helyzetű kistérség volt, amelyben az ország lakosságának csaknem 10%-a él. A 33 kistérségből 8 Dél-Dunántúlon, 12 Észak-Magyarországon, 8 Észak-Alföldön és 5 Dél-Alföldön található. Faluvégi Albert arra figyelmeztet, hogy a leghátrányosabb helyzetű kistérségek felzárkóztatási programjának nemcsak az egyes kistérségek fejlettségbeli különbségeit kell felszámolnia. Arra is figyelnie kellene, hogy ezek a különbségek generációról generációra öröklődő társadalmi igazságtalanságokat szülnek. A leghátrányosabb helyzetű kistérségekben állandósult probléma a szegénység és a munkanélküliség, a működő vállalkozások és a közszolgáltatások hiánya. Jellemzően inaktív, eltartott népességű kistérségeket nem elsősorban az öregedés, az elnéptelenedés, hanem sokkal inkább a szegregáció és az alacsony iskolázottság újratermelődésének a veszélye fenyegeti. Faluvégi Albert szerint az egyenlőtlen területi fejlődés folyamatában a területi célokat szolgáló területfejlesztési intézkedések a piaci alapú folyamatokat csak mérsékelni tudják, de megállítani nem. A kilátástalanságban és esélytelenségben élőkön komplex munkaerő-piaci programokkal kellene segíteni.⁹

A kormányzat a válság időszakában megdöbbentő módon a közfoglalkoztatás köré szervezte a munkanélküliség felszámolásának és a foglalkoztatás növelésének a megoldását. Magyarországon a gazdasági válság hatására 2006-2012 között az összes aktív és passzív munkaerő-piaci eszközöket tekintve 13%-ról 40%-ra növelte a közfoglalkoztatás munkaerő-piaci eszközére fordított kiadását, más munkaerő-piaci eszközöktől elvonva ezt a forrást.

A térben egyenlőtlenül jelentkező munkanélküliségre létrehozott és az alacsonyabb szintre helyezett területi programoknak a nagy előnye, hogy a területi egyenlőtlenségeket célzottabban és a helyi igényeknek megfelelőbb fejlesztés-politikával tudják csökkenteni. A helyi önkormányzatok közötti verseny növelése a forrásokért nem bizonyult hatásosnak. Czirfusz Márton hangsúlyozza, hogy a közfoglalkoztatás és az átalakuló szociális segélyezési rendszer a piacgazdaságban az éremnek két oldala és nem egymást helyettesítő, hanem kiegészítő rendszer (Peck –Theodore (2000) és Artner (2013)). Ebből következően a közfoglalkoztatási programmal nem lehet csökkenteni a térbeli egyenlőtlenségeket. Ennek az az oka, hogy az ilyen politika nem a térbeli egyenlőtlenségeknek a strukturális okait célozza meg. Sőt, a közfoglalkoztatási programok olyan helyi munkaerőpiacokon,

⁸ Lőcsei, 126.p

⁹ Munkaerőpiaci Tükör 2010, szerkesztette: Fazekas Károly és Molnár György kiadó: MTA KRITK Közgazdaság-Tudományi Intézet Bp.2011 Faluvégi Albert: Hogyan érintette a gazdasági válság a leghátrányosabb helyzetű kistérségeket? 142-144.p

ahol az elsődleges munkaerőpiac erős nem képesek megoldani a képzettség vagy más társadalmi tényezők szerint erőteljesen polarizálódott foglalkoztatást: a közfoglalkoztatottak alacsony minőségű és alulfizetett munkahelyekre szorulnak be, egyben a helyi kormányzat jelentősége az ilyen foglalkoztatáspolitikai irányításával újratermelődik.¹⁰ A közfoglalkoztatás állami program, amelyet a közfoglalkoztatásért felelős miniszter irányít és a közfoglalkoztatási előirányzat felhasználásának tervezését szintén ő végzi, együttműködésben a megyei(fővárosi) és járási kormányhivatalokkal. A közfoglalkoztatási támogatások felhasználásáról a kormányhivatalok döntenek, a közfoglalkoztatási kérelmeket az országos program esetében a közfoglalkoztatásért felelős miniszter, a többi program esetében a járási hivatal bírálja el. A helyi közfoglalkoztatás szervezése a helyi önkormányzatok feladata a 2011. évi CLXXXIX. törvény 13.§ és 15.§ szakaszai értelmében. A járási hivatalok a közfoglalkoztatási munkaerő-igények bejelentését fogadják és a közfoglalkoztatás szervezését végzik.

A közfoglalkoztatási programokra vonatkozó adatok alapján a 2013-as év kiforrottabb struktúrájú adatokat tud szolgáltatni a megnövekedett létszámú közfoglalkoztatásról. A területi egyenlőtlenség megyei szinten Baranya, Borsod-Abaúj Zemplén, Csongrád, Győr-Moson Sopron, Hajdú- Bihar, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Vas, Zemplén, Zala megyében a 20%-ot meghaladó mértékűek a közfoglalkoztatásban érintettek száma munkanélküliek között. A megyei adatokon belül jelentős belső különbségeket fednek fel a településre viszonyított bontási adatok. A nagyobb népességszámú és nagyobb munkanélküliséggel rendelkező településekre kevesebb közfoglalkoztatási forrás és létszám jut. A közfoglalkoztatás alapvetően kistéleplési program. A tízezer fős településméret az igazi választóvonal. Ennek oka, hogy a kisebb településeken arányaiban több a munkanélküli, mint a nagyobb településeken. Különösen igaz ez az ötvenezer főnél nagyobb városokra, ahol munkanélküliek között a közfoglalkoztatotti létszám arányaiban alacsonyabbak. Nyugodtan kijelenthetjük, hogy az önkormányzatok által megszervezett közfoglalkoztatás megnövelte a területi egyenlőtlenségeket.¹¹ Vajon az önkormányzatok szervező tevékenysége az egyetlen oka a napjainkban is tartó és egyre fokozódó területi egyenlőtlenségnek vagy a kormányzati szakpolitika felelős a jelenleg kialakult helyzetért?

Jelenleg a magyar gazdaság szerkezete nem kedvez a fenntartható növekedésnek és a kiegyensúlyozott és stabil gazdaságnak. Az elsődleges szegmens a külföldi tulajdonú multinacionális cégek, amelyek termelékenyebbek, gazdaság fejlettebb részére összpontosítanak, tőkeerősek és technológiai erőfölénnyel rendelkeznek. A gazdaság másodlagos szegmense a kis és közepes méretű magyar vállalkozások, akik feketén vagy minimálbéren foglalkoztatják az alkalmazottaikat. A magyar vállalkozások leszakadása növekszik, ha nem tudja kigazdálkodni a technológiai fejlesztést.

A kormányzati szakpolitika célja már nem a közfoglalkoztatási rendszer erősítése. De továbbra is a közfoglalkoztatással, mint foglalkoztatáspolitikai eszközzel, kívánják tehermentesíteni a szociális ellátórendszert. A segélyezés célja az elesettekről, a társadalom perifériájára szorulókról való gondoskodás. A kutatások azt igazolják, hogy a „segély helyett munkát elv” nem biztosítja a lakosság megfelelő életszínvonalát, gátolja a szegénység felszámolását, elmélyíti és újratermeli azokat. Nem fed le a rászorulókat teljes körét, ezáltal lesznek közöttük ellátatlanok. Azzal, hogy az 1993. évi III. törvény 34.§ (7) bekezdése az aktív korúak részére a foglalkoztatást helyettesítő ellátás nyújtását a kérelem benyújtását megelőző egy évben 30 nap időtartamú keresőtevékenységhez köti, olyan kötelezettséget ír elő, amely megerősíti a közfoglalkoztatás szerepét, azokban a térségekben, ahol nincs elsődleges munkaerőpiac.

---

¹⁰ Munkaerőpiaci Tükör 2014, szerkesztette: Fazekas Károly és Szabó-Morvai Ágnes kiadó: MTA KRTK Közgazdaság-Tudományi Intézet Bp.2015 Czifrusz Márton: A közfoglalkoztatás térbeli egyenlőtlensége 126-137.p

¹¹ Czifrusz 2015, 132-133.p

A segélyezés általános célja az egyén szempontjából, hogy el kell ismerni minden személy alapjogát az elégséges forrásokhoz és a szociális segélyezéshez azért, hogy méltóságban élhessen. A jövedelmeket az adott állam életszínvonalához, a háztartásokhoz kell igazítani, egy garantált szintig kiegyenlíteni. A biztonsági háló azt jelenti, hogy az egyén nem hull a semmibe, ha elveszíti munkáját, jövedelmét és egészségét. Eközben meg kell őrizni a munkára ösztönzést, lehetőleg munkahelyeket kell biztosítani.¹²

A jövedelem-kiegészítés vagy a léthez való jog természetes fogalmak. Nincsenek értelmetlen szegények, akiktől teljesen vagy részlegesen megtagadható a lét joga. A segélyezési minimum nem feltétlenül a létminimum. A létminimum a társadalomban szokásosan elfogadott társadalmi tagság szintje. A segélyezési küszöb inkább politikai beállítottságú, politikai egyezkedés tárgya, a költségvetési források körüli társadalmi alku eredménye. Minden segélyezés a nyugdíjminimumhoz kötődik inkább és nem a bérminimumhoz. Fontos lenne, hogy az egyéni és a családi szükségleteinek megfelelő ellátási szintek jogalkotói szinten kellően kidolgozottak legyenek!¹³

A válság időszakában a nagymértékű munkanélküliség kezelése volt a legfontosabb feladat, jelenleg a területi különbségekből fakadó problémáknak a leküzdése okoz nehézséget.

A 2008-as válság befejeződésével megindult gazdasági növekedés gyorsulására lehet számítani. Az utóbbi években folyamatosan nőtt a betöltésre váró álláshelyek száma és aránya. Az új jelenségnek, az egyes területeket különösen sújtó munkaerőhiánynak az oka különösen az elvándorlás, külföldi munkavállalás, a technológiai fejlődés következtében a szakképzett munkaerő hiánya.

A KSH jelentése szerint már 2017-ben a legnagyobb létszámú munkaerő-tartalékot a közfoglalkoztatottak jelentették. A kormányzat kifejezett szándéka 2016. évtől határozottan az, hogy segítse a közfoglalkoztatottaknak az elsődleges munkaerőpiacra történő belépését vagy visszakerülését. A közfoglalkoztatásból elsősorban a képzettebbek vagy a munkahelyekkel és azok jó közlekedési megközelíthetőségével rendelkező térségekben élők tudnak kikerülni. A közfoglalkoztatás súlyát tekintve a területi különbségek változatlanul nagyok. Ennek következtében az elsődleges munkaerő-piacon történő foglalkoztatásnak a kedvezőtlen helyzetű kistérségekben állandósultak az akadályozó tényezői.¹⁴

A Belügyi Tudományos Tanács Közfoglalkoztatási Munkacsoportja és a HÉFTA Kutatóintézet közös rendezvényén az előadó kutatók kiemelkedő kutatási eredményeikről számoltak be 2018. november 7-én megtartott konferencián.

Csoba Judit, a Debreceni Egyetem tanára, a 2018. évben elvégzett a közfoglalkoztatás tranzitáló és reintegrációs szerepét vizsgáló kutatása megállapította, hogy már nemcsak a szakképzett közfoglalkoztatottak iránt mutatkozik munkáltatói érdeklődés, hanem a képzettséggel nem rendelkező, de a foglalkoztathatóságot biztosító kulcskompetenciákkal rendelkezők iránt is. A beragadás jelensége főleg a hátrányos helyzetű kistérségeken figyelhető meg, elsősorban a nők és 55 év felettek körében. Ezek a veszélyeztetett csoportok azok, akik az egyéni adottságaik és az elsődleges munkaerő-piac hiánya miatt az egyik közfoglalkoztatási programból a másikba kerülnek át.¹⁵

---

¹² Ferge Zsuzsa : A magyar segélyezési rendszer reformja Esély 1996. 2.szám 2- 35.p, 4-13.p

¹³ Ferge , 1996., 4-7.o

¹⁴ Munkaerőpiaci Tükör 2017, szerkesztette: Fazekas Károly és Szabó-Morvai Ágnes kiadó: MTA KRTK Közgazdaság-Tudományi Intézet Bp.2018, Bakó Tamás és Lakatos Judit: A magyarországi munkapiac 21-32.p

¹⁵ Bodnárné Boda Dorottya: A közfoglalkoztatás hatása a helyi társadalomra (konferenciabeszámoló) Munkaügyi Szemle, 2019, 62.évfolyam 1. szám 54-59.p

Németh Nándor, a Máltai Szeretetszolgálat régióvezető- helyettese a közfoglalkoztatás és a mezőgazdaság kapcsolatát vizsgálva kijelentette, hogy rendkívüli a jelentősége közfoglalkoztatást is tartalmazó komplex helyi gazdaságok fejlesztésének. Ezek a kisebb települések gazdasági sivatagok és kizárólag közösségépítéssel és szociális munkával lehet a meglévő erőforrásokat működtetni és rendszerbe szervezni.¹⁶

Koltai Luca kutatásvezető hangsúlyozta, hogy olyan szabályozási rendszert kell kidolgozni, amely a nonprofit szervezeteket mint befogadó munkahelyeket támogatja. A szociális gazdaság fejlesztésekor olyan szélesebb szabályozási környezet kialakítására van szükség, amelyik testre szabható és rugalmas támogatási lehetőségeket biztosít a társadalmi célokat megvalósító szereplőknek.

Mivel a közfoglalkoztatásban jelentősen érintett térségek gazdasági fejletlensége a munkáltatók hiányából következik, szükség van a közfoglalkoztatás befogadó munkahely funkciójának az erősítésére.¹⁷

Ezzel nem értek egyet. A közfoglalkoztatás kizárólag átmenetileg alkalmazható munkaerő-piaci eszköz, amelynek hosszú távú alkalmazása piactorzító hatású és nem nyújt valódi munkatapasztalatot.

Mit jelent a hatályos törvényi szabályozás szerint a közfoglalkoztatás? Milyen következményei vannak az egyénre és a társadalomra nézve annak, ha továbbra is ezt a foglalkoztatási formát erősítjük és alkalmazzuk és nem teremtünk valódi munkahelyeket? Milyen következményei vannak annak, hogy nem biztosítjuk legalább oktatással, képzéssel annak az esélyét, hogy elsődleges munkaerő-piacon az egyén elhelyezkedhessen?

A közfoglalkoztatásban az állam piaci szabályozó szerepe nyilvánul meg. A közfoglalkoztatás nem sorolható be a hagyományos értelemben vett aktív munkaerő-piaci eszközök közé. Tulajdonképpen a jelenlegi szakpolitikának köszönhetően szinte teljesen kiszorít más aktív támogatási formákat a rendkívül magas a költségigénye miatt.

A közfoglalkoztatás az állam piaci szabályozó és irányító mechanizmusára épül. Az államnak gazdasági válság idején fokozottabban kell beavatkoznia a munkaerő-piac szerkezetébe, minden hatékony eszközzel el kell érje munkaerő-piac keresleti és kínálati oldalának az összehangolását. A közfoglalkoztatás egy az állami támogatás rendszerén felépülő mesterséges beavatkozás, amelynek hosszú távú hatása kiszámíthatatlan.¹⁸

A foglalkoztatás teljes költségét az állam, az állami költségvetésből gazdálkodó önkormányzatok, az állami gazdálkodó szervezetek állják. A közfoglalkoztatás esetén közvetve az állam a munkáltató, annak költségvetéséből fedezik a közfoglalkoztatási jogviszonyban állók munkabérét. Az ilyen szervezetek költségvetése az állami költségvetés részeként jelenik meg, a foglalkoztatás költségeit közvetve az állam viseli. Tehát valóban alkalmas eszköz a foglalkoztatottak számának növelésére, javítja a foglalkoztatotti statisztikát.¹⁹

Jogi szabályozási nehézségét az okozza, hogy egyszerre közjogi és magánjogi területet érint.

„A közfoglalkoztatás tehát az egységes munkaerő-piacon belül megjelenő olyan köztes terület, mely költségvetési oldalról és a feladatok jellegét (állami költségvetésből finanszírozott közfeladat) tekintve állami, a foglalkoztatás tartalmát tekintve (a munka törvénykönyve hatálya alá is tartozó munkaviszony) magánjellegűt tükröz. A közfoglalkoztatás a munkaerő-piacon belül a szerző

---

¹⁶ Bodnárné, 2019, 54-59.p

¹⁷ Bodnárné, 2019, 54-59.p

¹⁸ Dr. Burik Mária: Közfoglalkoztatás és gazda(g)ság, H&R Munkajog, 2014. 22-29.p, 24.p

¹⁹ Dr. Burik, 2014, 23-24.o

álláspontja szerint hosszú távon csak átmeneti lehet, mivel az állam mesterséges beavatkozását jelenti a magángazdaságba. Gazdasági recesszió idején erre szükség van, fokozott jelenléte azt jelzi, hogy kiegyensúlyozni szükséges a magángazdaság – keresleti oldal forráshiánya és az állami szabályozás nem kielégítő volta miatt előálló inaktivitását.”²⁰

A szabályozással szembeni szigorú elvárás a munkanélküliek visszavezetése az elsődleges munkaerő-piacra, a közfoglalkoztatás mesterséges növelésével nem valósul meg. Átmenetileg csökkenti a munkanélküliséget. Ez az időleges hatás kerül szembe az állami beavatkozás tartós munkaerőpiacot torzító következményével. Azzal a nem elhanyagolható ténnyel, hogy más eszközöktől von el forrásokat, nem teremt munkahelyeket.

Bagó József egyenesen a versenyszféra alulteljesítésével magyarázza a közfoglalkoztatás erősödő szerepét. Hangsúlyozza, hogy az elmaradott térségekben az emberek szociális biztonságát ezzel az eszközzel lehet szinten tartani. A magánszféra munkahelyteremtő és munkahelymegtartó képességének csökkenése miatt szükséges a „másodlagos” munkaerő-piac tartós kialakítása és ezáltal növelhető a foglalkoztatás.²¹

Ezzel szemben dr. Burik Mária arra hívja fel a figyelmet, hogy a foglalkoztatás mesterséges növelése csak akkor ér valamit, ha mögötte ténylegesen megtermelt érték, természetes munkahelyteremtés áll. Nem a meglévő munkahelyeket kell átalakítani közfoglalkoztatott álláshelyekké vagy a munkahelyek számának csökkenését kell pótolni ezzel a lehetőséggel. A gazdaságba injektált tőke, a munkahelyteremtő gazdaságpolitika, a vállalkozások iránti kereslet erősítése, a foglalkoztatási adatbázis egységesítése a munkáltatók és álláskeresők egymásra találásának a megoldásával csökkentik a munkanélküliek számát.²²

Gyirán Zoltán arra mutat rá, hogy költségvetésből finanszírozott közfoglalkoztatás programja biztosan nem lesz ugyanolyan pozitív gazdasági hatású mintha a foglalkoztatás bővülés a versenyszférában következett volna be. Elkeserítő tény, de a munka világából véglegesen kiszakadt és sajnálatos módon újratermelő réteg számára ez az egyetlen foglalkoztatási mód.²³

Artner Annamária szerint a munkanélküliséggel együtt járó piaci mechanizmus, amely a munkaerő-kínálat természetes növekedésével amúgy is lezorítja a béreket, még inkább felerősödik, a kormányzati politikának az olcsó közmunkások biztosításával járó intézkedéseivel. A kötelező közfoglalkoztatási bér alacsonyabb mint a minimálbér, családi jövedelemszintje a létminimumot nem haladja meg, növeli a dolgozó szegények számát.²⁴

A piactorzító hatású, erősen támogatott foglalkoztatással szembeni legsúlyosabb érvek ezek. A közfoglalkoztatás úgy kíván a szociális ellátórendszer része lenni és a szegénységet enyhíteni, hogy ténylegesen olcsó munkaerőt teremt az önkormányzatok, közfoglalkoztatók számára. Ezzel nem a versenyszférába visszavezetni tudó hatását mutatja, sokkal inkább segélyért aktivitást elváró politikai szemléletet tükröz egy „védett” foglalkoztatásban. Az önkormányzatok az állam szociális ellátórendszerén keresztül közfeladatok ellátására alkalmas munkaerőhöz jutnak, amelynek bérköltségeit az állam állja.

„Nemzetközileg elfogadott definíció szerint a közhasznú foglalkoztatás, mint a munkanélküliség alternatívája, az állástalanok munkaerő-piaci reintegrációját átmenetileg biztosító kényszermegoldás, amely a piaci erők természetes munkahelyteremtő képességének az

---

²⁰ Dr. Burik, 2014,26.o

²¹ Bagó József : A közfoglalkoztatás mértéke Munkügyi Szemle,2013, 2.szám 86-87.p

²² Dr. Burik Mária: Közfoglalkoztatás és gazda(g)ság , H&R Munkajog 22-29 p,

²³ Gyirán Zoltán: Közfoglalkoztatás, avagy minden éremnek két oldala van Jegyző és közigazgatás 2013.2.szám 31-35.p

²⁴ Artner Annamária: Közfoglalkoztatás és versenyképesség Munkügyi Szemle,2013,1. szám 6- 15 p, 8-9-10.p

elégtelensége miatt, a versenyszféra működését nem zavaró módon hoz létre közpénzek támogatásával pótlólagos munkaalkalmakat a közületi és non profit szektor közérdekű feladatainak az ellátására.”²⁵

Csoba Judit szerint nemzetközi összehasonlításban a közfoglalkoztatás elsősorban átmeneti jellegű kényszermegoldás, amely a munkaerő-piaci folyamatok negatív hatásának kivédésére szolgál. Úgy teremt pótlólagos munkaalkalmat, hogy nem zavarja a versenyszféra működését, jövedelemhez jutat és lehetőséget ad arra, hogy munkahelyen tapasztalatot szerezzen a munkavállaló. Továbbá munkaalkalmat kínál azoknak, akiknek az elhelyezkedése normál, nem támogatott állásokban nem lehetséges.

A foglalkoztatáspolitikai zsákutcájának pontosan az átmeneti jellege és magas költségigénye miatt tartják. Eredményesebb lenne tartós munkahelyek megtartását támogatni. Sőt esetenként a vállalkozások elől veszi el a munkalehetőséget. A munkavégző képesség megőrzését nem segíti elő és csak nagyon kevesen tudnak az elsődleges munkaerő-piacon elhelyezkedni.²⁶

A közfoglalkoztatás jogi szabályozásának következményei szociológiai hatástanulmányok alapján:

1. A közfoglalkoztatottak iskolázottsági összetétele hasonló maradt.

Több mint a fele általános iskolai végzettségű, 7-8 százalékuk még általános iskolát sem végzett, csak 30 százalékuk rendelkezik középiskolai szakképzettséggel.

A közfoglalkoztatásba belépők nagyobb része férfi, idősebbek, iskolázatlanok és nem pályakezdők.²⁷

2. A program működtetésének következményeként a közfoglalkoztatás előtt a munkaügyi rendszerben eltöltött idő rövidül, viszonylag hamarabb kerül közfoglalkoztatásba az egyén.

„ Aki nem tud elhelyezkedni, az minél több közfoglalkoztatási lehetőséget kapjon, hiszen a foglalkoztatást helyettesítő támogatásból nem lehet megélni és a tartós nélkülözés rontja az elhelyezkedés esélyét.”²⁸

Pótlólagos munkaalkalmat ugyan teremt, de összességében megnöveli az elsődleges munkaerőpiacról való távollét idejét.

A munkaügyi rendszerben hosszabb ideje regisztráltak elhelyezkedési esélye romlik a közfoglalkoztatásban eltöltött hosszabb idővel. A program nem hatékony.²⁹

3. Általában a belépők jelentős része férfi, 44 év feletti, maximum nyolc általános iskolai végzettséggel rendelkező, akik foglalkoztatást helyettesítő támogatást kapnak. A munkaerő-piacról hosszabb ideje távol lévők bekerülése számottevő. Nyílt munkaerőpiacra kerülni elsősorban a nők, a fiatalabbak és az iskolázottabb munkavállalók vagy pályakezdők tudnak. Itt megjelenik az összetételhatás, mert ez a bejutás nagymértékben függ a régió gazdasági adottságaitól.³⁰

4. Sajátos jelenség, hogy az új belépők között jelentősen nő a fiatalok és a pályakezdők aránya, akik valóban rövidebb munkaügyi rendszerbeli tapasztalattal rendelkeznek.

---

²⁵ Csoba, 2006.46.p

²⁶ Csoba, 2006.46.p

²⁷ Cseres- Gergely Zsombor: A közfoglalkoztatásba belépők összetétele, In: Munkaerőpiaci Tükör, 2014 szerk.: Fazekas Károly és Varga Júlia; MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Bp. 2015.118-125.p; 122.p

²⁸ Cseres-Gergely -Molnár, 2014. 204.p

²⁹ Cseres- Gergely, 2015.121.p

³⁰ Cseres- Gergely, 2015.122.p

A szerző szerint komoly kétséget ébreszt ez, mert a fiatalok és pályakezdők nyílt munkaerőpiacon való foglalkoztatásának esélyét leronthatja az ilyen programban való alkalmazás. A közfoglalkoztatás „magához kötése” ellen meg kell védeni a fiatalokat, pályakezdőket!

A tendencia egyrészt a közfoglalkoztatottak között a területi egyenlőtlenségekre vezethető vissza, a közfoglalkoztatásba kerülők összetétele nem egységes. A nehéz fizikai munkákhoz inkább középkorú és fiatalabb munkavállalókra van igénye a közfoglalkoztatóknak. Másrészt a hátrányos helyzetű területeken az elhelyezkedés esélye folyamatosan romlik a tartós munkanélküli státusszal és ez óhatatlanul vezet a közfoglalkoztatási jogviszony állandósulásához a fiatalok és pályakezdők között.

Véleményem szerint a közfoglalkoztatás mint alternatíva, ezekre a társadalmi csoportokra káros és gyengíti a tényleges foglalkoztatási esélyeket.

A kiszolgáltatottabb helyzetben lévő közfoglalkoztatási jogviszonyban alkalmazás, rosszul „szocializálja a munka világába” a leendő munkavállalókat. A sajátos jogviszonnyal való találkozás hosszabb távra bizonyosan átértékeli az értékteremtő munka és a munkajogviszony valódi tartamának jellemzőit.

Ahhoz, hogy a fiataloknak, pályakezdőknek tartós munkaviszonyuk lehessen, meg kell ismerkedniük a munkaerő-piac elvárásaival. Valódi munkatapasztalat megszerzésével lesz csak esélyük bekerülni és bent maradni az elsődleges munkapiacra.

A munkavállalók között ezeknek a társadalmi csoportoknak az ombudsmani ajánlás szerint, nem véletlenül kell munkajogi védelemben részesülniük és a többletjogosultságokat kell számukra biztosítani.

Itt utalok arra a szabályozásra, amely a 25 év felettieknek teszi kötelezővé a közfoglalkoztatási álláshely elfogadását a munkaügyi szervezetben történő megfelelő állás felajánlásakor. A jogalkotói szándék is adott.

5. A gazdaságilag inaktívakon képes segíteni és magasabb összegben nyújt támogatást mint a segélyezés. Viszont mivel a rendszerbe kerülés kiszámíthatatlan, így a jövedelemhez jutás is az.

Jellemzően azokat tudja bevonni, akiket a munkaügyi szervezet ajánl és a közfoglalkoztató kiválaszt, munkára érdemesnek tart. Ha valaki nem tud megmaradni a közfoglalkoztatásban, akkor a regisztráció sem tud rajta segíteni és a segélyhez sem jut. Kiesett a szociális ellátórendszerből.

Javaslatom, hogy legyen kötelező állásfelajánlás rögzítve minden arra rászoruló személy számára a hatályos szabályozásban, a felelős szakmai szervezetek munkájában. Ez nyújt egyenlő esélyt a segélyhez hozzáféréshez és az életben maradáshoz.

6. A kilépési vizsgálat a munkaügyi rendszerben a kilépés utáni 180. napot jellemzi.³¹ Az egyén pozíciója szerint vagy elhelyezkedik a nyílt piacon vagy a közfoglalkoztatásban dolgozik vagy regisztrált munkanélküli vagy nem dolgozó és nem is regisztrált.

A vizsgált alanyok közel fele regisztrált munkanélküli.

Az elhelyezkedési arány nagyon alacsony mindössze 10 százalék! Csak egytizede jelenik meg a nyílt munkaerőpiacon bejelentett állásban. Ez alapvetően meghatározza a program működési mechanizmusát. Az egyén inkább szocializálódik a közfoglalkoztatás eszközével a szociális ellátórendszerben, mintsem az elsődleges munkaerő-piacra jusson be.³² A közfoglalkoztatás a

³¹ Cseres- Gergely- Molnár György :Munkapiaci helyzet a közfoglalkoztatásból való kilépés után In: Munkaerőpiaci Tükör, 2014 szerk.: Fazekas Károly és Varga Júlia; MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Bp. 2015. 143.p.-153.p

³²Cseres-Gergely -Molnár, 2015.144.p

versenyszférában elvárható munkatapasztalattól elmaradó és zömében alacsony kvalifikációjú álláshelyeket jelent. Felmerül a kormányzati szakpolitika irányultságának felelőssége, amely inkább szűkíti a képzések és a munkahelyteremtő aktív munkaerő- piaci eszközökhöz való hozzáférést.³³

7. „Az egyszerű munka végzése egyértelműen és negatívan függ össze az elhelyezkedési eséllyel.”³⁴

8. A kilépők mintegy harmada ismét közfoglalkoztatott lesz. A huszada nem regisztrált és nem munkanélküli státuszú, kimutathatóan nem részesül támogatásban.

A közfoglalkoztatás után fél évvel a résztvevők nyolcvan százaléka ismét megjelenik a munkaügyi rendszerben.

9. A közfoglalkoztatás állam által támogatott munkahelyeinek a létrehozása nem ösztönzi a közfoglalkoztatót valódi álláshelyek megteremtésére, ellenkező hatást vált ki a helyi munkaerő-piacra.³⁵

10. A tartós munkanélküliek közül, azok akik már több közfoglalkoztatási epizódon túl vannak, inkább vállalják a regisztrációt. De gyakrabban lesznek újra regisztráltak, mint a közfoglalkoztatottak. Jellemzően vállalják a regisztrációt, de a közmunkát nem.³⁶

Tehát a tartós munkanélküliek leszakadásának az esélye nő, a közfoglalkoztatás nem hatékony eszköz a visszatérésükre a munka világába. Ehhez társul a minimálbérnél alacsonyabb kereseti lehetőség, a leértékelt munka végzésének tudata. Árnyékgazdaságban vagy háztáji, mezőgazdasági munkákban többet keres. Nem kerül megélhetése veszélybe.

11. A tanulmány szerint csak a 4- 11 hónapig tartó regisztráció növeli annak a valószínűségét, hogy kikerül a közfoglalkoztatásból az egyén.

A közfoglalkoztatás szociális segélyt biztosító jellemzője befolyásolja az újbóli visszakkerülést, ez a segély- közfoglalkoztatás-segély körbenforgása. Amennyiben a közfoglalkoztatási epizód hossza megnő, úgy ez megnöveli a lehetőségét a közfoglalkoztatásba visszakkerülésnek. A tartós munkanélküliekre nézve van ennek negatív és elrettentő hatása.

Elsősorban azért, mert számukra egy idő után már nem megoldás a visszatérő, állandósult közfoglalkoztatás. A segélyhez jutás miatt elvállalják.³⁷

Véleményem szerint, lényegében kettéválik a szociális ellátásra szorulóknak tábora. Mivel nincsen elsődleges munkaerő-piac, amely felszívja a munka nélkül maradtak, kialakul egy közfoglalkoztatásban szocializálódott réteg. Ők segélyért dolgoznak és nem minimálbérért, nem a munkateljesítményük alapján értékelik őket, hanem rögzítik egy kiszolgáltatott helyzetben.

A másik réteg a szociálisan ugyan rászorulóké, de ellátatlanoké. Nyomor és az életben maradásért vívott kemény küzdelem a jutalmuk.

A vizsgálat konklúziója, hogy a nyílt piacra kerüléssel a nem közfoglalkoztatási aktív álláskeresői programok mutatnak pozitív hatást (képzés, pénzügyi támogatás)!

³³ Cseres-Gergely -Molnár, 2015.148.o,150.p

³⁴ Cseres-Gergely -Molnár, 2014. 220.p

³⁵ Cseres-Gergely -Molnár, 2015.149.p,150.p

³⁶ Cseres-Gergely -Molnár, 2015.150.p

³⁷ Cseres-Gergely -Molnár, 2015.151.p

12. A magyarországi közfoglalkoztatás jellemzője, hogy igyekszik megtartani a szakmunkás iskolai végzettségűeket. A szerzők szerint fontos, hogy a közfoglalkoztatás időtartamát napon belül és napjainak számában korlátozzák. Nem megoldás egy aktív korú és megfelelő szakképzettséggel rendelkező számára a közmunkában ragadás. Eltérnek a foglalkoztatás körülményei, az elvárásai, a bérezése a tényleges munkaerő-piactól. Nekik valódi képzés és átképzés kell.

A tanulmány írója szerint az közfoglalkoztatást átmeneti jelleggel szabad alkalmazni, lényegében az álláskeresés idejét és hatékonyságát kell növelni.³⁸

Véleményem szerint azoknál a munkaerő-piaci csoportoknál, akiknek a visszatérési esélyük nagyobb, a közfoglalkoztatást átmeneti jelleggel szabad csak alkalmazni. A közfoglalkoztatás körülményeire fokozottan kell figyelniük a munkaügyi szervezet, önkormányzat, járási hivatal munkatársainak. A program ezeknek az embereknek jelentse az álláskeresési idejük megnövelését, a képzés biztosítását tudásuk megőrzésére és fejlesztésére, a megfelelő munkatapasztalat nyújtását tranzitfoglalkoztatás.

Az egységes jogi szabályozás a különböző közfoglalkoztatotti csoportokra nem differenciál kellően, csupán a jogalkotó célkitűzései között szerepeltet általános elvárást. A jogalkotói norma nem tudja elérni a kívánt társadalmi hatást, ha azonosan szabályoz. Nemcsak a közmunkához jutásnál nem teremt egyenlő esélyeket a törvény, de nem garantálja a kikerülés egyenlő esélyét sem.

12. Ami az egyik legkomolyabb érv a közfoglalkoztatás ellen az, hogy a strukturált munkanélküliség, a területi egyenlőtlenségek felszámolására sem alkalmas. **Sőt újratermeli a társadalmi és térbeli az egyenlőtlenségeket.** Czirfusz Márton tanulmánya szerint hazánkban a közfoglalkoztatás, a jólléti ellátások munkához kötése a workfare szakpolitika része. Rossz hatásokkal használja fel a közfoglalkoztatásra szánt pénzeszközöket és nem tudja a munkanélküliséget felszámolni.

Pontos és átlátható jogszabályi környezet nélkül lehetetlen átlátni a források települések közötti és a támogatási formák közötti elosztását.³⁹

Ha a közfoglalkoztatottak és a munkanélküliek települések közötti megoszlása hasonlít egymásra, akkor a program mérsékli a munkanélküliség területi egyenlőtlenségeit. A jellemzően magas munkanélküliséggel rendelkező településeken a közfoglalkoztatás célzása nem minden formájában megfelelő.

2013-ban a legalkalmasabb program a hosszabb időtartamú közfoglalkoztatást lehetővé tevő, amely leginkább figyelembe vette a munkanélküliség területi eloszlását. A megyei és járási kormányhivataloknak ebben komoly felelőssége volt. A kistérségi Start mintaprogramoknak, amelyet a leghátrányosabb helyzetű térségek segítésére indított el a kormányzat, nem jó a hatása. A szerző utal arra, hogy sem a túlzott központosítás, sem a kizárólag helyi adottságokat figyelembe vevő alulról szervezett programok nem hatékonyak. Emellett a legrászorultabb térségekbe kell összpontosítani a forrásokat.⁴⁰

A területi egyenlőtlenség kezelését az jelentené, hogy a közfoglalkoztatási program végrehajtásakor a magasabb munkanélküliséggel rendelkező területek kedvezőbb forráselosztásban részesülnek.

A szociális ellátórendszer hibája, hogy egy alulról nyitott segélyezés történik, amely nem kezeli hatékonyan a potenciálisan több segélyezett és gazdaságilag elmaradottabb térségek alulfinanszírozottságát. Egy ilyen térségben a közfoglalkoztatás sem lehet hatékony. Nincs annyi munkahely, mint amennyi segélyezett.

³⁸ Cseres-Gergely -Molnár, 2015.151.p

³⁹ Czirfusz, 2015.138.p

⁴⁰ Czirfusz, 2015.138.p

A szerző szerint a megoldás lehet egy olyan normatív alapon nyújtott támogatási rendszer, amely egyenlőbb forráselosztást jelent és kevesebb adminisztrációt igényel.

Az adóerő-képességet figyelembe vevő önkormányzati támogatási rendszer a központi költségvetésből ad támogatást, ugyanakkor számít a helyi adókra és vállalkozásokra.

A kiadáskompenzáló segélyezés sérülhet, hiszen az elmaradott térségekben az igényjogosultak nagy száma jellemző.⁴¹

Továbbra is jellemző, hogy a kistelepüléseken átlagosan több a munkanélküli, mint a nagyobb településeken. Az ötvenezer főnél nagyobb városokban a munkanélküliek számához viszonyítva a közfoglalkoztatási létszámok jóval alacsonyabbak. A szerző szerint, amivel teljes mértékben egyet értek, a jogi szabályozási háttér hibája ez. Nem differenciál településméretet személyi kapacitási igényei és szervezeti tudásának elvárásai szerint jogszabályi szinten. Hiányzik a nagyobb városokban a szakértő apparátus és infrastruktúrális háttér egy program működtetéséhez.⁴²

Nem a gazdaság struktúrájából adódó problémák oldódnak meg, hanem előtérbe az egyéni szintű felelősségek kerülnek.

A jogi szabályozás célja, a hátrányos helyzetű települések és térségek megsegítése. **Nem lép fel viszont az elkülönítéssel szemben.** Nem létező munkahelyeket teremt az állam, közfoglalkoztatási, támogatott munkahelyeket. A közfoglalkoztatott önhibáján kívül belekényszerül egy olyan munkaszervezetbe, ahonnan nincsen esélye kijutni. Hiányzik az elsődleges munkaerő-piac, ahová vissza lehetne vezetni a munkavállalókat, ez egy csapdahelyzet.

A jogi szabályozás azzal, hogy speciális jogviszonyként kezeli a közfoglalkoztatást és nem munkajogviszonyként, hatalmas hibát követ el, mert a gazdaságilag elmaradott térségekben „berendez” egy állapotot, kineveli azt a közmunkás foglalkoztatási réteget, akik alacsonyabb bérrel dolgoznak mint egy munkavállaló. Erre nem mentség a kormányzati politika azon magyarázata, hogy átmeneti jellegűnek szánja a közfoglalkoztatást!

A regisztrált álláskeresők száma 2019 első negyedében 254.176 fő, 2013-ban 527.000 fő volt. 2019. első negyedében 131.910 fő ellátatlan, 50.000 fő álláskeresői járadékos és a 40.000 fő foglalkoztatást helyettesítő támogatást kap. A közfoglalkoztatási programban résztvevők száma ebben az időszakba 119.000 fő.

A foglalkoztatáspolitikai nagy kihívása, hogy megfeleljen a szociálpolitika elvárásainak. Védje az embereket, akik a tehetségükkel, szorgalmukkal, tudásukkal, értékteremtő munkájukkal gazdagítják a társadalmat miközben önmagukat is el tudják látni.

Cseres- Gergely Zsombor és Molnár György apró lépéseknek tűnő, de erős politikai elkötelezettséggel járó módon kívánna átalakítani ezt a meglévő rendszert:

1. Az álláskeresői folyamat támogatása egyénre szabott és komplex, az álláskereső hatékonyságát figyelő rendszerben legyen visszacsatolás és ellenőrzés.
2. A munkanélküliséget nem büntető, a megélhetéshez szükséges jövedelmet biztosító támogatási rendszer bevezetése az erre rászorulóknak.
3. A szakszolgálatok hatékony együttműködése és a közfoglalkoztatási adatbázisok bővítése.

⁴¹ Czirfusz, 2015.139.p

⁴² Czirfusz, 2015.132.p

Véleményem szerint:

4. Fontos, a helyi szintű tapasztalatok értékelése, érdekegyeztetések, a helyi döntéshozók bevonása a törvényalkotásba. A helyi szintű érdekegyeztetés, lokálitás, a társadalmi partnerség nélkül nem képzelhető el a helyi gazdaságok kiépítése.

5. A közfoglalkoztatás legnagyobb veszélye az újratermelődése és a rendszerben való szocializálódás. Kell az egyéni problémákra reagálni tudó rugalmasabb rendszer, nem statisztikai számjel egy egyén sorsa. Az egyéni életúttervezés fontos eszköz a munkaerő-piaci szolgáltatások között.

Legfőképpen a pályakezdő fiatalok részére preventív munkaerő-piaci eszközöket kell működtetni, pályaaorientációt alkalmazni.

A fiatalokat az egész életen át tartó tanulás megvalósítása érdekében fel kell készíteni arra, hogy önmagukról és a sorsukról tanuljanak meg gondolkodni és gondoskodni. Meg kell tanítani őket arra, hogy a digitális forradalom hatására új elvárás jelenik meg velük szemben a munkaerőpiacon. Már nem elegendő egyetlen szakmának a pontos és precíz elméleti és gyakorlati tudása. Az iskolai oktatás és a szaktudás megszerzése mellett a digitális ipar kihívásaihoz igazodva, a technológiai igények kiszolgálására alkalmas alapképzettségekkel és a folyamatos tanuláshoz szükséges készségekkel kell rendelkezniük. Olyanokkal, amelyekkel biztosítani tudják a munkaerő- piacon bent maradásukat. Ehhez kapcsolódik egy olyan oktatási reform bevezetése, amely módszertanában a digitális, technológiai kihívásoknak megfelelően képességeket: írás-olvasás, tanulás és kommunikáció, valamint az analitikus problémamegoldás és interperszonális készségeit tanítja. A fiataloknak lehetőséget kell adni a mobilitásra.

6. A rászorulókat érdekeit egyértelműen segítő, normatívabb szociális támogatás, amely nem maximálja sem az egyén, sem a család által elérhető jövedelem összegét. Jobban figyel az egyén boldogulására és egészségben tartására.

7. Az elsődleges munkahelyek megteremtésének előkészítésében lényeges szerepet tölt be a hatékony duális szakképzés. Kellene a hosszú távú munkaerő-piaci prognózisokhoz adaptált és felülről megtervezett szakképzési irányítási eszközök, de ezeknek rugalmasan kellene működniük, a helyi viszonyokhoz mérten. Ne a pusztába kiáltott szó maradjon, hogy az oktatási intézményeknek naprakészen ismernie kell a helyi munkáltatóknak az adott munkakör betöltéséhez szükséges feladatait, tulajdonképpen az ellátandó munkaköri leírásokat. A szakképző intézmény feladata és egyben felelőssége a munkáltatókkal folyamatos kapcsolattartás, a munkakörök elemzésére és értékelésére alkalmas technikák kidolgozása és ennek alapján a hasznos tananyagok elkészítése. A szakma-struktúrának a gazdaság strukturális átalakuláshoz folyamatosan igazodni tudó fejlesztése nemcsak a gazdaságpolitika elvárása. Egy térség munkahelymegtartó képességét, versenyképességét biztosítja a rendelkezésre álló szakmailag felkészült munkaerő. Az a munkaerő, amely képes arra, hogy a gazdasági ágazat termelékenységét hosszútávon fenntartsa.⁴³

A magyar oktatáspolitikának és a foglalkoztatáspolitikának együttesen kell kiszolgálnia a munkahelyeket teremtő gazdasági szereplők igényeit. Meg kell teremtenie annak az esélyét, hogy már a szervezett szakképzés intézményes szereplői idejében felismerjék a foglalkoztatást gátló körülményeket és a munkapiaci kereslet és kínálat megfelelését gátló tényezőket.

A duális szakképzési modell lényege, hogy a valódi piacképes tudás átadásával és a tananyagok alapos kidolgozásával, továbbá a munkáltatóknál gyakorlati tapasztalatok megszerzésével munkaerőt biztosít.

---

⁴³ Benedek András: Hogyan áll is a duális? Munkaügyi szemle 2015/2.szám 3-6 p

Egy ilyen szakképzési rendszer viszont csak akkor hatékony, ha az egész országra kiterjedően adaptált, az egész országban megfelelően működtetett gyakorlattá válik. A területi különbségek hatására az egyes halmozottan hátrányos helyzetű térségekben jelenleg stagnáló állapot nem kedvez ennek a fejlesztéspolitikai tendencia elfogadásának. Azokban a térségekben, ahol már nem rendelkezik a munkahely-teremtést megalapozó és a piacépes szakértelemmel rendelkező munkavállalókkal nincsen lehetőség a nyitásra. Hazánkban egyre inkább kialakul egy olyan társadalmi különbségeket erőteljesen stabilizáló állapot. Ezért mind a hatályos szabályozásban és mind a tervezési döntési folyamatokban érvényesülnie kell a helyi szinten működtetett szakmai kapcsolatoknak. Értékelődjön fel a szakképzés intézményes szereplőinek: munkáltató, oktatási intézmény, munkaügyi szervezet felelőssége és együttműködésen alapuló magatartása.⁴⁴

Bihar Tamás a 2016. szeptember 16-án magtartott Közgazdász vándorgyűlésen Kecskeméten a duális rendszer képzéssel összefüggő problémára hívta fel a figyelmet:

„Értékelése szerint annak ellenére, hogy a munkaerőpiacon növekvő a kereslet, sőt már egyes szakmákban hiány mutatkozik a jó gyakorlati ismeretekkel és tapasztalatokkal felvértezett szakmunkások iránt, a gimnáziumba felvételizők aránya továbbra is növekvő. Az általános képzés még a duális rendszerben működő szakiskolákban is erőteljesebb a kelleténél: míg a mintának tekintett német rendszerben az általános tudást átadó tárgyak aránya 10%, nálunk ez az arány 33%. A gyakorlati képzés arányának növelése, csakúgy, mint a duális rendszer megerősítése jelentős nemzetgazdasági cél, és ebben kulcsszerepe lesz a gazdaság szereplőinek, a megfelelő mennyiségű és jó minőségű gyakorlati képzőhely kialakításának. 2015-ben a kamara több, mint ötezer, a képzőhely hiányában megghiúsuló szerződésről volt kénytelen igazolást kiadni, de ez döntő részben nem ténylegesen a képzőhelyek hiányából, hanem a gyerekek vagy az iskolák rossz együttműködéséből alakultak ki. A kamara a jövőben nem szeretne ehhez asszisztálni. Ugyanakkor, ahogy az előadó által bemutatott listák is mutatták, széles a köre azoknak a hiányszakmáknak, amiknek az esetében az ösztöndíjrendszer támogatja a képzésben való részvételt.”⁴⁵

Következtetések :

1. A egységes jogi szabályozási háttér nem elegendő ennek a programnak a megújítására. Először a jogi szabályozás hiányosságait, hibáit kell feltárni.

Az Alaptörvényben nincs rögzítve egy minimum mérce. A szociális biztonsághoz való jog második generációs jog, ez állami kötelezettségvállalást és konkrét intézkedések megtételét jelenti. A kormányzat széles mozgásteret kap, de ezt alkotmányos keretek között gyakorolja. A közfoglalkoztatás gazdasági hatása magas költségigény és a segélyezési rendszerbe beavatkozás. Nem megszünteti a munkanélküliséggel járó káros hatásokat, sőt bünteti a rászorulókat egy részét, kiesnek az ellátórendszerből.

2. A közfoglalkoztatás eszköze, akkor hatékony, ha nem kizárólagos foglalkoztatáspolitikai eszköz. Jelentős költségvetési finanszírozás ellenére sem alkalmas arra, hogy tehermentesítsen segélyezési rendszert. Munkanélküliséget termel, segélyezési rendszerben tart, miközben elvon forrásokat szociális ellátórendszerrel és más munkahely-teremtési eszközöktől.

⁴⁴ Benedek András: Hogyan áll is a duális? Munkaügyi szemle 2015/2.szám 3-6 p.

⁴⁵ Bodnárné Boda Dorottya: A duális szakképzés és felsőoktatási képzés az Európai Unióban és Magyarországon, Munkaügyi Szemle 2016, október, online utolsó letöltés: 2019. április 2.

A gazdaság teherbíró képessége valóban befolyásol egy segélyezési tematikát és annak hatékonyságát, de milliárdokat áldozni egy olyan rendszerre, amely nem elsősorban munkahelyeket teremt, csapdahelyzetet indukál, segélyezett státuszban tart, hosszú távon nem fenntartható.

3. A közfoglalkoztatásnak fel kell ismernie korlátait és a kitűzött célrendszerét a valóságnak megfelelően kidolgozni. A rászorultaknak egyenlő esélye legyen a programba bekerüléshez. Ne legyen olyan társadalmi réteg, amelyik kiesik az ellátórendszerből. Az egyénnek legyen esélye választani, hogyan oldja meg életvezetési problémáját és miképpen gondoskodik megélhetéséről.

A belépés és kilépés egyenlő esélyeit ez program nem tudja igazolni. Van a rászorulónak egy olyan köre, akik nem részesülnek emiatt segélyben.

4. A rövid idejű foglalkoztatás inkább káros hatású az egyén kapcsolati tőkéjére és munkatapasztalatára, szakértelmet igénylő feladatokra is szükség lenne a foglalkoztatásban.

A közfoglalkoztatás a jelenlegi formájában sem alkalmas a munkaerőhiány kezelésére. A munkaerőhiány költségvetési szempontból közvetlen, rövid távon jelentkező hiány, amely a hosszú távú gazdasági növekedést korlátozza. A munkaerőhiány a piacgazdaságban előálló olyan helyzet, amikor a munkaerő iránti kereslet még nagyon magas bérek mellett sem elégíthető ki.

A piacgazdaságnak csak látszólagos az egyensúlya, mert a magas munkanélküliség mellett magas az üres álláshelyek száma. Ez egyszerre jelenti az állandósult munkaerőhiányt és a tudáshiányt.

Dr. Makkos Nándor: Egyenlő bánásmód elve a közszolgálatban / Nemzeti
Közszolgálati Egyetem Közigazgatási Doktori Iskola

Lektorálta: Dr. Kemény László

A Bizottság véleménye alapján „a nők és férfiak közötti egyenlőtlenségek sértik az alapvető jogokat. Ezenkívül nagy terhet rónak a gazdaságra, és a tehetségek pazarlását eredményezik. A nemek közötti egyenlőség előmozdítása révén viszont gazdasági és üzleti előnyöket nyerhetünk. Az Európa 2020 stratégia célkitűzéseinek – azaz az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedésnek – a megvalósítása érdekében jobban és hatékonyabban ki kell használni a nők potenciálját és képességeit.”¹ Amint látjuk, az Unió politikájában a „gendercídium” ellenesség, össze van kapcsolva a társadalmi érdekekkel. A köz általi foglalkoztatás speciális helyzetű a munkaviszonyok között, hiszen az állam a munkaadó, aki egyben kötelezett az egyenlő bánásmód biztosítására. Jean Bodin az államot olyan intézménynek tekinti, aki elintézi a családok ügyeit.² Takács tovább megy, mikor az államot olyan intézménynek tartja amely „megteremti vagy biztosítja a társadalmi együttélés rendjét.”³ A társadalmi szokások helyes irányban történő változtatása fontos az állami alkalmazottak szakmai és családi élete kiegyensúlyozottságának megteremtésében, melynek jelentősége vitathatatlan nemcsak az állami foglalkoztatás területén. A statisztikai adatok azt mutatják, hogy az állami munkahelyeken a nemek közötti egyenlőség javult Magyarországon.⁴ A nők és férfiak közötti egyenlő bánásmód és előnyben részesítés elve fontos szerepet játszik a közszolgálati jogban is, mert e két elv nemtől független egyenlő esélyt hivatott biztosítani a „köz” általi foglalkoztatásban. E két elv alapján állíthatjuk, hogy minden állami foglalkoztatott azonos munkakörülmények között, egyenlő bánásmódra jogosult, így a munkavállalók közötti eltérő bánásmód tilos, kivéve, ha ez igazolható objektív kritériumok alapján történik. Az egyenlő bánásmód és az előnyben részesítés elve érvényesítésének kötelezettjei elsősorban a munkáltatók, esetünkben az állam.

Úgy vélem az egyenlő bánásmód elvének érvényesülését ma négy szintű szabályozás hivatott biztosítani. Nevezetesen a nemzetközi, szupranacionális, nemzeti és a munkajog alanyainak morális önszabályozása. Ezért úgy gondolom, a közszolgálatban az egyenlő és egyenlőtlen bánásmódot, a nemzeti hagyományokkal együtt, a családi jogba történő be nem hatolással, de a családi tradíciók jelentőségét nem mellőzve, érdemes értelmezni.⁵

Közszolgálat fogalma

A munkaviszony legfőbb alanyai a munkáltató és a munkavállaló.⁶ A munkáltatók közül speciális helyzetű az állam, hiszen egyben szabályozója és alanya is a „munkáltatás” folyamatának. A

---

¹ A BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE A TANÁCSNAK, AZ EURÓPAI PARLAMENTNEK, AZ EURÓPAI GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS BIZOTTSÁGNAK ÉS A RÉGIÓK BIZOTTSÁGÁNAK A nők és férfiak közötti egyenlőségre vonatkozó stratégia 2010-2015 EURÓPAI BIZOTTSÁG, Brüsszel, 2010.9.21. COM(2010) 491 végleges

² Jean Bodin: Az államról. Gondolat, 1987, Budapest, 41.

³ <http://real.mtak.hu/80661/2/Az%20%C3%A1llam%20fogalma%202014%20Gy%C5%91r%20.pdf> Letöltés: 2019. 03.01

⁴ Special Eurobarometer 465 Gender Equality 2017 Gender Equality, Stereotypes, and Women in Politics 8.:

19 országban a megkérdezettek legalább fele úgy gondolja, hogy a nemek közötti egyenlőséget a munka során sikerült elérni, a legvalószínűbb, hogy ilyen módon gondolkodnak Finnországban (70%), Görögországban (69%) és Dániában (68%). Ez Franciaországban 29%, Spanyolországban 32% és Olaszországban 52%, Magyarországon 52%.

⁵ Special Eurobarometer 465 Gender Equality 2017 Gender Equality, Stereotypes, and Women in Politics 10.:

Magyarországon a megkérdezettek 78%-a úgy gondolja, egy nő legfontosabb szerepe az, hogy gondoskodik otthonáról és családjáról.

⁶ 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről (Mt.) 32. §

munkavállalók⁷ közül, speciális helyzetűek a „közszolgáltatásokat”,⁸ az egyes törvények által meghatározott formában nyújtó munkavállalók. A munkavállalók „hatékony és valódi munkát”⁹ végeznek. Búza László megjegyzi: „állami feladatnak elsősorban azokat a cselekvéseket nevezhetjük, ahol állami akarat nyilvánul meg.”¹⁰ Állami feladatokat azonban ellátnak olyan jogalanyok is, melyek nem tartoznak tisztán a közjogi jogviszonyok szereplői közé, mert olyan jogügyleteket végeznek, melyek a magánjogba tartoznak. Mélypataki Gábor véleménye szerint „egységes köztisztviselő fogalom, mint ahogy egységes közszolgálat fogalom, nem létezik. A köztisztviselő és a kormánytisztviselő a közszolgálati jog alanyai,” közszolgálati jogviszonyon pedig szűk értelemben a köztisztviselői jogviszonyt érthetjük.¹¹ Magyary Zoltán után: „Közhivatalnok az az egyén, aki az állam, vagy az állam által szolgálatadóul elismert más közigazgatási jogi személy munkájában való közreműködésre megfelelő közigazgatási aktus által megbízást kap.”¹² A BBG 4. § alapján: „a köztisztviselők munkáltatójukat közszolgálati és hűségviszonyban (köztisztviselői viszony) képviselik.”¹³

Mélypataki Gábor a köztisztviselő fogalmát államjogi-közigazgatásjogi, felelősségtani, és büntetőjogi, illetve munkajogi oldalról határozza meg.

„a) Államjogi-közigazgatásjogi értelemben köztisztviselő, akire az alábbi jellemzők vonatkoznak:

- mindig munkavégzésre irányuló jogviszony (célja valamilyen közfeladat elvégzése, vagy közfeladatot ellátó szerv keretében történő munkavégzés),
- szorosan kapcsolódik a közigazgatás szervezetrendszeréhez,
- egyik alanya mindig természetes személy, másik alanya közigazgatási szerv,
- általában elkülönül a többi munkavégzésre irányuló jogviszonytól,
- a munkavégzés színtere a hivatal.”¹⁴

b) Egységes felelősségük alapján hivatalban dolgozó hivatali és magánalkalmazottak.

c) Büntetőjogi értelemben köztisztviselő a „Jogszabály alapján közhatalmi, államigazgatási feladatokkal megbízott szervnél, testületnél az a személy, aki közhatalmi, államigazgatási feladatot lát el.”¹⁵

d) Munkajogi értelemben „A köztisztviselő alatt a munkavállalók azon csoportját értjük, akik függőségi jogviszony keretében a hivatali struktúrába beilleszkedve, munkavégzési tevékenységüket, a szolgálatadó utasításainak megfelelően, általában közhatalom birtokában a „köz” érdekében végzik;

⁷ Az európai szerződések nem tartalmazzák a munkavállaló fogalmát. A Bíróság a munkavállaló fogalmát például a Lawrie-Blum (Case 66/85 Deborah Lawrie-Blum, v Land Baden-Württemberg 3 July 1986) esetben is kifejtette: „Objektíven meghatározott, „munkavállaló” olyan személy, aki pénzületi jutalom ellenében köteles szolgáltatásokat nyújtani a másíknak, és aki a másík személy irányítása vagy ellenőrzése alatt áll a munka elvégzésének módja tekintetében.”

⁸ Állami feladatok „az állami gondoskodás, illetve olyan feladatok, amelyeket nem lehet kizárólag a magánszektorban-munkaviszonyban álló személyekre bízni, az állam vagy a közélet megóvása érdekében” Bundesbeamtenengesetz (BBG) 5. §

⁹ A munka fogalmát a Bíróság a Levin ügyben (Case 53/81. D.M. Levin v Staatssecretaris van Justitie. 23 March 1982 (17) fejtette ki: „Mindazonáltal meg kell állapítani, hogy bár a részmunkaidős foglalkoztatást nem zárják ki a munkavállalók szabad mozgására vonatkozó szabályok alkalmazási köréből, e szabályok csak a hatékony és valódi tevékenységek folytatására vonatkoznak...” Az angol Employment Right Act (ERA) különbséget tesz szolgáltatási és munkaszerződés között. A szolgáltatási szerződés kizárja a legtöbb foglalkoztatottat az egyenlő bánásmód hatálya alól. A különbségtétel alapja a személyes közreműködés. A személyes közreműködés azonban nem egyedüli meghatározója a foglalkoztatásnak.

¹⁰ Búza László (1943): *A közjog és a magánjog fogalmi elhatárolásának kérdése*. Kolozsvár, az Erdélyi Múzeum- Egyesület Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudományi Szakosztályának Értekezései. 17. Búza László szerint: „a magán-cselekvésben az illető önkéntes elhatározása jut kifejezésre, abban nem az övénel erősebb állami akarat nyilatkozik meg.”

¹¹ Pécsi Munkajogi Közlemények. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Összehasonlító és Európai Munkajogi Kutatóintézetének folyóirata. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar 123.

¹² Magyary Zoltán: *Magyar Közigazgatás*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942. 375.

¹³ Bundesbeamtenengesetz (BBG) 4. §. Beamtenverhältnis

¹⁴ http://www.jogikar.unimiskolc.hu/kozigazgatasi_jogi_tanszek_tanszegedletek. (2010. május 20.) Letöltés: 2019.03.01.

¹⁵ Mélypataki Gábor az alábbi műre hivatkozik: Csemáné Váradi Erika: *Hivatali bűncselekmények*. In: Csemáné Váradi Erika – Görgényi Ilona – Gula József – Lévai Miklós – Sántha Ferenc: *Magyar büntető jog – Különös rész 2*. Complex Kiadó, Budapest, 2006. 37.

az állam, a közigazgatási szerv vagy az önkormányzat megtestesítőjeként, az ehhez mért szigorú polgári- és büntetőjogi felelősségi szabályok keretében.”

A munkavégzés területén említett a szakma és a hivatás fogalom. E két fogalom egymással átfedésben van, mégis elkülöníthetők, főbb jegyeik alapján. Lentner Csaba szerint a németországi reformáció vezéralakjánál, Luthernél jelenik meg először a hivatás fogalma.¹⁶ Megkülönböztethetjük a munkaadói és a munkavállalói oldal munka-hivatás felfogását is. Egyes vélemények szerint a magyar közszolgálat a közszolgálati hivatásra, egyrészt, mint költségvetési szektor „létszámára” tekint. Másrészt három hivatásrendről tesz említést, közigazgatási, rendészeti és honvédelmi ágazatról. Harmadrészt, a hivatásrendi tagság a kormánytisztviselői és a köztisztviselői karra oszlik. A közszolgálati hivatások közös jellemzője „azon elvárás továbbélése, hogy a közszolgálatban foglalkoztatott életét teljes odaadással a „köz”szolgálatának szentelje.”¹⁷

Az egyenlő bánásmód fogalma nemzetközi szerződésekben

Aileen McColgan szerint a negatív diszkrimináció¹⁸ tilalma nemzetközi jogi eredetű.¹⁹ Dagmar Schiek és munkatársai szerint azonban téves, hogy a Közösség, (Unió) minden joga nemzetközi jogból fakad.²⁰ A diszkrimináció tilalmát először 1948. december 10.-én New-Yorkban az Emberi Jogok Egyetemes Egyezményében (UDHR) nyilvánították ki az egyezményben résztvevő tagállamok: „minden ember születésénél fogva szabad és egyenlő kötelességeiben és jogaiban.” Az (UDHR) szerinti emberi jogok tartalmazzák minden ember számára különösen az élethez, emberi méltósághoz, szabadsághoz, biztonsághoz, művelődéshez, kulturális életben való részvételhez, a magántulajdonhoz való jogot, a kínzás, kegyetlen, és embertelen bánásmód elleni védelmet, a gondolat, lelkiismeret, meggyőződés, vallás, vélemény és kifejezés szabadságát. E jogok és szabadságok korlátjaként az egyezmény mások jogai és szabadságai elismerésének és tiszteletben tartásának, a demokratikus társadalom erkölcsét, közrendjét, általános jólétét említi, megjegyezve, hogy „a kinyilvánított jogok az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel összhangban gyakorolhatóak.” Josef Isensee és Paul Kirchhof szerint az alkotmányok előtti emberi méltóságra épülő egyetemesen elismert emberi jogokat az államnak kell biztosítani. A modern államok korában „az állam – áldozat - jogsértő háromszögben az áldozat pozitív alkotmányos státuszt kap, a jogsértő pedig negatív alkotmányos státuszt, a behatolás elleni küzdelem jogát.”²¹ A Politikai és Polgári Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (ICCPR) és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Egyezségokmányai (ICESCR) szintén tartalmazznak diszkriminációra vonatkozó szabályokat, melyek az UDHR első két cikkelyén alapszanak. Az említett egyezmények a közösségi jog által tiltják a hátrányos megkülönböztetést rassz, bőrszín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi helyzet, tulajdon, születés vagy más jellemzők szerint, és „garantálják minden ember számára az egyenlő és hatásos” védelmet a diszkriminációval szemben. Diszkrimináció elleni védelmet tartalmaznak regionális emberjogi egyezmények is, mint például, az Emberi Jogok Amerikai Egyezménye (ACHR) és az Ember és a Népek jogainak Afrikai Kartája (ACHPR), és az Emberi Jogok Európai Egyezménye (ECHR),²² mely az UDHR-t az unió területén kötőerővel ruházta fel. A Marokkói Egyezmény alapján az

¹⁶ Prof. Dr. Letner Csaba: Ünnepi kötet a 65 éves Kiss György tiszteletére Dialóg Campus Budapest, 2018. 622.

¹⁷ György – Hafzi - Horváth – Juhász – Kis - Linder: Közszolgálati életpályák, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó, 2013. 146.

¹⁸ Eduard W. Vierdag, The Concept of Discrimination in International Law, Martinus Nijhoff, The Hague, Netherlands 1973 I. Introduction

¹⁹ Aileen McColgan Discrimination Law: Text, Cases and Materials Second Edition Hart Publishing 2005. 1.

²⁰ D. Schiek, L.Waddington and M Bell (eds.) et al. Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Non-Discrimination Law Oxford Hart Publishing. 2007. 1.

²¹ J. Isensee: Abwehrrecht und Schutzpflicht in Josef Isensee und Paul Kirchhof et al. Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland Herausgegeben von Josef Isensee und Paul Kirchhof C. F. Müller Heidelberg 2011. 416.

²² 1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről

emberi jogok ma különösen az Egyesült Nemzetek Szervezete (UN) alapokmányában megfogalmazott elveken, az UDHR, az ICCPR, az ICESCR, az alapvető nemzetközi emberi jogi egyezményeken, az UN Nemzetközi Szervezett Bűnözés Elleni Egyezményén (UNODC), az Egyesült Nemzetek Éghajlat-változási Keretegyezményén (UNFCCC), a Párizsi Megállapodáson, a Tisztességes Munka előmozdításáról szóló Egyezményen (ILO DWA), valamint a migránsok csempészete elleni szankciókon, a munkaerő-mobilitás, a fenntartható fejlődés 2030-as menetrendje (SDG), az Addisz-Abebai Cselekvési Menetrend (AAAA), a Katasztrófák Kockázatcsökkentésének Sendai Keretén (SFRRD), és az Új Városi Menetrenden (NUS), nyugszanak.²³ Diszkrimináció elleni védelmet tartalmaz különösen a faji megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló nemzetközi egyezmény²⁴(ICERD), a nők elleni hátrányos megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről szóló egyezmény (CEDAW),²⁵ a gyermekek jogairól szóló egyezmény (UNCRC),²⁶ a migráns munkavállalók és családtagjaik jogainak védelméről szóló egyezmény (ICMW),²⁷ valamint a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény (CPRD).²⁸

Az egyenlő bánásmód elvének kialakulása az Európai Közösségben

Az egyenlő bánásmód elve alapján a férfiaknak és a nőknek az egyenlő munkáért egyenlő díjazásban kell részesülniük. Ezt az elvet az Európai Szerződések folyamatosan elismerik már 1957-óta, például az Európai Gazdasági Közösséget (EGK) létrehozó Római szerződéssel, mely elvet jelenleg is az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 157. cikke is tartalmaz. A nemzetközi, és regionális diszkriminációs előírások bekerülnek az európai nemzetek alkotmányaiba, így például az 1958-as francia alkotmány 1. cikkébe és az 1949. évi német alapjogi törvény 3. cikkébe, valamint a magyar 2011-es Alaptörvény XV. cikkébe is. Az egyenlőség és a megkülönböztetés mentesség tehát a tagállamok alkotmányos hagyományaiban is gyökerezik,²⁹ és e szerződések megkötésének időpontjai és tartalmuk alapján megállapíthatjuk, hogy az írott jog fejlődése az antidiszkriminációs jog területén folyamatos. Az előnyben részesítés elvének kialakulása azonban, megelőzte az egyenlő bánásmód elvének kialakulását, mert azt már a Nyugat-európai Gazdasági, Szociális és Kulturális Együttműködési és Kollektív Önvédelmi Szerződés is tartalmazta, melyet Belgium, Franciaország, Luxemburg, Hollandia, és az Egyesült Királyság és Észak-Írország kötötte, gazdasági, szociális, kulturális és önvédelmi céllal, 1948 március 17-én Brüsszelben. A Brüsszeli szerződés preambuluma emlékeztet az Egyesült Nemzetek Alapokmányának preambulumaiban szereplő szövegre: „Mi az egyesült nemzetek tagjai elkötelezték vagyunk, hogy (...) „megerősítsük hitünket az alapvető emberi jogokban, az emberi személy méltóságában és értékében, a férfiak és nők, nagy és kicsi nemzetek egyenlő jogában”.³⁰ A női munkavállalókat előnyben részesítő intézkedéseket azonban már a szintén nemzetközi, 1906-ban keletkezett berni egyezmény is tartalmazott.³¹ Az írott jog mellett fontos a szokásjogi jogfejlődés is, mely az antidiszkriminációs védelem látens, de jelentős területét

²³ ATTACHMENT to the Proposal for a COUNCIL DECISION authorising the Commission to approve, on behalf of the Union, the Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration, in the area of immigration policy PREAMBLE 1. 2.

²⁴ Nemzetközi egyezmény a faji megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról New York, 1966. március 7.

²⁵ Egyezmény a nőkkel szemben alkalmazott hátrányos megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről New York, 1979. december 18.

²⁶ Egyezmény a gyermek jogairól. New York, 1989. november 20.

²⁷ Nemzetközi Egyezmény a migráns munkavállalók és családtagjaik jogainak védelméről New York, 1990. december 18.

²⁸ Egyezmény a fogyatékossgal élő személyek jogairól. New York, 2006. december 13

²⁹ Diszkriminációt tilt például az Nagy Britanniában az Equal Pay Act 1970;(EqPA), Sex Discrimination Act 1975 (SDA); Race Relations Act 1995 (RRA); Disability Discrimination Act 1995 (DDA); Fair Employment and Treatment Order 1998 (FETO) (Northern Ireland); Employment Equality (Religion or Belief) Regulations 2003 (RGB Regs); Employment Equality (Sexual Orientation) Regulations 2003 (SO Regs); Equality Bill 2005; A Német Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz 2006 (AGG), Sozialgesetzbuch 1976 (SGB), 2005 (SGB) II.

³⁰ Egyesült Nemzetek Alapokmánya: „Megerősítjük hitüket az alapvető emberi jogokban, az emberi személy méltóságában és értékében, valamint az Egyesült Nemzetek Alapokmányában kihirdetett egyéb eszmékben; A demokrácia, a személyes szabadság és a politikai szabadság elveinek, az alkotmányos hagyományoknak és a jogállamiságnak, amelyek közös örökségük, megerősítése és megőrzése.”

³¹ 1911. évi XIX. törvénycikk indokolása az iparüzemekben alkalmazott nők éjjeli munkájának eltiltásáról.

jelenti. Bár a szokásjog nem minden területen, időben, személyi körben azonos, hatása kimutatható az írott joggal egyezően, és annak ellenében is.

A munkajog alanyainak önszabályozása és az egyenlő bánásmód

Egyes vélemények szerint a magyar munkajogi és szociális jogfejlődésre egyaránt jellemző a nyugati jogvédelem meghaladása, és annak védelmi szintjét el nem érő jogalkotás alkalmazása. Szent István dekrétumaiban az előnyben részesítés megjelenik, mint uralkodói gondoskodás, például az özvegyek és árvák megsegítésében. Az egyes előnyben részesítő intézkedések hosszú ideig az uralkodó, majd a földbirtokosok, illetve a városi polgárság privilégiuma volt. Az egyenlő bánásmód magyarországi fejlődése azonban nem volt jelentős a Nagy Francia forradalomig. „Bobula Ida –Máday Andor szociológus kutatásaira támaszkodva – leírja, hogy a középkori magyar nő megítélésében egyfajta „paritásos” irányzat volt érvényben, amely alapján – a korban egyedülálló módon – az asszonyok jogi helyzete a férfiakéhoz közelített. A nők politikai jogokat is örökölték férjüktől, például a magyar történelem több női főispánt is ismer.”³² Cserei Farkas azonban az 1800-as évek elején – bár elismerte, hogy a magyarok többször királynőt is koronáztak – a nőket hivatalviselésre, és bírói tisztségre – a hangadó férfiúi vélekedéssel megegyezően – gyengébbnek tartja, mint a férfiakat.³³ Véleménye szerint az asszonyok ügyvédi szolgálatra is csak akkor alkalmasak, ha saját, férjük és szüleik, vagy rokonaik, valamint férfi prókátor hiányában a haza ügyét képviselik.³⁴ Cserei a férfi és a nő közötti béke zálogát a nő férje iránti engedelmességében, és a férfi nő iránti szeretetében látja. E kapcsolat azonban semmi esetre sem tekinthető jognak. Kosáry Domokos megemlékezik a magyar hagyománytisztelő nemesség mellett a reform-nemesség képviselőiről is, akik az emberek közötti egyenlőséget, már a XVIII. században zászlajukra tűzték. Véleménye szerint „a szabadkőművesség elvi iránya egyébként inkább csak általánosságban mutatott a felvilágosodás felé: a testvériséget emlegette a kiváltságok világában, a türelmet a vallási fanatizmussal szemben, és elvileg az eredendő egyenlőséget a ténylegesen igen eltérő helyzetű emberek között.”³⁵ A nők helyzete gyökeresen mégis csak akkor tudott megváltozni, mikor a nők a férfiakkal egyenlő jogi státuszt nyertek. A munkaadók felismerték a női munkaerőben rejlő gazdasági lehetőségeket. A nők családban betöltött szerepe a szokásjog alapján meghatározott, és az egyenlő bánásmód törvényi szabályozásától független, holott a nők mindennapi egyenlőségét alapvetően befolyásolja.

A munkáltatók morális önszabályozása ma azt jelenti, hogy a munkaadók nem csupán a munkavállalókra, hanem családjukra is összpontosítanak a toborzás és a munkavégzés folyamatában. Az állam morális önszabályozása, azt jelenti, hogy működtet jogjavító mechanizmusokat és elébe megy, és megfelel a „panaszbizottságok” által ki nem mondott igényeinek is. A munkavállalók részéről e követelmény a lojalitás elvében mindig is benne foglaltatott, s ma is azt a hűséget jelenti, ami viszonyozza az állami gondoskodást.

Kivételek az egyenlő bánásmód elvének alkalmazása alól

Az arisztotelészi axióma szerint a diszkrimináció ellenes előírások lerontása (derogáció) előállhat az egyenlő helyzetű személyek nem egyenlő módon kezelésével, és a nem egyenlő helyzetű személyek egyenlő módon való kezelésével is. Az Ebktv. tartalmazza, hogy „az olyan (...) rendelkezés) nem sérti az egyenlő bánásmód követelményét, amely a hátrányt szenvedő fél alapvető jogát másik alapvető jog érvényesülése érdekében, elkerülhetetlen esetben korlátozza, feltéve, hogy a korlátozás a cél

³² http://www.jgyvk.hu/mentorhalo/tananyag/noneveles/841_a_nkr1_alkotott_kp_vltosza_18_szzadban.html
Letöltés: 2019. 03.01.

³³ Nagy-Ajtai Cserei Farkas: A magyar és székely asszonyok törvénye Hochmeister Márton, Kolozsvár, 1800. 16-18.

³⁴ Im. 21-23.

³⁵ https://tfti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1976_4/kosary.pdf Letöltés: 2019. 03.01.

elérésére alkalmas és azzal arányos, amelynek (...) a tárgyilagos mérlegelés szerint az adott jogviszonnyal közvetlenül összefüggő, ésszerű indoka van.”³⁶ A Johnston esetben³⁷ a női alkalmazottak lőfegyverrel bánását a Bíróság plusz rizikóként értelmezte, ezért ellentétesnek ítélte a közösségi védelemmel. A *Commission v France* esetben³⁸ pedig a szeparált toborzást ejtette ki a lehetőségek köréből. Az igazolt nem egyenlő bánásmód tehát előállhat nem egyenlő helyzetű személyek előnyben részesítésével is. Christa Tobler szerint megoszlanak a vélemények a „lerontást” illetően: Schwarze és Meyer úgy tartja, az előnyben részesítés lerontja a diszkrimináció ellenes intézkedéseket, míg Barnard és Hepple azt a tartalmi egyenlőség megvalósulásának tekinti.³⁹ Az európai unió működéséről szóló szerződés szerint: „Annak érdekében, hogy ténylegesen biztosítsák a teljes egyenlőséget a férfiak és nők között a munka világában, az egyenlő bánásmód elve nem akadályozza a tagállamokat abban, hogy bizonyos előnyöket nyújtó intézkedéseket tartsanak fenn vagy fogadjanak el abból a célból, hogy az alulreprezentáltak számára a szakmai tevékenységek folytatását megkönnyítsék, vagy, hogy a szakmai előmenetelükben őket érő hátrányokat megakadályozzák vagy kiegyenlítsék.”⁴⁰

Elhatárolhatjuk az egyenlő bánásmód alóli kivételt, az egyforma bánásmód alóli kivételtől. Az egyforma bánásmód magában foglalhatja ugyanis az áruk, vagy szolgáltatások nyújtásának „időbeli eltolását” a „time shifting”-et, e szerint az egyforma bánásmód elemei nem feltétlenül kell, hogy egy időben érvényesüljenek. Az egyforma bánásmód esetében a diszkrimináció alapja „provizórikus” tényezőkön alapszik, például a munkavállalók váltakozva részesülnek valamilyen juttatásban.⁴¹ Az egyenlő bánásmód alóli kivétel esetén az „egyenlőség” mind a fizikai, mind az idősíkra vonatkozik.

Catherine Barnard szerint az egyenlő bánásmód elve alól három kivétel van:

1. A „nem” a determináló faktor az irányelvekben foglaltak szerint;
2. A 2. cikk (3) szerint, ha nőket kell védeni terhességük és anyaságuk idején;
3. A tagállamok léptetnek életbe pozitív diszkriminációs intézkedéseket.

Mindezek a Tanács irányelveiben vannak lefektetve, és a Bíróság szerint a kivételek körét megszorítóan kell értelmezni,⁴² időnként felül kell vizsgálni,⁴³ figyelemmel kell lenni az arányosság elvére.⁴⁴ A Bíróság szerint az igazolt nem egyenlő bánásmód alóli kivételek köre nem kimeríthetetlen.⁴⁵

³⁶ 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról 7. §

³⁷ Case 222/84 Marguerite Johnston v Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary 15 May 1986 [1986] ECR I 1651

³⁸ Case 318/86 Commission of the European Communities v French Republic 30 June 1988.

³⁹ Christa Tobler Indirect Discrimination a Case Study Development of the Legal Concept of Indirect Discrimination under EC Law 2006 Intersentia Antwerpen – Oxford 72.

⁴⁰ EUMSZ 157. cikk (4)

⁴¹ A „time shifting” speciális formája az 21/1990. (X. 4.) AB határozat alapján: „Bizonyítani kell továbbá, hogy a nem-földtulajdonosok hátrányos helyzetbe hozása szükséges volt ahhoz, hogy a majdani piacgazdaságban a személyek egyenlőségét a lehető legteljesebben megközelítsük, valamint azt is, hogy a többi korábbi tulajdonos hátrányos helyzetbe hozása nélkül a piacgazdaság induló feltételei sokkal rosszabbak lennének.” Az ugyanebben a határozatban bemutatott eljárás a „teljes körűség” és az indoklás elvét idézi: „Az egyenlőként kezelés bizonyítása másrésztől megköveteli mind a preferált, mind a hátrányos helyzetbe hozott csoport saját szempontjainak teljes bemutatását az értékelés módjával együtt.”

⁴² Case 450/93 Eckhard Kalanke v Freire Hansestadt Bremen: 17 October.

⁴³ Case 184/83 Ulrich Hofmann v Barmer Ersatzkasse 12 July 1984., Case 222/84 Marguerite Johnston v Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary 15 May 1986.

⁴⁴ Case 222/84 Marguerite Johnston v Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary 15 May 1986.

⁴⁵ Catherine Barnard EC Employment Law Second Edition Library Oxford University Press 2010. 238-239.

1. A Johnston esetben a női alkalmazottak lőfegyverrel bánását a Bíróság plusz rizikóként értelmezte, ezért ellentétesnek ítélte a közösségi védelemmel. A *Commission v France* esetben⁴⁶ pedig a szeparált toborzást ejtette ki a lehetőségek köréből.

2. A Bíróság szerint a Tanács 76/207 irányelvének 1., 2. és 5. cikke (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy a védelmi időszak lejártát követően az anyák számára olyan szülési szabadságot biztosít, amely az államot arra ösztönzi, hogy az ellátást egy juttatás kifizetésével vállalják. Az irányelv nem kötelezi a tagállamokat arra, hogy alternatívaként engedélyezzék az ilyen szabadság megszerzését az apák számára, még akkor sem, ha a szülők így döntenek.”

3. Az állam által biztosított pozitív kiegyenlítés, bár szembe megy a formális egyenlőség elvével, pozitív akciót biztosít a pozitív diszkriminációs intézkedésekkel. Az Equinet Secretariat kiterjedt intézkedéseket publikált a hátrányos helyzetű csoportok, így a nők esélyegyenlőségének elősegítése érdekében is.⁴⁷

Igazolt lehet a nem egyenlő bánásmód Monika Schlachter szerint a munkaviszonyokban is, ha az a munka jellege miatt elkerülhetetlen. „Az „elkerülhetetlen” ok lehet jogi jellegű vagy tényleges ok. Jogi jelleg akkor áll fenn, ha azt jogszabály tartalmazza. Tényleges ok akkor áll fenn, ha például a „nem” a gyakorolni kívánt foglalkozással olyan szorosan van összekötve, hogy az bár a másik nem által gyakorolható lenne, de az ésszerűtlen lenne. Az ésszerűtlenség alapulhat pedagógiai, erkölcsi vagy fizikai megjelenésen.⁴⁸

Az igazolt nem egyenlő bánásmód Christa Tobler szerint lehet formailag és tartalmilag ellentétes a diszkrimináció ellenes előírásokkal. Nyilvánvalóan formai a diszkrimináció, ha a gyengébb fél érdekében történik (pl. terhes nők védelmére vonatkozó előírások,) és akkor tartalmi, ha nem célozzák a hátrányos helyzetű személyek hátrányainak kiegyenlítését, (pl. nemzetbiztonsági cselekmények.)

Kiss György véleménye szerint „az egyenlő bánásmód, illetve egyenlő megítélés elve a magánjogban számos vitát indukált. Az egyenlő bánásmódnak létezik egy bizonyos szociális, kiegyenlítő töltése, ami a magánjogtól – még annak konszolidált tartalmában is – idegen. Joggal tehető fel a kérdés: kinek az egyenlőségéről beszélünk, az erősek vagy a gyengék egyenlőségéről? A jogalkotás mindenestre igyekszik ezt az elvet érvényesíteni. Rendkívül nehéz dolgát jól jelzi az egyre szaporodó kivételek száma, és az ún. „igazolt nem egyenlő bánásmód” intézményének ideológiája.”⁴⁹

Felhasznált Irodalom:

Búza László (1943): A közjog és a magánjog fogalmi elhatárolásának kérdése. Kolozsvár, az Erdélyi Múzeum- Egyesület Jog-, Közgazdaság- és Társadalomtudományi Szakosztályának Értekezései.

Catherine Barnard *EC Employment Law Second Edition* Library Oxford University Press 2010.

Christa Tobler *Indirect Discrimination a Case Study Development of the Legal Concept of Indirect Discrimination under EC Law* Intersentia Antwerpen – Oxford 2006.

Csemáné Váradi Erika – Görgényi Ilona – Gula József – Lévai Miklós – Sántha Ferenc: *Magyar büntető jog – Különös rész 2.* Complex Kiadó, Budapest, 2006.

⁴⁶ Case 318/86 *Commission of the European Communities v French Republic* 30 June 1988.

⁴⁷ Equinet (Equinet, European Network of Equality Bodies) Secretariat Positive Action Measures. The Experience of Equality Bodies Equinet 2014.

⁴⁸ Monika Schlachter *Wege zur Gleichberechtigung Vergleich des Arbeitsrechts der Bundesrepublik Deutschland und der Vereinigten Staaten* C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung München 1993.168.

⁴⁹ Im. 72.

Jean Bodin: Az államról. Gondolat, Budapest, 1987.

Letner Csaba: Ünnepi kötet a 65 éves Kiss György tiszteletére Dialóg Campus Budapest, 2018.

Magyary Zoltán: Magyar Közigazgatás. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942.

Nagy-Ajtai Cserey Farkas: A magyar és székely aszszonyok törvénye Hochmeister Márton, Kolozsvár, 1800.

György – Hazafi - Horváth – Juhász – Kis - Linder: Közszolgálati életpályák, Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó, 2013.

Eduard W. Vierdag, The Concept of Discrimination in International Law, Martinus Nijhoff, The Hague, Netherlands 1973.

Alien McColgan Discrimination Law: Text, Cases and Materials Second Edition Hart Publishing 2005.

D. Schiek, L.Waddington and M Bell (eds.) et al. Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Non-Discrimination Law Oxford Hart Publishing. 2007.

J. Isensee: Abwehrrecht und Schutzpflicht in Josef Isensee und Paul Kirchhof et al. Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland Herausgegeben von Josef Isensee und Paul Kirchhof C. F. Müller Heidelberg 2011.

Felhasznált jogszabályok:

Bundesbeamtenengesetz (BBG)

Employment Right Act (ERA)

1911. évi XIX. törvénycikk indokolása az iparüzemekben alkalmazott nők éjjeli munkájának eltiltásáról.

1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről

2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról

2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről

21/1990. (X. 4.) AB határozat

Felhasznált jogesetek:

C-66/85 Deborah Lawrie-Blum, v Land Baden-Württemberg 3 July 1986

C-53/81. D.M. Levin v Staatssecretaris van Justitie. 23 March 1982.

C-222/84 Marguerite Johnston v Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary 15 May 1986 [1986] ECR 1651

C-318/86 Commission of the European Communities v French Republic 30 June 1988.

C-450/93 Eckhard Kalanke v Freire Hansestadt Bremen 1993.

C-184/83 Ulrich Hofmann v Barmer Ersatzkasse 12 July 1984.

¹ Case 318/86 Commission of the European Communities v French Republic 30 June 1988.

Internetes irodalom:

<http://real.mtak.hu/80661/2/Az%20%C3%A1llam%20fogalma%202014%20Gy%C5%91r%20.pdf>

Letöltés: 2019. 03.01

http://www.jogikar.unimiskolc.hu/kozigazgatasi_jogi_tanszek_tansegedletek. (2010. május 20.)

Letöltés: 2019.03.01.

http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/noneveles/841_a_nkrl_alkotott_kp_vltozsa_18_szzadban.html Letöltés: 2019. 03.01.

https://tti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz1976_4/kosary.pdf Letöltés: 2019. 03.01.

Egyéb források:

A BIZOTTSÁG KÖZLEMÉNYE A TANÁCSNAK, AZ EURÓPAI PARLAMENTNEK, AZ EURÓPAI GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS BIZOTTSÁGNAK ÉS A RÉGIÓK BIZOTTSÁGÁNAK A nők és férfiak közötti egyenlőségre vonatkozó stratégia 2010-2015 EURÓPAI BIZOTTSÁG, Brüsszel, 2010.9.21. COM(2010) 491 végleges

Special Eurobarometer 465 Gender Equality 2017 Gender Equality, Stereotypes, and Women in Politics

Erdős Márton: „Elmegyek.” Gróf Teleki Pál halála, a nem létező rejtély / Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskola/

Lektorálta: Dr. Fürj Zoltán és Dr. Nagy László

Beköszöntő

Tanulmányomban arra teszek szerény, de talán nem haszontalan kísérletet, hogy gróf Teleki Pál miniszterelnökünk halálát és annak körülményeit feltérképezve azt minél hűségesebben közel vigyem a történeti igazsághoz. E mű megírására két magyar történész e tárgyban történt ténykedése készítetett, akik különböző módon bár, de folyamatosan nehezítik a Teleki körül kialakult legendák oszlatását, és azt is, hogy a miniszterelnök végre a méltó helyére kerülhessen a magyar történelemben. Tavaly jelent meg Ablonczy Balázs Teleki életéről és haláláról szóló legújabb munkája.¹ Ebben elfogadhatatlan módon kicsinyíti és bagatellizálja gróf Teleki Pál érdemeit és emberi nagyságát, halálával kapcsolatban pedig teljesen egyoldalú módon Telekit mint egy nagyon beteg embert mutatja be. Ahogy majd az alábbiakban is látni fogjuk a történeti valóság ennél sokkal bonyolultabb. Ablonczy nyilvánvaló kísérlete a legendák oszlatására teljes mértékben tévút, ahogyan ő azt teszi. Nyári Gábor néhány éve megjelent, Telekiről szóló könyvével legalább annyira súlyos, de más probléma van.² Nyári újra, és teljesen fölösleges módon elkezdte vitatni a miniszterelnök halálának mibenlétét, vagyis az öngyilkosság-gyilkosság dichotómiáját veti fel, mellyel viszont a további legendaképzést pártolja. Mindkét próbálkozást egy reálisabb Teleki-kép megrajzolása tekintetében nagyon károsnak tartom.

Művem középpontjába a miniszterelnök utolsó napjának elemzését és rekonstrukcióját állítottam, vagyis 1941. április 2-át.

Magyarország a német-jugoszláv krízis gyújtópontjában

Ha gróf Teleki Pál utolsó napjához vezető utat vizsgáljuk, azt egy rapid történeti esemény nyitotta meg. Az 1941. március 27-én bekövetkezett belgrádi puccs, mely aztán újabb őrijítő dührohamba kergette a Führert, aki ennek következtében elhatározta, hogy a delikvens Jugoszláviát is össze kell zúznia.³

Az idő márpedig szorongatta a Führert. Nemcsak azért mert Mussolini szerencsétlenkedései folytán meg kellett akadályoznia Nagy-Britannia katonai megjelenését a Balkánon és rendet kellett raknia ezáltal Görögországban, hanem legfőképpen azért, mert már küszöbön állt a nagystílú Barbarossa-terv Sztálin szovjet-orosz világbirodalmának végső elintézésére.⁴

Nyugalom kellett a Balkánon, amelyet Hitler – Jugoszlávia kapcsán – az ország Háromhatalmi Egyezményhez való csatlakoztatásával elintézettnek vélt.⁵

Ekkor történt meg a már említett belgrádi puccs, amikor mozgolódó szerb tiszték vezetésével és a délszláv állam közvéleménye szerb részének támogatásával elsöpörték a hitleri Harmadik

---

¹ ABLONCZY, Balázs: A miniszterelnök élete és halála. Teleki Pál (1879-1941), Jaffa, Budapest, 2018. (A továbbiakban: ABLONCZY)

² NYÁRI, Gábor: A Sándor-palotától a ravatalig. Teleki Pál második miniszterelnöksége 1939-1941, Kairo, Piliscsaba-Budapest, 2015.

³ ERDŐS, Márton: Gróf Teleki Pál és a német-jugoszláv krízis. Egy magyar államférfi és a délszláv állam összeomlásához vezető út, Hítel, 2018/7. 32. (A továbbiakban: ERDŐS)

⁴ ORMOS, Mária: Hitler, T-Twins, Budapest, 1993. 389-391.

⁵ SHIRER, William L.: A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. A náci Németország története, Teleteacher, 1995. 508. (A továbbiakban: SHIRER)

Birodalommal kiegyező vezető garnitúrát.⁶ Igaz, hogy a Háromhatalmi Egyezményt az új jugoszláv vezetés sem mondta fel. Hitlernek azonban ez már több volt, mint elég.⁷

Itt kerül képbe Magyarország és gróf Teleki Pál.

Az utolsó nap

Teleki utolsó napja azzal kezdődött, hogy befutott Bakách-Besseney György belgrádi magyar követ üzenete, hogy eleve kizártnak tekinthető a hitleri Harmadik Birodalom és Jugoszlávia megegyezése.⁸ Nagyjából ebben az időben zajlott le a miniszterelnök találkozója Kovrig Bélával és a talán leghűségesebb munkatársának tekinthető Rónai Andrással. Rónai emlékiratában nagyon találóan fogalmaz, hogy Teleki – ami a lezajlott eszmecsereit illeti – végrendeletének rájuk vonatkozó részét tudatta a két úriemberrel.⁹ Nem sokkal ezután Teleki fogadta Náray Antalt, aki a Legfelső Honvédelmi Tanács április 1-jei ülésének jegyzőkönyvezetője és gyakorlatilag koronatanúja volt.¹⁰ Náray szabadkozott, hogy az ülés dokumentumának szerkesztésével még nem készült el, de a miniszterelnök megnyugtatta, hogy nem késett el, sőt Ő maga most átadja Náraynak a saját jegyzeteit és kérte, hogy ennek alapján készüljön el a nevezetes jegyzőkönyv végső változata.¹¹ A találkozás délelőtt 11 órakor történt és szívélyes hangnemben váltak el.¹² Dél körül Teleki az parlamentbe sietett, de a plenáris ülésen nem vett részt.¹³ Ahogy már reggel is, most Esterházy Móric exminiszterelnöknek arra panaszkodott, hogy Horthy, a miniszterek és sok már döntéshozó cserben hagyta, ami persze nem volt igaz, hisz április elsején a LHT ülésén mind Horthy, mind a miniszterek többsége mellette állt.¹⁴ Az viszont igaz, hogy Teleki attól rettegett, hogy a Kormányzó a kialakult drámai helyzetben végül mégis megváltoztatja álláspontját és nem fogja tartani magát a LHT határozatához.¹⁵ Werth Henrik és a mögötte álló németbarát katonatisztek és a németek további kellemetlen ténykedései is nyomaszthatták.¹⁶

Ezután családi körben ebédelt. Egyértelmű volt ekkor, hogy szeretetett felesége gyógyíthatatlan beteg, akit nem sokkal ezután szanatóriumba szállítottak.¹⁷ Édesanyja is súlyos betegségben szenvedett.¹⁸ Itt szeretném leszögezni, hogy Teleki ekkor már egyedül élt, szóval sem idős Édesanyjával nem lakott együtt, a gyerekei meg már rég kirepültek a családi fészekből. Ahogy említettem, feleségét szanatóriumba szállították.

Délután megkezdődött a Wehrmacht alakulatainak átvonulása Magyarországon, továbbá német tisztek is megérkeztek.¹⁹ Erről Teleki tudott.²⁰ Ezzel párhuzamosan befutott a híres-hírhedtté vált ún. Barcza-távirat²¹, amelyben Nagy-Britannia közönségesen megfenyegette Magyarországot és személy szerint a miniszterelnököt. De erről kicsit később írok.

⁶ CZETTLER, Antal: *Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939-1941*, Magvető, Budapest, 1997. 270-től (A továbbiakban: CZETTLER)

⁷ SHIRER, 508.

⁸ MACARTNEY, C. A.: *Október tizenötödike. A modern Magyarország története 1929-1945 I.* Gede Testvérek kiadása, Budapest, 2006. 618.

⁹ RÓNAI, András: *Térképezett történelem*, Püski, Budapest, 1993. 217-218.

¹⁰ NÁRAY, Antal: *Náray Antal visszaemlékezése 1945*, Zrínyi, Budapest, 1988. 53-tól (A továbbiakban: NÁRAY)

¹¹ NÁRAY, 54.

¹² CZETTLER, 298.

¹³ TILKOVSKY, Lóránt: *Teleki Pál titokzatos halála*, Helikon, Budapest, 1989. 115. (A továbbiakban: TILKOVSKY)

¹⁴ NÁRAY, 44-től, TILKOVSKY, 115-116.

¹⁵ TILKOVSKY, 117.

¹⁶ MACARTNEY, 614.

¹⁷ CZETTLER, 298. TILKOVSKY, 116.

¹⁸ ABLONCZY, 279.

¹⁹ CZETTLER, 298.

²⁰ U.o.

²¹ ABLONCZY, 278.

Ezen a napon (ápr. 2-án) került vérrög az agyába, mely depresszióját fokozta.²² Már korábban kiderült, hogy szeretett felesége gyógyíthatatlan beteg. Közismert, hogy az öngyilkos, mielőtt elkövetné tettét, valamilyen akart vagy akaratlan jelzést mindig küld előtte. Szintén ezen a napon Teleki megkérte hűségese munkatársát, Rónai András, hogy sürgősen küldjön neki térképeket. Rónai szabadkozott, hogy ez ilyen gyorsan nem fog menni, legalább egy napba bele fog telni a dolog. „Az már késő...”- mondta neki a miniszterelnök.²³ Íme, a jelzés.

A miniszterelnököt ezen az utolsó napon két dolog foglalkoztathatta erősen. Az egyik Nagy-Britannia reakciója, a másik a délvidéki magyar és sváb kisebbség sorsa, és ezzel szoros összefüggésben a legfontosabb félelme, a Prinz Eugen Gau kérdése és esetleges nemzetiségi atrocitások a Délvidéken.²⁴

Két dolog tette rá a pecsétet öngyilkosságára közvetlenül. Az egyik a híres-hírhedt Barcza-távirat, amelyben Nagy-Britannia – vulgárisan szólva- közönségesen megfenyegette Magyarországot és személy szerint a miniszterelnököt, dobálódzva a hadüzenet szóval és nem utolsósorban az USA és a Szovjetunió belépésével a háborúba, folytatva azzal, hogy Hazánkat meg fogják bélyegezni a béketárgyalásokon. Ezzel Teleki utolsó reményei hulltak porba, és egyben az egyik legnagyobb félelme igazolódott be.²⁵ Véleményem szerint a második világháborús magyar történelem legdrámaibb mondata hangzott el azon a találkozón, melyen Bárdossy László külügyminiszter, Ullein-Reviczky Antal és gróf Teleki Pál miniszterelnök vett részt. A téma az említett Barcza-távirat volt.²⁶ Teleki többek között ezt mondta: „Elmegyek...”²⁷ Mondta ezt a nemzetközi hírnévnek örvendő földrajztudós, a politikusi és államférfiúi képességekkel is megáldott, mélyen hívő katolikus gróf, a magyar revízió és igazságtétel első számú harcosa és Magyarország tiszteletbeli főcserkésze...

De hogy állunk a másik félelmével, a Prinz Eugen Gauval? A szakirodalomban egyetértés van abban, hogy április 2-án délután Teleki kapott egy telefonhívást, de hogy ki hívta a miniszterelnököt, a tekintetben valószínűleg sosem lesz bizonyosság.²⁸ Teleki a hívás után nem sokkal felkiáltott és úgy lecsapta a kagylót, hogy az összetört. Úriemberként azzal mentette ki magát a kérdések elől, hogy csak egy cserkész társa hívta rossz hírrel. Nem kívánt fájdalmával másokat terhelni. A szerzőnek az a tippje, hogy a telefonáló délvidéki hírekkel szolgált a miniszterelnöknek.²⁹

Ez a két momentum adott utolsó lökést tettének véleményem szerint.

Ha pedig valakinek még mindig akadna kétsége az öngyilkosság tekintetében, egy apró, de jelentőségteljes bizonyított tény hagyományt a végére, amelyet Nyári könyvében elhallgat:

Amikor Teleki holttestét szobájában megtalálták, az asztalán ott feküdt gróf Széchenyi István Naplója és gróf Teleki László miniatűr szobra.³⁰

---

²² ERDŐS, 36.

²³ RÓNAY, 218.

²⁴ ERDŐS, 36.

²⁵ ULLEIN-REVICZKY, Antal: *Német háború-orosz béke*, Európa, Budapest, 1993. 86.

²⁶ U.o.

²⁷ U.o.

²⁸ ERDŐS, 37.

²⁹ U.o.

³⁰ ERDŐS, 37.

Gróf Teleki Pál jelentősége a magyar történelemben

Teleki államférfiúi és politikusi képességekkel is megáldott, kiemelkedően magas műveltségű férfiú volt. A magyar igazságtétel és Trianon revíziójának első számú harcosa. Sosem volt egy pillanatra sem a hitleri Harmadik Birodalom kiszolgálója. Drámai történelmi korban működött. Két úton tudta a magyar revíziót elképzelni. Vagy békés úton megegyezik a szomszédos államokkal erről, vagy a magyar Honvédség segítségével önálló magyar akció keretében éri el ezt. Mindig a magyar érdekeket tartotta szem előtt. Szívügye volt, hogy Nagy-Britannia jóindulatát megőrizze. Irtózott nemcsak a hitleri Harmadik Birodalomtól, de minden olyan nagyhatalomtól, melyek bajt hoznak a magyarságra. Kiváló diplomáciai érzékkel is rendelkezett. Abban a korban erre minden korábbinál nagyobb szükség volt. Sose felejtjük el, hogy gróf Teleki Pálnak köszönhetjük a Dél-Felvidék, Kárpátalja és Észak-Erdély háború nélküli visszaszerzését. 1939-ben pont ezzel a zseniális diplomáciai érzékkel, továbbá sokrétű tehetségével vonta ki Magyarországot a kirobbanó világégésbe való belekeveredéstől és ráadásul úgy, hogy baráti kezet nyújtott a bajban lévő Lengyelországnak. 1940-ben az Erdély körüli kötélhúzásban még a hatalma csúcsán álló Führert is sakkban tartotta, kihasználva a német vezető elementáris stratégiai dilemmáját. Nemcsak Lengyelországnak, de Jugoszláviának is baráti kezet nyújtott 1940 végén. Akik ismerték e nagyszerű miniszterelnököt, tudták, hogy szándéka őszinte volt és a megkötött örökbarátsági szerződés egyébként sem zárta ki a békés megegyezést a revízióról a déli államalakulattal. Mint oly sokan a magyar történelemben, ő is a nemzet első számú szolgálojának és tanítójának tartotta magát. Ezt a nagyszerű grófot, az igazi zsenikre oly jellemző módon az jellemezte, hogy állandóan kételkedett a tehetségében. Csodálatos életműve ellenére úgy érezte – teljesen alaptalanul – hogy életének egyetlen évével sem tud elszámolni. Állandó önvád gyötörte, hogy nem tett meg mindent, miközben mindent megtett, amit emberi halandó az adott helyzetben megtehetett. Amikor úgy alakultak a történelmi események, hogy érezte, egész életműve széthullik, hogy minden kiválósága ellenére nem tudja megakadályozni a Magyarországra leselkedő bajokat, igazságérzeténél fogva egy bizonyos ponton túl nem adhatta már a nevét a továbbiakhoz. Egy magyar gróf, ha aláír egy szerződést, és betartására becsületszavát adja, nyilvánvalóan nem teheti meg azt, hogy „mégsem”, aztán lemond és visszavonul.

Zárásul én azt gondolom, és ezt a mai kor – tiszteletre méltó kivételeket leszámítva – felejtteni és tagadni akarja, mégis örök evidencia mind a magyar, mind az egyetemes történelem szereplőit, de tulajdonképpen minden embert illetően, és erre gróf Teleki Pál miniszterelnökünk kiváló példa: A becsület az életnél is drágább!³¹

---

³¹ ERDŐS, 37.

Irodalomjegyzék

1. ABLONCZY, Balázs: *A miniszterelnök élete és halála. Teleki Pál (1879-1941)*, Jaffa, Budapest, 2018.
2. CZETTLER, Antal: *Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939-1941*, Magvető, 1997.
3. ERDŐS, Márton: *Gróf Teleki Pál és a német-jugoszláv krízis. Egy magya államférfi és a délszláv állam összeomlásához vezető út*, Hittel, 2018/7.
4. MACARTNEY, C. A.: *Október tizenötödike. A modern Magyarország története 1929-1945 I.*, Gede Testvérek kiadása, Budapest, 2006.
5. NÁRAY, Antal: *Náray Antal visszaemlékezése 1945*, Zrínyi, Budapest, 1988.
6. NYÁRI, Gábor: *A Sándor-palotától a ravatalig. Teleki Pál második miniszterelnöksége 1939-1941*, Kairosz, Piliscsaba-Budapest, 2015.
7. ORMOS, Mária: *Hitler, T-Twins*, Budapest, 1993.
8. RÓNAI, András: *Térképezett történelem*, Püski, Budapest, 1993.
9. SHIRER, William, L.: *A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. A náci Németország története*, Teleteacher, Budapest, 1995.
10. TILKOVSKY, Lóránt: *Teleki Pál titokzatos halála*, Helikon, Budapest, 1989.
11. ULLEIN-REVICZKY, Antal: *Német háború-orsz béke*, Európa, Budapest, 1993.

A TANULMÁNY „AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚNKP-18-3-IV-KRE-3 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.”

Fekete Eszter: Performance evaluation for operational development / Miskolci Egyetem Vállalkozáselmélet- és gyakorlat Doktori Iskola

---

Lektorálta: Dr. Melles Hagos Tewolde

Abstract

External environmental factors have an impact on the operation of each organization, as they impose a set of conditions on the organization that the organization itself has no direct influence on. The driving force behind the efficient and economical operation of an organization is the human resources, the workforce, and the processes that ensure the implementation of certain functions and tasks. Exploiting the potential of human factors and identifying the potentials of these factors can induce an increase in organizational performance. However, the focus of this performance is certainly on exploiting the potential of operation to identify, measure and develop individual performances. In this paper, I would like to illustrate the example of whether performance development and process-based culture, or perhaps a benchmark for performance benchmarking, can be seen as a process-based system for well-functioning companies. Based on the example of workplace, I would like to introduce a model to be implemented under the name of the Development Academy, which can be closely linked to an efficient performance management system.

Process-based operation

In corporate environments, the goal is to integrate continuous development into corporate culture, coordinate and support the development of initiatives aimed at achieving operational excellence and customer-centered process approach. Managers and employees are increasingly choosing to develop process-oriented systems to achieve strategic goals. Developing and operating individual processes and systems is a well-planned task, identifying individual competencies is of paramount importance to ensure that the goal is most effectively achieved. It is worthwhile to define the operational development concept of each organizational area and to support its implementation at expert level.¹

We can speak of a well-structured management system if all of its elements come from the realization of the given (strategic) goal. That is, the purpose of the processes is to achieve the (strategic) goal, the aim of the organizational structure is to manage the processes efficiently, along with the process goals (KPIs), the aim of the processes is to operate the processes (the organizational goal) and finally the purpose of the resources is the processes (the goal). implementing). Customer satisfaction is the starting point for managing all our activities. The satisfaction of the buyer can result from several related processes. We can achieve (ensure) customer satisfaction only if these processes work individually so that the resulting outcome also means quality - customer satisfaction. To do this:

1. Identify processes that affect quality
2. Determine their relationship and ensure that all such processes are the responsibility of the person in the organization;
3. Define the purpose of the process and what criteria can be defined for these processes (eg quality, timeliness, cost),
4. Determine what we need to do to meet these criteria
5. The "good practice" thus established should be consolidated.

Through a complete assessment of processes, sub-processes and activities, we identify business, value-creating processes. Processes are then subdivided into subprocesses, resulting in a flowchart or process map that depicts all processes, subprocesses and activities of the organization. All in all, the process is an activity chain in which inputs are transformed into outputs, subordinated to a value

creation goal. In the case of modern companies, development begins and a shift from a task-based approach towards a process-based approach.

Balanced Scorecard

Most of the organizations formulate their mission and set goals for employees based on the core values of the company.² Balanced Scorecard is a method of strategic planning for defined indicators. Its application can be helpful in clarifying and formulating the vision and strategy and breaking it down into action. Provides feedback on operation and guarantees performance measurement based on objective metrics. The Balanced Scorecard breaks down the mission and strategy into concrete goals and indicators and organizes them in four different perspectives. The four dimensions: financial performance, customers, operational processes, and learning and development.

Figure 1. Balanced Scorecard views³

Financial perspective⁴

Balanced Scorecard aligns financial goals with strategy. Each of these indicators is part of a causal chain that ultimately culminates in improving financial performance. The Balanced Scorecard should reflect the corporate strategy: starting with long-term financial goals, and then linking them with the series of actions required to achieve the desired long-term performance in financial processes, customers, operational processes, and finally systems and employees.

There are three basic questions when setting your financial goals:

- increase and composition of sales,
- cost reduction / productivity growth
- asset utilization / investment strategy.

Customer perspective

As a result of developing a customer perspective, the organization must clearly see the target customers and market segments and their selected key performance indicators for market share, customer retention, acquisition, satisfaction and profitability. These scorecards define the goals to be achieved for enterprise marketing, operational, logistics and product and service development processes. Managers also need to determine what the target market's consumers are appreciating and accordingly, how they want the company to deliver to these customers. There are three categories to choose goals and metrics, and if the goals are met, the company will be able to maintain

or increase the group's turnover, which will enable them to deliver outstanding value to market participants:

- Product and service characteristics: function, quality and price;
- relationships with customers: quality of shopping experience and personal relationship;
- image and reputation.

Operating Process Viewpoint

In terms of operational processes, managers define the critical processes in which the company should deliver excellent performance to meet the goals of the owners and target customer segments. The application of BSC enables the company to derive the demand for operational process performance from the expectations of individual external stakeholders, thereby integrating the development process into the operational perspective. Beyond defining the needs, it is important to design and create individual products and services, which also allows new markets to enter.

In addition, the organization needs to define cost, quality, time, and performance characteristics that enable the company to deliver outstanding products and services to the current target group. Finally, the process of post-evaluation services enables the company to prioritize the feature of the service that arises when the product or service purchased reaches the buyer, whenever possible.

Learning and development perspective

The BSC's last point of view includes objectives and indicators related to organizational learning and development. The goals set in terms of financial performance, customer and operational processes determine what areas the organization needs to achieve in order to achieve breakthrough performance. The goals and indicators of the learning and development perspective create the background (infrastructure) that enables the ambitious goals set in the other three areas to be achieved.

Organizations must also invest in infrastructure - people, systems and procedures - to achieve their long-term development goals.

There are three basic categories in the learning and development perspective:

- employee skills,
- information systems,
- motivation, empowerment and consistency. (Robert S. Kaplan - David P. Norton, 2004)

The goal of BSC is to define measurable strategic goals, and it can be used perfectly to determine the environmental goals of the organization.

Improving operational efficiency

Nowadays, the process-oriented approach, which is the management philosophy on the one hand, and the system of practical solutions, which gives answers to most corporate or organizational operational problems and problems, is gaining more and more space in the life of organizations.

The goal of a process-oriented approach can be:

- continuous improvement of internal operation,
- continuous improvement of product / service quality
- continuous improvement of customer satisfaction.

Managing process performance allows us to have a good basis for continuous process improvement. Continuous monitoring of our business processes can provide an opportunity to improve efficiency, performance can be compared to company goals and market needs. All of this contributes to a customer-oriented approach to operation, process-based thinking.

The aim of operational development is to raise the performance of the processes (service level, efficiency, flexibility) to a higher level. In operational development, we start from processes that extend across multiple organizations, change them, and result in improved performance as a result of changed processes. Operational development is not an end in itself process, it adds value to the company.

One of the drivers of operational development is to clarify how we want to evolve and change our current operations. Subsequently, we involve stakeholders in the definition of the goal, so we can provide the opportunity to commit. We are constantly reporting on the progress of each step of the development, looking for solutions to any problems that may arise, and ensuring stable operation in the succession of well-established mechanisms and activities. Going through the predefined steps, providing individual success for the people involved, we can bring out the needs for personal change. How can this be done in a corporate environment? Here's an example of this.

Operational Development Academy

At my workplace, one of the key players in the domestic energy sector, a separate directorate has been set up to deal with the ever-changing regulatory and market environment. The goal is to rethink the processes that have been developed over many decades and have been operated with more or less success, and that the employees of the organization have the skills to make them work efficiently. The aim of the Operational Development Academy in its implementation phase is to integrate continuous development into corporate culture, to coordinate initiatives to achieve operational excellence and to develop a customer-centered process approach.

Operational development builds on three pillars of the strategy:

- Implementing the Group strategy
- Customer-centered, E2E process approach development
- Group-level Operational Development Academy

After breaking down strategic goals, KPI indicators that measure organizational performance will be defined. Simultaneously, the processes to be developed are identified on the basis of a process map and catalog, and the implementation of which is continuously managed. Within the framework of the Operational Development Academy, on the basis of the predefined methodology and tools, we ensure the acquisition of the abilities that will enable them to apply the best solutions in their own fields of operation and activities.

In the long run, the vision of the program is:

- Achieving the strategic goals of a corporate group and individual subsidiaries through a live performance management system.
- Continuous development culture based on the needs of internal and external customers
- Enable all employees to develop their own processes using appropriate tools.

The training consists of modularly structured elements that start with grounding training. At this stage, the employees get acquainted with the basics of operational development, its review of the literature and the methodology of the E2E process approach. Then, during theoretical and practical training, they get acquainted with the possibilities of applying a customer-centered process approach and the breakdown of strategy goals to the level of processes and implementation. Within this

module, they also gain insight into the change management toolkit to identify emerging problems, develop and implement solutions. In the next two phases of the program, a selected operational development project will be implemented to design and implement a process that will result in a measurable change in both organizational and corporate indicators. As a final step in the training, the trained staff will present the implemented project: the starting and finishing state, the implemented actions, the developments, the results achieved, the lessons learned and the next steps.

The range of domestic training opportunities is extensive in the field of operational development. One of the great advantages of the above-mentioned example is that we are committed and capable within the working organization to employees, managers and subordinates, so that process-oriented operation experiences the improvement of efficiency on their own skin. We use not only a single project for an external consultant, we are looking for knowledge in-house, basing on an external source by presenting the methodologies, but the key to realization, success, the preparedness and commitment of the individuals to success. How can this relate to individual performance evaluation, whether performance evaluation can be interpreted in a process approach that also supports the achievement of corporate goals. In the following, I will try to present this.

Performance evaluation as process-based operation

My field of research is the appearance and operation of performance evaluation systems, with which I examine the impact on corporate performance. One of the drivers of organizational-level performance can be the performance of the individual, but the basis for the exploitation of individual competencies and potentials is that the correlation and connection of the processes implemented by them is carried out along predetermined parameters.

Based on domestic and international literature sources, the system of individual performance evaluation is an area of human resource management, which is becoming more and more important today. At the same time, the process-based operation, the E2E process model, is gaining ground even more in the life of organizations where the primary driving force behind their operation was not.

In the corporate environment, besides keeping the economic and cost-effective indicators on the operational side of the management side, the tasks related to the employees should also be involved. It is not enough to provide the physical environment (office, computer, equipment), and in addition to the work the factors that are most influenced by the leader have to be taken into consideration and this has a significant influence on the efficiency of the work. The basic task of the leader is to get the right person, keep it in the right place, where he will be committed to the right job and last but not least he will motivate him in the right way.⁵ The knowledge of the above is a clear and necessary task for the companies in the private sector.

In my opinion, one of the cornerstones of any benchmarking system is that the added value for the stakeholders is clear, understand and feel the opportunities it contains. It can't be resolved. As with the introduction of any new system, performance evaluation, as a function, as an area, and as an opportunity, should also appear at the level of individuals, leaders. Professional skills are not enough, because the diversity of human resources, the different environmental factors all influence whether the system will work. To make the most of the changing environment, the process-based performance assessment system, skill-based learning of each task and opportunity must be an essential feature of your touch.

One of the most important milestones in the construction of performance management is the breakdown of the performance indicators into the indicator level after the vertical and lateral deployment of the KPI-PI-I indicators (key performance indicator - process indicator - indicator), broken down by strategic objectives, as targets, intervention limits and, in case of deviation, actions

in progress. we also produce indicators. The performance management system is not yet complete by defining goals, process indicators, and measuring and intervening. The main task of the managers is to operate, control the developed system and develop it with feedback and redesign. This can be achieved through regular, personal presence and performance evaluation discussions. By following the results of the actions taken, it is possible to draw appropriate conclusions and give feedback on the current capability of the process. As long as the deviation from the target causes a problem solving process, the fulfillment of the target numbers calls for the formulation of new goals.

On the basis of a well-chosen strategy, it is necessary to develop a system of performance evaluation in a sequence of predetermined small steps. Allow time and opportunity for those concerned to feel the system, find the features that they can identify with and possess the skills that skill development can support. Its impact on organizational performance and its measurement can be one of the new challenges of the future.

In the case of benchmarking, it is essential to mention the need to provide support from a professional and expert side throughout the process. They need trained, committed, and accepted helpers who give credible guidance and guidance in their jams and highlight potential pitfalls. If the scheduling, the preparation and the support are given, then in my opinion, there is a greater chance that the individual performance evaluation system will bring satisfaction and acceptance to the stakeholders.

Defining individual performances is preceded by the process of getting to know the strategic goals of the company, breaking them down for organizational purposes and determining the individual's own goals. It has a significant impact on the effectiveness of the individual and hence on the effectiveness of the organization, the realistic, measurable and challenging goals of the individual. An unambiguously communicated corporate strategy, which is also accepted by the organization, assumes identification with its potential and tasks. It is difficult to define a goal derived from a strategy based on a strategy that is not clear to the employee.

When setting targets, you should formulate what you expect to achieve in realistic terms, and raise the benchmark year by year. However, the manager has to assume both recognition and sanction, and the evaluation of the members of the organization should be normal. After all, there is no organization or organizational unit where all employees work equally. That's why there are above-average, average and below average employees. (Dara P. (2011)). These are natural phenomena that ensure the functioning of the body. Recognizing and accepting that you can't always be, everyone is the best, not an easy task. This is of real importance for the manager and the individual performance evaluation based on real and meaningful conversations.

"TM is thus a process of consensual performance planning, goal, performance monitoring, measurement, evaluation, rating, feedback, and recognition that aims to create a sense of coherence between individual performance and organizational strategic goals, and their ongoing improvement."⁶

Can we consider a performance evaluation system that is already in operation or is in the process of being implemented, whether we can develop and modify our operational efficiency through it. As a process-based operation, we first need to determine what is value-creating in benchmarking, where it is related to the further process at the enterprise level. The comparison of the steps of the process-oriented operation is shown below:⁷

1. *Identification and description of processes:* in the course of individual performance evaluation, depending on the company, but most of all, individual goals are defined besides economic / organizational goals; In this step, the process is the formulation of individual goals.

2. *Sequence and Interaction of Processes*: During the performance evaluation, the sequence of activities defined after the goal setting is defined, which are followed by continuous feedback given to them, and as the final step of the process the achievement of the goals is recorded. In terms of interaction, it is of paramount importance that the defined goals are realistic, achievable and measurable, which act as a motivating force for the employee.
3. *Criteria for Process Operations, Methodology for Regulators*: For the effective operation of individual benchmarking, it is a basic requirement that all stakeholders know the framework in which they will operate, ensuring that all stakeholders are aware of the function of this HR tool step by step. At the beginning, it is necessary to record whether the purpose of the valuation system, the developmental benefit or the premium payment for remuneration is the result of the outcome. From the employee and manager's side, we define the parameters that are expected as behavioral standards in the application of the system.
4. *Providing the resources and information you need to operate the system*: If we do, let's be committed and supportive. A well-functioning system cannot be operated lightly. The necessary resources (eg management and HR support; dedicated time, well-functioning and reliable IT system, etc.) must be provided, because in the absence of these, the failures and difficulties associated with each activity can ultimately make the whole operation impossible. At the start-up of the system and during operation, the appropriate amount and quality of information must be provided to make it clear to all concerned what the steps are and why they are, what they are responsible for.
5. *Measuring and Analyzing Processes*: When running an individual benchmarking exercise, it is worth examining the extent to which the goals have been achieved and the changes in each phase after each evaluation cycle. At this stage, asking for feedback from the interviewees, even with a questionnaire methodology, can be useful information for the future. Is it relevant that we make changes in the execution of one step and the lead time. For example, to devote more time to defining goals, we can really formulate motivational goals.
6. *Continuous Improvement of Processes*: A system of individual performance evaluation that includes organizational features can be the value-creating motive for allocating resources and energy to this system. However, in order for it to work well, we need to define continuous development and modification proposals based on the experiences of the previous points, on the basis of which we can say that we can also consider the individual performance evaluation system as a process-oriented activity.

The structure of a well-run performance system is consistent with the continuous operation of a guided Plan-Do-Check-Act (PDCA) wheel, which also generates continuous development. Plan (planning) defines the goals and their breakdowns, the continuous measurement of the Do (implementation) indicators, the regular review of the results and indicators, the review of the Act (feedback) activity ensures the operation of the performance management system and its continuous operation. development.

Summary

In today's changing environment, support for process-based operations may be one of the tools to support organizational and organizational responses, and as a means to improve organizational efficiency. Instead of the task-oriented approach that has been established for decades, organizations are increasingly moving to process-oriented operating models. The spread of this corporate / management philosophy and experience based on personal experiences, good and bad examples, all contribute to the necessity of operating such businesses. These are questions that, in my opinion, are forward-looking, may provide another basis for research in the life of organizations, and we can also find examples of the emergence of process approach in the field of performance management as a function of human resource management.

References

1. Prof. Balaton Károly: Organizational strategies and structures following the system turnaround, Akadémiai Kiadó, 2007.
2. Robert S. Kaplan – David P. Norton (2004): Balanced ScoreCard, Budapest, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft.
3. Milon Gupta: Balanced Scorecard Revisited – How to Use BSC in Strategic Management, In: <http://www.strategicthinking.eu/balanced-scorecard-revisited/>, (Letöltve:2019. április)
4. Dr. Szűcs Edit, Dr. Budai István, Matkó Andrea (2011): Környezetmenedzsment, In: https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0021_Kornyeztmenedzsment/ch06s05.html (Letöltve:2019. április)
5. Dara Péter: Teljesítménymenedzsment, 2013. In: www.tankonyvtar.hu; TÁMOP-4.1.2 A1 és a TÁMOP-4.1.2 A2 könyvei
6. Karoliny Mártonné-Poór József: Emberi erőforrás menedzsment kézikönyv, Rendszerek és alkalmazások, 5. átdolgozott kiadás, Complex Wolters Kluwer csoport, Budapest, 2010. 8. fejezet, 284. p.
7. Németh Balázs: Folyamatmenedzsment megvalósítása a vállalati gyakorlatban. Minőség és megbízhatóság, 2008., 42. évf. 1.sz. 27-31. p.

Kaposi Krisztina: *Comico-Tragoedia* - egy „rész szerint víg, rész szerint szomorú história” textológiai rejtelmek* / PPKE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola

Lektorálta: Dr. Fehér Zsuzsanna

Bevezetés

A Névtelen szerzőtől származó *Comico-Tragoedia* a 17. századi drámai irodalom színpontja. E négy felvonásból álló „rész szerint víg, rész szerint szomorú história” bibliai történetek parafrázisait viszi színre, amelyet a psychomachia allegorikus kerete fog közre. A dráma mozgalmas cselekményvezetése és az elrettentő költői képekben és retorikai alakzatokban bővelkedő pokol- és haláljelenetei révén a korszak igazi „bestsellerje”-ként volt jelen. Ezt jelzi kiterjedt szöveg-hagyománya is, három 17. századi,¹ (valamint több későbbi)² nyomtatott kiadásán túl ugyanis számos kéziratos másolat is tovább örökölte szövegét; mitöbb, második felvonása még folklorizálódott is ponyvanyomtatványok közvetítésével.

E népszerűsége ellenére a *Comico-Tragoedia* mégis meglehetősen talányos mű, és számos megoldatlan kérdés veszi körül: a szöveg attribúciójától kezdve a pontos keletkezési időn át, műfaji besorolásának és felekezeti irányultságának bizonytalanságáig terjednek a megválaszolatlan kérdések; továbbá a darab megfelelő irodalom- és drámatörténeti helyének meghatározása sem történt még meg. A darab hazai kontextusát ugyanis az eddigi kutatás nem tudta egyértelműen meghatározni, és olyan idegen nyelvű alkotást sem sikerült azonosítani, amely a darab forrásaként szolgálhatott volna. S habár a drámát kezdetben többé-kevésbé élénk szakirodalmi érdeklődés kísérte, ezek a kérdések mégis megoldatlanok maradtak.

A *Comico-Tragoediával* kapcsolatos vizsgálódásaim egyik legfontosabb célja, hogy választ találjak a darabhoz kapcsolatos filológiai-textológiai problémákra és a szövegnek mind a szűkebb, mind pedig a tágabb kontextusát behatároljam, ezáltal megfelelő irodalom- és eszmetörténeti helyet juttatva a drámának.

Tanulmányomban új kutatási eredményeimből mutatom be a szöveg régi magyarországi és kora újkori európai irodalmi kontextualizálásának textológiai hozadékait.

I. A *Comico-Tragoedia* kontextualizálása

A *Comico-Tragoedia* dramatikus konstrukcióját figyelembe véve, a szöveg történeti-irodalmi kontextusának meghatározásakor a tárgykör szerinti megközelítés látszott a legalkalmasabbnak: a *Comico-Tragoedia* forrásaiként, vagy legalábbis mintáiként, párhuzamaiként megjelölhető

* A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-3-IV-PPKE-20 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.

¹ *Comico-Tragoedia, constans scenis quatuor quarum* 1. de Virtute et Vitio, 2. de Divite purpurato et Paupero Lazaro 3. de Milite scelerato 4. de Praefecto tyranno (agit), Várad, Szenczi Kertész Ábrahám, 1646. RMK I. 787b, Sztripszky. I. 191, MKSz 1878, 272, RMNy 2157. Mikrofilmmásolata: OSZK FM2/2213.; Lőcse 1683., Brewer S. (36) lev.-8r., RMK I. 1305, és mikrofilmmásolata: FM 2/2309.; Kolozsvár 1699, Misztótfalusi Kis M. (27///I lev., 1 fm.-8r.), RMK. I. 1539., mikrofilmen: FM2/094.

² *Comico tragoedia, constans scenis quatuor.*, Azaz négy szakaszokból álló, rész szerint víg, rész szerint szomorú historia, H.n. 1748; *Comico tragoedia, constans scenis quatuor.*, Azaz négy szakaszokból álló, rész szerint víg, rész szerint szomorú historia, H.n., 1756.; *Comico tragoedia, constans scenis quatuor.*, Azaz négy szakaszokból álló, rész szerint víg, rész szerint szomorú historia, Vátzon : nyomtatt. Ambro Ferentz könyvnyomató által, 1783.

alkotásokat mind a régi magyarországi, mind a kora újkori európai irodalmi korpusz esetében tematikus csoportokra bontottan tárgyaltam.

I.1. A szűkebb közeg: régi magyarországi irodalmi kontextus

A szűkebb közeg, tehát a hazai irodalom tekintetében a szakirodalom néhány konkrét mű említésével kijelölte az irányt a *Comico-Tragoedia* régi magyarországi irodalmi kontextualizálásához,³ azonban ez egyrészt nem merítette ki a számba vehető alkotások teljességét, másrészt a megjelölt művek részletesebb, összehasonlító elemzésére se került sor az eddigi munkákban. A megkezdett irányt folytatva, a virtusok és vitiumok vetélkedése, a vizionárius irodalom, valamint a halálköltészet tematikus csoportjainak meghatározása és elkülönítése után, az egyes kategóriákon belül kronologikus sorrendben tárgyalva sorra vettem és a *Comico-Tragoediával* összehasonlítva elemeztem azokat az alkotásokat, amelyek a darab hazai kontextusát képezik. Csupán a legfontosabbakat említve Rimay János és Petki János erényekről és vétkekről szóló költeményeit, a *Visio Philiberti*, Nyéki Vörös *Dialógusát*, Fiátfalvi *Pokolbeli látomását*, Pesti György *Haláltáncénekét*, az *Ének a Gazdagrul* c. verset és a *Tintinnabulum Tripudiantium* c. verses arsi moriendit.

A vizsgálat során számos közös motivikus, nyelvi-stilisztikai és textuális párhuzam került a felszínre, amelyek nem csupán a *Comico-Tragoedia* szempontjából, hanem a régi magyarországi irodalom további irodalmi és eszmetörténeti szálai felől nézve is fontos adalékokat jelentenek. Ezeket táblázatokban összegeztem: elkülönítve egymástól a motivikus párhuzamokat; a retorikai formulákban, katalógusokban, illetve nyelvi panelekben megmutatkozó azonosságokat; valamint a textuális megfeleléseket.

	<i>Comico-Tragoedia</i>	Párhuzamos szöveghely
Motivikus sajátosságok:		
a bűnös önszánakozása a kárhozát pillanatában	62: 734–740.	<i>Visio Philiberti</i> : 327–329. <i>Székelyudvarhelyi-k.</i> : 64: 23–26. <i>Pesti Haláltáncéneke</i> : 36.
átkozódás (bibliai alapja: Jób 3,1–26 és Jer. 20, 14–18.)	69:1053–1067, 70: 1074.	<i>Visio Philiberti</i> : 316, 333. <i>Bod-kódex</i> : 27–31. (Nyelvemléktár II, 395–397). <i>Lobkowitz-kódex</i> : 324–331. (Nyelvemléktár XIV, 110–112) <i>Ének a Gazdagrul</i> : 339. Nyéki <i>Dialógus</i> : 152–153: 677–705. <i>Tintinnabulum</i> : 206:1117–1122; 207: 1125. <i>Fiátfalvi</i> : 143–144: 197–212. (a <i>Com-Tr.</i> -nál későbbi előfordulás: Medgyesi Pál, <i>Praxis Pietatis...</i> , Bártfa, 1640 (RMK I., 700.), 105 (a kárhozandó lélek szavai).
örök pokol és szenvedés	66: 934–937; 69: 1044–1046. 68: 1023–1025.	Nyéki <i>Dialógus</i> : 155: 793–800. Nyéki <i>Dialógus</i> : 153: 721–724
érdem szerinti bűnhődés,	65: 870–874.	Nyéki <i>Dialógus</i> : 163: 1093–1096.

³ Dömötör Tekla a szöveg kiadásához készített tárgyi jegyzeteiben a magyarországi irodalom kontextusában a középkori látomások, valamint a kora újkori halálköltemények és eszkatológiai szövegek egyes darabjaihoz próbálta kötni a *Névtelen Comico-Tragoediát*. I. RMDE II., 96 skk.

Textuális-motivikus megfelelés:

ellenbüntetés elve		<i>Tintinnabulum</i> : 190: 522.
test és lélek együttes szenvedése	75: 1305–1316.	Nyéki <i>Dialógus</i> : 144: 353–356, 377–380; 152: 653–656.
angyali intés teológiai argumentumokkal	63: 800–807.	Fiátfalvi: 140–141: 81–88.

Retorikai formulák, katalógusok, nyelvi panelek:

Az ubi sunt-szekvencia földi javakat katalógizáló típusa (alapja: mondattani párhuzamosság és anaforikus szerkesztés)	62: 768–771.	<i>Visio Philiberti</i> : 315, 317–318. (Székyudvarhelyi kódex, 276–278, Nyelvelméltár XV, 69.) Nyéki <i>Dialógus</i> : 138–139: 133–156. <i>Tintinnabulum</i> : 177: 53–55; 178: 69–72; 186: 373–380; 188: 453–456; 189: 461–468.
A bűnös vétkeinek elősorolása, bűnkatalógus	64: 816–843.	Nyéki <i>Dialógus</i> : 145–149: 413–424, 441–448; 537–540.
A bűnkatalógus egy eleme: az istentisztelet elmulasztása	65: 884–885.	<i>Ének a Gazdagról</i> : 338.
Betegség - és nyavalya-katalógus	84: 1694–95, 1698–1701.	<i>Tintinnabulum</i> : 204: 1021–1024.
Pokolbeli büntetések költői leírásának nyelvi panelei	66: 902–909; 67: 958–975.	Fiátfalvi: 143–151: 189–440.

Azonos lexikai elemek és rokon szintaktikai kifejezések:

A pokolbeli kín mint örök jutalom	69: 1044–1046.	Fiátfalvi: 144: 211–212, 225–228.
Halálról adott leírás	82: 1590–1593.	Pesti <i>Haláltáncéneke</i> : 55. Fiátfalvi: 90–92.
oroszlán kölykei kép	69: 1065–1067.	<i>Tintinnabulum</i> : 178: 89–90.
borsó-hasonlat	66: 919.	<i>Tintinnabulum</i> : 191: 567.
suba-guba hasonlat	(ep.), 88: 1846–1847.	<i>Tintinnabulum</i> : 194: 657–658.
(gabonával) teli csűr	59: 627.	<i>Tintinnabulum</i> : 189: 477.
örök visszafordíthatatlan pokol	66: 936–937.	<i>Tintinnabulum</i> : 191: 557–558.
kevés jóért örök kín	69: 1032–1033.	<i>Tintinnabulum</i> : 199: 839–840.

A bűnös ember lelkének megkérése	59: 630–631.	Pesti <i>Haláltáncéneke</i> : 62. <i>Ének a Gazdagrul</i> : 338. <i>Tintinnabulum</i> : 199: 829.
Megegyező nyelvi formulák:		
„Én a tanáts”	80:1507.	<i>Tintinnabulum</i> : 188: 441.
„(nem) ládd-é”	61: 706. 72: 1167. 73: 1214.	<i>Tintinnabulum</i> : 179: 99.
Versforma:		
Felező tizenkettes	2. szcéna	<i>Ének a Gazdagrul</i> <i>Fiátfalvi</i>

I.2. A tágabb közeg: európai irodalmi kontextus

A dráma európai viszonylatban történő elhelyezésére egyedül Binder Jenő tett kísérletet, munkájában az európai Lázár-drámákkal rokonította a *Comico-Tragoediát*.⁴ Binder vizsgálódásai óta egyrészt több, mint száz év telt el, másrészt ő a dráma kontextualizálásával kapcsolatban kielégítő eredményre nem jutott. Ez szükségessé tette az ismételt vizsgálatot, a szakirodalom újabb eredményeinek bevonásával, valamint még további kora újkori európai alkotásoknak a keresését is. A vizsgálat során itt is a tematikus csoportosítást követve, elsőként a virtusok, vitiumok és más allegorikus alakok fellépését, illetve vetélkedését tematizáló költeményeket tekintettem át a *Comico-Tragoediával* összefüggésben. Ezt követően az európai Lázár-drámák előzményeit, a kezdetleges parabolákat és még más kapcsolódó Gazdag-Szegény témájú költeményeket is megvizsgáltam. Ez után következett a tényleges, kiforrott Lázár-darabok vizsgálata: a dél-német és a lutheránus játékoké. Az elemzéseket kiterjesztettem két németalföldi szerző parafrázisaira is, Georgius Macropedius *Hecastusára* és *Lazarus mendicusára*, valamint J. C. Lummenaeus à *Marca Dives Epulójára*.

A dráma európai irodalmi kontextusának részeként kitértem a három élő és három holt legendájára, illetve az azzal való összefüggéseknek a vizsgálatára is. A *Drei Lebenden und drei Toten* legendakörhöz tartozó alkotások⁵ strukturális, tartalmi-motivikai és figurális szempontból is párhuzamot kínálnak a *Comico-Tragoediához*, továbbá műfaji szempontból is érintkeznek egymással. A legendakörhöz tartozó szövegeknek a műre gyakorolt hatása erősen valószínűsíthető, és ennek alapján a *Névtelen Comico-Tragoedia* dramaturgiai és figurális konstrukcióját tekintve a *Drei Lebenden und drei Toten*-szövegek egy kései, továbbfejlesztett variánsának tekinthető. Ez az irodalmi kapcsolat pedig két fontos eredménnyel szolgál: Egyrészt a három élő és három holt történetét tematizáló szövegcsoporthoz mint lehetséges modellre való rámutatással, valamint a fennálló hasonlóságoknak, párhuzamoknak a számbavételével sikerült még jobban pontosítani a *Comico-Tragoedia* kontextusát. Másrészt e kapcsolat tovább erősíti azt az attribúcióval kapcsolatos feltevést, hogy a jelenleg Névtelenként számon tartott szerző jelentékeny latinos műveltséggel rendelkezhetett és jártas lehetett korának európai irodalmi és műveltséganyagában, amelyet darabjának megalkotásakor fel is használt.

⁴ BINDER Jenő, *Egy magyar Lázár-dráma és rokonai*, EPhK 22 (1898), 19–43, 97–111, 221–323.

⁵ Lásd: *Die Begegnung der drei Lebenden und der drei Toten: Eine Edition nach der maasländischen und ripuarischen Überlieferung*, hg. Helmut TERVOOREN, Johannes SPICKER, Erich Schmidt Verlag GmbH & Co KG, 2011.

Az összehasonlító elemzések konkrét eredményeit itt is forrás-táblázatokban összegzem:

	<i>Comico-Tragoedia</i>	Párhuzamos szöveghely
Motivikus sajátosságok:		
A Gazdag dicsekvése földi javaival	59: 626-629.	<i>La parabola di Lazzaro povero</i> : 97–102. G. Rollenhagen: III/17., 113. l.
a pokolbeli gyötrelmek által kiváltott panasznak és átkozódásnak a motívuma	69: 1053-	<i>La Parabola di Lazzaro povero</i> : 121–122. J. Krüginger : Y3v
Figurák és jelenetek:		
a gazdag Lelkének,/Lelkiismeretének allegorikus felléptetése	II.szc. , Lessus div. Inf.	Th. Naogeorgus : B8v J. Funckelin: G4r. J. Lummenaeus Marca : V., 33.l..
ivó-jelenet	76:1329–1332	J. Frey: H1r–H1v
a két paraszt figurája	Patientia és Tolerantia	J. Ayrer: Dorolt és Morholt
a parasztok figurája köré épülő társadalombíráló jelenet	80:1526–1529.	J. Ayrer: 3178, 9–15. (Lonemann-Rollenhagen I/6.) (Müntzer: B1r)
Textuális-motivikus megfelelések:		
A Halál intése	82:1594-1605, 83-84: 1658-1665.	zürichi névtelen játéka: 47:820–836. (sterzingi játék)
A Gazdag érdem szerinti bűnhődésének leírása és az ördög által való kinyilatkoztatása	65: 866-873.	J. Funckelin: H1v.

allegorizáló keretjáték	<i>Virtus contra Vitium</i> jelenet	J. Funckelin, <i>Kleines Spil vom Streit der Venus und Pallas</i> B. Chelidonius, <i>Voluptatis cum Virtute disceptatio</i> H. Sachs, <i>Comedia von Pallas und Venus</i> Macropedius, <i>Hecastus: Zwischenspiel: Virtus, Fides ↔ Satan, Mors</i>
4 felvonásos felosztás	4 szcena	J. Krüginger; <i>Comoedia von dem reichen Mann...</i> Th. Naogeorgus: <i>Pammachius</i>
Irónia mint a darab hangvételét jelentős mértékben átható esztétikai minőség	- szereplői szinten - nyelvi-stilisztikai megformáltságban - narrációs technikákban	J. Frey, <i>Von dem armen Lazaro...</i>
erős moralizás, (inkább) olvasásbeli létmód		J. Lummenaeus à Marca, <i>Dives Epulo</i>
Dramaturgiai és figurális konstrukció	- bevezető rész, nyitány - 3 bűnös figura és a Halál konfrontációja egymással - dialogizáló szövegegységek egymásutánjában - záró rész, epilógus	<i>Drei Lebenden und drei Toten-</i> szövegcsoport

Összegzés

A *Comico-Tragoedia* régi magyarországi és kora újkori európai irodalmi kontextusának behatárolása több új és jelentős eredményt hozott:

- Egyértelművé vált, hogy a *Comico-Tragoedia* túlmutat a régi magyarországi irodalom nyelvi és területi határain és külföldi, európai kontextussal (is) rendelkezik.
- A kora újkori európai irodalom viszonylatában a felekezetek közöttiség irodalmi-retorikai játékterét vizsgálva jól látható, hogy a Lázár-téma feldolgozásai egy drámakört alkotnak, amelyen belül a téma kulturális egymásrarétegződése és a nyelvi-irodalmi kölcsönhatás vitathatatlan – a konkrét átvételek, újraírások vagy épp a szabadabb mintakövetés megnyilvánulásai az elemzések alapján világosan láthatóak.
- Sikert több olyan kapcsolódási pontot – közös tartalmi, strukturális, motivikus, figurális és nyelvi-stilisztikai sajátosságot – feltárni, amelyek a magyar *Comico-Tragoediában* is megtalálhatóak, és valószínűsíthetően európai minta hatására formálódhattak.
- A három előről és három holtról szóló legenda vizsgálatával jól láthatóvá vált, hogy a *Drei Lebenden und drei Toten*-szövegek a teljes motivikai és eszmei-lelkiségi konstrukciót tekintve a *Comico-Tragoedia* alapvető modelljei, s a dráma e szövegcsoport továbbfejlesztett variánsának tekinthető.

Ez a vizsgálati keret lehetővé teszi a szöveg teljeskörű forrásjegyzékének elkészítését, megmutatva a korabeli közös kulturális tudásanyag áramlását és a költői koiné változatos leképezési lehetőségeit, amelynek gyökere egy közös hagyományrendszerbe nyúlik vissza. Továbbá alapjául szolgál a *Comico-Tragoedia* kiritikai kiadás-tervezetének munkálataihoz is.

Forrásjegyzék:

Magyarországi irodalom:

Comico-Tragoedia, constans scenis quatuor...., = *Régi Magyar Drámai Emlékek II.*, szerk. KARDOS Tibor, DÖMÖTÖR Tekla, Budapest, Akadémiai, 1960, 43–103.

Ének a Gazdagrul c. vers, THALY Kálmán, *Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok*, Pest, Lauffer, 1864., I., 337–340.

Fiátfalvi György: *Pokolbeli látomás*, RMKT XVII/4, 55. sz.

Lobkowitz-kódex, Nyelvemléktár XIV, 110–112.

Nyéki Vörös Mátyás *Dialógus*, RMKT XVII./2., 135–171.

Tintinnabulum tripudiantium RMKT XVII./2., 175–219.

Pesti György Haláltáncéneke Holbein képeivel, kiad. DÉZSI Lajos, Bp., Magyar Bibliophil Társaság, 1927.

Székeludvarhelyi-kódex (1526–28) *Nyt* XV, 64: 23–26.

Visio Philiberti (Nádor-kódex, 1508, pp. 313–342; *Nyt* XV, pp. 224–229)

Európai irodalom:

A MARCA, Iacobus Cornelius, *Dives Epulo, tragoedia sacra* = Iacobus Cornelius A Marca, *Opera omnia, qua poetica, qua oratoria, qua historica*, Lovanii 1613 (*5ro–7vo (prelimin.); 1–40 (szöveg)). Példány: Regensburg, Staatliche Bibliothek, 999/Lat.rec.461.

ANON., *Der Reich mann und Lazarus = Die geistlichen Spiele des Sterzinger Spielarchivs*, hg. Walter LIPPHARDT, Hans-Georg ROLOFF, V., Bern et al.: Lang, 1980, 237–267.

ANON., *Eine waarhafftige Histroy vß dem heyligen Euangelio Luce am XVI. Capitel von dem Rychen mann vnnnd armen Lazaro* = *Das Zürcher Spiel vom reichen Mann und vom armen Lazarus*, Pamphilus Gengenbach, *Die Totenfresser*, hg. Josef SCHMIDT, Stuttgart, Reclam, 1969, 7–38

AYRER, Jakob, *Tragedia vom reichen Man und armen Lazaro = Ayrers Dramen*, hg. Adelbert von KELLER, 5., Stuttgart, 1865, reprint: 1973, 5., 3159–3230.

Drei Lebenden und drei Toten-kéziratok kiadása: Helmut Tervooren und Johannes Spicker (Hg.), *Die Begegnung der drei Lebenden und der drei Toten. Eine Edition nach der maasländischen und ripuarischen Textüberlieferung (Texte des späten Mittelalters und der frühen Neuzeit 47)*, Berlin 2011.

FREY, Jakob, *Von dem armen Lasaro vnd dem reichen Mann...*, Colophon: Gedruckt zuo Strassburg/ Jnn Knoblouchs Druckerey. Példány: Lipcse, Universitätsbibliothek, 8-B.S.T.213.

FUNCKELIN, Jakob, *Ein gantz lustige vnd nutzliche Tragoedi/ vß dem heiligen Euangelio Luce am XVI Cap: von dem Rychen Mann vnd armen Lazaro/ gezogen...*Im M.D.L. Jar gespilt. Colophon: Getruckt zuo Bern / Bei Mathia Apiaro, 1551. Példány: Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Lo 1640.I. (VD16 ZV 6300)

KRÜGINGER, Johannes, *Comoedia von dem reichen Mann vnd armen Lazaro...*1543, Zwickau.

KRÜGINGER, Johannes, *Die Historia vom Reichen man vnd armen Lazaro...*1555, Drezden, lelőhely: München, Bayerische Staatsbibliothek, Példány: 4° P.o.germ. 32. (VD16 C 5877).

La Parabola di Lazzaro povero, lauda drammatica del secolo XIV pubblicata da Giulio NAVONE, Roma, Forzani, 1897.

MACROPEDIUS, Georg, *Hecastus* (1539) = *Drei Schauspiele vom sterbenden Menschen*, hg. Johannes BOLTE, 63–160, Leipzig, Hiersemann, 1927 (Bibliothek des Literarischen Vereins in Stuttgart sitz Tübingen, CCLXIX/CCLXX).

MACROPEDIUS, Georgius, *Lazarus Mendicus*, Utrecht, Borculous, 1541.

MÜNTZER, Georg, *Tragoedia von dem Reichen Mann/ vnd armen Lazaro...*, Magdeburg, 1575. Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Lo 5637. (VD16 M 6744)

NAOGEORGUS, Thomas, *Tragoedia Alia Nova Mercator Seu Iudicium...*,1590, lelőhely: Staatl. Bibliothek Regensburg, Lat. rec. 527.

ROLLENHAGEN, Georg, *Spiel vom reichen Manne und armen Lazaro*, 1590, Hg. Johannes BOLTE, Halle/Saale, Niemeyer, 1929. (Neudrucke deutscher Litteraturwerke des XVI. und XVII. Jahrhunderts, 270–273.)

Langár Bence: Megvalósítható és elérhető egy optimálisan működő, fejlett hazai tőkepiac? / Miskolci Egyetem – Vállalkozásmélet és Gyakorlat Doktori Iskola

---

Lektorálta: Dr. Melles Hagos Tewolde

Összefoglalás

Az elmúlt években az MNB folyamatos hangsúlyt fektetett és különböző élénkítő eszközöket kezdett el bevezetni a magyar tőzsde és tőkepiac szélesítése végett, annak érdekében, hogy minél több sikeres hazai vállalat jelenjen meg a magyar tőzsdén. Az MNB tőzsdefejlesztési törekvéseinek célja többek között az, hogy a magyar pénzügyi rendszer diverzifikációját növelje, tekintettel arra, hogy a magyar pénzügyi szektor finanszírozása szinte kizárólag banki csatornán keresztül zajlik, mely növeli egy adott gazdaság sérülékenységét, ráadásul a jövőben esetlegesen csökkenő uniós források miatt is szükség lenne a hazai tőkepiac erősítésére. Fontos azonban kiemelni, hogy az MNB álláspontja szerint a cél nem az, hogy a tőkeági finanszírozás lépjen a banki hitelezés helyébe, hanem hogy egy jól diverzifikált finanszírozási környezet jöjjön létre.

Kulcsszavak: tőkepiac, tőzsdefejlesztés, likviditás, diverzifikáció

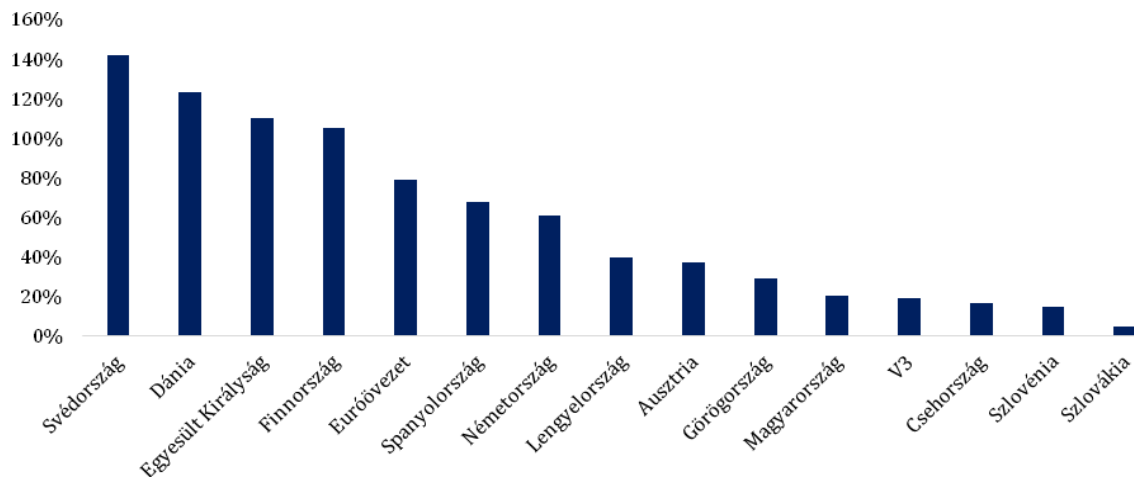
1. A magyar tőkepiac általános áttekintése

A magyar tőkepiac és gazdaság hosszú távú növekedésének és fenntarthatóságának egyik kulcs eleme a hatékony tőkeallokáció, mely akár alternatív finanszírozási formák, akár digitális eszközök és megoldások létrehozásával járulnak hozzá az esetleges növekedéshez. Ezen növekedéshez azonban elengedhetetlen az egyes gazdasági szereplők stabil pénzügyi működése illetve a megfelelő árazású és elérhetőségű forráshoz jutása.

Az elmúlt időszak gazdasági intézkedéseinek egy része is azt támogatja, hogy bármely életszakaszban lévő vállalatnak lehetősége legyen minél versenyképesebb feltételek mellett növekedési forráshoz jutni. A jelenlegi magyarországi piaci környezetben azonban az előbb említett növekedési források túlnyomó része banki hitel, míg az alternatív finanszírozási formák többnyire a háttérbe szorulnak, annak ellenére, hogy sok vállalat számára a tőkepiaci lehetőségek jelentős megoldásokat biztosíthatnak.

Az előbb említett, magyar tőkepiacban rejlő lehetséges mozgásteret az is jól szemlélteti, hogy a magyarországi GDP arányos tőzsdei kapitalizáció megközelítőleg 21%, mely nemzetközi összehasonlításban véve jelentős lemaradásnak számít mind euróövezeti, mind pedig nyugat-európai viszonylatban.

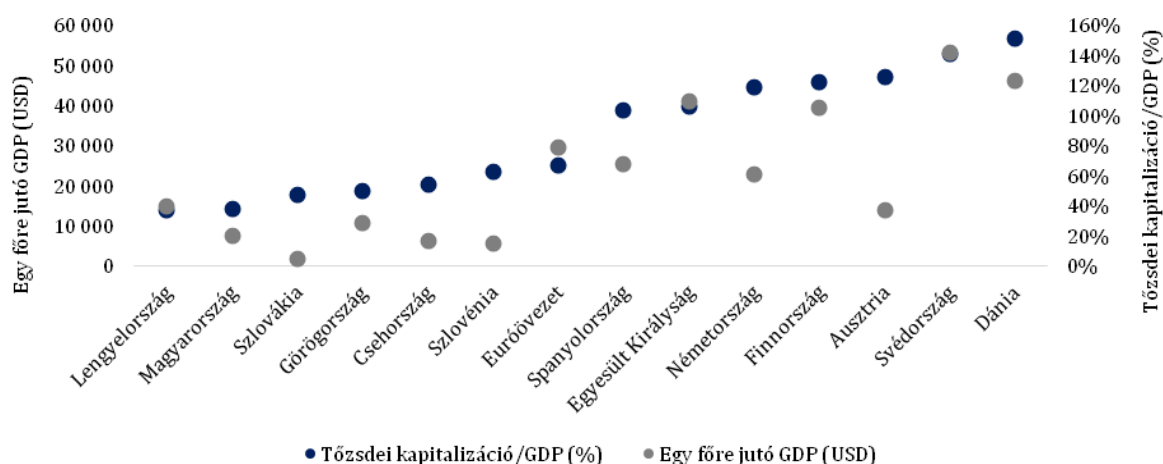

1. ábra: Főbb európai és euróövezeti országok GDP arányos tőzsdei kapitalizációja (%), 2017

Forrás: MNB, Saját szerkesztés

Azonban, a magyar tőkepiac stabilitása és likviditása szempontjából az egyik legfontosabb finanszírozási forrás a hazai lakossági illetve intézményi befektetői kör, akik alapvetően hosszú távon képesek lennének mind a nagyvállalatok, mind pedig a kvv-k számára a megfelelő finanszírozási forrást biztosítani, ezáltal hozzájárulva egy diverzifikáltabb és jelentősen likvidebb magyar tőkepiac növekedéséhez.

Ezen felül, a stabil tőkepiaci környezet és befektetési hajlandóság nem csupán azt jelenti, hogy a magyar lakosság nagyobb arányban tud részesedni a hazai reálgazdaság sikereiből - mely természetesen a jövőben a lakossági befektetők még nagyobb körének tudna befektetési lehetőségeket kínálni -, hanem a nemzetközi adatokat alapul véve azt is jelenti, hogy makroökonómiai szinten is jelentős növekedést tud eredményezni egy fejlett tőkepiac a termelési hatékonyságban is.

2. ábra: Főbb európai és euróövezeti országok GDP arányos tőzsdei kapitalizációja (%) és az egy főre jutó GDP (USD) közötti kapcsolat, 2017

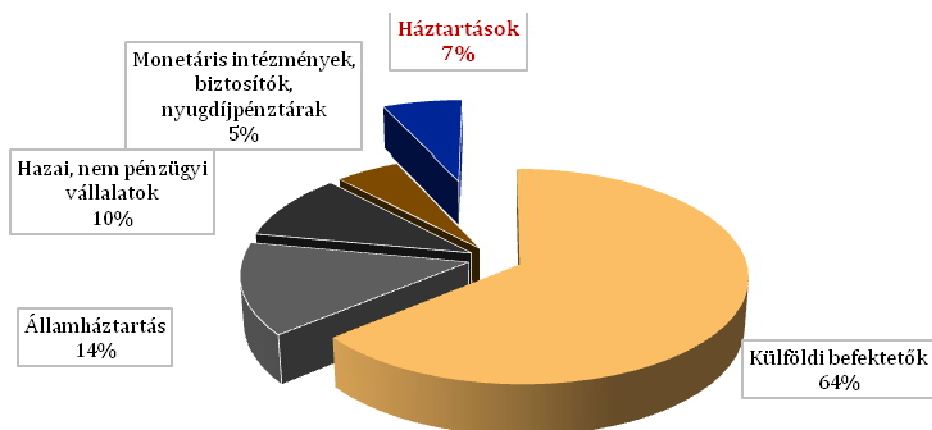
Forrás: MNB, Saját szerkesztés

2. Potenciális tőkepiaci és tőzsdefejlesztési alternatívák

2.1. Állami tulajdonú vállalatok tőzsdei bevezetése

Az állami vállalatok tőzsdei bevezetése évtizedek óta újra és újra felmerülő téma, hiszen ezen vállalatok árbevétel és profittermelő képessége rendkívül magas, így mindenképpen fontos szerepük lenne a tőzsdei kapitalizáció növelésében. Azonban, a 90-es években lezajlott privatizációt követően - melynek során jelentős állami tulajdonú vállalatok kerültek bevezetésre úgymint az OTP, MOL vagy a Magyar Telekom - viszont nem igazából történt egyetlen hasonló tranzakció sem, annak ellenére, hogy folyamatosan merülnek fel potenciális állami vállalatok, mint például a Szerencsejáték Zrt. vagy akár az MVM Zrt, de volt már olyan elképzelés is, hogy Paks 2-t önálló entitásként vezessék be a tőzsdére.

Az mindenesetre egy fontos szempont, hogy Magyarországon az elsődleges részvénykibocsátások sikere elsősorban az intézményi befektetők befektetési hajlamán múlik, hiszen ők azok a piaci résztvevők akik nagy mértékben adnak be jegyzési igényeket egy részvénykibocsátás során, ellentétben a nyugat-európai országokkal, ahol a lakosság befektetési hajlandósága jelentősebb. Viszont a magyar lakosság esetében azt is érdemes megfigyelni, hogy aktív befektetőként ők vannak a leginkább jelen a piacon a megvalósított tranzakciók tekintetében, hiszen a Magyarországon kibocsátott részvények 7%-a képezi a hazai lakosság tulajdonát, viszont az alacsonyabb lakossági tulajdonosi struktúra ellenére, a részvények piacán történő kereskedés 25%-a származik lakossági megbízásokból. Ez alapján jól látható, hogy a tulajdonosi hányadhoz képest magasabb forgalmi arány a lakossági befektetőknél azt mutatja, hogy a nagy intézményekkel összehasonlítva sokkal gyorsabban forognak az értékpapírok a kisbefektetők kezén

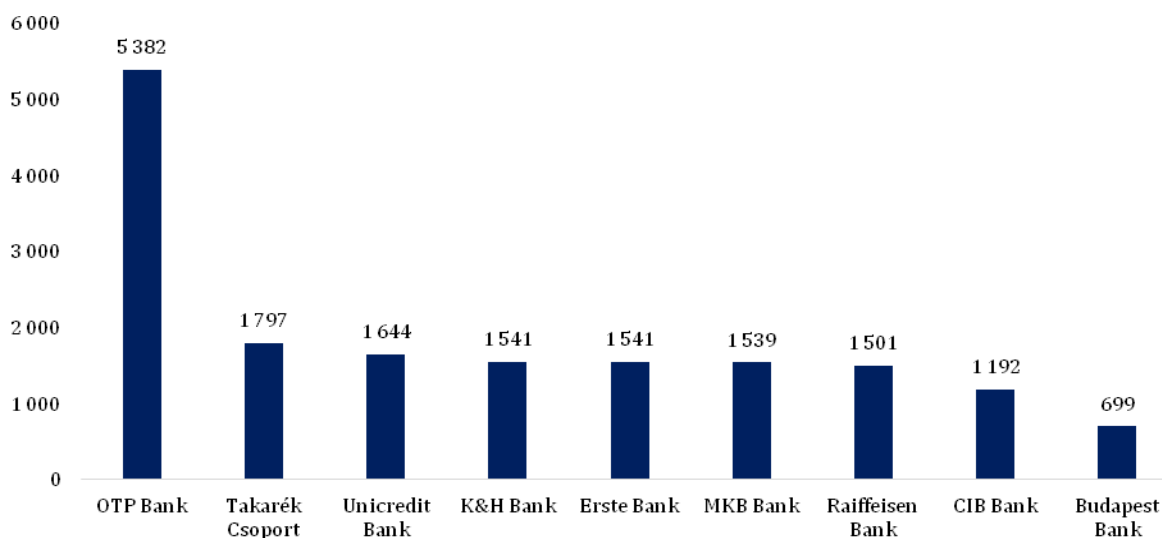
3. ábra: A lakossági befektetők aktivitása a Budapesti Értéktőzsde hazai kibocsátású részvények piacán, 2017

Forrás: BÉT statisztika, Saját szerkesztés

Továbbá, az állam tulajdonosi szerepének a tőzsdei befektetőkkel történő megosztása több szempontból is pozitív tud lenni, hiszen a privatizáció révén hatékonyabb működési struktúra épülhet fel, mely hosszú távon elősegíti a magasabb foglalkoztatást és adóbevételeket is.

2.2. Hazai és nemzetközi bankok tőzsdei megjelenése

A bankok és bankcsoportok bevezetésének ösztönzése is kiemelt jelentőségű lépés lehet a hazai tőzsdei kapitalizáció emelésében, tekintettel arra, hogy a magyarországi finanszírozási piac központjában a bankok állnak, akik folyamatos és szigorú szabályok mentén végzik tevékenységüket, ezáltal is megalapozva már egy előzetes befektetői bizalmat mind a lakossági, mind pedig az intézményi befektetők körében. Ezen felül, az intézményi befektetők számára sokkal nagyobb tér nyílna meg nyilvános részvények vásárlására, illetve a hazai kitétségüket is könnyebben tudnák növelni, ezáltal pedig aktívabb szerepet vállalni egy likvid másodpiac kialakításában.

4. ábra: Vezető magyar nagybankok betétállománya (milliárd HUF), 2017

Forrás: Banki beszámolók és riportok, Saját szerkesztés

2.3. Fokozatos tőzsdefejlesztés állami szerepvállalással kiegészülve

Az állami szerepvállalásra Magyarországon szükség van annak érdekében, hogy a már tőzsdén lévő cégek feltőkésítése megvalósulhasson, illetve a tőzsdei jegyzéskor történő tranzakciókban való állami részvétel is megvalósuljon.

Hazánkban olyan befektetési alapok létrehozására lenne szükség, melyekkel a hazai tőzsdén jegyzett vállalatokba befektetéseket lehetne megvalósítani annak érdekében, hogy a tőzsdei kapitalizáció fellendüljön és a másodpiac minősége megmaradjon/javuljon.

Főbb ajánlások a magyar tőzsdefejlesztéssel kapcsolatban:

- Előnyös lenne egy kkv befektetési alap megalapításának az elősegítése: ezáltal átlátható, és hatékony módon valósulhatna meg - megfelelő kockázatkezelés mellett - egy olyan befektetési konstrukció, ami egyúttal növelné a befektetői keresletet, ezzel pedig hozzájárulna a kkv-k finanszírozási lehetőségeik bővítéséhez.
- Állami forrásból megvalósított tőkealap kialakítása: ezen tőkealap cégmérettől és típustól függetlenül befektethetne a piacra lépés elősegítése végett.
- Egy kombinált hazai vegyes alap létrehozása is segítené a hosszú távú befektetéseket, melyben forintban kibocsátott lakossági állampapírok és BÉT-re bevezetett magyar részvények vannak.
- Dedikált állami IPO alap létrehozása: a tőzsdére lépő cégek megjelenésekor - párhuzamosan az intézményi jegyzéssel - az elsődleges tranzakciókban venne részt befektetőként.

2.4. KKV specifikus tőzsdei kereskedési platformok kialakítása

Európai és regionális szinten számos kezdeményezés indult már az értéktőzsdék részéről a kis- és középvállalatok tőkepiaci jelenlétének növelésére. A nagyobb nyugat-európai (pl. London, Frankfurt, Párizs) és régiós tőzsdéken (Prága, Varsó) már szinte mindenhol található speciálisan a kkv-k igényeire specializálódott alpiacok. Az egyes országok szabályozói különféle támogatási formákkal segítik ezen piacok bővülését úgymint a befektetők számára nyújtott adó- és illetékkedvezményekkel, alacsonyabb riportálási követelményekkel. Ezen példák eredményeként a BÉT is elindította a magyar kkv-k számára kialakított kereskedési platformját XTEND néven. Ezen új platformon a kereskedés még nem indult el, ám 2018 végéig két cég már regisztrált. Bár a platform egyelőre még nem hozta meg a várt eredményt, a jövőben állami ösztönzők segítségével lehetne elérni a jegyzett cégek számának bővülését valamint a forgalom növekedését a piacon.

2.5. A tőzsdei bevezetés és jelenlét költségeinek optimalizálása

Hatékony ösztönző lenne a vállalatok számára a tőzsdei megjelenéshez, ha költség oldalról is kedvezőbb lenne nem csak a tőzsdei megjelenés de a tőzsdei lét is, úgymint:

- A tőzsdére lépés közvetlen költségei leírhatók lennének a társasági adóalapból: piaci számítások szerint egy cég számára a tőzsdére lépés költsége elérheti a tranzakció méretének akár 2,5% - 4%-át, ami jelentős ráfordítást jelenthet. Éppen ezért, ezen költségeknek a társasági adóból történő levonása jelentősen ösztönözhetné azon vállalatokat, melyek a tőzsdei bevezetést fontolgatják, ám visszatartják őket a kapcsoló magas költségek. A tőzsdei bevezetés folyamata során felmerülő magas költségek nagymértékben ronthatják az érintett cégek gazdasági eredményeit, így negatívan befolyásolják a vállalatok tőzsdei megjelenésről való döntésüket.

Ezen társasági adóalapot csökkentő költségtelemek a vállalat számára mindenképpen ösztönző erő lenne, ugyanakkor a makroökonómiai szinten kisebb hatást gyakorolna.

3. Összegzés és következtetések

A magyar közép- és nagyvállalatok számára tőkepiaci forrás bevonására korlátozottan van mód, tekintettel arra, hogy ezen vállalatok a jelenlegi magyarországi piaci környezetben egyrészt kockázatosabbnak ítélik meg a tőkepiaci befektetési alternatívákat, másrészt pedig mind az intézményi, mind a lakossági szereplők befektetési hajlandósága is alacsonyabb.

A vállalati szektorban egyre jelentősebb helyet foglalnak el az egyre bővülő hazai kis- és középvállalatok, akik azonban az alacsonyabb tőkehelyzeti pozíciójuk miatt kisebb eséllyel képesek finanszírozási lehetőségekhez jutni, hiszen a vállalkozás méretének csökkenésével azok a pénzügyi kompetenciák is egyre kevésbé fedezhetők fel, amik szükségesek egy jól megalapozott üzleti terv elkészítéséhez és esetleges külső finanszírozó partner megtalálásához.

Másrészt azonban a külső bevonás szándéka sem mindig egyértelmű a kisebb méretű vállalkozások körében, akik megközelítőleg 40%-a inkább saját forrásból finanszírozza beruházását, fejlesztését.

Éppen ezeket a piaci sajátosságokat alapul véve a Budapesti Értéktőzsde új stratégiával igyekszik fejleszteni a hazai tőkepiacot. A cél az, hogy a vállalatok ne csak kifejezetten a banki hitelekkel, hanem tőzsdei forrásbevonásokkal is tudjanak növekedni. Ez amiatt is fontos, hogy a közeljövőben, az uniós források ciklusának kifutásával egyre csökken az állam szerepvállalása a vállalati szektorban, ezáltal pedig kizárólag piaci alapú finanszírozási alternatívák lesznek elérhetőek, amelyben a BÉT szerepe fokozatosan erősödhet.

Egy fejlődő gazdasághoz egy jól diverzifikált tőkepiac szükséges, azonban a magyar tőkepiac fejlettsége viszonylag alacsony szinten áll közel 21%-os tőkepiaci kapitalizációval szemben a nyugat-európai és euróövezeti országokkal ahol az elmúlt években is növekedett a tőzsde súlya a gazdaságban. Továbbá, a magyar tőkepiac fejlődése mindenképpen szükséges lenne ahhoz, hogy a vállalati szektor banki eladósodottságát csökkentse és ezáltal az egyéni vállalatok szintjén is diverzifikáltabbá tegye a tőkeszerkezet felépítését.

A magyar tőkepiac fejlesztése és a hosszú távú potenciális növekedése érdekében, a Budapesti Értéktőzsde legújabb stratégiájában több alternatívát is vizsgál, többek között az állami tulajdonú vállalatok és bankcsoportok tőzsdei bevezetését, egészen egy kis-és középvállalati kereskedési platform felállításáig.

Irodalomjegyzék

- [1] Andor Gy., Ormos M., Szabó B. (1999): *Return predictability in the Hungarian Capital Market*, Periodica Polytechnica
- [2] Bélyácz I. (1995): *A vállalati tőke piaci és benső értékének kapcsolatáról*, in Studio Oeconomica jubileumi tanulmánykötet
- [3] Damodaran, A. (1996): *Investment Valuation*, John Wiley & Sons, New York
- [4] Dezsényi A. (2006): *Pszichológia és befektetői hangulat*
- [5] Jaksity, Gy. (2003): *A pénz természete*, Alinea Kiadó, Budapest
- [6] Lukács, P. (2003): *Értékpapírok hozamának eloszlása és a tőzsdei kapitalizáció*, Szigma
- [7] Palotai, D., Virág, B. (2016): *Versenyképesség és növekedés*, Magyar Nemzeti Bank
- [8] KPMG (2017): *A magyarországi európai uniós források felhasználásának és hatásainak elemzése a 2007-2013-as programozási időszak vonatkozásában*
- [9] Magyar Nemzeti Bank: *Versenyképességi Program 2019*
- [10] Budapesti Értéktőzsde: *Market Overview*, <https://www.bse.hu/pages/market-overview>
- [11] Magyar Nemzeti Bank: Éves jelentések, riportok

Bevezetés

A dolgozat tárgya Jacques Offenbach *Kékszakáll* (1866) művének 2018-as újrendezése és annak elemzése, hiszen Székely Kriszta – prózai színházi rendező – produkciója is beillik abba a tendenciába, mely a hazai kortárs operettrendezéseket jellemzi az elmúlt fél évtizedben.² A potenciális nézők közül sokan még mindig alacsonyabb rendű bulvárszínházként kategorizálják, mások giccsként aposztrofálják, megkérdőjelezhető színvonalú előadásként tekintenek rá, és léteznek olyan befogadók is, akik a tömegszínháznak ezt a műfaját a 21. században a nosztalgikus pillanatokért preferálják. Vagyis kifejezetten igénylik, hogy a 30–40 évvel ezelőtti játék- és rendezői stílus köszönjön vissza a szórakoztató-zenés színpadokon. Az operett – mint tudjuk – egyrésről pedig a közönségigény kiszolgálása. Pontosabban fogalmazva egy nézői réteg kiszolgálása, hiszen ebben a században a fiatalokat egyre nehezebb bevonni a számukra közegidegen, giccses, szirupos, vágyálmokat kielégítő alkotásokra.

Ugyanakkor közel fél évtizede megsokszorozódtak az olyan operett előadások, ahol a rendezők, koreográfusok és díszlet- jelmeztervezők tudatosan szakítanak a régi, berögzült elvárásokkal, átértelmezik az operettműfaj funkcióját a mai zenés színházban. Ennek elsődleges célja, hogy az operett a presztízsét visszanyerje, s hogy a mai fiatalok és fiatal felnőttek (18–35 éves korcsoport) is közel érezzék magukhoz ezeket a kulturális termékeket. Ez már nem egyszerű adaptáció, hanem megtörténik a műfaj *újramarkázása*, amelyek lefedik a *reinvention* fogalomkörét. Ami pedig nem ismeretlen fogalom, ha a kulturális iparágakon belül gondolkodunk az operetről mint termékről. Írásomban megkerülhetetlen az, hogy ne essen szó a nemzeti operettek műfaji sajátosságairól, jelen esetben a francia operett és Offenbach jelentőségéről. A Székely Kriszta által rendezett *Kékszakáll* nagyoperett februári 23-ai bemutatója (helyszín: Budapesti Operettszínház) előtti kampányban a fő hívószavak a *modern*, a *21. századi környezetbe átültetés* voltak³, mely a későbbi módszertani résznél kulcsfontosságú lesz.

Az operett műfaji sajátosságai - Offenbach

Az elemzések felvezetőjeként érdemes szót ejteni a vizsgált műfaj francia irányzatáról, annak történetéről, valamint Offenbach szerzői munkásságáról. Hervé (1825–1892)⁴, valamint Offenbach

---

¹ A tanulmány a 2018. évi XXI. Erdélyi Tudományos Diákkori Konferencia (ETDK) Kommunikáció szekciójába benyújtott pályamunkám rövidített változata.

² Ugyanakkor hagyományos operettjártás nem szorul háttérbe, sőt a legtöbb hazai színházban, ahol repertoáron vannak operett művek – többnyire Ábrahám Pál, Eisemann Mihály, Fényes Szabolcs, Huszka Jenő, Kálmán Imre, Lehár Ferenc és Szirmai Albert –, a szöveg, a kosztümök és a látvány egyéb elemei mind a nosztalgiára vagyó közönséget szolgálja ki.

³ Lőrinczy György víziója, aki 2014-től 2019 februárjáig a Budapesti Operettszínház főigazgatója. A kulturális intézmény vezetőségében történő változások szintén lényeges elemi annak, hogy adaptációról vagy újramarkázásról beszélhetünk. A korszak- és stílusváltás 2014 novemberétől folyamatos, de az Operettszínház korszakváltásának elemeként és a *Kékszakáll* „elődjeként” kiemelném a 2016/2017-es évad második nagyszínpados bemutatóját, a *Luxemburg grófiát* (1909) Somogyi Szilárd rendezésében. Habár a kritika a színészi alakítást, a rendezést és a Lőrinczy Attila fordítását számos ponton bírálja, a szöveg és a dalszöveg politikai aktualitása, a rap részek és a posztpunk stílusú kosztümök miatt mégis megtörténik az operett újrapozicionálása. Kiemelném még az 2015/2016-os évadban színpadra állított *A chicagói hercegnő* (1928) Kálmán-operettet Béres Attila rendezésében, szintén Lőrinczy Attila átíratában. Az első librettó megváltoztatásán túl a látványosság elemeit a 21. századi stílus és az amerikai fogyasztói társadalomban fellelhető cikkek és márkák – például Mickey Mouse jelmez – jellemzik.

⁴ Hervé operettjeinek felsorolása jelen írás szempontjából nem indokolt. A *Lili* (1882) és a *Man'zelle Nitouche* (1883) művekről bővebben lásd: WINKLER (2013) 367–374., Csak a *Lili*-ről: GÁL – SOMOGYI (1960) 92–93.

(1819–1880)⁵ az 1850-es évek Párizsában⁶ próbálkoznak az *opéra-bouffe* műfajjal, mely rendkívüli népszerű lesz a közönség körében, majd a francia művek átkerülnek más országok színpadjaira, többek között az osztrák és a magyar kőszínházakba. Offenbach közel nyolcvanhét olyan művet szerez, melyet ma az operett műfajába sorolnak be a színház- és zenetörténészek.

A műfajnak már a kezdetektől vannak bírálói Franciaországban – Émile Zola például közrossznak, kártékonynak tartja⁷ –, még Offenbachnak is, akinek neve összeforr a francia operettel. A 2018-as Székely-rendezésben a szerző más műveiből is vesznek át dalblokkot.⁸ Néhányan „*alacsonyabb rendű*”⁹ termékként említik, szembeállítják az operával és annak funkcióival.¹⁰ Az offenbachi operetteket az „aranykor” kulturális termékeinek tekintjük, ami egészen 1900-ig tart (onnantól „ezüstkorral” beszélünk¹¹). Gáspár Margit – a szocializmusban személyéhez kötődik a magyar operettirányzat megreformálása – francia és a bécsi alkotókkal kapcsolatban így fogalmaz: „[...] Offenbachkal és Strauss Jánossal foglalkoztunk részletesebben, mint olyan alkotókkal, kiknek életművében tetőfokára ér a francia és a bécsi zenés népkomédia fejlődési vonala.”¹²

Offenbach alkotásait a magyar kritika¹³ és a korabeli nézők nem egyöntetűen pozitívan fogadják. Bozó Péter a szerző magyar ősbemutatóit összegzi 1859 és 1900 között. A pesti Nemzeti Színházban 1860–1864 között hét művet, a budai Népszínházban 1861–1864 és 1867–1870 intervallumban tizenkét művet, az István-téri Színházban / a Miklóssy Színkörben tizenhárom operettet, a budapesti Népszínházban pedig 1875 és 1900 között huszonegy Offenbach-operettet mutatnak be. A jelen írásban vizsgált – eredetileg háromfelvonásos – mű párizsi ősbemutatóját 1866. február 5-én tartották, a helyszín a Théâtre des Variétés.¹⁴ A darabot két helyen, az István-téri teátrumban – 1872. november 14-én –, valamint a budapesti Népszínházban – 1877. június 22-én – *A kékszakállú herceg* címmel tűzik műsorra. Habár az Offenbach-operett „[...] 1867 decemberi kassai előadása valószínűleg országos magyar nyelvű premier [...]”¹⁵

Az operett dramaturgiai központjában a primadonna, azaz az első hölgy, valamint a szubrett karaktere áll. De ezzel a tényszerű kijelentéssel nem vitatom a férfi karakter, karakterek formáló funkcióját, a történetben a nőkre és az általuk meghozott döntésekre gyakorolt hatását. Ugyanakkor megemlíteném, hogy a *Kékszakáll* – Máthé Zsolt szerint is¹⁶ –, kifejezetten nőközpontú operett. Boulotte mint primadonna „[...] megmutat egy csípős beszólása miatt is figyelmet érdemlő nőt, aki kiemelkedik, egy nőt, aki nem hajlandó beállni a sorba”¹⁷

A zeneszerző és librettistái koruk politikai- és társadalmi kritikáját fogalmazták meg egy-egy műben. A társadalmi folyamatok és az operettek *titkos nyelve* a későbbi operettkorszakok megmaradó jellemzője. Habár többen azt állítják, hogy a *Barbe-bleue* közel sem olyan sikeres, mint más Offenbach-operettek a maga korában, de Kurt Gänzl¹⁸ cáfolatára hivatkozik Michael S. Hardern egy cikkében.¹⁹ Ugyanakkor ki kell emelni, hogy „a *Kékszakáll* Offenbach legsikeresebb éveiből való: egy bő

⁵ GABNAI (2013) 4., TRAUBNER (2003) 26., WINKLER (2013) 881.

⁶ A műfaj keletkezéséről és a zeneszerzőkről, valamint a librettistákról bővebben Richard Traubner ír a *Beginners, please!* fejezetben, lásd: TRAUBNER (2003) 19–53.

⁷ CSÁKY (1999) 10.

⁸ A zenei átíratot Dinnyés Dániel jegyzi, a bővítésről részletesen lesz szó a *Módszertan* alfejezeteiben.

⁹ Lásd például: CSÁKY (1999) 12–15. és GÁSPÁR (1963) 513–516.

¹⁰ Az operett és az opera közti lényeges különbségekről és hasonlóságokról lásd: CRITTENDEN (2006) 10.

¹¹ Az „ezüstkor” alkotói közé tartozik például a bécsi–magyar operettiskola két kiemelkedő zeneszerzője is: Kálmán Imre és Lehár Ferenc.

¹² GÁSPÁR (1963) 513.

¹³ Offenbach jelentőségéről és magyar bemutatóiról lásd még: BOZÓ (2017) (Letöltve: 2018. március 29.)

¹⁴ WINKLER (2013) 946., TRAUBNER (2003) 49–50.

¹⁵ BOZÓ (2014) (Letöltve: 2018. február 18.)

¹⁶ SPILÁK (2018) (Letöltve: 2018. február 18.)

¹⁷ KOLOZSI (2018) 31.

¹⁸ Az alábbi könyvét említi: *Encyclopaedia of the Musical Theatre* (1994)

¹⁹ HARDERN (2014) (Letöltve: 2018. április 20.)

esztendővel a Szép Heléna után és közvetlenül a Párizsi élet meg a Gerolsteini nagyhercegnő előtt került bemutatásra. Akár már ez a zsúfolt szomszédság is kielégítően megmagyarázhatná, hogy miért került idővel félárnyékba a mesebeli asszonygyilkos frivolán mulatságossá átformált története, hiszen Offenbach mindig a mának dolgozó gyorsasága és példátlan darabdömpingje végeredményben ön maga számára teremtett konkurenciát²⁰ – fogalmazza meg a darab elfeledésének okait László Ferenc.

Kékszakáll legendáját jól ismeri a francia közönség is, a történet pedig sokkal kegyetlenebb, mint ahogy az Offenbach-operett végződik.²¹ A *Kékszakáll* a férfi-nő viszony ábrázolásában mutat újat, érdekesen jeleníti meg a politikai és a hatalmi szálakat, a kiszolgáltatottság érzését. A darab eredeti szövegírói Henri Meilhac (1831–1897)²² és Ludovic Halévy (1834–1908)²³, melynek nyelve francia. A magyar közönség Latabár Endre fordításában²⁴ ismerheti meg először a szöveget a 19. század második felében. Az Operettszínház alkotócsapata nem használja forrásként a magyar fordításokat²⁵, hanem az első szövegváltozathoz dolgozik, a szöveggönyt ezúttal Lőrinczy Attila, Szabó-Székely Ármán és Székely Kriszta, a dalszöveget pedig Máthé Zsolt jegyzi.²⁶

Ahogy Batta András fogalmaz, Offenbachtól „[...] nem egyszerűen szórakoztatást vártak [...], hanem kacagtató önkritikát”²⁷, a szerző épp abban az időben adja férjhez egyik lányát, habár – mint utaltam már rá – jelen változat komikus, tényleges gyilkosság, feleséggyilkosság nem történik.²⁸ A több évszázados legenda így befogadhatóbb a francia közönség számára, akik nyitottak a „feleség-faló” lovagról szóló történetre.²⁹

Az adaptáció és az újramarkázás kérdése

Az adaptáció, valamint az újramarkázás fogalmi hátterét tisztázom a következő fejezetben, majd az elemzésem három nagyobb kategória alapján valósul meg: (1) a librettó, a történet lejegyzése; (2) a díszlet és a kosztümök bemutatása; (3) koreográfiai és a látvány elemeinek ismertetése.

Anthony Elliott *Reinvention* című könyvében³⁰ korunk egyik legdivatosabb hívószavának³¹ nevezi az újramarkázást, melyet kiterjeszt többek között üzleti, biznisz alapú re-markázásra vagy éppen annak kortárs tendenciáira, például celebritások szuper gyors testsúlycsökkenésére. Bár elsőre úgy tűnhet, hogy egy színházi produkció, még hozzá egy Offenbach-mű újrendezése nehezen illeszthető bele az Elliott-féle fogalomkörbe, de mégis követi a szerző által felvázolt mintát. A szerző egy 2012-es *The New York Times* hasábjain megjelenő cikkre – *Bridal Hunger Games* – hivatkozik, központban a menyasszonyok vannak, akik képesek több tíz kilót leadni a nagy nap előtt, áttranszformálják a saját testüket. Ezt a folyamatot pedig segíti számos mantra, de igazából ezek olyan drasztikus diéták, hogy sokáig nem lehetne folytatni – a nők lényegében éheznek –, a menyasszonyok éhezők viadalának

²⁰ LÁSZLÓ (2018) (Letöltve: 2018. március 3.)

²¹ A librettó elemzésénél fejtem fel az eredeti történetet és *Kékszakáll* legendáját.

²² A francia librettista másodmagával jegyzi többek között Offenbach *La Belle Hélène* (1864) és Bizet *Carmen* (1875) operájának szövegét is.

²³ Henri Meilhac alkotótársa, akivel számos Offenbach-operetten dolgoznak együtt.

²⁴ *Kékszakállú herceg* címmel játsszák négy felvonásban.

²⁵ Az 1970-es években Fodor Ákos, Walter Felsenstein, valamint Horsi Seeger szövegváltozata alapján Iglódi István újrafordítja a darabot., In: WINKLER (2013) 947., Az Iglódi-féle újrafordítás előadásáról, melynek bemutatóját 1981-ben az Erkel Színházban (a Magyar Állami Operaház társulata) tartják, bővebben lásd: Színháziadattár.hu (é.n.) (Letöltve: 2018. április 10.)

²⁶ A 2018. február 23-ai premieren elhangzott szöveg és dalszöveg kerül feldolgozásra, melyre a későbbiekben a következőképpen hivatkozom: LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

²⁷ BATA (1992) 7.

²⁸ *Kékszakáll* alkímistája, Popolani altatót ad az asszonyoknak., In: TRAUBNER (2003) 49.

²⁹ TRAUBNER (2003) 49.

³⁰ A könyvben az alábbi fejezetekkel találkozhatunk: *The reinvention of bodies; The reinvention of persons; The reinvention of careers; The reinvention of corporations; Network of reinvention; The reinvention of places.*, In: ELLIOTT (2013) 8.

³¹ Az eredeti szövegben a szerző a "key buzzword" kifejezést használja., In: ELLIOTT (2013) 3.

nevezi az ilyesfajta drasztikus test-újrámárkázást.³² A fogalom rendszerébe illeszthető a személyek újrámárkázása, amikor egy terápiás foglalkozás-sorozat alkalmával próbálnak segíteni a pszichológusok azon páciensükön, akik szocializációs problémákkal küzdenek.³³ Mintaként szolgál, hiszen jelen esetben a librettót jegyző színházi alkotók az operett karaktereinek főbb személyiségjegyeit módosítják. Habár ez nem jelenti azt, hogy Boulette nem fog közönségesen viselkedni, Kékszakáll pedig nem gyerekes és önző, már-már gonosz módon viselkedik – és így tovább a többi funkcióval bíró karakterrel –, hanem ráerősítenek egy-két meglévő komponensre a személyiségükben, ami legtöbb esetben a neveltség tárgyává teszi a szereplőket. Helyeket is ugyanilyen módszerrel ismételtén „ki lehet találni”, azaz új jelentés társítanak mellé a szakemberek³⁴, ez esetben pedig a mű helyszínének a teljes megváltoztatása történik, habár megmarad a két helyszín közti ellentét (nem a vizuális síkon).

A librettóról

A librettó, a történet felfejtése előtt még indokoltnak tartom az eredeti Offenbach-operett cselekményét, történetét – a narratíva legfontosabb elemeit – felvázolni. Meilhac és Halévy librettóját (1866) 1869-ben kiadják, majd 2003-ban szintén nyomtatásba kerül a 19. századi francia változat.³⁵ A történet alapja Charles Perrault 17. században összeállított műve, melyben a különböző igazságfaktorral működő véleményeket³⁶ formálta egységessé.³⁷ Perrault a 17. században Compiègne és Pierrefond között élő³⁸ Bernard de Montragoux személyéről mintázza Kékszakállt³⁹, aki távol él az udvartól, nőügyei, házasságainak alakulása pedig számos pletyka alapját adja. A *Kékszakáll* történetet Balázs Béla⁴⁰ is feldolgozza 1910-ben – misztériumjátékként –, aki egy másik másik feltételezést vesz alapul, miszerint kit rejt valójában a ragadványnév.⁴¹ A magyar közönség számára talán ez a változat a legismertebb, hiszen Bartók Béla egyfelvonásos operájának – egyetlen operája⁴² – szövegét ennek misztériumjátéknak az átdolgozása adja⁴³, a művet a Magyar Királyi Operaházban mutatják be 1918. május 24-én.⁴⁴

Az Offenbach-operett háromfelvonásos, a 2018-as változatban eszközölt módosítások felvázolása miatt szükséges a cselekmény rövid bemutatása. A történet ideje: középkor. Az I. felvonásban szembesül a befogadó azzal, hogy Kékszakáll – lovag – már sorban az öt feleséget „elfogyasztott”, jelenleg pedig a hatodik esküvője következik. A válást az ő társadalmi státusában nem engedheti meg

³² ELLIOTT (2013) 11.

³³ ELLIOTT (2013) 13.

³⁴ Mega-újrámárkázásnak nevezi sok esetben a szerző az ilyen tevékenységet. Összeköti a globális felmelegedéssel, a klímaváltozással, a rendelkezésre álló terek újraértelmezésével., In: ELLIOTT (2013) 17.

³⁵ A teljes szöveget lásd: OFFENBACH – MEILHAC – HALÉVY (1869, 2003) 1–40.

³⁶ „[...] a legkevésbé tartható vélemény e nemesembert a nap megszemélyesítőjévé teszi. Mégis, vagy negyven éve, éppen ezzel foglalkozott egy bizonyos összehasonlító mitológiai iskola. Úgy tanította, hogy Kékszakáll hét felesége volt a hét napjainak hajnala, két sógora pedig - a reggeli s esti szürkület - azonos a Thézeusz által elragadt Helénát megszabadító Dioszkurokkal. Ha bárkinek kedve támadna ahhoz, hogy ezt elhiggye, emlékeztetnem kell, hogy 1817-ben Jean Baptiste Perès igen megtévesztő módon kimutatta, hogy Napóleon sohasem létezett, és ennek az állítólagos hadvezérnek a története - nap-mítosz csupán! Mégis, a legtalálékonyabb szellemi tornamutatványok ellenére sem lehet kételkedni abban, hogy Kékszakáll és Napóleon valósággal létezett.”, In: FRANCE (1959) 118.

³⁷ A teljes fejezetet a Kékszakáll személyéhez köthető legendáról lásd: FRANCE (1959) 118–129.

³⁸ FRANCE (1959) 119.

³⁹ „Sokan a vidék lakói közül de Montragoux urat Kékszakáll néven ismerték, ugyanis a nép ezt a nevet adta neki. Valóban, szakállja kék volt, vagyis fekete szakállja volt, és amiért nagyon fekete, hát azért kék.”, In: FRANCE (1959) 119.

⁴⁰ Balázs Béla író, költő, színház- és filmesztéta és filmrendező életútjáról és munkáiról lásd: SZÉKELY (főszerk.) (1994) 45. és TALLIÁN (2016) 417–484.

⁴¹ „[...] Kékszakáll azonos az 1440. október 26-án, a nantes-i hidak fölött az igazságszolgáltatás által kivégeztetett Rais marsallal.” In: FRANCE (1959) 118.

⁴² Életútjáról és alkotásairól bővebben: SZÉKELY (szerk.) (1994) 67–68.

⁴³ KERTÉSZ (2005) 19–20.

⁴⁴ TILL (1985) 15., LÁSZLÓ (2018) (Letöltve: 2018. március 3.), BARTÓK Béla (1918): *A kékszakállú herceg vára. Az Operahát újdonsága. I. Szerzők a darabjukról*, In: *Magyar Színpad* 21. évf. 143.

magának, csak az özvegység jöhet szóba, melyben Popolani, a szolgálatában álló alkimista segít. Közben megbízza őt azzal is, hogy keressen neki egy új feleséget, aki a faluban a parasztlányok közül válogat: Fleurette, a pásztorlány személyét választja ki a lovagnak. Ugyanakkor a lány nem szeretne Kékszakáll sokadik felesége lenni, mert szerelmes egy magát parasztleánynek kiadó hercegbe, Saphirba. Így az időközben rózsakirálynővé választott Boulette-t veszi majd el a nemesember, kettejük között szerelem bontakozik ki.⁴⁵ A felvonás dalblokkjai, melyet legtöbbször tánc⁴⁶ kísér: (1.) *Ouverture*, (2.) *Recitant*, (3.) *Dans la nature tout se reveille*, (4.) *Y' a des bergeres dans le village*, (5.) *Sur la place il tout nous rendre*, (6.) *Ah! prend mon mon*, (7.) *V' la z'encore de droles de jeunesses*, (8.) *Boulette!*, (9.) *Montez surce palaquin*, (10.) *Encore une, soldats*, (11.) *Honneur a Monseigneur*, (12.) *C'est un Rubens*, (13.) *Et maintenant approchez-vous*.⁴⁷

A II. felvonás a király – Bobeche – udvarában játszódik, idekerült Fleurette, a pásztorlány is – itt már Hermina hercegnő –, s kiderül, hogy Saphir is ranggal rendelkezik, herceg. Kékszakáll és hatodik felesége, Boulette – szintén parasztlány –, azért jelennek meg a kastélyban, hogy a férfi bemutassa a társaságnak új választottját. A nő nem ismeri az etikettet, minden illemtudás hiányában nevetségesen, közönségesen viselkedik az úri társaság jelenlétében. Eközben a házas Kékszakáll figyel a fiatal és szép Hermina hercegnőre, ámde előtte hatodik feleségét is el kell tüntetni. Megkéri az alkimistát, hogy a szokásos módon ölje meg Boulette-et, vigye vissza a faluba, mindezt közli a férj feleségével. Az újdonsült feleség azonban igen harcos személyiséggel rendelkezik, így nem hagyja magát, de Popolani is felfedi, hogy egyik feleség – Héloise, Eléonore, Isaure, Rosalinde és Blanche – sem halt meg, egy rejtkehelyen élnek közösen, elzárva a világ elől. A lány bosszúért kiállt, a csapat élére ál, majd az alkimistával fellelkesülnek és elhatározzák, hogy közösen a kastélyba mennek, hogy leleplezzék Kékszakállt.⁴⁸ A középső rész dal- és táncblokkjai az alábbiak: (14.) *C'est un metier difficile*, (15.) *On prend un ange d'innocence*, (16.) *C'est mon berger*, (17.) *Ra-ta-ta-ta*, (18.) *Voici cet heur*, (19.) *J'ai la dernière semaine*, (20.) *Mes compliments*, (21.) *Le voilà*, (22.) *Vous avez vu ce monument*, (23.) *Hola, hola, ça me prend la*, (24.) *Salut à toi*, (25.) *Est-ce ainsi mes petites chattes*.⁴⁹

A III. felvonásban már Hermina és Saphir esküvőjére készül a társaság, amikor Kékszakáll megjelenik a színen és közli, ismét özvegy. Hetedik feleségét pedig már ki is nézte magának, Herminát szeretné hitveséül. Bobeche király engedélyezné a frigyet – kényszerből –, de megjelenik Popolani, Boulette és az első öt feleség. A másik „gyilkos” maga a király, aki pedig felesége körül legyeskedő férfiakat – udvaroncokat – távolítja el sorra, de ezek a férfiak sem hallnak meg valójában, Oscar vonultatja fel őket a jelenetben. Így kettős leleplezésnek lehetünk tanúi. Popolani felfedi, hogy cselszövésének köszönhetően a hölgyek igazából sosem kötettek hivatalosan házasságot a lovaggal, így mindnyájan szabadok. Így az öt feleség és az öt udvaronc házasságának nincs akadálya, Saphir és Hermina is egymáséi lehetnek, Kékszakállnak pedig ezúttal be kell érnie egy feleséggel, Boulette-tel.⁵⁰ Az utolsó felvonás blokkjai: (26.) *Choeur Nuptial*, (27.) *Madame, ah Madame!*, (28.) *Or ta fille est belle*, (29.) *Hymenee*, (30.) *Choeur Nuptail – reprise*, (31.) *Nous possédons l'art merveilleux*, (32.) *Idée heureuse*.⁵¹

Az első változás az, hogy a három felvonást két felvonásra tömörítik, ami egyébként a mai operettadaptációknál megszokott. Az I. felvonás nyitányában láthatjuk, hogy az eredeti kontextust módosították, a zenei blokkhoz tánc társul Kékszakáll cégénél (irodai környezet). A címszereplő, aki jelen esetben gazdag és befolyásos ügyvezető – lovag helyett – éppen gyászol, már az ötödik feleségét veszítette el, a cégnél pedig mindenki sajnálja a főnökét, találgatják, hogy vajon ki lesz a következő

⁴⁵ OFFENBACH–MEILHAC–HALÉVY (1869, 2003) 1–14.

⁴⁶ A koreográfia természetesen nincs kijelölve az első operettstruktúrában. Csupán arról van szó, hogy a zene determinálja, felkínálja egy-egy tánc típus alkalmazását.

⁴⁷ Allmusic.com (é.n.) (Letöltve: 2018. április 10.)

⁴⁸ OFFENBACH–MEILHAC–HALÉVY (1869, 2003) 14–30.

⁴⁹ Allmusic.com (é.n.) (Letöltve: 2018. április 10.)

⁵⁰ OFFENBACH–MEILHAC–HALÉVY (1869, 2003) 30–40.

⁵¹ Allmusic.com (é.n.) (Letöltve: 2018. április 10.)

felesége. Megmarad a Saphir–Fleurette kettőse, az álruhában a herceg pizzafutár (Daphnis), a lány titkárnő (Roberta). Az első dalblokk Saphiré, aki narrálja – közli az alapszituációt – a történetet: „Roberta a cégnél irodista, én Daphis vagyok, kenyerem a pizza.”⁵² Duetjük a házasságról, a vágyról és a testi kapcsolatról szól, melynek végén ajtó mögött találjuk őket. Daphnis – úgy tűnik – mintha nem venné komolyan a kapcsolatukat, habár szereti a lányt, de a lány túl erőszakosan követeli a lánykérést: „Nekem olyan férfire van szükségem, akinek komolyak a szándékai.”⁵³ Monológ a gyerekről, a házasság igazi értelméről, de összevesznek a végén, Fleurette végszavai: „Tudod, hogy hány pizzát rendeltem, csak hogy lássalak? Rajtam nevet az egész emelet! Miattad lettem allergiás a bivaly mozzarella-ra!”⁵⁴

Boulette, a takarítónő megjelenik a színen, dal- és táncblokkja személyiségét tükrözi egyből: „Franc vigye el!”, „Itt ez a srác, most ő az enyém.”, „Ő kell még, ő kell nagyon rég.”⁵⁵ Heves természetű, szerelmet vall a pizzafutárnak, aki határozottan elutasítja – hiszen Fleurette-et szereti – sokkal határozottabb fellépések a szöveg szintjén, mint a 19. századi változatban. Az operett nőközpontúsága Boulette erőteljes belépőjétől kezdve érezhető. A nő követeli, hogy csókolja meg a férfi, viselkedése erőszakos. A következő zenei- és táncbetét a takarítónő és a menekülő álruhás hercegé.

Popolani, aki ezúttal nem alkimista, hanem a Kékszakáll ügyeinek intézője, feladatköre megmarad. A lányok mustrája, az új feleségek felkeresése, ezúttal is rá vár. Új környezetben cégmustrát tartanak, kiválasztják a legszebb titkárnőt, aki a következő – hatodik – felesége lesz az ügyvezetőnek. Az első bonyodalom hírének hozója Oscar, Bobeche szenátor – nem király – ügyintézője, aki Clémentine és a szenátor immáron felnőtt lányáért indult egy apácázárdába, éppen panaszolja a cégnél, hogy egy véletlen baleset következtében a lány meghalt. Popolani vigasztalja – újabb dalblokk – koktélt kevernek. Megjelenik a színen ismételt a primadonna, „micsoda néember”, „üde-üde-üde-üde-üde szép”⁵⁶, a vágy tárgya rögtön ő lesz, a dalblokk is a test iránti vágyakozásról szól. A szexualitás sokkal dominánsabb, mint ahogy az paraszti környezetben fellelhető. A cégmustra – bikinis majd ruhás felvonulás – dalblokkját Popolani és a kórus énekli arról, hogy a hölgyek a legszebb ruhát vegyék fel, sminket és frizurát csinálják meg maguknak. A vágy tárgya mostantól nemcsak a takarítónő, hanem a cégnél dolgozó összes nő, akik nem lázadoznak a furcsa szokás ellen, hanem önként jelentkeznek a versenyre, élvezik azt, győzni szeretne minden lány (vonzza őket a Kékszakáll sejtelmes személye, a pénz, a hatalom). De attól ez még egy szexizmussal teli vállalati közeget reprezentál.⁵⁷ A nők kiszolgáltatott helyzetben vannak, Boulette pedig benne is marad. Boulette-t kigúnyolják: „könnyűvérű”⁵⁸, aki újabb szólóban válaszol: „Csak gúnyolódni tudtok rajtam. Ti tényleg rám vagytok féltékenyek?”⁵⁹, „közízlésből csúfot úz, [...] az álszentségből csúfot úz”⁶⁰, „Kell értelem meg érzelem, de énnekem meg férfi kell.”, „A teste kell, a teste kell!”⁶¹ A győztes, azaz a Cégvirág a takarítónő, de eközben Kékszakáll megpillantja a titkárnőt, Fleurette-et, szeretné őt is megszerezni magának. Oscar és Fleurette találkozik, aki hasonlít a szenátor és szenátorasszony halott leányára, felkéri az ügyintézőt, hogy játssza el a szerepet, legyen Hermina. Az eredeti változathoz hasonló cselekményszál, habár itt az átverés kiemeltebb funkcióval bír. Herminának adja ki magát a lány, Saphir is követi:

⁵² LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

⁵³ LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

⁵⁴ LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

⁵⁵ LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

⁵⁶ LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

⁵⁷ Ezt kiemeli Kolozsi is, aki azt mondja, hogy a feudális világ egyébként semmiben nem különbözik a szexista vállalati közegtől., In: KOLOZSI (2018) 32.

⁵⁸ LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

⁵⁹ LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

⁶⁰ LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

⁶¹ LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

„*Indulok egy új életbe.*”⁶² A női kiszolgáltatottság – anyagi értelemben – megszűnhet azzal, hogy most egy gazdag család sarja lesz az aktaiktató, de ezáltal egy másféle hierarchia – a szülő-gyermek kapcsolat – nem engedi, hogy a saját döntéseit érvényesítse.

„*Szétmarcangol a vágy*”⁶³, mely Kékszakáll bemutatkozó dala – megismerhetjük a feleségei halálának körülményeit –, megtört, szomorú özvegyként tetszeleg a beosztottjai előtt. Társadalmi státusza miatt nem engedheti meg magának a válást, így az özvegyiség számára az egyetlen út. Míg az eredeti – középkor – környezetben ez a dramaturgia elem nem kíván bővebb magyarázatot, hiszen egy vallásos, nemesi származású férfi szemszögéből érthető, ugyanakkor az 1950-es évek Amerikájában már nem feltétlenül logikus a feleségek „meggyilkolása”. Popolani megunja a főnöke szokását, melyre így válaszol: „*Csak törvényes házasságban vagyok hajlandó élni, csak semmi kicsapongás.*”⁶⁴ Kékszakáll egyáltalán nem rémisztő, néhol gonosz, de inkább nevetséges az arra való törekvése is. A hatodik feleség mégis a kacér és féktelen takarítónő lesz: „*Egyesüljön parfis és cég.*”⁶⁵ Rendkívül sok szarkasztikus elemeket tartalmaz az új szövegek könyv, ami többé-kevésbé betölti a funkcióját, jól illeszkedik az abszurd, néhol szürreális cselekményhez.

A II. felvonás helyszíne már Bobeche szenátor háza, ahol az udvaroncok helyett beosztottakat látunk – aktatáskával –, Oscar és a szenátor úgy bánnak velük, mint az idomítható kutyákkal. Itt a hatalomnak való behódolás, sőt annak teljes kiszolgálása van terítéken. Herminának – aki házasságra készül Saphir herceggel – anyja a saját házasságának csődjéről egy dal- és táncblokk alatt mesél. Majd Saphir és Hermina kettőse: „*Te leszel a kalifátusom ékköve!*”⁶⁶ – kiderül, hogy a pizzafutár és Roberta, a két fiatal ismeri egymást, így semmi akadály a házasságnak.

Az első cselekményváltozatban Kékszakáll bemutatja az udvari társaságban az új, szám szerint hatodik feleségét, ez a mozzanat megmarad. Itt Bobeche szenátor és a gazdag, valamilyen politikai tisztséget is viselő férjek és feleségek előtt jelenik meg a fékezhetetlen Boulette-tel. A hatalmát kihasználó szenátor kézfogás helyett kézcsókot kér minden jelenlévőtől – férfitől és nőtől – az üdvözlés gyanánt. Boulette szivarozik, Kékszakáll intelmére nem figyel, a botrányt az okozza, hogy szájon csókolja a szenátort. De ennél nem áll meg, Clémentine asszonyt kétszer csókolja meg a pulpituson, mely természetesen az eredeti cselekmény kibővítése.

Jelen esetben szintén Popolani feladatkörébe tartozik, hogy a hatodik feleséget is megmérgezze. Kékszakállnak mondja Popolani: „*Mi lenne, ha most beérné egy egyszerű válással? [...] ezúttal hagyjuk futni, Megszeretik egymást, majd szépen elválnak*”⁶⁷, melyre az a válasz érkezik főnökétől, hogy ő nem átlagember: „*Az én családomban hétszáz éve nem volt válás.*”⁶⁸ Egyébként itt sem végez a nőekkel Popolani – altatót ad nekik –, a *Coca Buble Blue* automata mögötti rejtékhelyet felfedi a takarítólány előtt. Az előző öt feleség – dalblokk – elmondja történetét, majd Boulette áll az élükre, bosszút tervez.

Kékszakáll pedig már a hetedik házasságát tervezi, méghozzá Hermina karakterével. Saphir herceggel kell megküzdenie, akit megöl (igazából mégsem). Már az esküvőre készülnek – „*Te vagy a legbeteggebb ember a világon*”⁶⁹ – mondja Hermina Kékszakállnak –, amikor megjelenik a hat feleség, mexikói haláltáncot járnak, koponyamaszkot visel mindegyik, leleplezik Kékszakáll titkát: „*Boulette halott. A férje ölette meg.*”⁷⁰ Bobeche féltékenységből fakadó „gyilkosságok” is lelepleződnek.

⁶² LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

⁶³ LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

⁶⁴ LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

⁶⁵ LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

⁶⁶ LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

⁶⁷ LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

⁶⁸ LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

⁶⁹ LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

⁷⁰ LŐRINCZY – SZABÓ-SZÉKELY – SZÉKELY – MÁTHÉ (2018)

Clémentine és Oscar viszonya is napvilágra kerül. A végén azonban megbocsájtanak a két hatalommal rendelkező férfinak, a férfiak egy pénzzel teli aktatáskát is kapnak, miután elveszik Kékszakáll egy-egy „volt” feleségét. Kékszakállnak pedig ezúttal be kell érnie a céltudatos, akaratos, hangos és harcos takarítónővel.

Az eredeti dalblokkok többsége kikerül az új verzióból, sőt más Offenbach-operett dalblokkjait⁷¹ emelik át az új kontextusba. A szöveg modern, merész megfogalmazásokat tartalmaz, mely által lényegesen erősebb karakterek rajzolódhatnak ki. Jelen változat *happy end*-je – mint a műfaj egyik sajátossága – szintén megmarad, habár éles aktualitása végett mégsem lehet teljesen csak a szórakoztatás az elsődleges funkciója. Sokkal inkább elgondolkodtatás, a darab fő mondanivalójának, akár a politikai és tárdalmi történésekre való reflektálás, vagy éppen a női-férfi viszonyrendszerek ábrázolása, melyek kortárs értelmezése rendkívül izgalmas feladat, melyet igényesen sikerül véghez vinni jelen előadásban.

Az Elliott-féle újramarkázások sorába beilleszthető a két legerősebb karakter-újramarkázás – lásd személyek újramarkázása –, hiszen a címszereplő és Boulette sablonos személyiségjegyei – ahogy az operett műfajánál lenni szokott – a 20. századi kontextusban – egyértelműen – megváltoznak azáltal, hogy az alkotók elhagyják a lovagi környezetet. Boulette még akaratosabb, kacérabb és dominánsabb szerepkörrel bír, míg Kékszakáll kevésbé kegyetlen személyiség, melynek érzetét egyébként a szöveg szintjén érik el az alkotók⁷², tehát a darab vígjáték oldalára erősít rá az efféle módosítás. A 2018-as történet a középkor helyett a 20. században játszódik, habár a szöveg stílusa, valamint Boulette (primadonna), Fleurette (szubrett) és Clémentine karakterének identitás szerkezetében a 21. századi nőtípus sztereotip jegyeit találhatjuk meg. Merész, de a rendkívül egyszerű poéntechnikájú prózát konvencionális dalszöveg kíséri, kerül minden patetikus elemet. Az újramarkázás során két esetben változik a szereplők neve, a legfőbb változás az eredeti – funkcióval bíró – dalblokkok átformálása. Mindez hitelessé teszi a cselekményt, a karakterek személyiségének, a karakterek hivatásának, valamint a legfőbb motivációjuknak módosulását.

Díszlet és kosztümök

Az előadás jelmeztervezője Pattantys Dóra, a díszletet pedig Balázs Juli jegyzi. A középkor egyszerű paraszti viselete és az udvari női-és férfikosztümök helyett az 1950-es évek amerikai irodai kosztümökben láthatjuk a kórustagok többségét.⁷³ Saphir herceg – aki az eredetiben parasztleánynek adja ki magát – pizzafutárként kockásinget, szalmakalapot és kötényt visel⁷⁴, amikor először színre lép. Boulette ebben a változatban takarítónő Kékszakáll cégénél, mélyen dekoltált paszellszínű takarítójelmezben és fehér magasított sarkú cipőben látjuk.⁷⁵ A hely újramarkázása történik meg – hiszen az első helyszín nem a falu, hanem Kékszakáll cége –, és az 1950-es évek formavilágát követi a díszlet, *Coca Buble Blue*⁷⁶ automata – ami az előző feleségek

⁷¹ „[...] példának okáért egy kupléval a Sáhajok hídjából – dúsította fel a művet, mely így, a pezsgő, forró crescendok miatt, nem egyszer a legtehetségesebb Rossini-epigonok is mutatta Offenbachot.”, in: KOLOZSI (2018) 32.

⁷² Például, amikor Boulette „meggyilkolásának” estéjén felhívja telefonon Kékszakállt az irodában az édesanyja.

⁷³ Paszellszínű jelmezek, melyek modern, egyszerű szabásmintát követnek. (Az első felvonás irodai jelenete.)

⁷⁴ A pizzafutár Saphir és partnere, Fleurette jelmezét lásd: Facebook.com (2018): *Budapest Operettszínház. Idővonala feltöltött fényképek.* (Letöltve: 2018. február 22.) URL: <https://www.facebook.com/operettszinahaz/photos/a.125680437453999.15370.124347394253970/1772229672799059/?type=3&theater> – a letöltés dátuma: 2018. április 20.

⁷⁵ Az első felvonás elején viselt Boulette-jelmezről kép az alábbi linken érhető el: Facebook.com (2018): *Budapest Operettszínház. Idővonala feltöltött fényképek.* (Letöltve: 2018. április 7.)

URL: <https://www.facebook.com/operettszinahaz/photos/a.125680437453999.15370.124347394253970/1818599484828744/?type=3&theater> (Letöltve: 2018. április 20.) és Facebook.com (2018): *Budapest Operettszínház. Idővonala feltöltött fényképek.* 2018. április 7.,

URL: <https://www.facebook.com/operettszinahaz/photos/a.125680437453999.15370.124347394253970/1818578614830831/?type=3&theater> (Letöltve: 2018. április 20.)

⁷⁶ Ami egyébként *Coca Cola* automata.

rejtekhelye –, lift, fali telefon, szobanövény és egy körkanapé, mely egyben bárszekrényként is funkcionál. Emeleten irodák, lent pedig ajtók – például, amelyik a raktárba vezet –, de ezeknek nem sok szerepe van a cselekmény szempontjából. Bézs színű márvány, faanyag, üveg és LED fényforrás használata. Alaphelyzetben a szürke és fekete, steril irodai környezet, mely ellentéte a természetes, falusi díszletnek. Az első felvonás második felében – a cégmustrára – Boulette Cégvirágként – szintén mélyen dekoltált – piros szaténruhát vesz fel, előtte a nők a kifutón – hat nő – szintén pasztell színű fürdőruhákban vonul végig. A fürdőruhás jelenet vizuálisan felvezeti a „*Teste kell*” Boulette-dalblokkot. A dramaturgiai fordulatokat a különböző színű LED-fények használata érzékelteti a nézővel az I. és a II. felvonásban is. A kellékek minden esetben az adott szerepkör munkáját szimbolizálják – a takarítónőknek seprű, takarító felszerelés, a férfi cégdolgozóinak fekete aktatáska, a pizzafutárnak pizzásdoboz – vagy éppen ráerősít az adott jelenet komikus pillanataira.⁷⁷

A II. felvonásban Bobeche szenátor házában ugyanez a díszlet található – kiegészítve egy pódiummal és egy diszkógömbbel –, mely a Bauhaus korstílust idézik meg.⁷⁸ Az eredeti kastélyi környezetet most egy vagyonos ember háza váltja fel, de mégsem látunk hétköznapi tárgyakat, ha nem történne meg a szöveg szintjén a térbeli elhelyezés, akkor azt gondolhatnánk, hogy nem történt helyszínváltás. Ez azért érdekes, mert az 1866-os műben a parasztok és az úri társaság kontrasztját az is erősíti, hogy rendkívül éles határ húzható a falu és a királyi udvar közé a vizualitás szintjén is. Jelen esetben az iroda dolgozók és a gazdag társaság ellentétpárja nem domináns ezen a síkon. A politika, az államügyek, a világűr és a világpolitika párhuzamát csillagos éggel, világító bolygókkal, úrhajós sisakkal jelenítik meg. Ez az egyik olyan jelenet, mely kizökkenti a befogadót a megszokott díszletből és valóban érzékeli a térváltást. Boulette jelmeze hasonlít a cégvirág kosztümhöz, ezúttal piros-fehér csíkos ruhában jelenik meg a fogadáson, kelléke a szivar. Kékszakállt öltönyben látjuk, csakúgy, mint a többi férfit, a protokollnak és a pozíciójuknak megfelelően. A címszereplőt a színpadi smink – sápadt arc, hangsúlyos szájkontúr és szemöldök – emeli ki a tömegeből. Clémentine öltözéke lila színű, a társadalmi státuszához illeszkedő koktéllruhát visel. A legdominánsabb jelenet a kosztümök aspektusából a zárójelenet előtti mexikói hangulat, a mexikói halálkultuszt megidéző ruhák, maszkok és tánc. A koponyamaszk és a mexikói viselet a nőknél és a férfiaknál egyaránt, mely ismételten kizökkenti a nézőt a steril környezetből. A középkorban játszódó eredeti darabváltozat jelenetei között nem így találhatjuk meg ezt a tánc-és dalblokkot. A leleplezés folyamata megegyezik, de az új kontextusba helyezéssel és a vicceskedő, mexikói halálkultusz beemelése által újabb izgalmas értelmezését fedezhetjük fel az ismert történetnek.

A már említett LED-fények a Bobeche-házban gyakoribbak: például Hermina–Clémentine–Bobeche hármas jeleneténél, amikor a prózai részek alatt a zöld-sárga fények a hangsúlyosak, míg a „*Csőd a házasságom...*” tánc-és dalbetét alatt pedig a lila fény dominál; vagy a hat feleség színrelépésekor, Kékszakáll leleplezésénél, a mexikói díszlet- és jelmezkavalkádra a piros és sárga fények erősítenek rá.

Koreográfia, a látvány további elemei

A hagyományos táncblokkok átvétele nem történik meg, nem látunk az operettekben megszokott nagyívű keringőbetétet, teljesen más szerepet szánt a táncnak a 2018-as Offenbach-operettben Kulcsár Noémi (koreográfus) és Németh Zsuzsanna (koreográfus asszisztens). Dinamikus, kortárs táncelemeket látunk a színház balettkarától, mely hangulatában illeszkedik a megjelenített vállalati kultúrához. A duettekhez tartozó – Saphir–Fleurette, Saphir–Boulette, Kékszakáll–Boulette – táncok többségében stilizált táncok. A tánckultúra nem jelenik meg – hiszen a történet is új –, semmilyen

⁷⁷ Első felvonás végén, amikor Boulette-et meglátja Kékszakáll, előtte koktélt kever és a „*Szétmarcangol a vágy...*” dalt adja elő.

⁷⁸ Erre utal Kolozsi László kritikus is., In: KOLÓZSI (2018) 31.

kulturális referenciát nem látunk a tánc szintjén, mely az első darabváltozatra vezetheti vissza a nézőt. Kulturális ellentétet a mozdulatvilág aspektusából a mexikói haláltánc jelenet hoz, mikor a maszkos táncosok a mexikói szokásvilágra, kultúrára jellemző folklorisztikus elemekkel dolgoznak, habár kortárs táncmozdulatokkal dúsítják a koreográfiát. A tánc szerepe, ellentétben például a hangsúlyos táncjelenetekre is építő 19–20. századi operettirodalommal, kevésbé központi. A látvány eleme, ráerősít a díszlet hangulatára, valamint kíséri a szöveget, de a rendező tudatosan nem engedi, hogy a többi operettspecifikumnál hangsúlyosabb legyen. A Táncművészeti Egyetem Moderntánc Tanszékének vezetője, a koreográfus nyilatkozatát felhasználó Kultura.hu cikkből tudhatjuk, nem mellőzik a munkából a kísérletezést: „[...] a koncepció elbírja, hogy egy-egy ponton kísérletezzenek. Hozzávette: operettet eddig még nem koreografált [...]”.⁷⁹

Összegzés

Az elemzés elvégzése után látszik, hogy a francia operett – kifejezetten az Offenbach – sajátosságai háttérbe szorulnak azáltal, hogy megtörténik az operett történetének aktualizációja. Továbbá, hogy a készítő elsődleges motivációja az lehet, hogy a zsánerrel mostohán bánó művészközeg és kritikai oldal befogadóbb legyen, valamint elismerje a műfaj értékeit. Megállapítható, hogy a Meilhac–Halévy szerzőpáros – az 1866-os mű librettistái – már eleve újramarkázták a feleséggyilkos történetét, majd 2018-ban lényegében az eredeti *Kékszakáll* történetének és a karakterek újbóli újramarkázásának lehetünk szemtanúi a Székely-féle rendezésben.

A *Kékszakáll* esetében a kritika többsége pozitív: értékeli Székely Kriszta rendezésének aktualitását, s azt, hogy nem a közönség igényének kiszolgálását tartja a legfontosabbnak a koncepció megtervezése és a színpadra alkalmazás szakaszaiban. Ennek leghitelesebb bizonyítéka az a videó, melyet az Operettszínház 2018. április 11-én töltött fel a YouTube csatornájára, melyben a nézői kommentekre reflektálnak az előadásban résztvevő színészek. Az alábbi véleményeket válogatják be a színház közösségi média felelősei a videóba: „A színészek nagysága előtt meghajlok, de egy szó jutott eszembe miután megnéztem az előadást: szürreális.”⁸⁰; „Paródiának is rossz.”⁸¹; „Az emberek szerintem az operettbe azért járnak, hogy klasszikus operetteket nézzenek. Ez a darab nagyon elvont.”⁸²; „Hát, valóban egyszer nézős darab.”⁸³ Tehát a színház törzsközönsége elvontnak és abszurdnak gondolja az új koncepciót, valamint a klasszikus operettjátást részesítik előnyben: a hagyományos primadonna és szubrett szerepek, hagyományos díszletek, jelmezek, valamint a legfontosabb az egyszerű és konkrét „üzenet” megfogalmazása, mely jelen esetben többértű – habár, ahogy utaltam rá, a klasszikus Offenbach jellemzők háttérbe szorulnak –, hiszen a férfi–nő viszony, a kiszolgáltatottság érzésének és a hatalom kapcsolatának ábrázolásában⁸⁴, a politikai síkon is igen gazdag történetet láthatunk.

Az Offenbach *Kékszakáll* újramarkázása sikeresen megtörténik ebben a változatban, mely nem sikerülne, ha nem az operett sikerességének három komponensét alakítanák át, valamint ha a rendező nem találna többnek a darabot egy „kirakatdarabnál”: „[...] nekem muszáj volt, hogy találjak mondanivalót, valamit olyan mondanivalót, ami nem csak azzal a feladattal ruház fel engem, hogy egy jó kiállítású, szép előadást készítsék, amit élvezet nézni.”⁸⁵ A fiatal felnőttekhez pedig úgy tudja a

⁷⁹ Kultura.hu (2018) (Letöltve: 2018. március 3.)

⁸⁰ YOUTUBE.COM (2018 b) (Letöltve: 2018. április 17.)

⁸¹ Uo.

⁸² Uo.

⁸³ Uo.

⁸⁴ A közlegő választási kampány, melyet az üzletember finanszíroz. Az igazi hatalom tehát *Kékszakáll* kezében összpontosul.

⁸⁵ YOUTUBE.COM (2018 a) (Letöltve: 2018. április 17.)

legjobban a színház közelebb hozni a 19–20. század műfaját,⁸⁶ hogy nagyfokú realizmussal dolgozik. Az újramarkázás kérdésekor felmerülhet egy további vizsgálati szegmens, méghozzá az, hogy az operettműfaj mégis mennyit veszít a specifikumaiból, s hogy ez a „veszteség” nem-e hozza közelebb a musical műfajához az egyes előadásokat.

Felhasznált irodalom

BATTA András (1992): *Álom, álom, édes álom... Népszínművek, operettek az Osztrák–Magyar Monarchiában*, Corvina Kiadó, Budapest

BOZÓ Péter (2014): *Párizsi élet – Pest-Budán. Offenbach a magyar fővárosban, 1859–1900*,

URL: <http://real.mtak.hu/8665/1/Párizsi%20élet%20Pest-Budán.pdf>

(Letöltve: 2018. február 18.)

BOZÓ Péter (2017): *Lepke és oroszán a színházban. Wagner, Offenbach és a budapesti színházi intézményrendszer alakulása a dualizmus korában*,

URL: http://www.muksikalendariium.hu/muzsika/index.php?area=article&id_article=4431&hl=operett (Letöltve: 2018. március 29.)

CRITTENDEN, Camille (2006): *Johann Strauss and Vienna. Operetta and the Politics of Popular Culture*, Cambridge University Press, Cambridge

CSÁKY Móric (1999): *Az operett ideológiája és a bécsi modernség. Kultúrtörténeti tanulmány az osztrák identitásról*, Európa Könyvkiadó, Budapest

ELLIOTT, Anthony (2013): *Reinvention*, Routledge, New York

FRANCE, ANATOLE (1959): *Kékszakáll hét felesége és más elbeszélések*, Európa Könyvkiadó, Budapest

GABNAI Katalin (2013): *Szép Heléna. Jacques Offenbach operettje*, Kossuth Kiadó, Budapest

GÁL György Sándor–SOMOGYI Vilmos (1960): *Operettek könyve. Az operett regényes története*, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest

GÁSPÁR Margit (1963): *A múzsák nevetlen gyermeke. A könnyűzenés színpad kétezer éve*, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest

HAMVAY Péter (2016): *Zenés/művész/népopere színház*.

A Budapest Operettszínházról, In: *Színház*, XLIX. évfolyam, 6–7. szám, 19–21.

KERTÉSZ Iván (2005): *Operakalauz*, Saxum, Budapest

KOLOZSI László (2018): *Kékszakáll ügyvezető. Székely Kriszta Kékszakállja az Operettben*, In: *Színház folyóirat*, LI. évf., 4. szám, 31–33.

OFFENBACH, Jacques – MEILHAC, Henri – HALÉVY, Ludovic (1869, 2003): *Barbe-Bleue. Opéra-bouffe en 3 actes*, Boosey&Hawkes, Berlin

SZÉKELY György (főszerk.) (1994): *Magyar Színművészeti Lexikon*, Akadémiai Kiadó, Budapest

⁸⁶ Pedig már Kerényi Miklós Gábor igazgatása alatt is így vélekedett az operett és a fiatalok kapcsolatáról Hamvay Péter: „A rendező egy unalmas, alig látogatott színházból jól menő teátrumot hozott létre hosszú működése során. Sikeres musicaleket, akkurátusan felépített sztárokkal vonzotta be a nézőket, különösebb a fiatalokat.”, In: HAMVAY (2016) 19–20.

TALLIÁN Tibor (2016): *Bartók Béla*, Rózsavölgyi és Társa, Budapest

TILL Géza (1985): *Opera*, Zeneműkiadó Vállalat, Budapest

TRAUBNER, Richard (1983, 2003): *A Theatrical History*, Routledge, New York és London

WINKLER Gábor (2013): *Operett. Szubjektív kalauz egy varázslatos világban II.*, Tudomány Kiadó, Budapest

Internetes források

Allmusic.com (é.n.): *Barbe-bleue*, URL:<https://www.allmusic.com/album/release/offenbach-barbe-bleue-blaubart-mr0004015112> (Letöltve: 2018. április 10.)

Facebook.com: *Budapesti Operettszínház*,

URL: https://www.facebook.com/pg/operettszinhas/photos/?ref=page_internal (Letöltve: 2018. április 20.)

HARDERN, Michael S. (2014): *Aspects of "Barbe-bleue": Essays on Musical Theatre Versions of the Bluebeard Legend*, URL: <http://operetta-research-center.org/aspects-barbe-bleue-essays-musical-theater-version-bluebeard-legend/> (Letöltve: 2018. április 20.)

Kultura.hu (2018): *Kékszakáll az Operettben*, URL: <http://www.kultura.hu/kekszakall-operettben> (Letöltve: 2018. március 3.)

LÁSZLÓ Ferenc (2018): *Egy másik Kékszakáll. A Kékszakáll bemutatója elé*,

URL: <http://revizoronline.com/hu/cikk/7053/a-kekszakall-bemutatoja-ele/>

(Letöltve: 2018. március 3.)

Színháziadattár.hu (é.n.): *Kékszakáll*,

URL:<http://www.szinhasiadattar.hu/web/oszmi.01.01.php?bm=1&as=4999&kf=gy%C3%B6ngy%C3%B6ssy%20katalin> (Letöltve: 2018. április 10.)

YOUTUBE.COM (2018 a): *Kékszakáll – interjú Székely Kriszta rendezővel*,

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9ohjFLYoMBE> (Letöltve: 2018. április 17.)

YOUTUBE.COM (2018 b): *Kékszakáll – kommentek a Facebook oldalunkról*,

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0fRwHiQM6ug> (Letöltve: 2018. április 17.)

Hazánkban különös figyelmet igényel a gyermekek helyzete. A depriváltság, a hátrányos helyzet nagymértékben meghatározhatja fejlődésük irányát. Borsod-Abaúj-Zemplén megye Abaúji térségében számos kedvezményezett település fellelhető. A térségben található több ilyen jellemzővel bíró település közös tulajdonsága, hogy társadalmi-gazdasági, illetve infrastrukturális szempontból kedvezményezett települések, továbbá az országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliséggel jellemezhetők az érintett települések (105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet). Ezen adatok birtokában elengedhetetlen egy olyan átfogó vizsgálat a térségben, amely az ott élő gyermekekről egészségügyi tekintetben is képet ad, valamint segítségével betekintést kaphatunk a vidék kedvezményezett településein élő gyermekek életkörülményeikbe, rálátást nyerhetünk jövőbeli életkilátásaikra.

Miért a gyerekek?

A kiválasztott térségben az összlakossághoz viszonyítva a gyermekkorú lakosság aránya 24,8 %-ra tehető, amely meghaladja az országos átlagot (ksh.hu).

A gyermekek fejlődésének megfigyelése elengedhetetlen, Magyarországon az egészségügyi rendszerben a gyermekek fejlődésének nyomon követésére nagy hangsúlyt fektetünk. Mindez megmutatkozik abban is, hogy a prevenciók tevékenységeinek a meghatározása kapcsán gyakran találunk utalásokat a fogantatás körülményeire, a méhen belüli fejlődésre vagy a születések körülményeire. Egyik legeredményesebb módja, ha már a várandósság alatt elkezdődik fejlődésük monitorozása és a várandósság zavartalan kiviselésének segítése, a lehető legjobb egészségi állapot eléréséhez és megtartásához, amely során kulcsfontosságú egészségügyi szakember, a védőnő.

Célok a gyermekek lehetséges egészségkilátásainak mentén

A kutatás több párhuzamos elemből tevődik össze. Egyik pillére a védőnői alapellátásban gondozott családokra fókuszál, amelynek része a gyermekek fejlődésére ható tényezők feltárása, úgymint a várandósok egészségmagatartására vonatkozó jellemzők, valamint a gyermeket, gyermekeket nevelő családok körében a gyermek fejlődését meghatározó tényezőknek a megismerése. A kutatás ezen lábának elsődleges célja volt, hogy hátrányos helyzetű települések bevonásával a védőnői gondozási folyamatot feltárjuk, annak esetleges sajátosságait megismerhessük.

Jelen tanulmányban a védőnői gondozásban részesülő családok vonatkozásában a veszélyeztetettségre, mint egészséget befolyásolható állapotra, annak formáira esik a hangsúly. A veszélyeztetettség tükrében több dimenziót is érintettünk annak érdekében, hogy minél pontosabban be tudjuk határolni a lehetséges beavatkozási pontokat. Érintettük a családokat, a várandósokat, a 0-6 éveseket, a 7-18 éves oktatási intézménybe nem járó gyerekeket, valamint az egy háztartásban élők számának alakulását.

A gyermekek helyzetének feltárására és fejlődési útjukra irányuló kutatás bemutatása

A jelen tanulmányban közzétett adatok Borsod-Abaúj-Zemplén megye 23 településéről mutatnak képet. A mintába bekerülő települések mindegyike a 105/2015. (IV. 23.) Korm. rendeletben meghatározott kedvezményezett települések alá tartozik. A kutatásnak ebben a részében a településeket ellátó védőnők megkérdezésével (szakértői kérdőívek, interjúk) vettük fel adatainkat.

Veszélyeztetettség, mint a gyermekek fejlődését befolyásolható állapot, a 23 település vonatkozásában

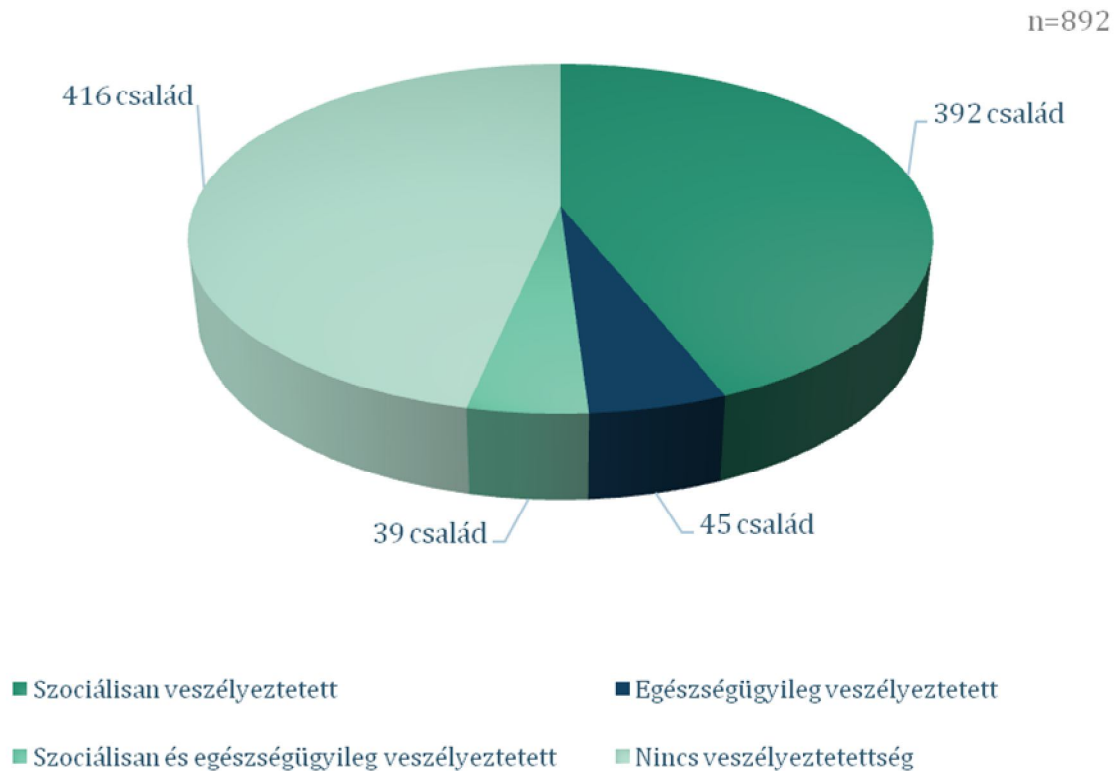
Különös figyelmet igényel az egészségügyi alapellátásban védőnői gondozásban részesülő családokat illetően a fokozott gondozás, az azt kiváltó ok felismerése, meghatározása, majd az arra történő reflektálás. A védőnői munka során individuális gondozás valósul meg, ahol fontos ennek a kérdésnek a meghatározása. A veszélyeztetettséget - mint az egészséget befolyásolható állapotot -, a 23 kiválasztott településen több dimenzió mentén vizsgáltuk. A kutatás vizsgálta a kérdést tágabb értelemben, amikor arra tért ki, hogy mely családokat érinti a veszélyeztetettség valamilyen formája. Tekintettel arra, hogy egy gyermek egészséges fejlődését már a fogantatás pillanatától biztosítani kell, külön megkérdezésre került a vizsgált időpontban nyilvántartott várandósok veszélyeztetettségi kérdésköre is. Kitértünk továbbá az érintett területeken védőnői nyilvántartásban lévő 0-6 évesek - így az újszülöttek, csecsemők, kisdedek és kisgyermek - gondozására is. Ezen dimenziók mentén rávilágítható, hogy a veszélyeztetettség meghatározó kérdés-e a vizsgált térségben, illetve mely formája jelenik meg hatványozottan.

A vizsgálat időpontjában 892¹ család részesült védőnői ellátásban (1. ábra). Az elemzések során feltártuk, hogy a családgondozást illetően nagymértékben meghatározó a fokozott gondozás megjelenése. A veszélyeztetettség előfordulása több mint 50 %-os előfordulást mutatott. Kiemelkedően magas arányú volt a szociálisan² veszélyeztetett családok száma, ami azt eredményezi, hogy fokozott gondozást igényelnek az ezekben a családokban élő védőnői gondozásban részesülők. A védőnő feladatai közé tartozik a gondozott családban előforduló környezeti veszélyeztetettség megelőzése, annak felismerése érdekében a segítségnyújtás (49/2004. (V. 21.) ESzCsM rendelet a területi védőnői ellátásról).

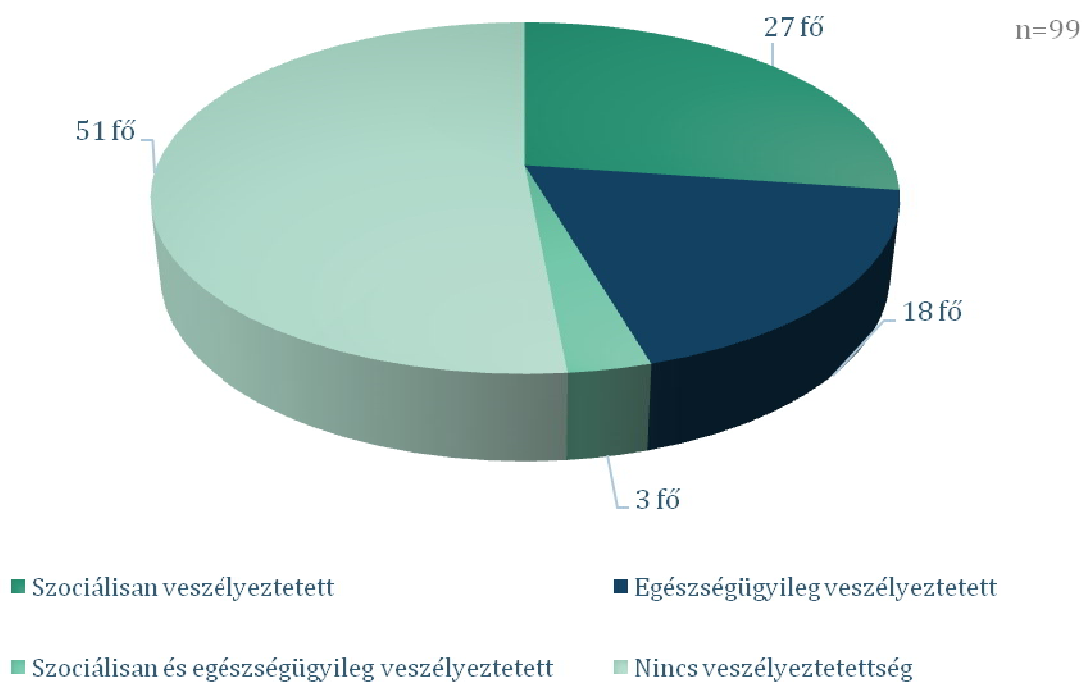
¹ A vizsgálat időpontja 2018.08.31. volt.

² Környezeti ok miatt veszélyeztetett.

1. ábra: Védőnői ellátásban részesülő családok és a veszélyeztetettség előfordulása

Mindemellett pedig meg kell említeni, hogy alacsonyabb arányban, de közel ugyanolyan százalékban voltak egészségügyi és szociális okból fokozott gondozást igénylő családok.

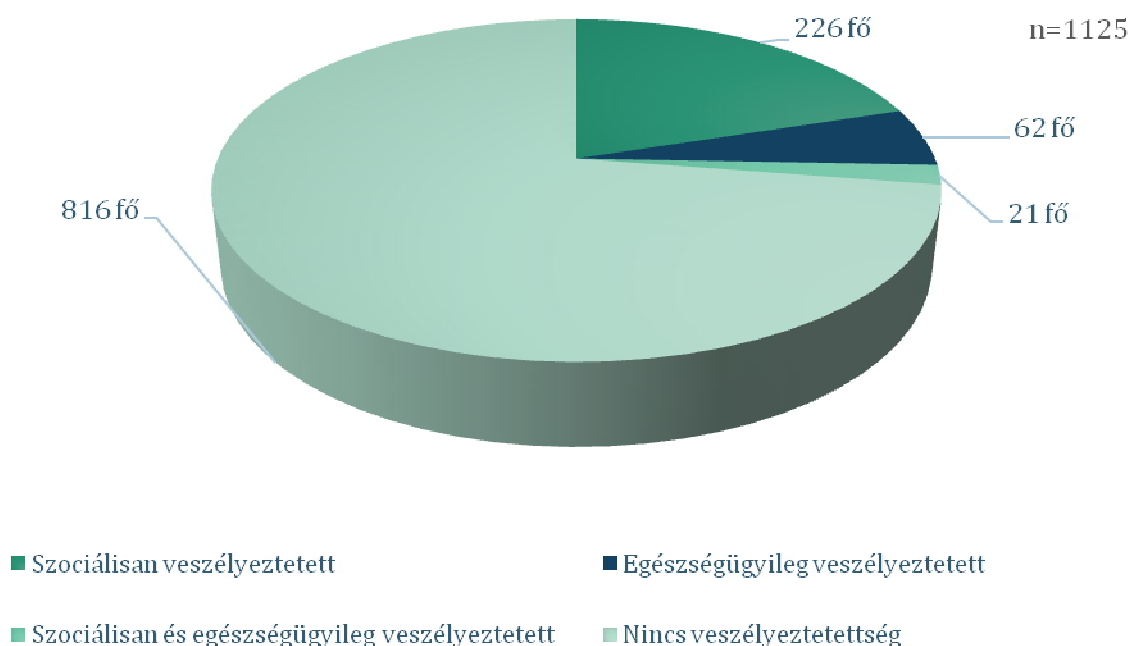

2. ábra: Várandósok a veszélyeztetettség tükrében

A térségben előforduló kiemelkedően magas veszélyeztetettség arány indokolja, hogy a családokon belül külön megvizsgálásra kerüljön a várandósokat érintő fokozott gondozás előfordulása is (2. ábra). A mintában összesen 99 fő³ várandós volt a vizsgált időpontban. Esetükben kifejezetten magas számban fordult elő a veszélyeztetettség, az elemzések során ebben a dimenzióban is csaknem 50 %-os volt a fokozott gondozás igénye.

A veszélyeztetettség körében vizsgált harmadik dimenzió a születéstől 6 éves korig, védőnői gondozásban részesülő gyermeklakosság volt (3. ábra). A vizsgált mintába a korcsoportból összesen 1125 fő⁴ került. Az előző két dimenzióval szemben itt sokkal alacsonyabb arányban jelent meg a fokozott gondozást igénylők száma, a veszélyeztetettség formái összességében a 30 %-ot nem érték el (27,47%). A már vizsgált dimenziókhoz hasonlóan itt is a szociális veszélyeztetettség mutatta a legmagasabb előfordulást. Ugyan a korcsoportban gondozottak arányához képest lényegesen kedvezőbb képet mutatnak az adatok a családokat vagy a várandósokat érintő veszélyeztetettség arányokhoz képest, az egyértelműen bizonyosságot nyert, hogy 309 fő fokozott gondozást igényel, esetükben pedig mind a családlátogatás, mind pedig a tanácsadások alkalmával több segítségnyújtás lehet indokolt.

A kutatásban a veszélyeztetettség kapcsán érintett negyedik dimenzió az oktatási intézménybe nem járó 7-18 éveseket érintette. A vizsgálat időpontjában a területen gondozottak arányához viszonyítva pozitívként jelent meg, hogy összesen 17 fő gyermeket érintett az iskolakezdés halasztása. A védőnők megítélése szerint mind a 17 fő fokozott gondozást igényelt.

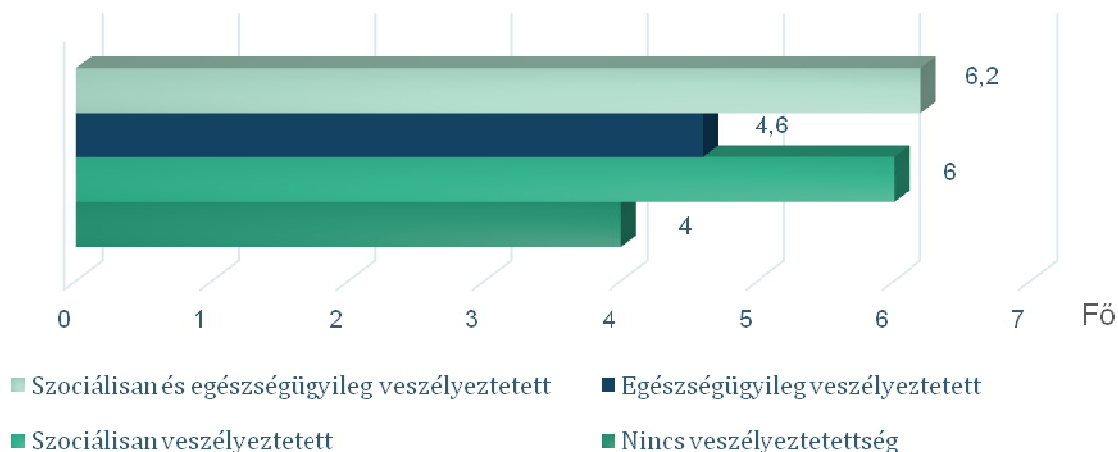

3. ábra: Védőnői gondozásban részesülő 0-6 évesek a veszélyeztetettség tükrében

Az ötödik érintett dimenzió a fokozott gondozással összefüggésben, az egy háztartásban élők számának vizsgálata (4. ábra). A kutatásban a 23 településen a nem veszélyeztetett családokban átlagosan 4 fő él egy háztartásban. A veszélyeztetettséggel összefüggésben ez a szám már emelkedik, eredményeink szerint az egészségügyileg veszélyeztetett családokban 4,6 fő, a szociális veszélyeztetettekénél átlagosan 6 fő, míg mindkét veszélyeztetettségi forma megjelenésénél az átlagosan egy háztartásban élők száma 6,2 főre tehető.

³ A vizsgálat időpontja 2018.08.31. volt.

⁴ A vizsgálat időpontja 2018.08.31. volt.

4. ábra: Egy háztartásban élők száma a veszélyeztetettség tükrében (fő/család)

A szociálisan veszélyeztetett családok és semmilyen veszélyeztetettségi kategóriába nem sorolt családok esetében, az egy háztartásban élők számát tekintve nem volt olyan település, ahol kevesebben laktak volna a környezeti ok miatt fokozott gondozást igénylő családokban, mint a nem veszélyeztetett családokban. A védőnők válaszai alapján az egy háztartásban élők számát tekintve a legkevesebb a 3 fő volt, a legmagasabb pedig a 8,5. Mivel az adatok megadásánál átlagot kértünk, így jól látható, hogy azon a településen, ahol 8 fölötti átlagot kaptunk, ott van olyan család, ahol 8 fő feletti az egy háztartásban élők száma.

Konklúziók

Felmerül a kérdés, hogy a veszélyeztetettség a gyermeklakosság jövőjében milyen szerepet játszhat. A kutatásunk ezen részében érintett veszélyeztetettség kérdésköre nemcsak az alapellátás keretein belül megvalósuló gondozás meghatározója lehet, hanem az ott élő gyermeklakosság életében, mint esélyhátrány jelenhetnek meg. Az elemzések rávilágítottak arra, hogy a térségben mind a szociális, mind pedig az egészségügyi veszélyeztetettség nagymértékben jelen van.

A kutatás egy másik lába a lakossági állapot felmérésre fókuszált, azon belüli is a 10-14 éves korosztályt célozta meg. A térségben található egyik legmagasabb létszámú általános iskolában a gyermekek közel 70 %-a volt hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetű. A vizsgálat rávilágított arra, hogy a gyermekek táplálkozási szokásait erősen befolyásolja a családi háttérük. A kutatás során bebizonyosodott, hogy a gyermekek mikrokozmosza, a szülői minta sokkal meghatározóbb a táplálkozási szokások kialakításában, mint az oktatási intézmény (Sztójev-Angelov, 2019).

Ugyancsak a kutatás része volt az általános iskolások egészségmagatartásának vizsgálata ezeken a halmozottan hátrányos településeken. Az eredmények rávilágítottak arra, hogy azoknak a gyermekeknek, fiataloknak, akik hátrányos helyzetű településeken élnek, az életkoruk előre haladtával az egészségük romlik, egyre kedvezőtlenebb képet mutat. Mindez megmutatkozik a gyermekek körében mért szélsőséges értékeket mutató testsúlyokban, az azok következtében kialakuló megbetegedések magasabb arányában, de itt meg kell említeni a már diagnosztizált látásproblémák meg nem valósuló korrigálása mögött meghúzódó anyagi nehézségeket is (Rucska, Kiss-Tóth, 2019).

Összességében elmondható, hogy a gyermekek jövőbeli kedvezőbb életkilátásainak érdekében szükséges lenne a térségre jellemző kiemelkedően magas veszélyeztetettség arányokat csökkenteni.

Köszönetnyilvánítás

"A cikkben/előadásban/tanulmányban ismertetett kutató munka az EFOP-3.6.1-16-2016-00011 jelű „Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg"

Irodalomjegyzék

49/2004. (V. 21.) ESzCsM rendelet a területi védőnői ellátásról.

105/2015. (IV. 23.) Korm. rendelet a kedvezményezett települések besorolásáról és a besorolás feltételrendszeréről.

Ksh.hu

Sztojev-Angelov I. (2019): Mit főzött az iskola? – az egészségtudatos táplálkozásra nevelés az általános iskolában. In: Szakmódszertani és más emberközpontú tanulmányok, International Research Institute

Rucska A., Kiss-Tóth E. (2019): Halmazottan hátrányos helyzet, egészségkultúra: Általános iskolás fiatalok egészségmagatartása Borsod-Abaúj-Zemplén megye halmazottan hátrányos településein. In: Szakmódszertani és más emberközpontú tanulmányok, International Research Institute

Karácsony Szilvia: Molnár kontra Vígszínház: a megegyezés éve / PPKE – BTK
Irodalomtudományi Doktori Iskola

Lektorálta: Dr. Fehér Zsuzsanna

Színháztörténeti háttér

1896-ban a főváros negyedik színházaként megnyitotta kapuit a Vígszínház. Az új színházhoz Molnár Ferenc kezdetben, mint fordító csatlakozott, majd hamarosan bravúros nyelvértékének és kivételes történetalkotó- és szituációteremtő képességének köszönhetően háziszzerzővé vált. A háziszzerzőség a századforduló idején elterjedt volt, kialakulását az egymás után sorra nyíló színházak tették szükségessé főként gazdasági érdekek miatt. Egyrészt a műsorrend jól tervezhetősége miatt jelentkezett igény munkájukra, másrészt pedig mivel ezek az írók hajlandóak voltak bizonyos darabbeli engedményekre a színházi sikerért,¹ így jól jött, ha egy-egy író is tartozott a színészgárdához. Az íróknak is kedvezett ez a lehetőség, hisz egyrészt biztos anyagi háttérrel jelentett, másrészt beleszólhattak a próbafolyamatokba is.² Ez utóbbi Molnár esetében a Vígszínházbeli munkája során alkotótevékenységének alapjává vált, hiszen rendszeresen részt vett a próbafolyamatokban és sok esetben a színpadi szöveget tekintette később végleges változatnak annak minden változtatásával együtt.³ Az írók azonban még így sem voltak teljesen lekötve egy-egy színházhoz, sok esetben sértődöttségükben bizonyos darabjaikkal más színházakhoz mentek. Molnár két méltán népszerű darabjával (*Játék a kastélyban*, *Olympia*) is ilyen okok miatt inkább a Magyar Színházhoz fordult. Az író és a színház közti szoros kapcsolatot az 1920-as évek elejére – mely egyfelől szakmai, másfelől baráti volt –, hamarosan az állandó nézeteltérések sorozata árnyékolta be.

A per

1926-ra már olyannyira feszült volt a helyzet, hogy Molnár úgy érezte, lépnie kell darabjai szabad felhasználását illetően, ugyanis egyes darabokat a színház a bemutató óta nem vett elő egyetlen egyszer sem. Ez például Molnár első egész estés darabja, *A doktor úr* esetében azt jelentette, hogy ekkor már több, mint húsz éve nem volt műsoron.⁴ Molnár ügyvédje, Dr. Szalai Emil útján 1926 márciusában felkereste a Vígszínházat és visszakérte a hevertetett darabjait, hogy azokat szabad előadási joggal más színházakhoz vihesse. Azonban a Vígszínház is jogot formált a darabokra, hiszen azok sikerei a színház deszkáihoz kötődnek,⁵ így Molnár hamarosan kénytelen volt jogi útra terelni az ügyet, hiszen a Vígszínházi jogdíjak nagykönyvből is látszik, hogy műveinek előadási jogát többnyire egész Budapestre nézve adta el a Vígszínháznak.

1926. november 3-án, közel nyolc hónappal később Molnár ügyvédje benyújtotta a keresetlevelét a Magyar Királyi Törvényszékhez. A perben Molnár nyolc darabja volt érintett: *A doktor úr*, *A Józsi*, *Az ördög*, *a Vacsora*, *a Liliom*, *A testőr*, *a Farsang* és *A hattyú*, a per tárgya: szerzői jogi keresetlevél. Azt ekkor még egyik fél sem sejtette, hogy ebből éveken át húzódo pereskedés lesz. Időközben számos elnapolt tárgyalás követte egymást, melyek során a bíróság bekerete az említett darabokról szóló szerződéseket is, ám ez kissé problémás volt, ugyanis a korszakban gyakori volt, hogy a színház úgy kötött szerződést egy szerzővel, hogy az a művét még nem írta meg, vagy pedig

---

¹ Többek közt felvonások összevonása, szereplő jellemének megváltoztatása, pesszimista vég megváltoztatására.

² FÜRSTNER Gabriella, *A Vígszínház háziszzerzői 1900–1945*, Bölcsészdoktori disszertáció, (Budapest, 1985), 24-25.

³ GAJDÓ Tamás, *A Vígszínház: Magyar Színháztörténet 1873–1920*, (Budapest: Magyar Könyvklub – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, 2001), 576.

⁴ Ősbemutatója 1902. november 28. Első felújítása: 1905. október 14., majd a második csak 1929. április 5.

⁵ Vígszínház válaszevele Szalai Emil ügyvédnek, OSzK, SzT Adattár 374, 1926. március 9.

címe nem volt még, ekkor úgy jelölték, hogy a 'soron következő darab'.⁶ Ez érthető, hisz mint korábban is említettem, a színház számolt háziszzerzőivel mind anyagi, mind előadási szempontból, tehát bíztak benne, hogy az író időre elkészül majd művével, amely minősége lehetővé teszi, hogy egész estés előadást csináljanak belőle. Így volt ez például a *Liliom*mal is, ugyanis a Vígszínházi jogdíjak nagykönyvében csak ennyi szerepel róla: „329. sz. szerződés *A testőr* után írandó darabról szól, és 1910. dec. 7-én kelt.”⁷ Ezt megerősítik egy levélben is, melyet a Vígszínház címez ügyvédjének, Dr. Bedő Mórnak: „kifizetten a *Liliom* című darabra vonatkozólag szerződést Molnár Ferencsel annakidején nem kötöttünk.”⁸

Végül, 1927. szeptember 14-én Dr. Nyíri Zoltán kimondta ítéletét, mely szerint Molnár Ferenc elveszítette a Vígszínház elleni keresetét és egyben 450 pengő perköltség fizetésére kötelezték.⁹ Legfőbb érvként, mint a *8 Órai Újság* kiemelte azt hozták fel, hogy Molnár felvette a darabjai felújításaiért járó tantiémeket (melyet az író keresetében nem is tagadott).¹⁰ Ezt természetesen Molnár nem tudta elfogadni, hiszen a darabjai továbbra is csak heverték, miközben más színházakhoz lehetősége lett volna beadni azokat, közben pedig fizethette a perköltségeket is. Ezért aztán 1927. október 13-án fellebbezést adott be az elsőfokú ítélet ellen.¹¹ 1928 február 6-án a per már a tábla előtt volt, ügyét a budapesti ítélőtábla Szekeres-tanácsa vizsgálta. Dr. Szalai kérte az elsőfokú ítélet megsemmisítését és a Vígszínházzal kötött szerződés érvénytelenítését. A tábla azonban nem döntött még, hanem bekérte az igazgatóváltások miatti szerződéseket, vagyis Faludi és Blumenthal igazgatóváltásáról szólót, Blumenthal és a bérlő Színházüzem Rt. köztit, illetve a Színházüzem Rt. és Roboz Imre igazgató közti megállapodásokat is.

1928.: a fordulatok éve

Az 1928-as év több szempontból is jelentős volt. Molnár ekkor töltötte be ötvenedik életévét, mely hatalmas ünnepléssel járt. Itthon és külföldön egyaránt színházak és folyóiratok ünnepelték a népszerű szerzőt, minden Molnár születésnapjától volt hangos. Ő maga New Yorkban ünnepelte az eseményt, majd hazaérkezése után itthon a Fészek Klubban barátai társaságában.¹² Budapesten születésnapjára a Franklin Társulat 20 kötetben megjelentette 37 művét,¹³ nem sokkal később pedig Amerikában is megjelentek drámái angolul. Ez egy hatalmas, 823 oldalas összefoglaló mű, díszkiadásban, melyben az egyfelvonásosakat is beleszámolva húsz színdarab található, egyetlen kötetben. Érdekessége, hogy 400 számozott példány is készült belőle a szerző aláírásával.¹⁴ Az USA-ban ez volt az első ilyen eset, hogy élő szerzőt ekkora megtiszteltetés ért.¹⁵

Miközben javában zajlottak a tárgyalások, 1928. közepén Molnár Ferenc és Roboz Imre, a Vígszínház akkori bérlő igazgatója béketárgyalást folytattak Berlinben az Adon szállóban. A megbeszélés eredményeként megegyeztek abban, hogy az 1928/29-es évadban felújítják Molnár sikerdarabjait. Erre külön jó indok volt, hogy ezzel a Molnár-sorozattal a Vígszínház megtudta ünnepelni háziszzerzőjének huszonöt éves írói jubileumát. A megállapodásról 1928. június 25-én szerződés is született. A Vígszínházi jogdíjak nagykönyvében van egy rövid bejegyzés, mely

⁶ Vígszínház levele dr. Bedő Mór ügyvédnek, OSzK, Szt Adattár 374, 1928. június 27.

⁷ Vígszínházi jogdíjak nagykönyve a Vígszínház és Molnár közötti Molnár-darabok szerződéseiről, OSzK, Szt Adattár 374.

⁸ Vígszínház levele dr. Bedő Mór ügyvédnek, OSzK, Szt Adattár 374, 1928. június 27.

⁹ *Az Est*, 1927. szeptember 15.

¹⁰ *8 Órai Újság*, 1927. szeptember 15., 10.

¹¹ XIV. I. 11365./28. 1927., A budapesti király ítélőtábla fogalmazványa, Budapest Főváros Levéltára.

¹² CSORDÁS Lajos, *Molnár Ferenc*, Élet-kép sorozat, (h.n.: Elektra, 2004), 96.

¹³ CSORDÁS, *Molnár Ferenc*, 97.

¹⁴ *Az Est*, 1929. július 27. 159. sz., 11.

¹⁵ CSORDÁS, *Molnár Ferenc*, 97.

véleményem szerint erre a megállapodásra vonatkozik: az eladás dátumánál június 25. szerepel és 10% tantiéme van bejegyezve Molnár Ferenc nevére.¹⁶ Ekkor a publikum számára még nem volt nyilvános, hogy mely darabokat fogják felújítani a következő évadban a Vígszínházban.

A szerződés megkötését tekintve lényeges kiemelni, hogy Roboz Imre ekkor kérdezett rá levélben az ügyvédjénél a bírói idézővégzés kézhezvétele után, hogy ő még mindig érintett-e ebben a perben,¹⁷ ő ugyanis 1928. június 25-én, a Molnár-ciklusra vonatkozó szerződés kötősekor lemondott minden jogáról, így ő tulajdonképpen nem ellenfele Molnár Ferencnek.¹⁸ Későbbi levélváltásból pedig kiderül, hogy már a per kezdetekor próbálta Roboz Imre Ben Blumenthalt, a Vígszínház elnökét meggyőzni, hogy intézzék el a kérdést peren kívül, békés úton, ám Blumenthal továbbra is jogot formált a Molnár-darabokra. Roboz ezek után kapcsolatba lépett Szalailal, ám végül úgy döntött, hogy a Színházüzem Rt. érdekeit szem előtt tartva, érdektelenül ugyan, de benne marad a perben.¹⁹

Időközben a felek pedig próbálták azonban más békés úton is megoldani az ügyet. Szalai ugyanis hajlandó lett volna további 3 évre lekötni a darabokat, azután azonban igényt formált az előadási jogaira. Ezzel szemben Ben Blumenthal utolsó pesti látogatása során jóváhagyta, hogy semmilyen módosítást nem engedélyez a Molnár-szerződésekben. Dr. Rendes pedig érezve, hogy a szakértői vélemény nem éppen kedvező a színházra nézve, így az egyezkedés álláspontját foglalta el. Felajánlotta Szalainak, hogy az új évadtól kezdve 5 évente felújítják a Molnár-darabokat, ám amennyiben ez mégsem történik meg, úgy azokra a darabokra nem tart igényt a színház. Szalai ezt nem fogadta el, lealkudta az időt 4 évre. A megegyezés azonban nem történt meg, mivel két ügyvéd álláspontja egy lényeges dolgot tekintve különbözött: Szalai ezek után teljes mértékben igényt tartott az előadási jogokra, Rendes pedig csak akkor adta volna vissza az írónak ezt a jogot, amennyiben a Víg nem újítja fel többet az adott darabot.²⁰

A felújított darabok

Az 1928/29-es évadot tekintve számos helyen eltérő beszámolót olvashatunk arról, hogy pontosan hány darabot is újított fel a Vígszínház, és melyek voltak ezek. Pár nappal a Molnár-ciklusról szóló szerződés aláírása után, 1928. június 28-án a *8 Órai Újság* említi, hogy „A leghíresebb 9 művet fogják adni új betanulással, új rendezéssel, új kiállítással.”²¹ Jób Dániel ezzel szemben a *Színházi Életnek* adott rövid nyilatkozatában körültekintőbben fogalmaz: „Mint ismeretes, abból az alkalomból, hogy Molnár Ferenc darabjait 25 éve játsszuk, Molnár-ciklust rendezünk. A szezon második felében színrehozzuk Molnár Ferenc új darabját is.”²² A *Magyar Színpad* is óvatosabb, cikkük szerint „A ciklus darabjait a következő művekből válogatják össze: A doktor úr, Az ördög, Liliom, A testőr, A farkas, Farsang, A hattyu.”²³

A fent említett cikkek közül a *Magyar Színpad* állt legközelebb a valósághoz, 4 mű került ugyanis színre a Molnár-ciklus keretén belül a Vígszínházban, ezek a következők: *A farkas*, *A testőr*, *Az ördög* és a *Liliom*. Ezek közt három régebbi darab felújítása és egy „új” színmű volt. A későbbi levelezésből megtudjuk, hogy az eredeti megállapodásban a *Színház* című három egyfelvonásosból álló darab nem szerepelt, ám később, 1928. decemberében Robozék levélben kérték, hogy vegyék

¹⁶ *Vígszínházi jogdíjak nagykönyve*, OSzK, Szt Adattár, 374 Vígszínházi iratok, 730. szerződés.

¹⁷ Roboz Imre levele Dr. Rendes Ervin ügyvédnek, OSzK, Szt Adattár 374, 1929. március 11.

¹⁸ Roboz Imre levele Dr. Rendes Ervin ügyvédnek, OSzK, Szt Adattár 374, 1929. március 23.

¹⁹ Roboz Imre levele Dr. Rendes Ervin ügyvédnek, OSzK, Szt Adattár 374, 1929. április 12.

²⁰ Dr. Rendes Ervin ügyvéd levele a Vígszínháznak, OSzK, Szt Adattár 374, 1929. október 31.

²¹ *8 Órai Újság*, 1928. június 28., 8.

²² *Színházi Élet*, 1928., 35. sz., 4.

²³ *Magyar Színpad*, 1928. június 28–30. 180–182. sz., 1.

hozzá ezt a művet is. Az említett levélben azt írják, hogy mindhárom egyfelvonásost, mint önálló estét szeretnék szerepeltetni,²⁴ ám erre vonatkozóan a Vígszínházi adattárban csak a *Marsallra* vonatkozóan van adat, az viszont a következő ciklusra vonatkozóan, 1929. október 5-i dátummal.²⁵ Vélhetően tehát ez a megállapodás nem jött létre, utólag nem bővítettek a ciklusra vonatkozó szerződésen, azonban a következő évadra átengedtek belőle, a *Marsall az Egy, kettő, három* című darabbal futott egy estén.

A ciklusban elsőként *A farkas* című darabot játszották, melynek premierje volt ekkor a Vígszínházban, 1928. szeptember 29-én, ugyanis a darabot 16 évvel korábban a Magyar Színházban mutatták be. A Vígszínházi rendezést Törzs Jenő készítette, a díszletet pedig Vörös Pál alkotta hozzá.²⁶ A bemutató előtt, saját datálásom alapján, 1928. szeptember 19-én kelt levelében Molnár azt írja Roboznak, hogy várhatóan szerdáig, 25-éig megérkezik, de legkésőbb a csütörtöki, 26-iki próbán már Pesten szeretne lenni és megígéri benne, hogy ott marad a premierig.²⁷ Ezt azonban nem sikerült az írónak kiviteleznie, ugyanis szeptember 25-én Roboz Imre sürgönyben kérte az éppen még Berlinben tartózkodó Molnárt, hogy a ciklus és a darab bemutatójának sikere érdekében mindenképpen utazzon haza a premierre Budapestre.²⁸ Molnár erre rögtön aznap válaszolt is, mely szerint „fájdalom, most nem utazhatom el innen [...]”. Így tehát későbbi alkalomra marad pesti utazásom, valószínűleg a premiére után következő hétre.²⁹

A bemutatót óriási várakozás előzte meg, a sajtó rengeteget cikkezett a Vígszínház bemutatóra készülődéséről. A *Magyar Színpad* említi, hogy a Vígszínházi premier jelentősége, hogy a darabot Törzs Jenő rendezte, aki egyrészt az egyik főszereplő, Dr. Kelement formálta meg az ősbemutatót, másrészt Törzs rendkívül jól ismerte Molnár intencióit a darabhoz. Kiemelték, hogy Vilma szerepében is az ősbemutatóval megegyezően, Gombaszögi Frida látható, akinek „mély és nemes művészet, forró asszonyisága Vilma szerepében virágzott ki talán a legpompásabban.”³⁰ A premiért 1928. szeptember 29-én megtartották, méghozzá sikerrel. „Sok értesítést kaptam a „Farkas”-ról Pestről, mindenki el van ragadtatva a színház teljesítményétől, még a legsavanyúbb levélírók is. Adja Isten, hogy menjen, és hogy a „Testőr” ne sokban maradjon mögötte” – írja Molnár Ferenc Roboz Imrének a premier után.³¹ Az mindenesetre érdekes tény, hogy a Vígszínházban ezek ellenére egészen 1985-ig nem újítták fel ismét a darabot.³²

Második darabként a máig töretlen népszerűségnek örvendő *A testőr* repríze került színpadra 1928. november 28-án, napra pontosan 26 évvel *A doktor úr* ősbemutatója és egyben Molnár debütálása után. Ezt a darabot a kritika és a közönség is egyaránt szerette és elismerte, az *Újság*ból tudhatjuk például, hogy heti kétszer játszották.³³ „A Testőr reprizéről szóló beszámolómat azzal az ünnepléssel kell kezdenem, amelyben a publikum Molnár Ferencet részesítette, amikor megjelent a függöny előtt. Vége hossza nem volt a tapsviharnak, a szünetekben senki nem mozdult el a helyéről[...]”³⁴ – emlékezik meg a *Színházi Élet* a repríz bemutatójának különleges atmoszférájáról, melyen a *Farkas*éval ellentétben már maga Molnár is részt vett tehát. A felújítás érdekessége volt, hogy a szereposztás a többivel ellentétben teljesen új volt. A főszerepeket tekintve Varsányi Irén

²⁴ Vígszínház levele Dr. Szalai Emil ügyvédnek, OSzK, SzT Adattár 374, 1928. december 18.

²⁵ BERCZELI A. Károlyné, *A Vígszínház műsora 1896–1949*, (Budapest: Színházstudományi Intézet Országos Színházstudományi Múzeum, 1960), 74.

²⁶ BERCZELI A. Károlyné, *A Vígszínház műsora 1896–1949*, 72.

²⁷ Molnár Ferenc levele Roboz Imrének, OSzK, SzT Adattár 374, Besorolatlan! – vélhetően 1928. szeptember 19.

²⁸ Roboz Imre sürgönye Molnár Ferenchez, OSzK, SzT Adattár 374, 1928. szeptember 25.

²⁹ Molnár Ferenc levele Roboz Imrének, OSzK, SzT Adattár 374, 1928. szeptember 25.

³⁰ *Magyar Színpad*, 1928. szeptember 23-24., 266-267. sz., 1.

³¹ Molnár Ferenc levele Roboz Imrének, OSzK, SzT Adattár 374, 1928. október 9.

³² lásd OSZMI <https://monari.oszmi.hu/web/oszmi.01.01.php?bm=1&as=3592&kv=12914225> [2019.04.01.]

³³ *Újság*, 1928. december 8., 20.

³⁴ *Színházi Élet*, 1928. 50. sz., 100.

helyét Titkos Ilona vette át, Csontos Gyuláét Somlay Artúr, a kritikust pedig ezúttal Góth Sándor formálta meg Szerémy Zoltán helyett.³⁵

Harmadik darabként szintén egy igazi sikerdarabot köszönhetett a közönség, *Az ördögöt*. A repríz bemutatója 1929. április 9-én volt. A felújítás színháztörténeti jelentősége, hogy a címszerepet ismét Hegedüs Gyula játszotta, ahogy az 1907-es ősbemutatón is. Hegedüs Gyula, ha csak vendégként is, de visszatért a Vígszínház színpadára, oda, ahonnan *Az ördög*, Molnár és ő maga is elindította karrierjét.³⁶ A darab másik érdekessége pedig, hogy a *Magyar Színpad* című folyóirat szerint a repríz bemutatóját Hegedüs Gyula Magyar Színházi elfoglaltsága miatt el kellett halasztani 1929. április 9-ére, a tervezett és beharangozott április 5-e helyett. A darab ezzel majdnem napra pontosan huszonkét évvel korábbi, 1907. április 10-i bemutatójával esett egybe.³⁷ Ebben a felújításban az is érdekes, hogy az ördögöt eredetileg megformáló Hegedüs Gyula az ősbemutató után készült első, 1921-es felújításban szereplő színészgárdával együtt állt színpadra, tehát az 1929-es Molnár-ciklusra készült reprízen a két népszerű előadásból vegyesen szerepeltek a színészek: Hegedüs Gyula, Jolán szerepében Makay Margit, Gárdonyi Lajos, mint László, a férj és Vértess Lajos a festő János szerepében.³⁸

A Molnár-ciklus utolsó, negyedik felújítása a *Liliom* volt, melynek 1909-es Vígszínházi ősbemutatója kisebb sikert hozott a vártnál. Molnár ugyanolyan odaadással készült pályája kezdetén erre a tőle szokatlan, új hangvétel bemutatására is, mint a többire: például többször ellátogatott a Baross térre, a Cselédkorzóra testvérével. Ám az alapos felkészülés ellenére a *Liliom* lanyha tapsok között megbukott, huszonnyolc előadás után le is vették végül a műsorról.³⁹ A darab bukását sokan sokféleképp magyarázták, voltak például, akik Hegedüs Gyulát hibáztatták érte, amiért vígjátéki, könnyed stílusban játszotta *Liliomot*. Az igazság azonban valószínűleg közelebb áll Sárközi Mátyás által emlegetett Benjamin F. Glazer magyarázatához, miszerint a korszak Budapestjén már érződött a *Liliom* hangulata, azonban a közönség még nem volt felkészülve a színmű által felvetett kérdések és problémák megválaszolására, így idő kellett hozzá, hogy értékelni tudják azt.⁴⁰ Másrészt Molnár neve hallatára a közönség szórakoztatásra, nevetetésre vágyott, ehelyett ebben a külvárosi legendában valami egészen mást tapasztalhattak. Húsz év alatt azonban szerte a világban egyre növekvő sikerrel játszották a *Liliomot*. Ez az a darab, amely talán a legtöbbet játszott Molnár-mű és amely pont ezért a legtöbb felújítást élte meg. 1948-ig ötször volt itthon bemutatója, napjainkig azóta még többször porolták le. *Liliom* alakját az 1920-as évek elején azonban már nem Hegedüs Gyula, hanem Csontos Gyula alakította, ahogy a Molnár-ciklus felújításában is. Julika szerepét ekkor is, ahogy az őspremieren is, Varsányi Irén játszotta. A *Liliom* új bemutatójának érdekessége az volt, hogy maga Molnár Ferenc konferálta fel darabját, ugyanis a színházban ezzel a darabbal ünnepelték a színész Szerémy Zoltán jubileumát,⁴¹ akinek szerepét, Ficsúr karakterét itt utódja, Mály Gergő vitte színpadra.

Ez a négy darab volt az tehát, mely a Molnár-ciklusban helyet kapott az 1928/1929-es Vígszínházi évadban. Rendkívül fontos még kiemelni, hogy hogyan érintette Molnár Ferencet ez a ciklus. Egyrészt, mint korábban is említettem, neki annyi volt a célja, hogy műsoron legyenek a Vígszínházban darabjai (Roboz Imre és Jób Dániel vezetése alatt), másrészt pedig természetesen anyagi érdekei is fűződtek ehhez. Noha nyilvánvaló tény és a Vígszínházi jogdíjak nagykönyvből is kiderül, hogy Molnár igencsak jól fizetett író volt kortársai körében, nem is beszélve arról, hogy

³⁵ *Magyar Színpad*, 1928. november 21., 328. sz. 1.

³⁶ *Magyar Színpad*, 1929. április 9-10., 98-99. sz., 1.

³⁷ *Magyar Színpad*, 1929. április 5-6., 94-95., 2.

³⁸ *Magyar Színpad*, 1929. március 31., április 1-2, 89-91. sz., 2.

³⁹ CSORDÁS, *Molnár Ferenc*, 48-49.

⁴⁰ SÁRKÖZI Mátyás, *Színház az egész világ: Molnár Ferenc regényes élete, Liliom öt asszonya*, (Budapest: Noran, 2010), 61.

⁴¹ *Színházi Élet*, 1928. 18. sz., 54.

nemcsak a Vígszínháztól származtak bevételei, hanem ekkor már jócskán voltak külföldi bemutatói is, valamint számos művét meg is filmesítették, illetve természetesen ott voltak a nyomtatott megjelenései után származó jövedelmei is. A Vígszínházi iratok között akad egy kockás papírlap, melyen összegezték, hogy mégis mennyit keresett Molnár ebből az írói jubileumát ünneplő ciklusból. Eszerint 1928. IX. 1. és 1929. V. 25. között: „A farkas 10.153 pengő – 27 előadás, A testőr 6.229 pengő – 17 előadás, Az ördög 3.975 pengő – 10 előadás és a Liliom 2.360 pengő – 4 előadás.”⁴² Ebből kitűnik, hogy ez rengeteg Molnár-előadást jelentett egy évadon, egyetlen színházon belül, azonban fenntartással kell kezelni, ugyanis az előadásszámok közel sem egyeznek meg a Dr. Jónás Alfréd által vezetett színházi előadások számával,⁴³ azonban az jól látszik ezekből a számokból is, hogy jelentős anyagi bevételt jelentettek az íróknak. Mint említettem hatalmas várakozás előzte meg a Molnár-ciklust, ezt alátámasztja színháztörténetileg, hogy a premierbérletek keretébe sem tartoztak bele ezek a felújítások, csupán csak fenntartották a bérletesek számára a jegyeket, hogy rendes áron elsőként ők vásárolhassák meg azokat.⁴⁴

Molnár magánlevelezéséből is kitűnik, de a másodfokon született határozatban is említik, hogy a pernek és a darabjaira kötött szerződéseknél „nem az volt a lényege, hogy felperes kivel köt szerződést, hanem az, hogy darabjai a Vígszínházban kerüljenek előadásra.”⁴⁵ A színháznak tehát ez egy remek alkalom volt a „hivatalos” kibékülésre méltán népszerű házisz szerzőjével. Természetesen azt fontos megjegyezni, hogy ettől függetlenül a pert nem bontották fel, tovább zajlottak a tárgyalások.

A per végkimenetele

Végül, 1930. március 3-án a Budapesti Ítéltábla kimondta ítéletét, mely nagyrészt az 1928-as Dr. Hevesi Sándor, a Nemzeti Színház igazgatója által írt szakértői véleménynek köszönhetően megváltoztatta az elsőfokon hozott bírósági ítéletet, és az új ítélet szerint „a felperes Molnár Ferenc szabadon rendelkezhet a per tárgyává tett darabjaival, amelyeket ezentúl beleegyezése nélkül az alperes Vígszínháznak előadatnia nem szabad.”⁴⁶

Az ügy azonban a felek békés viszonya és Molnár győzelme ellenére tovább bonyolódott, ugyanis a bírói döntés megváltoztatása miatt ezúttal a Vígszínház is fellebbezést adott be. Az ügy harmadszorra már a Kúria elé került, ahol Juhász Andor, a kúria elnöke mondta ki a végső ítéletet 1930. június 12-én. A legfelsőbb határozatban „kimondott a kúria elvi jelentőségű ítélete, hogy ha öt esztendeig hevertet a színház egy darabot, akkor ez a darab felszabadul.”⁴⁷ Eszerint tehát a per Molnár Ferenc győzelmével zárult. Természetesen mivel, mint említettem is, alapvetően jó viszonyt ápolt a Vígszínház közvetlen vezetőségével, így ez a per és ez a döntés inkább csak elvi jelentőségű volt, hisz természetesen darabjait továbbra is játszotta a Vígszínház, a per lezárása után is még számos Molnár-premierre sor került. A színház a nagy jubileumi évfordulóin is előszeretettel vett elő egy-egy Molnár-darabot, például 1936-ban fennállásának negyvenedik évfordulóját a *Csoda a hegyek közt* című darabbal, az ötvenediket pedig 1946-ban *A császár* című darabbal ünnepelték.

Fennmaradt magánlevelezését olvasva kitűnik, hogy ezekben az időkben is igen jó viszonyt ápolt Roboz Imrével és Jób Dániellel is.⁴⁸ Itt érdemes ismét megjegyezni, hogy Molnárnak már a per

⁴² Vígszínházi levelek, Molnár Ferenc, 5/b, 1925-1930, OSzK, SzT Adattár 374.

⁴³ Dr. Jónás Alfréd, *A Vígszínház műsora*, A fővárosi színházak története IV. kötet, A Vígszínház története I. kötet, OSzK, SzT Adattár MS 131/1.

⁴⁴ *Magyar Színpad*, 1929. május 11., 130. sz. 1.

⁴⁵ 9. P. 46466/13. 1926. a Budapesti Királyi Törvényszék összefoglalója a peréről, 7, Budapest Főváros Levéltár.

⁴⁶ *Budapesti Hírlap*, 1930. március 4., 12.

⁴⁷ *Az Est*, 1930. június 13., 132. sz., 11.

⁴⁸ lásd Molnár Ferenc levelei, OSzK, SzT Adattár 374, Molnár Ferenc 5/a, 5/b.

kezdetén sem a vezetőséggel volt problémája személy szerint, hanem a ténnyel, hogy darabjai egy ideje nem kerültek színre,⁴⁹ ám a szerződések kizárólagossága értelmében más színházakhoz sem vihette azokat. Ezt a jó viszonyt tanúsítja az a levele is, melyet 1928. szeptember 25-én írt az Eden Hotelből, Berlinből Roboz Imrének: „[...] későbbi alkalomra marad pesti utazásom, valószínűleg a premiére után következő hétre. Akkor személyesen tehetem meg azt, amit egyelőre írásban cselekedem: megköszönöm a Vígszínháznak azt a szeretetteljes munkát, amellyel azokat a darabjaimat, melyek a színház és szerző ifjúkorának közös emlékei, most kiváló művészekkel, fényes keretben újból színrehozza. Teljesen átérzem ritka nagy értékét ennek a megtiszteltetésnek, mely e világszerte becsült nagy magyar színpad részéről éri egy magyar író életmunkáját, és kérlek, közöld hálás köszönetemet a Vígszínház igen tisztelt művészeivel.”⁵⁰

---

⁴⁹ 9. P. 46466/13. 1926. a Budapesti Királyi Törvényszék összefoglalója a perről, 7, Budapest Főváros Levéltár.

⁵⁰ Molnár Ferenc levele Roboz Imréhez, Eden Hotel, Berlin, OSzK, SzT Adattár 374, Molnár Ferenc magánlevelezése, 1928-as fond, 1928. szeptember 25.

Róth Csaba: Lágú nanokapszulák előállítására intelligens polimer mikrogélekből / ELTE – természettudományi Kar; Kémiai Intézet; Fizika Kémia Tanszék; Kémia Doktori Iskola

---

Lektorálta: Dr. Kádár Gyula

Témavezető: Dr. Varga Imre

I. Irodalmi áttekintés

Az 1980-as években az anyagtudomány egy új területe indult fejlődésnek, amely az anyag és közvetlen környezetének kapcsolatát vizsgálta. Elsődleges céljává vált olyan szintetikus anyagok, „intelligens anyagok” tervezése, előállítása és tulajdonságainak vizsgálata, amelyek a biológiai anyagokhoz hasonlóan, a környezetükből származó fizikai és/vagy kémiai „ingerek” hatására gyorsan és reverzibilisen meg tudják változtatni a tulajdonságaikat. Fontos jellemzője ezeknek az anyagoknak, hogy a környezeti paraméterek kismértékű változása az anyag tulajdonságának hirtelen, nagymértékű változását idézi elő, vagyis a környezeti változásokra adott válasza nem-lineáris jellegű. [1]

Napjainkra az intelligens anyagok, kiemelve az intelligens polimergélek kutatását, az anyagtudomány egyik legjelentősebb kutatási területévé nőtte ki magát. Az intelligens lágú anyagok orvosi, orvos-biológiai, valamint gyógyszerészeti alkalmazhatóság szempontjából is kiválóak. Az intelligens polimergélek a környezeti paraméterek (hőmérséklet, pH, stb.) változására a gél térfogatának változásával reagálnak. Ez alkalmassá teszi őket arra, hogy hatóanyagok vagy különböző szerves molekulák hordozójaként kerüljenek felhasználásra. Az előzőek alapján az intelligens polimergélek fontos kutatási területévé vált a hatóanyagok célzott és elnyújtott kibocsátását lehetővé tevő rendszerek vizsgálata. Segítségükkel csökkenthetjük a felhasznált hatóanyag mennyiségét, miközben a hatékonysága mégis növelhető az emberi szervezetben.

Talán az egyik leggyakrabban vizsgált intelligens hidrogél a poli(*N*-izopropil-akrilamid) hidrogél. A p(NIPAm) polimer alsó kritikus szételegyedési hőmérséklettel (LCST) rendelkezik. A polimer 32 °C alatti hőmérsékleten korlátlanul elegyedik vízzel, de 32 °C fölött vízdoldhatósága megszűnik, fázisszeparáció játszódik le.

Ha a p(NIPAm) polimerből kovalens kötéssel összetartott gél állítunk elő, akkor 32 °C alatt a polimerláncoknak a víz jó oldószere, ezért a gél az oldószerben megduzzad. 32 °C fölött azonban a polimer láncok vízben oldhatatlanná válnak, így a gél elveszíti víztartalma nagy részét, duzzadása jelentősen csökken, ún. géllátszus játszódik le. Ezt a reverzibilis átalakulást térfogati fázisátalakulásnak nevezzük.

A p(NIPAm) gélek egy speciális csoportját alkotják a p(NIPAm) mikrogélek, melyek jellegzetessége, hogy méretük nem haladja meg a néhány száz nanométer. A mikrogél részecskéket precipitációs polimerizációval állítják elő. Az eljárás nagy előnye, hogy a keletkezett mikrogélek gyakorlatilag monodiszperz méreteloszlással rendelkeznek, illetve a szintéziselegyhez a reakció során számos komonomer adagolható, így a mikrogélek különböző komonomerekkel funkcionálizálhatók [2].

Az irodalomban nem csak kémiailag homogén, hanem ún. mag-héj részecskéket előállítását is leírták. A mag-héj szerkezetű p(NIPAm) alapú mikrogél részecskéket kétlépes szintézissel állítják elő [3]. Az első lépésben előállítják és tisztítják a magrészecskéket, majd ezeket a részecskéket

használják a szintézis második lépése során, hogy a felületükön kialakítsák a kívánt összetételű héjat. Az eljárás hátránya, hogy mivel a héj szintézise is precipitációs polimerizációval játszódik le nem alakítható ki tisztán hidrophil polimerből álló héj.

Kutatócsoportunk kidolgozott egy eljárást, amely során egy lépésben tudunk előállítani mag-héj szerkezetű mikrogéleket. Az eljárás lényege, hogy a mag-héj részecskék szintézise során egy hagyományos precipitációs szintézist kezdünk, azonban a szintézis befejezése előtt, egy adott (~90%) konverziónál a rendszerhez adjuk azt a monomer elegyet, amiből a héjat akarjuk kialakítani. [4] Ennek az eljárásnak a során a részecskék növekedése a monomerek adagolását követően folytatódik, így a héj összetétele a reakcióelegy módosított összetételét fogja tükrözni.

II. Célkitűzések

Munkám célja olyan mag-héj szerkezetű p(NIPAm) mikrogél részecskék előállítása volt, melyek olyan héjjal rendelkeznek, ami kémiaiilag könnyen módosítható, funkcionálizálható, illetve szterikus stabilitást biztosít a részecskék számára, azaz hidrophil polimerláncokból épül fel. Mivel a poli(vinil-alkohol) valamennyi elvárásnak megfelel, ezért poli(*N*-izopropil-akrilamid)-héj-poli(vinil-alkohol) (p(NIPAm)-héj-p(VA)) mag-héj szerkezetű mikrogél részecskék előállítását tűztem ki célomul. További célom volt, hogy az előállított mikrogél részecskék felhasználásával keresztkötött 3D gélstruktúrákat állítsak elő.

Jólismert azonban, hogy a vinil-alkohol (VA) nem polimerizálható, mert tautomerizációval acetaldehiddé alakul. Így először vinil-acetát (VAc) felhasználásával poli(vinil-acetát) (p(VAc)) héjat alakítottam ki a mikrogél részecskék felszínén, majd a pVAc héjat lúgosan hidrolizáltam.

III. Mérési eredmények és értékelésük

III.1. Mag-héj szerkezetű mikrogél részecskék szintézis körülményeinek meghatározása

Munkám első lépéseként a NIPAm polimerizációját vizsgáltam 80,0 °C-on, hiszen a mag-héj szerkezetű mikrogélek egy lépésben előállításához ismernünk kell a monomerek konverziójának időbeni változását, mert csak így tudjuk a megfelelő időpontban a rendszerhez adni a monomert, amelyből a héj képződik. Ehhez összeállítottam egy 45 mM összkoncentrációjú szintézis elegyet úgy, hogy a keletkező mikrogélben a monomer/keresztkötő monomer arány (keresztkötés-sűrűség) 30 legyen. A további kísérletek során az összes mikrogél ezzel a keresztkötés-sűrűséggel készült. A monomerek koncentrációváltozásának nyomon követése érdekében megadott időpontokban mintát vettem a reakcióelegyből. A mintákat centrifugáltam, majd RP-HPLC-vel vizsgáltam.

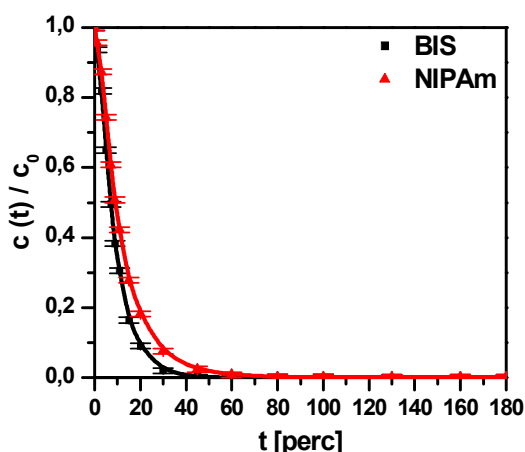
A HPLC mérések segítségével meghatározott kinetikai görbe az 1. ábrán látható. Az ábra alapján megállapítható, hogy a BIS monomerek gyorsabban fogynak a rendszerből, azaz egy heterogén keresztkötés-sűrűségű részecskét kapunk a szintézis eredményéül, valamint a reakció egy óra alatt gyakorlatilag 100%-os konverzióval lejátsszódik. Ezek az eredmények megfelelnek a korábban végzett vizsgálati eredményeknek.

A konverzió a 20. perc körül éri el a 80-90%-ot, így a p(NIPAm)-héj-p(VAc) szintézise során a 20. percben érdemes a VAc monomert a rendszerhez adagolni. Problémát jelentett, hogy a VAc forráspontja (72,7 °C) a szintézis hőmérsékleténél alacsonyabb. Ezért a VAc monomer reakcióelegyhez adása előtt csökkenteni kellett a reakcióelegy hőmérsékletét, hogy elkerüljük a VAc monomer kidesztillálását a reakció elegyből. A hőmérséklet értékének kiválasztása során figyelembe kell venni, hogy a polimerizáció ne lassuljon le túlságosan, illetve a VAc illékonysága is minél kisebb legyen. Három szintézist végeztem, az első esetben 80,0 °C-ról 50,0 °C-ra, a második esetben 55,0 °C-ra, a harmadik esetben 60,0 °C-ra csökkentettem a reakcióelegy hőmérsékletét a 15. percben.

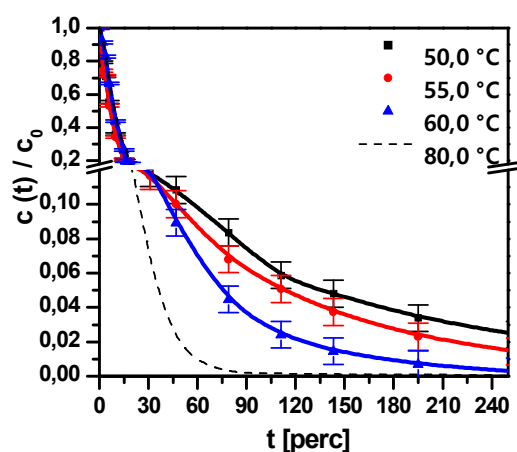

A három szintézis esetében a NIPAm monomer fogyását az 2. ábrán tüntettem fel. Az ábra alapján megállapítható, hogy a polimerizáció sebessége a hőmérséklet csökkentés hatására az elvárásoknak megfelelően csökkent és a hőmérséklet csökkentésétől számított 4 óra múlva sem teljes a konverzió. A keresztkötő koncentrációja mindhárom esetben a kiindulási koncentráció 1%-a alá csökkent. A NIPAm monomer időbeni koncentrációváltozása viszont nagyobb hőmérsékletfüggést mutat: míg 60,0 °C-on a hőmérséklet csökkentésétől számítva 4 óra múlva közel 100%-os a konverzió, addig 55,0 °C-on a NIPAm monomerek 2%-a, 50 °C-on pedig 3%-a még monomerként van jelen a rendszerben.

Ezek alapján célszerűnek tűnt a reakcióelegy hőmérsékletét a 15. percben 60 °C-ra csökkenteni, viszont ehhez meg kell oldani, hogy a VAc ne szökhesse meg a rendszerből a reakció hőmérsékletén.

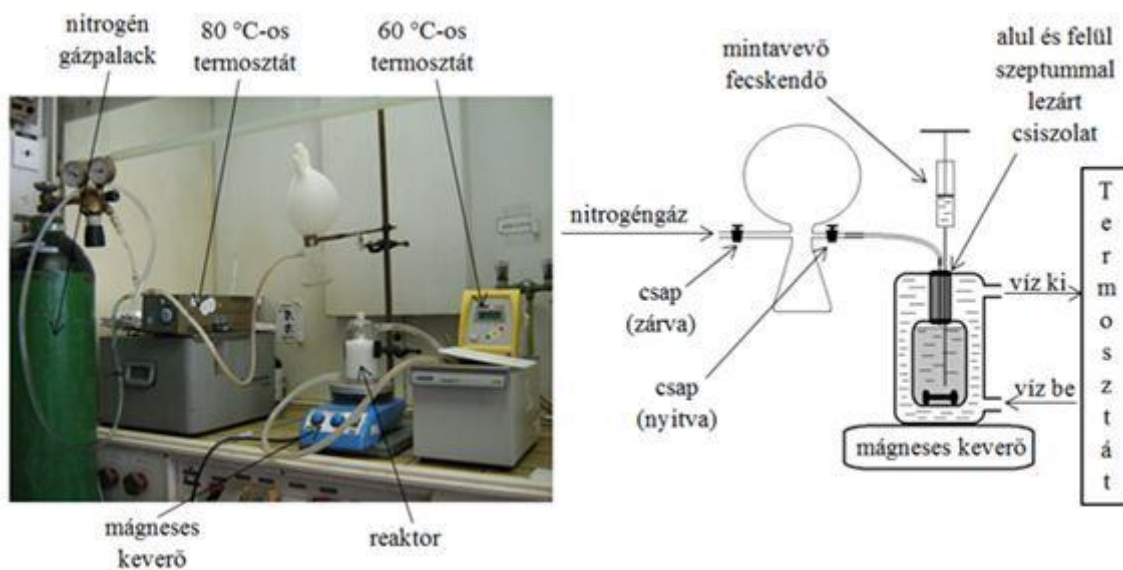
3. ábra Klasszikus p(NIPAm) szintézis során a monomerek fogyása (80,0 °C)

4. ábra Az N-izopropil-akrilamid (NIPAm) fogyása az idő függvényében

III.2. Reaktor tervezése

A p(NIPAm)-héj-p(VAc) sikeres szintézisének elengedhetetlen feltétele a megfelelő tulajdonságokkal rendelkező reaktor tervezése. A reaktort egy csiszolatos, alul és felül egyaránt szeptummal ellátott dugóval zártam le. Ez egyrészt biztosítja, hogy a reakcióelegy oxigénmentes maradjon a szintézis során (az oxigén gyökfogóként viselkedne), másrészt nincs a reaktornak hidegpontja, ahol a VAc kondenzálhatna (az alsó szeptum meggátolja a VAc-nak a dugón való esetleges kondenzálását.) A reaktor duplafalú, így megoldható volt a reakcióelegy pontos termosztálása. Fontos, hogy a szintézis során a reakcióelegy homogén legyen, ezt állandó kevertetéssel biztosítottam.

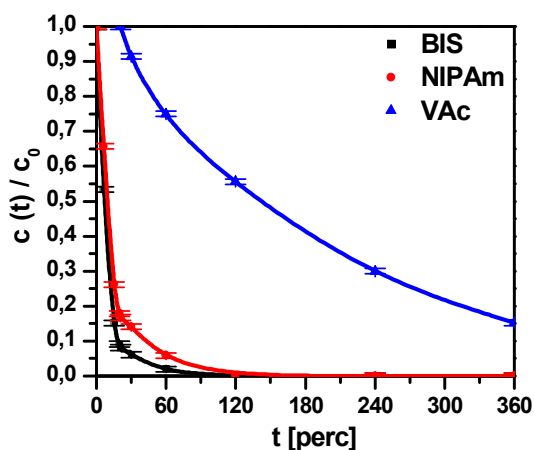

5. ábra A szintézishez használt berendezés illetve a mintavétel sematikus ábrája

III.3. p(NIPAm)-héj-p(VAc) mikrogél részecskék előállítása

Munkám következő lépésében megkíséreltem a p(NIPAm)-héj-p(VAc) egy lépéses szintézisét. A p(NIPAm) szintézise során meghatározott monomerkonverzió kinetikájának alapján a reakció megkezdése után 15 perccel a reakcióelegy hőmérsékletét 80,0 °C-ról 60,0 °C-ra csökkentettem, majd a 20. percben hozzáadtam a héjat felépítő monomert, azaz a VAc-ot. A magot és a héjat felépítő monomerek koncentrációja egyaránt 45 mM volt. A szintézist az előzőekhez hasonlóan a reaktorból meghatározott időben vett minták vizsgálatával követtem.

A szintézis során a monomerek fogyását a 4. ábra mutatja.

6. ábra A p(NIPAm)-héj-p(VAc) szintézise során a monomerek fogyása az idő függvényében

Az ábra alapján megállapítható, hogy a keresztkötőszer fogyása gyorsabb, mint a NIPAm monoméré, azaz ebben az esetben is egy sűrűbben keresztkapcsolt mag keletkezett. A VAc monomer hozzáadása után megkezdődik a felületi réteg kialakulása. A hozzáadás után 5 órával a konverzió 80% körüli, tehát a szintézis sikeresnek tekinthető.

III.4. p(NIPAm)-héj-p(VAc) mikrogél részecskék lúgos hidrolízisének vizsgálata

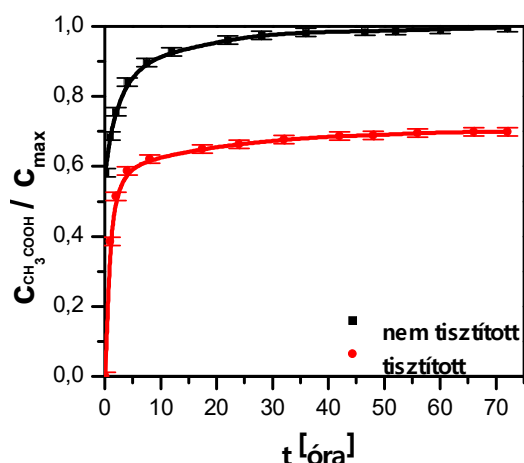
A p(NIPAm)-héj-p(VAc) mikrogél részecskéket a p(NIPAm)-héj-p(VAc) részecskék lúgos hidrolízisével állítottam elő. Először a szintézis eredményeül kapott, tisztítatlan p(NIPAm)-héj-p(VAc) rendszer hidrolízisét vizsgáltam. A mintát 30,0 °C-os hőmérsékletre termosztáltam, majd megfelelő térfogatú, faktorozott, ~1,0 M koncentrációjú NaOH-oldatot hozzáadva a pH értéket 12,7-

re állítottam. A reakcióelegy feleslegben (~20%) tartalmazta a NaOH-ot, ami biztosította, hogy a pH a reakció lejátszódásának végéig se csökkenjen pH~12 alá. Ezután 30,0 °C-on 72 óráig kevertettem a rendszert. A hidrolízis vizsgálatának céljából a reaktorból megadott időpontokban mintát vettem, és ezeket konduktometriás titrálással vizsgáltam. A lúgos hidrolízis lejátszódása után hagytam a rendszert szobahőmérsékletűre hűlni, majd a pH-ját 7-re állítottam.

A p(NIPAm)-hég-p(VAc) lúgos hidrolízise során ecetsav keletkezik, azaz az ecetsav-koncentráció vizsgálatával nyomon tudjuk követni a hidrolízist. Annak eldöntésére, hogy mennyi idő alatt játszódik le a hidrolízis, a reaktorból megadott időpontokban mintát vettem, és ezt egy 25,0 °C-ra termosztált sósavoldathoz öntöttem, amelyen a hozzáöntés előtt 20 percig nitrogéngázt buborékolttam keresztül. A sósavoldat 3,0 cm³ térfogatú 50 mM-os sósav és 34,0 cm³ Milli-Q víz összeöntésével készült. Ezután faktorozott, ~25 mM-os NaOH-oldattal konduktometriásan titráltam. A titrálást nitrogénatmoszféra alatt végeztem. Ezzel a módszerrel kiküszöbölhető volt a levegőből oldódó széndioxidból adódó hiba.

Megvizsgáltam a p(NIPAm)-hég-p(VAc) szintézis végén kapott, tisztított és liofilizált mintából készített 1,0 tömegszázalékos oldat hidrolízisét is 30,0 °C-on. A hidrolízis körülményei megegyeztek a tisztítatlan minta hidrolízisével leírtakkal.

A titrálási görbék alapján mindkét esetben meghatározható volt az ecetsav (acetát-ion) koncentrációjának időbeni változása, illetve kiszámolható volt a teljes VAc-mennyiség hidrolízisekor keletkező ecetsav-koncentrációhoz viszonyított aránya. Az eredményeket a 5. ábrán foglaltam össze.

7. ábra Az ecetsav koncentrációjának időbeni változása a tisztított és a tisztítatlan p(NIPAm)-hég-p(VAc) minták hidrolízise során

A nem tisztított p(NIPAm)-hég-p(VAc) minta hidrolízise során a szintézis során a reakcióelegyhez adott VAc monomer teljes mennyiségét hidrolizáljuk. A nem tisztított mintára mért görbe alapján az ecetsav koncentráció a 72. órára gyakorlatilag elérte a reakcióelegyhez adott VAc-ra számolt maximális ecetsavkoncentráció értékét. Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy a szintézis és a hidrolízis során a VAc teljes mennyiségét sikerült a reaktorban tartani (valóban jól zárt a reaktor), illetve 72 óra alatt gyakorlatilag 100%-ban lejátszódott a hidrolízis.

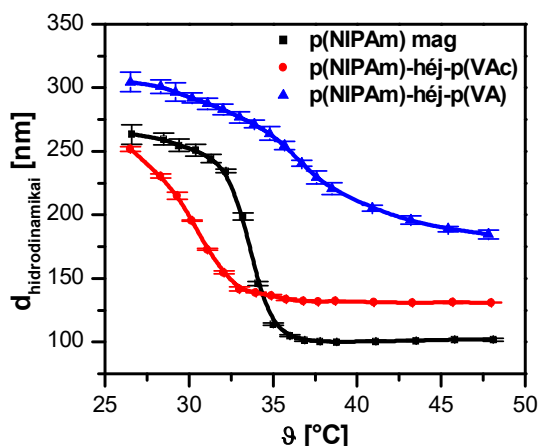
A tisztítás során eltávolítottuk a megmaradt VAc-monomert, ill. a keletkezett oligomereket, csak a p(NIPAm)-hég-p(VAc) mikrogél részecskébe beépült VAc marad meg. A tisztított mintára mért görbe alapján a szintézis során a rendszerhez adott VAc mennyiségének ~65%-a alkotja a p(NIPAm)-hég-p(VAc) mikrogél részecskék héját.

Megvizsgáltam a p(NIPAm) hidrolízisét is és kísérleti eredményeim alapján kijelenthető, hogy a hidrolízis körülményei között a p(NIPAm) magrészecskében található amidkötéseknek csak elhanyagolható mennyisége hidrolizált el.

III.5. Az előállított p(NIPAm)-hég-p(VA) mikrogél részecskék vizsgálata

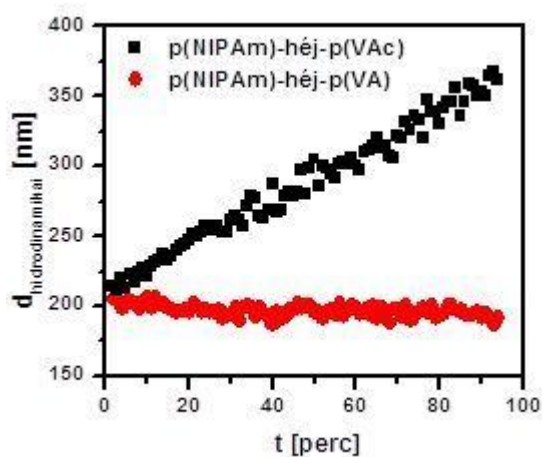
A tisztítás után megvizsgáltam a p(NIPAm)-hég-p(VAc) és a p(NIPAm)-hég-p(VA) mikrogél részecskék méretének hőmérsékletfüggését dinamikus fényszóródásméréssel. A méréseket 10 mM

koncentrációjú, pH=7-es $\text{Na}_2\text{HPO}_4 - \text{KH}_2\text{PO}_4$ pufferben végeztem. Az eredmények a 6. ábrán láthatók, amelyen feltüntettem a p(NIPAm) magrészcskék méretének hőmérsékletfüggését is.

8. ábra A p(NIPAm) magrészcskék, a p(NIPAm)-héj-p(VAc) és a p(NIPAm)-héj-p(VA) mikrogél részecskék hidrodinamikai átmérőjének hőmérsékletfüggése

elektrosztatikus stabilitása is elveszik. A mikrogél részecskéket tartalmazó oldatokat először 40,0 °C-ra termosztáltam, majd a megfelelő mennyiségű sósav hozzáadása és a rendszer homogenizálása után elkezdtem mérni a részecskék hidrodinamikai átmérőjét az idő függvényében. A mérések eredményét a 7. ábra mutatja.

9. ábra p(NIPAm)-héj-p(VAc) és p(NIPAm)-héj-p(VA) részecskék mérete az idő függvényében

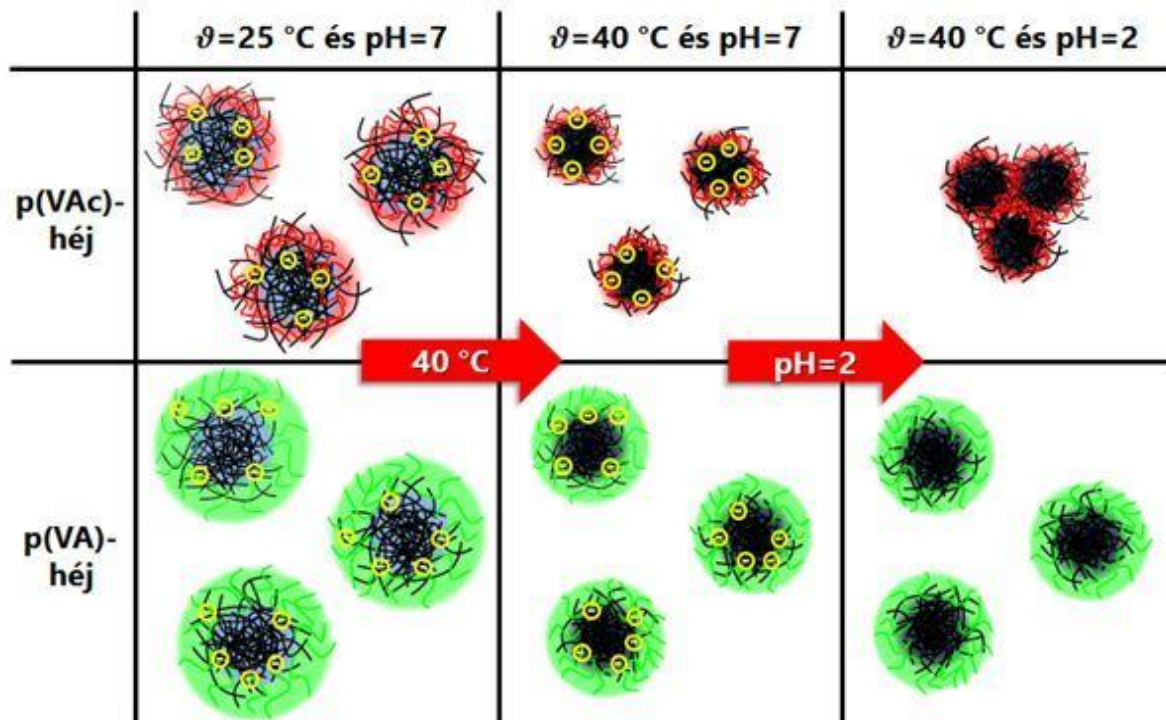
polimerláncok hidrofób tulajdonságúak, így a részecskéknek sem sztérikus, sem elektrosztatikus stabilitásuk nincsen. Ennek következtében a részecskék egyre növekvő aggregátumokat hoznak létre. A p(NIPAm)-héj-p(VA) részecskéket a p(VA) vízdoldhatósága miatt egy hidofil polimerhéj veszi körül, ami sztérikus stabilitást biztosít a kollapszált részecskék számára, ezért a kollapszus hőmérséklet felett, savas közegben is stabilak maradnak. A 8. ábra a hőmérséklet és pH változás hatására bekövetkező változásokat szemlélteti mind két részecske típus esetén.

A p(NIPAm)-héj-p(VA) mikrogél részecskék hidrodinamikai átmérője nagyobb, mint a p(NIPAm) magrészcskék vagy a p(NIPAm)-héj-p(VAc) mikrogél részecskék hidrodinamikai átmérője, ami p(VA) héj jó vízdoldhatóságával magyarázható. A részecskék kollapszusa is nagyobb hőmérsékleten indul meg, ill. a kollapszus hőmérséklettartománya is kiszélesedik, ami szintén a p(VA) hidrofilicitásával magyarázható.

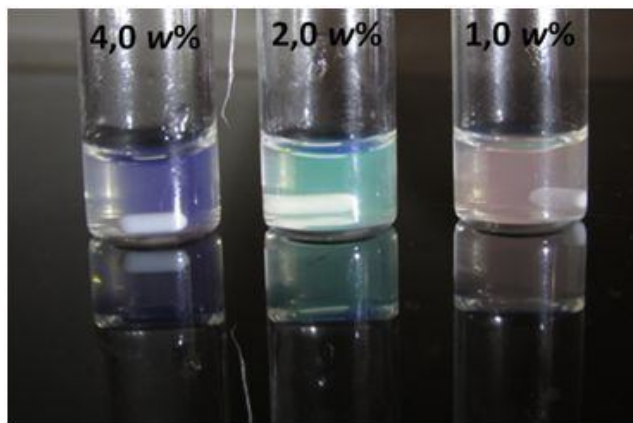
Ezután megvizsgáltam a p(NIPAm)-héj-p(VAc) és a p(NIPAm)-héj-p(VA) részecskék kolloid stabilitását, a részecskék kollapszus hőmérséklete felett 40,0 °C-on, pH=2 értéken, ahol a részecskéknek a p(NIPAm) magok kismértékű hidrolíziséből származó töltése, így az

A p(NIPAm)-héj-p(VAc) részecskék az idő előrehaladtával egyre nagyobb aggregátumokat képeznek, míg a p(NIPAm)-héj-p(VA) részecskék mérete állandó marad.

A p(NIPAm)-héj-p(VAc) részecskék stabilitását a héjban adszorbeálódó iniciátorból illetve deprotonált karboxil-csoportokból származó felületi töltés biztosítja. Ha a hőmérsékletet a kollapszus hőmérséklet értéke fölé emeljük, akkor a részecskék kollapszálnak, de a felületi töltés miatt megőrzik kolloid stabilitásukat. Viszont savas közegben (pH=2) a karboxil-csoportok protonálódnak, így megszűnik a felületi töltés, a részecskék elvesztik stabilitásukat, hiszen a p(VAc)

10. ábra A p(NIPAm)-háj-p(VAc) és a p(NIPAm)-háj-p(VA) mikrogél részecskék hőmérséklet- és pH- függése

11. ábra Különböző tömegszázalékos p(NIPAm)-háj-p(VA)-oldatok

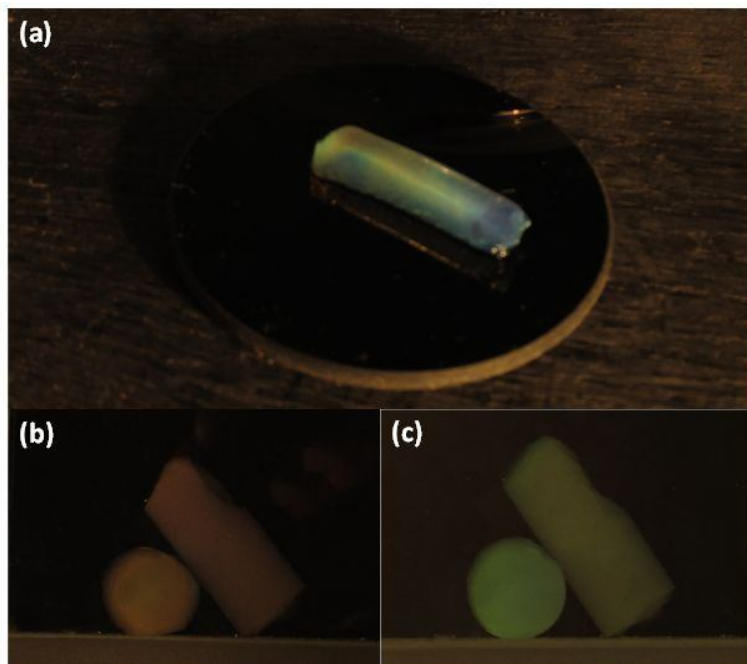
Ezután a liofilizált p(NIPAm)-háj-p(VA) mintából 1,0; 2,0 és 4,0 tömegszázalékos oldatokat készítettem, melyekről készült képek a 9. ábrán láthatók. Szobahőmérsékleten az 1,0 tömegszázalékos p(NIPAm)-háj-p(VA)-oldat kis viszkozitású, pirosas színű oldat. A 2,0 és 4,0 tömegszázalékos oldatok már nagyobb viszkozitású, zöldes illetve lilás színű oldatok. A viszkozitásnövekedése azzal magyarázható, hogy a nagyobb töménységű oldatokban a részecskék p(VA) héjai növekvő mértékben átfednek, ennek következtében a mikrogél részecskék nehezebben tudnak elmozdulni a

folyás során.

Az oldatok színének magyarázata, hogy a mikrogél részecskék kolloid kristályba rendeződnek, ami egyértelműen bizonyítja, hogy az előállított p(NIPAm)-háj-p(VA) mikrogél részecskék mérete azonos, mert csak monodiszperz részecskék tudnak kolloid kristályokat alkotni. A különböző töménységű oldatok eltérő színe azzal magyarázható, hogy a kialakuló kolloid kristályokban a különböző töménység miatt eltérő lesz a mikrogél részecskék átlagos távolsága, így a kristály rácsállandója, azaz a látható fény különböző hullámhosszknál ad pozitív interferenciát.

III.6. Gél előállítása p(NIPAm)-héj-p(VA) mikrogél részecskék glutáraldehiddel történő térhálósításával

Liofilizált p(NIPAm)-héj-p(VA) mintából 8,0 tömegszázalékos oldatot készítettem 40,0 °C-on.

12. ábra A gélről készült fénykép (a), illetve a gél színe különböző szögből történő megvilágítás esetén (b,c)

Eztuán GDA-oldatot adtam hozzá, és homogenizáltam a rendszert. Végül sósavat adtam az elgyehez, amit végül felszívtam egy szilikongumi csőbe és hagytam szobahőmérsékletűre hűlni. Az oldat 5,0 tömeg-százalékos volt p(NIPAm)-héj-p(VA)-ra nézve, a GDA koncentrációja 39 mM. Az oldat pH-ját 1,5-nek választottam, mivel ebben az esetben a gélesedés ideje a minta elkészítésénél és lehűlésénél jóval hosszabb idő alatt következik be.

A gélesedés lejátszódása után a szilikongumi csövet hexánban duzzasztottam, így ki lehetett szedni a gélhengert a csőből. Ezután a gél Milli-Q vízzel mostam.

A gélről készült fénykép a 10. ábrán látható. Különböző szögekből megvilágítva különböző színeken irizál a gél. Ez azzal magyarázható, hogy gélben a mikrogél részecskék szabályos sorokban helyezkednek el, közel homogén kolloid kristályt hoznak létre.

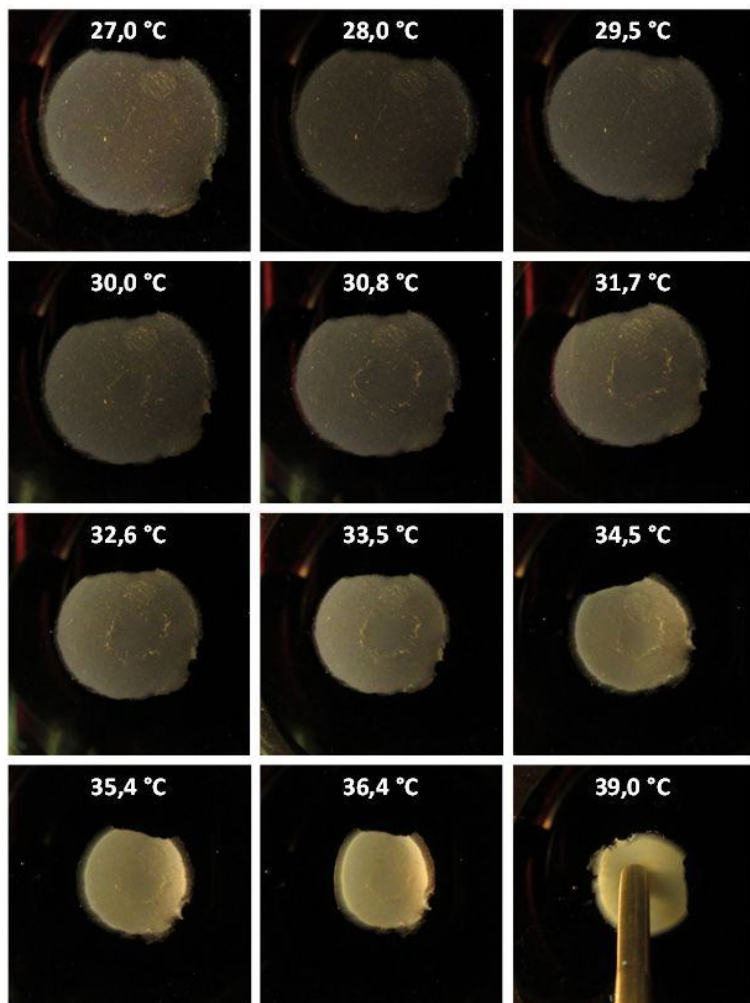
III.7. Membrán előállítása p(NIPAm)-héj-p(VA) mikrogél részecskék glutáraldehiddel történő térhálósításával

8,0 tömegszázalékos p(NIPAm)-héj-p(VA)-oldatot 40,0 °C-ra melegítettem, adott mennyiségű oldatot egy sima teflonedénybe csepegtettem és hagytam, hogy a folyadék elpárologjon.

A beszáradt mikrogél részecskékre GDA-oldatot csepegtettem, és sósavval a pH értéket 1,5-re állítottam. Zárt térben 1 hétig térhálósítottam a mikrogél filmet.

A keresztkötés lejátszódása után a keletkezett membránt Milli-Q vizes mosással tisztítottam. A membrán szobahőmérsékleten halványkék színnel irizált, ami kolloid kristály kialakulására utal.

III.8. A membrán és a gél duzzadásának vizsgálata

13. ábra Az előállított membrán duzzadásának változása a hőmérséklet függvényében

Megvizsgáltam az előállított gélmembrán és a gélhenger duzzadásának a hőmérséklet-függését is.

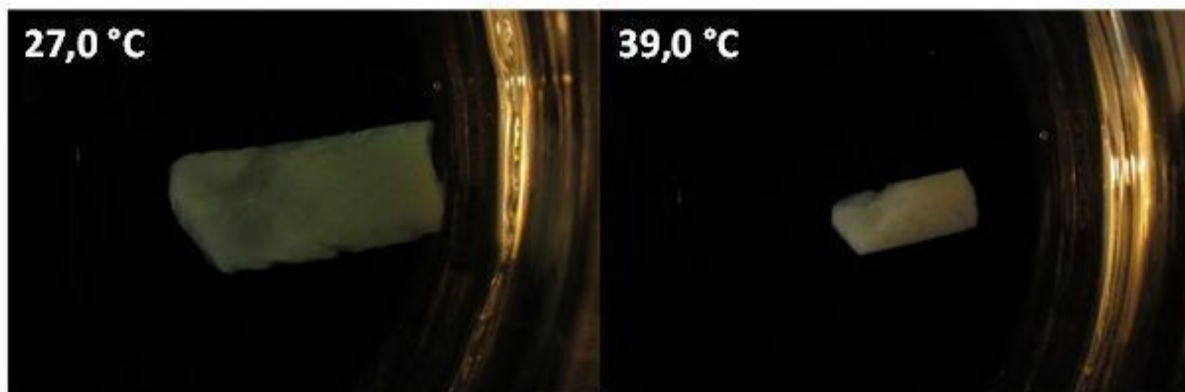
A vizsgálandó gélmembránt ill. gélhengert duplafalú, termosztálható, vízzel töltött üvegedényben melegítettem a megfelelő hőmérsékletre. A beállított hőmérséklet elérése után még 10 percet vártam, és ezután fényképet készítettem a mintáról. A membrán és a henger méretét a fényképek számítógéppel történő vizsgálatával határoztam meg.

A membrán duzzadásának hőmérsékletváltozásáról készült képeket az 11. ábra mutatja. A gélmembrán átmérője 27,0 °C-on körülbelül kétszerese a 39,0 °C-on mért átmérőnek. Feltételezve a gél izotróp duzzadását, a membrán térfogata ~12%-ára csökkent a kollapszus következtében.

A gélhenger hossza ~1,2 cm, átmérője ~0,6 cm volt 27,0 °C-on, 39,0 °C-on a hosszúsága 0,8 cm az átmérője ~0,3 cm volt, így a térfogata ~16%-ára csökkent, ami a

mérés hibáján belül megegyezik a gélmembrán kollapszusa során megfigyelt térfogatcsökkenéssel.

A gélhengerről 27,0 °C-on és a 39,0 °C-on készült fényképeket az 12. ábra mutatja.

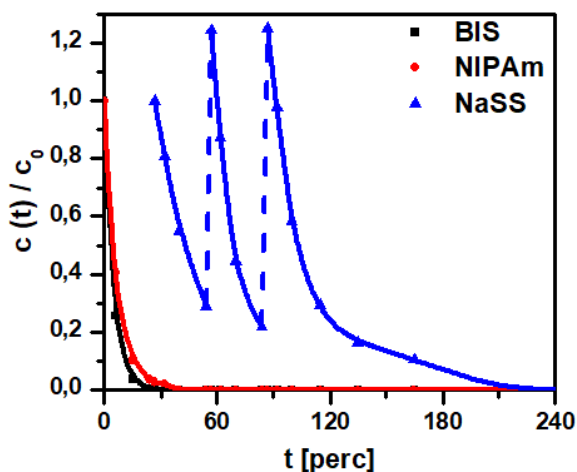

12. ábra A gélhenger duzzadása különböző hőmérsékleteken

IV. p(NIPAm)-héj-p(NaSS) mikrogél részecskék előállítása

Munkám következő célja olyan multiréteg szerkezetű intelligens mikrogél részecskék előállítása volt, amelyek egy intelligens magból, illetve egymásra rétegzett ellentétes töltésű polielektrolithéjából épülnek fel. Ennek érdekében olyan mag/héj szerkezetű intelligens mikrogélrészecskék szintézisének kidolgozására volt szükség, melyek semleges p(NIPAm) maggal és nagy töltéssűrűségű polielektrolit héjjal rendelkeznek. Ennek érdekében poli(*N*-izopropil-akrilamid)-héj-poli(nátrium-sztirol-szulfonát) (p(NIPAm)-héj-p(NaSS)) részecskéket állítottam elő a pVAc-héj kialakítására használt egy lépéses szintézis alkalmazásával. A magot és a héjat felépítő monomerek koncentrációja egyaránt 90 mM volt. Nehézséget okozott, hogy a héjat alkotó nátrium-sztirol-szulfonát monomert nem lehetett egyszerre a rendszer adni, mert a megnövekedett ionerősség miatt kicsapódtak a mikrogél részecskék. Ezért a héjat alkotó monomert három részletben (25., 55. és 85. percben) adtam a rendszerhez. Ekkor csak a harmadik részlet hozzáadásakor tapasztaltam kismértékű csapadékképződést.

A szintézist az előzőekhez hasonlóan a reaktorból meghatározott időközönként vett minták vizsgálatával követtem. A monomerek koncentrációjának alakulását a szintézis során a 13. ábra mutatja.

13. ábra A p(NIPAm)-héj-p(SS) szintézise során a monomerek fogyása az idő függvényében

Az ábra alapján megállapítható, hogy a keresztkötőszersz fogyasztása gyorsabb, mint a NIPAm monoméré, azaz egy sűrűbben keresztkapcsolt mag keletkezett. A NaSS monomer hozzáadása után megkezdődik a felületi réteg kialakulása. A szintézis kezdetétől számítva négy óra múlva már közel 100% a monomerkonverzió.

Az intelligens nanokapszulák előállítása szempontjából a poli(nátrium-sztirol-szulfonát) p(NaSS) héjjal és p(NIPAm) maggal rendelkező mikrogél részecskék előállítása két szempontból is fontos előrelépést jelent. Egyrészt mivel a héjat egy nagy töltéssűrűségű polielektrolit alkotja a mag felszínén könnyen kialakítható egy szabályozott tulajdonságokkal rendelkező

polielektrolit multiréteg. Másrészt mivel a mag semleges, a polielektrolit multiréteg kialakításához használt polielektrolitok nem kötődnek a mag belsejében, így nem változtatják meg a duzzadási tulajdonságait (intelligens jellegét).

V. Összefoglalás, további célok

Munkám első részében megvizsgáltam az *N*-izopropil-akrilamid 80,0 °C-on történő polimerizációjának kinetikáját, melynek során megállapítottam, hogy a monomerkonverzió a 20. perc körül éri el a 80-90%-ot. Ezt követően megvizsgáltam, hogyan befolyásolja a monomerek konverzióját, ha a 15. percben a hőmérsékletet 80,0 °C-ról 50,0; 55,0 illetve 60,0 °C-ra változtatjuk. A mérési eredmények alapján arra a megállapításra jutottam, hogy a poli(*N*-izopropil-akrilamid)-héj-poli(vinil-acetát) szintézis során a 15. percben a hőmérsékletet 80,0 °C-ról 60,0 °C-ra érdemes csökkenteni, és a 20. percben kell a reakcióelegyhez adni a vinil-acetát monomert. Munkám következő lépésében olyan zárt reaktort terveztem, amelyben a szintézis teljes időtartama alatt biztosítva van a vinil-acetát reaktorban maradása. Ezután végrehajtottam a szintézist. Megvizsgáltam

az előállított részecskék duzzadásának hőmérsékletfüggését, ami megerősítette, hogy mag-héj szerkezetű mikrogél részecskék keletkeztek.

Munkám következő részében lúgos hidrolízissel előállítottam a poli(*N*-izopropil-akrilamid)-héj-poli(vinil-alkohol) mikrogél részecskéket. A hidrolízis során konduktometriás titrálással vizsgáltam a keletkező ecetsav mennyiségének időbeni változását. A mérési adatok alapján elmondható, hogy 30,0 °C-on, 50 mM koncentrációjú NaOH-oldatban (pH=12,7) a p(NIPAm)-héj-p(VAc) hidrolízise 72 óra alatt közel 100%-ban végbement, és a szintézis során a reakcióelegyhez adott VAc-mennyiség 65%-a alkotja a héjat. A hidrolízis körülményei között a p(NIPAm) magrészecskékben található amidkötéseknek csak elhanyagolható mennyisége hidrolizált el.

Ezután megvizsgáltam a p(NIPAm)-héj-p(VA) részecskék méretének hőmérsékletfüggését, illetve stabilitásukat savas közegben. Az eredmények igazolták, hogy sikerült sztérikusan stabilizált mikrogélt előállítanom. A p(NIPAm)-héj-p(VA) mikrogél részecskék legnagyobb előnye az irodalomban megtalálható mag-héj szerkezetű mikrogélekkel szemben, hogy a hidrofil héjnak köszönhetően nagy ionerősségű, illetve erősen savas vagy lúgos közegben is megőrzik stabilitásukat.

A p(NIPAm)-héj-p(VA) mikrogél részecskék elemi építőelemként is felhasználhatók 3D makroszkópos gélstruktúrák létrehozására. Az eljárás lényege, hogy a p(VA)-héj reakcióképességét kihasználva a mikrogél részecskéket egymáshoz kapcsoljuk glutárdialdehid segítségével és így olyan 3D polimertérhálót hozunk létre, aminek az építőelemei a mikrogél részecskék. 5,0 tömegszázalékos p(NIPAm)-héj-p(VA)-oldat térhálósításával egy gélhengert és egy gélmembránt állítottam elő. Megvizsgáltam az előállított makrogélek duzzadásának hőmérséklet függését is és azt tapasztaltam, hogy a hőmérsékletet 27,0 °C-ról 39,0 °C-ra emelve a térfogatuk az eredeti térfogat ~15%-ára csökken.

A p(VA) kiváló biokompatibilitásának köszönhetően az előállított makrogélek alkalmasak lehetnek 3D sejtenyészetek előállítására, illetve megfelelő bioanyagokkal kombinálva szövetregenerációs eljárások kidolgozására. Az előállított membrán pórusmérete a hőmérséklet változtatásával szabályozható, hiszen a hőmérséklet változtatásával változik a mikrogél részecskék mérete, ennek következtében a pórusok mérete. A pórusméret változtatásával irányítani lehet a transzportfolyamatok sebességét, aminek nagy jelentősége van például sejtek tenyésztésénél.

A munkám következő célja olyan multiréteg szerkezetű intelligens mikrogél nanokapszullák előállítása, amelyek egy intelligens magból, illetve egymásra rétegzett ellentétes töltésű polielektrolithéjából épülnek fel. Az első lépés olyan mag/héj szerkezetű intelligens mikrogélrészecskék szintézisének kidolgozása volt, melyek semleges p(NIPAm) maggal és nagy töltéssűrűségű polielektrolit héjjal rendelkeznek. Ennek érdekében poli(*N*-izopropil-akrilamid)-héj-poli(nátrium-sztirol-szulfonát) részecskéket állítottam elő. Nehézséget okozott, hogy a héjat alkotó nátrium-sztirol-szulfonát monomert nem lehetett egyszerre a rendszer adni, mert a megnövekedett ionerősség hatására a mikrogél részecskék elvesztették kolloid stabilitásukat és kicsapódtak. A megoldást az jelentette, hogy a héjat alkotó monomert három részletben adtuk a rendszerhez.

A továbbiakban polielektrolit multiréteg nanokapszullák kialakítását tervezem az intelligens mikrogél részecskék felszínén. Ennek érdekében poli(allil-amin-hidroklorid) (PAH) polikation és poli(sztirol-szulfonát) p(NaSS) polianion rétegeket hozok létre poli(*N*-izopropil-akrilamid)-héj-poli(nátrium-sztirol-szulfonát) részecskék felszínén. Az előállított nanokapszullák alkalmasak lesznek vízoldható anyagok (pl. NMR-kontrasztanyagok, fluoreszcens molekulák, mágneses részecskék) kapszulázására, amely széleskörű (pl. orvosi-, ipari) felhasználást tenne lehetővé.

VI. Irodalomjegyzék

- [1] Zrínyi M.; *Magyar Tudomány*, **1999**. június
- [2] Inomata H., Goto S., Saito S.; *Macromolecules*, **1990**, 23, 4887-4888.
- [3] Li Wen-Hui, Stöver H. D. H.; *Macromolecules*; **2000**, 33, 4354-4360.
- [4] Kardos A.; *Mag-héj szerkezetű intelligens gélek előállítása: p(NIPAm)-héj-p(AAc) egylépéses szintézise*, **2012**

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK
TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT

Rugóczy Péter: Kobalt szelektív oldásának hatása a WC-Co fémkompozit anyagokon kémiai gőzfázisú módszerrel leválasztott gyémántréteg képződésre / Miskolci Egyetem Kerpely Antal Anyagtudományok és Technológiák Doktori Iskola

---

Lektorálta: Dr. Kádár Gyula

Rugóczy Péter^{1,2}, Muránszky Gábor², Lakatos János²

¹Fraisa Hungária Kft., 3950 Sárospatak

²Miskolci egyetem, Kémiai Intézet, 3515 Miskolc-Egyetemváros

Bevezetés

A gyémánt vonzó tulajdonságokkal rendelkező anyag a műszaki alkalmazások széles spektrumában köszönhetően a kivételes optikai, kémiai és mechanikai tulajdonságainak. Ez jelentős igényt generál a mesterséges gyémántok előállítására. A kidolgozott mesterséges gyémánt előállítási módszerek lehetővé teszik a gyártók számára a felhasználási módhoz igazodó gyémántképzés alkalmazását. A gyémántképzés egy tipikus felhasználási módja a keményfém megmunkáló szerszámok koptató igénybevétellel szembeni ellenállásának növelése.

A keményfémek kobalt mátrixba szinterelt volfrám-karbid szemcsés fémkompozitok, esetünkben a gyémántréteg hordozói.

Az izzó fűtőszálas (hot filament, HF) kémiai gőzfázisú gyémántleválasztás (CVD) módszere a reaktorban alkalmazott leválasztási paramétereken túl, melyek a gázösszetétel, a gázok tömegárama, a filament és a szubsztrát hőmérséklete, rendkívül érzékeny a szubsztrát anyagi minőségére, összetételére, kémiai természetére. Hwang és munkatársai kísérletekkel demonstrálták, hogy a hordozó anyagi minősége alapvetően meghatározza, azonos körülmények között is, a CVD folyamatban leváló karbon szerkezetét. Kísérletükben CVD reaktorban, azonos körülmények között, egyazon leválasztási folyamatban vas, szilícium és palládium hordozóra választottak le karbon réteget. Kimutatták, hogy gyémánt, csakis a szilícium hordozón vált le, míg a vas hordozón koromszerű grafitos szerkezet, a palládiumon pedig nanocsövek kezdtek [1]. Ezek alapján kijelenthető, hogy a CV leválasztás folyamatában bizonyos hordozókon az sp^3 hibridizációjú szénforma, a gyémánt leválása, míg más hordozókon sp^2 hibridizációjú szénforma, a grafitoszerű szerkezet leválása preferált. Irodalmi adatok alapján grafit típusú karbon szerkezet leválása preferált Fe, Co, Rh, Ir, Ni, Pd és Pt hordozón, ezzel szemben Ti, Nb, Cr, Mo, W, Cu, Ag, Au és Si hordozókon gyémánt réteg leválása valósul meg [1]. Hordozóként nem csak elemi összetételű fémes anyagok használhatók, hanem fémes vegyületek is. Kísérleti eredmények igazolják, hogy gyémánt leválasztás lehetséges azon fémek nitridjein és karbidjain is, amelyek maguk is a gyémánt leválasztás segítik elő. Így kémiai gőzfázisú gyémántleválasztás lehetséges a TiC, Ti_3SiC_2 , WC, SiC, Si_3N_4 , CrN, és VC hordozókon is [2-6].

A kémiai gőzfázisú gyémántleválasztás érzékenysége a szubsztrát anyagi minőségére jól mutatja, hogy megfelelő adhéziójú, jó minőségű gyémántréteg csak a megfelelő kémiai tulajdonságokkal bíró hordozón választható le. Az átalunk vizsgált kobalt tartalmú keményfémek előkezelés nélkül gyémánttal nem bevonatolhatók, ugyanis a kobalt felületén grafitos szén szerkezet leválása preferált. A kobalt hatásának kiküszöbölésére az alábbi módszerek alkalmazhatók: a) a keményfém felületének elfedése olyan köztes réteg alkalmazásával, amelyen sp^3 hibridizációjú szén szerkezet leválása

preferált és jó adhéziós tulajdonságokkal bír mind a keményfémekkel, mind a gyémántréteggel szemben. b) a keményfém felületén a kobalt átalakítása olyan vegyületté, amelynek nincs káros hatása a gyémántleválásra. c) a kobalt eltávolítása a felület néhány mikrométeres rétegéből [7]. Az itt bemutatott munkánkban ez utóbbi módszer szerinti keményfém előkészítési módot alkalmaztuk és vizsgáltuk.

A kobalt eltávolítására különböző, erős savak alkalmazhatók. Egyike ennek egy két lépéses előkezelési eljárás, amely első lépéseként a WC oldása valósul meg szelektíven $K_3[Fe(CN)_6]$ és KOH vizes oldatában, melyet Murakami reagensnek neveznek. Az eljárás második lépésében a kobalt oldás valósul meg. Az oldószer lehet H_2SO_4 , H_2O_2 , HNO_3 és HCl, vagy Caro-sav, amely H_2SO_4 és H_2O_2 vizes oldata [8-13].

A kétlépéses keményfém előkészítés lehetővé teszi a gyémántleválasztást gőz fázisból, de hátránya, hogy gyengíti a keményfém felületi, a későbbiekben gyémántot hordozó rétegét.

A bemutatott munkánk alapján a következő megállapításra jutottunk: a) A Caro savval végrehajtott szelektív kobalt oldásnál a WC oldódása is végbemegy, bár oldódási sebessége jelentősen kisebb, mint a kobalté. b) A Co oldódás sebességét a kompozit anyag szerkezete határozza meg az oldódáskor létrejövő pórusok méretén keresztül, mely a keményfém WC szemcseméretétől és kobalttartalmától függ. c) A keményfém felületéről kioldott kobalt mennyiségének jelentős hatása van a gyémántcsíra képződésre a HFCVD eljárás folyamán.

2. Kísérleti anyagok és módszerek

2.1. Kobalt és volfrám kioldási kísérletek

A kobalt oldási kísérleteket, a Ceratizit S.A.-tól származó keményfémeken, valamint referenciaként nagy tisztaságú kobalt lemezen, valamint plazmaszórással készült volfrám-karbid lemezeken végeztük. Az anyagok releváns adatait a 2.1.1. táblázat foglalja össze.

A keményfém minták darabolása $\varnothing 14$ mm rúdanyag 5 mm vastagságúra, precíziós vágógép alkalmazásával történt. A darabolást követően a minták sík felületeit automata metallográfiai csiszoló berendezéssel csiszoltuk, majd Eurocold V411 típusú, ipari ultrahangos berendezésben tisztítottuk.

Minden minta esetében a csiszolást és UH tisztítást követően Murakami-reagenssel történő WC oldás is történt. (A Murakami-reagens összetétele: 100 g $K_3[Fe(CN)_6]$, 100 g KOH, és 1000 ml H_2O .) A kezelés (WC oldás) paraméterei a következők voltak: az oldat hőmérséklete $45^\circ C$, az oldás időtartama 25 perc. A WC oldás jelentősége a vágás, csiszolás következtében roncsolt felületi réteg eltávolításában és a felület homogenizálásában van.

A Caro savas oldási kísérleteket különböző oldási időt alkalmazva, a labor hőmérsékletével azonos hőmérsékletű oldatokban hajtottuk végre, a hőmérséklet minden esetben $19-21^\circ C$ között volt.

Az oldási kísérletekhez használt savas oldat koncentrációja a következő volt: $c(H_2SO_4) = 0,287$ mol/l, $c(H_2O_2) = 2,05$ mol/l.

A mintákból kioldott kobalt mennyiségi meghatározása a kezelés során kapott oldat kobalt tartalmának atomabszorpciós spektrofotometriás (AAS) módszerrel végzett mérése alapján, míg az oldott volfrám mennyisége az oldatok induktíve csatolt plazma emissziós spektrometriás (ICP-OES)-es elemzése alapján történt.

2.1.1. táblázat. A vizsgált anyagok jellemzői

No.	Keresedelmi név (gyártó)	WC típus, (szemcseméret)	Co matrix mennyisége, m/m %
HM1	CTF12E (Cerazit GmbH)	<i>Fine</i> (0,8-1,3 μm)	6,0
HM2	CTS12D (Cerazit GmbH)	<i>Submicron</i> (0,5-0,8 μm)	6,0
HM3	TSF22 (Cerazit GmbH)	<i>Ultrafine</i> (0,2-0,5 μm)	8,2
HM4	EMT100 (Extramet AG)	<i>Submicron</i> (0,8 μm)	6,0
Co	Co metal	-	100
WC	WC (plasma sprayed)	(1-2 μm)	0

2.2. Gyémántcsíra képződés vizsgálata keményfémeken HFCVD reaktorban

A gyémántcsíra képződés vizsgálatát a HM3 és HM4 keményfémeken végeztük el. A minták ez esetben 6 mm átmérőjű, 57 mm hosszú rudak voltak, melyeket az oldódási kísérleteknél ismertett módon végeztünk. A WC oldás Murakami reagensben azonos volt minden minta esetén a változó paraméter a kioldott kobalt mennyisége, illetve a kobaltoldás ideje volt. A szelektív kobaltoldással módosított felületi réteg kobalttartalmát Röntgen Fluoreszcens spektrofotométerrel határoztuk meg.

A gyémántleválasztást HFCVD reaktorban valósítottuk meg. A leválasztás idejét, előzetes kísérletek alkalmával úgy határoztuk meg, hogy a keletkezett gyémánt ne alkosson összefüggő réteget, így lehetőség nyílt, a leválasztás korai szakaszában, elsődlegesen keletkező gyémánt csírák megszámlálására. Keletkezett gyémántcsírák számlálása elektronmikroszkóppal készült felvételeken történt. A HM3 keményfém elemzése 5000x nagyítású, míg a HM4 keményfém esetén 10000x nagyítású felvételeken történt. Az eredményeket az összevethetőség érdekében az 1 μm^2 felületre jutó csírák számában adtuk meg.

3. Szelektív kobaltoldás és hatása a gyémántképződésre

3.1. A kobalt és volfrám oldódás sebessége és mechanizmusa

A meghatározott Co és W oldódási sebességeket a 3.1.1. táblázat mutatja be. Az azonos Co tartalmú Fine (HM1) és Submicron (HM2) keményfémek Co oldódását összevetve a nagyobb szemcseméretű Fine keményfém mutatott nagyobb Co oldódási sebességet. Ennek a legvalószínűbb oka a nagyobb szemcseméret, mely nagyobb kobalttal kitöltött pórusokat is jelent, melyben az oldószer hozzáférése a kobaltnak az oldás során nagyobb felületen lehetséges.

A legnagyobb kobalttartalmú és legkisebb szemcseméretű, Ultrafine (HM3) keményfém esetén tapasztaltuk a legnagyobb oldódási sebességet a három vizsgált keményfém közül, mely ellentmondani látszik a fenti megállapítással, mely szerint a nagyobb szemcseméret nagyobb oldódási sebességet eredményez. Ez esetben viszont a magasabb kobalttartalom (8 %) túlkompensálja a szemcseméret hatását.

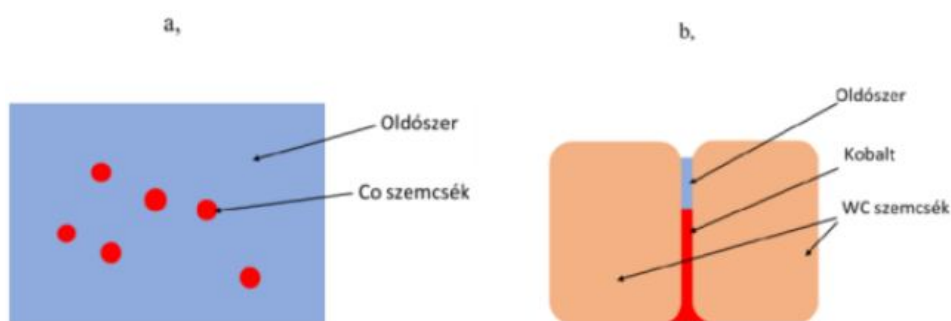
A fenti megállapításokon túl, az oldódási viszonyok tisztázása további vizsgálatokat igényelnek, ugyanis a keményfémek szinterelésekor a WC szemcsékből volfrám diffundál a keményfém fémes kobaltjába, mely jelentősen módosíthatja a kobalt oldhatóságát.

Méréseink szerint a Caro-savas kobaltoldás folyamatában a kobalton túl volfrám is oldódott a Caro-savban. Ezt az oldódást a referenciaként felhasznált, Co mentes, plazmaszórással készült WC lemezeken is tapasztaltuk, mely alapján a szelektív oldás nem az egyéb komponensek oldhatatlanságát jelenti, hanem azok oldhatóságának jelentősen kisebb értékét.

3.1.1. táblázat. A különböző keményfémeken, valamint referencia anyagokon meghatározott oldódási sebességek összefoglalása.

Oldott anyag	Oldódási sebesség, mg (cm ² s) ⁻¹	
	Cooldódás	W oldódás
Co	0,0210	-
HM1	0,0072	0,0017
HM2	0,0069	0,0007
HM3	0,0086	0,0008
WC	-	0,0002

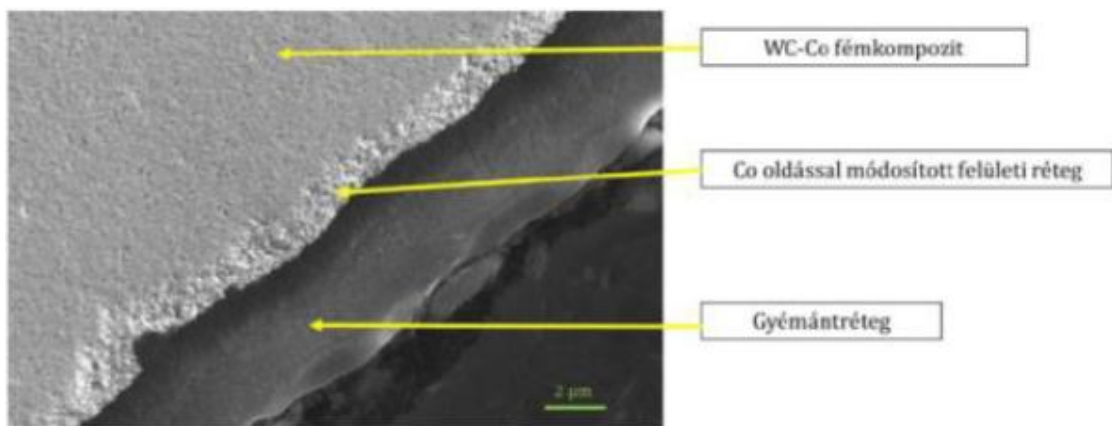
A 3.1.1. táblázat adatai alapján megállapítható, hogy a fémes kobalt oldódása egy nagyságrenddel nagyobb a keményfémeken mért értékeknél. Ennek okát az oldódás különböző mechanizmusában látjuk. A tömbös anyagok, vagy porok oldásakor az oldandó anyag teljes felületéhez hozzáfér az oldószer, ahogyan azt a 3.1.1. a. ábra illusztrálja, ebben az esetben az oldandó anyag fajlagos felülete lesz meghatározó az oldódási sebességre. Kompozit anyagok, mint a keményfémek, oldásakor ezzel szemben az oldószer csupán az oldáskor kialakuló pórusokban fér hozzá a fémes anyaghoz. Így az oldószer által hozzáférhető fémes felület csupán töredéke a fém teljes felületének, ugyanis a fémfelület nagyobb része fém-szemcse határfelület.

3.1.1. ábra. Kobaltoldódás mechanizmusa. a) fémpor oldódása oldószerben. A kobaltszemcsék teljes felülete hozzáférhető az oldószer számára b) kobalt oldódása keményfémről. Az oldószer hozzáférése korlátozott az oldáskor kialakuló pórusokon keresztül a kobalthoz.

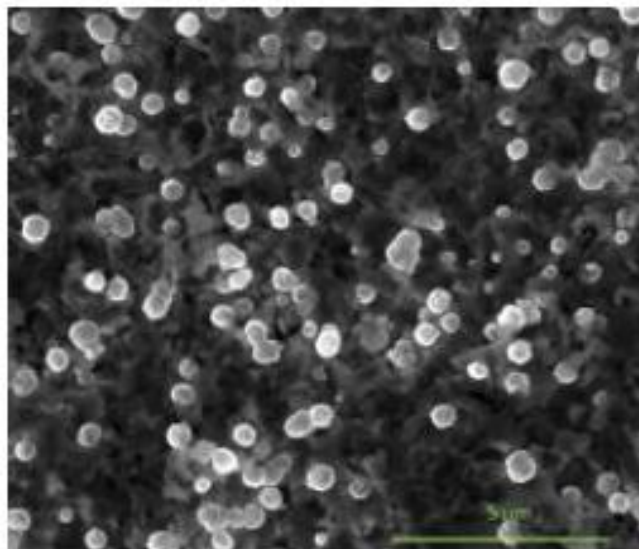
3.2. A szelektív kobaltoldás hatása a gyémántcsíra képződésre HFCVD reaktorban

A kobalt szelektív oldásának célja a Co káros hatásának kiküszöbölése a gyémántképződésre. A keményfém felületi rétegéből kioldott kobalt mennyiségének növekedésétől azt várjuk, hogy javulnak a gyémántképződés feltételei, a gyémántcsíra képződés növekszik és a réteg minősége javul. A kioldott kobalt mennyiségének növekedésével viszont a keményfém felületi rétegében csökken a kohézió, ugyanis a kobalt szerepe a WC szemcsék összetartása [14]. Ezt a módosított felületi réteget mutatja be a 3.2.1. ábra.

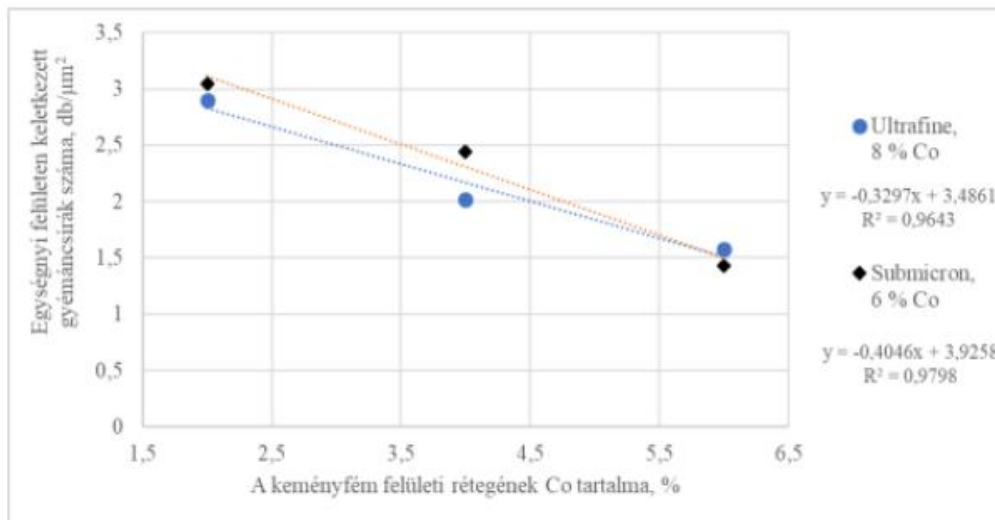

3.2.1. ábra. A szelektív kobaltoldással módosított keményfém felületi rétegről készült elektronmikroszkópos felvétel.

Az oldott kobalt mennyiségének hatása eredményeink szerint jól jellemezhető a gyémántleválasztás korai szakaszában a keményfém felületén képződő gyémántcsíra képződéssel. Ezt mutatja be a 3.2.2. ábra, melyen HM4 jelű keményfémeken képződött gyémántcsírák láthatók. A szelektív kobaltoldás hatását mutatja be a 3.2.3. ábra. Az ábrán az egységnyi felületen keletkezett gyémántszemcsék száma látható a kezelést követő felületi kobalttartalom függvényében a HM3 és HM4 keményfémek esetén. Az ábrán megfigyelhető a keletkezett gyémántszemcsék száma a felületi kobalttartalom csökkenésével lineárisan növekszik a vizsgált tartományban. Az ábra alapján kijelenthető, hogy a gyémántképződést segíti az előkezelés során a keményfém felületi rétegéből kioldott kobalt mennyiségének növelése.

3.2.2. ábra. HM4 keményfém mintán képződött gyémántcsírák a leválasztás korai szakaszában. SEM felvétel, nagyítás: 10000x.

3.2.3. ábra. A gyémántleválasztás korai szakaszában az egységnyi felületen képződött gyémáncsémcsék száma felület kobalttartalmának függvényében kétféle keményfémeken (Ultrafine, HM3 és Submicron, HM4).

Összefoglalás

A bemutatott kutatómunka alapján a keményfémeken növesztett gyémántrétegekkel kapcsolatban az alábbi megállapításokat tehetők:

- A kobaltoldódás sebességét keményfémekből a kobalttartalom és a WC szemcseméret befolyásolja.
- A kobalt oldódása más mechanizmus szerint megy végbe fémkompozit anyagokban, mint tömbös, vagy porszerű fémek esetén.
- A szelektív kobaltoldás nem az egyéb komponensek oldhatatlanságát, hanem jelentősen kisebb oldódási sebességét jelenti.
- A kobalt kioldása a felületi rétegből elősegíti a gyémántképződést, de gyengébbé teszi a oldásnak kitett felületi réteget. Így a megfelelő hordozó-gyémántréteg rendszer kialakításánál meg kell találni az egyensúlyt, amely lehetővé teszi a kobalt kioldásával a jó minőségű gyémántréteg leválasztását, de nem gyengíti meg túlságosan a hordozó felületi rétegét.

Hivatkozások

- [1] N. M. Hwang, Non-Classical Crystallization of Thin Films and Nanostructures in CVD and PVD Processes, Springer Nature, 2016.
- [2] S. Konoplyuk, T. Abe, T. Takagi, T. Uchimoto, "Hot filament CVD diamond coating of TiC sliders," *Diamond and Related Materials*, vol. 16, no. 3, pp. 609-615, 2007.
- [3] T. Abe, T. Takagi, Z. M. Sun, T. Uchimoto, J. Makino, H. Hashimoto, "Machinable ceramic

- substrate for CVD diamond coating," *Diamond and Related Materials*, vol. 13, no. 4, pp. 819-822, 2004.
- [4] K. Mallika, R. Komanduri, "Low pressure microwave plasma assisted chemical vapor deposition (MPCVD) of diamond coatings on silicon nitride cutting tools," *Thin Solid Films*, vol. 396, pp. 145-165, 2001.
- [5] M. Fischer, M. Chandran, R. Akhvlediani, A. Hoffman, "Interplay between adhesion and interfacial properties of diamond films deposited on WC-10%Co substrates using a CrN interlayer," *Diamond and Related Materials*, vol. 70, pp. 167-172, 2013.
- [6] D.D. Damm, A. Contin, M.C.C.B. Gomes, V.J. Trava-Airoldi, D.M. Barquete, E.J. Corat, "Adherent HFCVD diamond on steels substrates using vanadium carbide intermediate layer," *Diamond and Related Materials*, vol. 89, pp. 218-226, 2018.
- [7] R. Haubner, W. Kalss, "Diamond deposition on hardmetal substrates – Comparison of substrate pre-treatments and industrial applications," *Int. Journal of Refractory Metals and Hard Materials*, vol. 28, pp. 475-483, 2010.
- [8] R. Polini, F. Bravi, F. Casadei, P. D'Antonio, E. Traversa, "Effect of substrate grain size and surface treatments on the cutting properties of diamond coated Co-cemented tungsten carbide tools," *Diamond and Related Materials*, vol. 11, pp. 726-730, 2002.
- [9] T. Yang, Q. Wei, Y. Qi, Y. Wang, Y. Xie, J. Luo, Z. Yu, "Microstructure evolution of thermal spray WC-Co interlayer during hot," *Journal of Alloys and Compounds*, vol. 639, pp. 659-668, 2015.
- [10] S. Kim, B. Seo, S.-Ho Son, "Dissolution behavior of cobalt from WC-Co hard metal scraps by oxidation and wet milling process," *Hydrometallurgy*, vol. 143, pp. 28-33, 2014.
- [11] H. Gomez, D. Durham, X. Xiao, M. Lukitsch, P. Lu, K. Chou, A. Sachdev, A. Kumar, "Adhesion analysis and dry machining performance of CVD diamond coatings deposited on surface modified WC-Co turning inserts," *Journal of Materials Processing Technology*, vol. 212, pp. 523-533, 2012.
- [12] F.A. Almeida, J.M. Carrapichano, A.J.S. Fernandes, J. Sacramento, R.F. Silva, F.J. Oliveira, "Nanocrystalline CVD diamond coatings for drilling of WC-Co parts," *International Journal of Refractory Metals and Hard Materials*, vol. 29, pp. 618-622, 2011.
- [13] H. Sein, W. Ahmed, M. Jackson, R. Woodward, R. Polini, "Performance and characterisation of CVD diamond coated, sintered diamond and WC-Co cutting tools for dental and micromachining applications," *Thin Solid Films*, Vols. 447-448, pp. 455-461, 2004.
- [14] P. Rugoczky, G. Lassú, J. Lakatos, "Characterisation of the structure of Wc-Co composite support layer of diamond coatings," *International Journal of Advances in Science Engineering and Technology*, vol. 6, pp. 47-52, 2018.

Szabó János: A felsőoktatási tehetséggondozás nemzetközi trendjei /Pécsi Tudományegyetem Pszichológiai Doktori iskola

---

Lektorálta: Dr. Mező Kata és Dr. Koncz István

Bevezetés

Jelen tanulmány célja összefoglalni, és átfogó képet nyújtani, mi jellemző a felsőoktatási tehetséggondozásra hazánkban, Európa-szerte és a tengeren túl. Felvázolom, hogy milyen trendek, kutatások jelentek meg az elmúlt évtizedben ezen a még viszonylag új, feltárára váró területen. Tanulmányom kiegészítésként – pontosabban metszetként – szolgál a korábban, hasonló cíllal megjelent kötetekhez: Bodnár Gabriella, Takács Ildikó, Balogh Ákos: Tehetségmenedzsment a felsőoktatásban, mely a hazai felsőoktatási tehetséggondozást taglalja (több ízben is hivatkozok rá). Valamint Gordon Győri János háromkötetes írása: A tehetséggondozás nemzetközi horizontja, mely a különböző országok jó gyakorlatait foglalja össze elsősorban a köznevelésben.

A felsőoktatási tehetséggondozás és tehetségdiagnosztika kevésbé kutatott a közneveléshez képest. Ez a tendencia a mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomra érvényes. Habár vannak kidolgozott programok, tervek, bekerülési kritériumok, kevés empirikus kutatás van ezek alátámasztására. Pedig ígéretes kutatási terület, hiszen nemcsak a Nyugat- és Észak-Európai egyetemeknek vannak kidolgozott koncepcióik. A magyar felsőoktatási tehetséggondozás is egyedülálló: nézzük meg a Szakkollégiumi Mozgalmat vagy az Országos Tudományos Diákköri Konferenciát, melyeket külön fejezetekben mutatok be.

A felsőoktatási tehetségmenedzsment azért fontos, mert innen lépnek ki a hallgatók a munka világába vagy a tudományos életbe. A tehetségfejlesztés fontosságát pedig mi sem mutatja jobban, mint Czeizel Endre (2003) állítása, mely szerint legnagyobb nemzeti kincsünk a tehetség. Tehát a tehetségek sikere egyben a nemzet sikere is. Ez a koncepció él a tengeren túl is (U.S.A.) – ahol már a XX. század közepétől állami szinten keretet adtak a felsőoktatási tehetséggondozásnak (Sternberg, 1996).

A köznevelésben jóval több becslőskála áll a pedagógusok rendelkezésére. A hazai felsőoktatási tehetséggondozást vizsgáló kutatások vagy a szakkollégiumi mozgalomra, vagy az OTDK-n résztvevő hallgatók felmérésére irányulnak. (Harsányi és mtsai, 2014; Szendrő, megjelenés alatt) Ezekben leginkább személyiségjegyeket, és motivációt mérnek. Számos magyar nyelvű személyiségteszt áll rendelkezésünkre, viszont kifejezetten a felsőoktatási tehetségek számára nincs validált kérdőív. Habár itt hozzá kell tenni, hogy a Tóth-féle Kreativitás Becslő Skála bemérése esetében részben használtak főiskolai mintát is (Tóth, Király, 2006). A tehetségek motivációjának vizsgálatára sem áll rendelkezésre egységes mérőeszköz magyar nyelven. A beválogatási kritériumok is igen heterogének. Intézménye és tehetséggondozási formája válogatja, hogy mi alapján szűri ki a tehetséges hallgatókat: tanulmányi átlag; a hallgató munkáját értékelő bizottság; tudományos tevékenységek; kutatási terv; stb.

Tanulmányom négy nagyobb egységre bontható a kiegészítő fejezetek mellett. Rövid, átfogó leírást ad az európai, a magyar, valamint az amerikai felsőoktatási tehetséggondozásról, valamint a tehetség és a munkaerőpiac kapcsolatáról. Jelen írás – terjedelme révén – nem ad lehetőséget a felsőoktatási tehetséggondozási formák részletes és intézményenkénti bemutatására. (A további fejezetekben olvasható, hol érhető el részletesebb leírás az adott tehetségfejlesztési formával kapcsolatosan) Csupán ország és kontinens szinten hasonlítja össze a trendeket. Jelen kötet

legfontosabb célja felhívni a figyelmet, hogy miért is fontos, hogy az egyetemeken és a főiskolákon is folytassuk a tehetséggondozást, illetve ennek milyen módjai, lehetőségei állnak rendelkezésünkre.

1. „Talent”, „Giftedness” vagy „Honors” – a „tehetség” értelmezése felsőoktatási keretek közt

Egy tehetségről szóló írásban nélkülözhetetlen kontextualizálni, hogyan is értelmezzük a tehetséget. Mivel jelen írás nagyjából nemzetközi szakirodalomra támaszkodik, ezért már a „tehetség” szó fordítása is félreértésre adhat okot. Nem véletlen, hogy a tehetség jellegéről és definíciójának problémájáról külön könyv is íródott (Mönks, Ypenberg, 2010).

Habár a legújabb európai felsőoktatási tehetséggondozásról készült kötetben a „honors” szót használja a szerző, felhívja a figyelmet, hogy országonként és oktatási szintenként is eltérő lehet a jelentése. A kiindulópontja a holland Sirius Program szóhasználata, de más jelentést Nagy Britanniában, Németországban, stb. (Wolfensberg, 2015). A tengeren túl is heterogén a tehetségre utaló szavak repertoárja (angol nyelvterületről lévén szó). Például az Egyesült Államok mindegyik tagállamának külön definíciója van a tehetségre vonatkozóan (Stephens, Karnes, 2000). A jelenség azért is érdekes, mert az angol nyelvű, nemzetközi irodalomban több szó is forog a tehetségre vonatkozóan: giftedness, talent, prodigy, honor, stb. Míg mi, magyarok leggyakrabban a „tehetség” esetleg a „kiválóság” szót használjuk az oktatásban, a sportban, a pályázati kiírásokban, és a művészetekben is. Továbbá gyakran adjuk a „tehetséges” címkét potenciális tehetségígéretekre, valamint olyan személyekre is, akik már valamilyen produktummal bizonyították átlagon felüli teljesítményüket.

A felsőoktatás keretein belül a tehetség – mint ahogyan az látni fogjuk mind az amerikai, mind az európai, mind a hazai kontextusban – más jelentést, mint a köznevelési tehetséggondozásban. Ez esetben már nem elégséges feltétel a magas intellektusból, a kiváló tanulmányi eredményből kiindulni, hiszen ezek már nem differenciálnak a tudományos kutatásban. Igaz, hogy egy bizonyos szintű intellektus szükséges, hogy valaki diplomát szerezzon, de ez az intelligencia nem függ össze a kutatói készségekkel (Szántay, 2016). Itt már a tehetség extrakognitív aspektusára van szükség, vagyis azon készségek, képességek, személyiségjegyek, motivációs tényezők, amelyek túlmutatnak az intellektuson (Shavinina, Ferrari, 2004). Korábbi kutatásaim eredményei alapján is megállapítható, hogy a tanulmányi eredménynek nincs szerepe abban, hogy mennyi tudományos tevékenység van egy tehetséges hallgató háta mögött (Szabó, 2014). E szempontból azok a programok minősülnek tehetséggondozó programoknak a felsőoktatásban, melyek vagy szakmai vagy tudományos alapon kiegészítik a graduális tanulmányokat, tehát feldúsítják azt (Wolfensberger, 2015). E programok célja nem az, hogy kiválassza a „legjobbakat”, hanem hogy segítse azokat a hallgatókat, akik nem elégszenek meg az aktuális követelményekkel, hanem plusz aktivitásra, azaz „extrakognitív” fejlesztésre vágyanak. Ez persze nem azt jelenti, hogy e programokban nincsenek szűrők, beválogatási kritériumok, jelentkezési feltételek, csak azt, hogy nem IQ vagy tanulmányi eredmény szerint differenciálnak. A beválogatás alapja lehet motivációs levél, esszé egy adott témában, szakmai tevékenységek, tudományos eredmények, kidolgozott gyakorlati feladatsor, stb.

2. A tehetség megnyilvánulása fiatal-felnőtt korban – avagy miért van szükség felsőoktatási tehetséggondozásra

A felnőttkori tehetséggondozás már kevésbé a diagnosztikáról, sokkal inkább a már meglévő eredmények értékeléséről szól. Habár felnőttkorban is felbukkanhatnak olyan új tehetségterületek, melyekre még gyermekkorban nem utalt semmilyen jel. A felnőttkori tehetséggondozásnak egyrészt abban van szerepe, hogy a tehetségek ne kallódjának el a tanulmányok befejeztével. Másrészt a tehetségdiagnosztika terén rendelkezésünkre álló eszközökkel csak a tehetséges gyerekek szűk kerete azonosítható, diagnosztizálható. Ez egyrészt a gyermekek változatos fejlődési környezetének köszönhető. Másrészt a tehetséges gyerekeknek gyakran kiegyensúlyozatlan a képességstruktúrája,

ami azt jelenti, hogy teljesítményük ingadozó a különböző képességteszteken (szórt a profiljuk). (Gyarmathy, 2010a) Ezáltal a felsőoktatási tehetségfejlesztés egy újabb lehetséges színtér a tehetség azonosítására. A felsőoktatás, mint új színtér a köznevelésben nem (vagy csak ritkán) oktatott tárgyakban is megnyilvánul. Egyrészt új tudományterületek nyílnak meg a fiatalok számára: például pszichológia, közgazdaságtan, jog, szociológia, filozófia, stb. A középiskolák számottevő részében nem tanítanak ilyen tárgyakat, és ahol mégis lehetőség van ezekre, ott is választható jellegű, illetve tagozattól függő. Másrészt pedig az eddig elsajátított – zömében elméleti – ismereteket a gyakorlatban manifesztálják, hiszen a felsőoktatásnak a gyakorlati oktatás is a célja. Megjelennek tehát az alkalmazott tudományok, melyek más készségeket kívánnak a hallgatóktól. Például a biológia esetén olyan területek lépnek be az oktatás horizontjára más tudományágakkal keveredve, mint az orvostudomány, a pszichológia, az agrártudományok, vagy a biomérnök-képzés ismeretanyagai.

Azt a tendenciát, hogy a köznevelési tehetséggondozással jóval többet foglalkoznak a szakemberek, az indokolja legvalószínűbben, hogy minél korábban kerül diagnosztizálásra a tehetség, annál könnyebb a későbbiekben fejleszteni. Ugyanakkor vannak olyan változások, melyek pont fiatal-felnőttkorban aktuálisak a fejlődés során. Többek között ekkor érik be igazán a személyiség, itt alakul ki valódi, érett én-identitás. (Levinson és mtsai, 1978) Ekkortájt kapunk választ a „Ki vagyok én valójában?” kérdésre. Továbbá a felsőoktatási tehetségfejlesztés a nélkülözhetetlen társadalomépítő szerepe miatt sem hanyagolható el, hiszen ez az utolsó lehetőség az oktatás szférájában a hallgatók tehetségének kibontakoztatására. Ebben az esetben leginkább a tudományos (tanulmányi, iskolai) tehetséget kell érteni, hiszen a korábban megnyilvánuló művészeti- vagy sporttehetséget a felsőoktatásban „csak” kísélni, támogatni lehet. Az e területekről a felsőoktatásba kerülő hallgatók már igen korai alapokkal érkeznek.

Sokan csak az egyetemi, főiskolai tanulmányok alatt jönnek rá, hogy mi is az, ami valójában érdekli őket, amire valóban feltennék az egész életüket. A tudományos pszichológiában (a tudományos kutatómunkát mentális szempontból vizsgáló tudományág) a kikristályosodás időszakának nevezik a fiatal-felnőttkort, mert ekkor derül ki, hogy a tehetséges fiatal egész életében kitart-e a tudós-életpálya mellett. (Feist, 2011) Optimális esetben fiatal-felnőttkorban válunk le a szülőkről, ekkor szakadunk el a családi háztól. Ez a tehetségek esetében különösen fontos, hiszen a szabadsággal együtt megadatik számukra a bizonyítás lehetősége. És minél több a lehetőség egy tehetség számára, annál jobban ki tudja választani magának a megfelelő utat. (Lubinski, Humphreys, 1992)

Egy újabb fontos érv a felsőoktatási tehetségdiagnosztika mellett, az a tendencia, mely szerint csökkennek az egyéni különbségek az intellektuális képességek tekintetében az életkor előrehaladtával. Kisiskolás korban még a megszerzett érdemjegyek, a teszteredmények valamilyen szinten (0,4 – 0,7 arányban) korreálnak az intelligencia-szinttel. Ugyanez már nem mondható el a főiskolai és az egyetemista populációról. Ennek az oka, hogy az oktatás tölcseyszerűen egyre szelektívebbé válik, és a mentális kapacitás tekintetében lecsökkennek a – kezdetben még nagy – különbségek. (Mackintosh, 1998) Míg az intelligencia jól differenciál a köznevelésben, addig a felsőoktatásba bekerülő tehetségek között már nem. Kell a sikeres tovább tanuláshoz, viszont a tudományos pályára már kevés. (Herskovits, 1992) Ezenfelül a pályaválasztás során használatos motivációs kérdőívek nem tudják megmondani az érdeklődés intenzitását. Különösen a humán tudományokra (esztétika, filozófia, politológia, stb.) jellemző az a tendencia, hogy csak az érettségi után kezd kibontakozni a tehetség. (Herskovits, 1992)

A felsőoktatási tehetséggondozás szerepének hangsúlyozását az elköteleződés problémájával fejezném be. Egy hazai kutatás komplex módon vizsgálta a tehetséges serdülők és fiatalok személyiségét, problémáit, pályaaorientációját, családi kapcsolatait, és életmódját. Kiderült, hogy a

tehetségek igen bizonytalanok a saját tehetségterületükön történő elköteleződésükben. (Bagdy, Kövi, Mirnics, 2014) A kutatási mintát képező fiatalok részt vettek egyéni és csoportos fejlesztésben is a Személyiség Fejlesztő Szolgálat révén. Ennek az volt a célja, hogy segítsenek a fiataloknak megküzdeni a tehetségükből adódó elsődleges és másodlagos devianciákkal, és segítsék őket a pályaválasztással kapcsolatos kérdéseikben, kételyeikben, érettebb döntéseik meghozatalában. Annak ellenére, hogy a tehetségek számára kialakított, egyénre szabott fejlesztő folyamat kiemelten hatékony volt a személyiség érése szempontjából (már csekély támogatásra is igen jelentős pozitív fejlődéssel reagáltak), sajnos a tehetségterületük iránti elköteleződést nem tudta elmélyíteni. (Bagdy, Kövi, Mirnics, 2014) Ahogyan Herskovits és Ritoók (2013) rámutat: korántsem biztos, hogy a felsőoktatás legtehetségesebb hallgatóinak már megvan a kiforrott szakmai identitása. Van, hogy csak a mesterképzésben, vagy a PhD képzésben jönnek rá, hogy számukra nem az aktuális téma a legmegfelelőbb. Ezek az elköteleződést vizsgáló kutatási eredmények is arra hívják fel a figyelmet, hogy a tehetséggondozás és tehetségazonosítás fiatal-felnőttkorban is kiemelten fontos folyamat.

3. A felsőoktatási tehetséggondozás európai viszonylatban

A felsőoktatási tehetséggondozás nemzetközileg relatíve kevés hangsúlyt kap: sokat vizsgálják a tudósokat, illetve a tehetséges iskolásokat, de hogy közvetlenül a felsőoktatás hogyan segíti a kutatóvá válást, azt kevés gyakorlat példázza (részletesebben a „Rainbow és Kalidoscope projekt bemutatása” című fejezet).

Marca Wolfensberger, készítette az egyik legjelentősebb összefoglaló művet az európai egyetemek tehetséggondozó programjairól. A szerző egyszerre tagja az amerikai Nemzeti Kiválósági Tanács Kollégiumának valamint az Európai Kiválósági Tanács (European Honors Council; EHC) elnöke is. Ennek révén hatékonyan tud munkálkodni annak érdekében, hogy Hollandiában és Európában is olyan fontos nemzeti érdek legyen a tehetségfejlesztés, mint az USA-ban.

Az elmúlt években több átfogó kezdeményezés született az európai tehetségprogramok összegzésére és közös koncepciójának összegyűjtésére. Például a Génusz könyvsorozatban is megjelent egy többkötetes összefoglaló mű az európai jó gyakorlatokról mind magyar, mind angol nyelven (Gordon Győri, 2011). Ezen írások és konferenciák azonban számottevően a köznevelésről szóltak. (Wolfensberger, 2015).

Az amerikai Nemzeti Kiválósági Tanács Kollégiumának értékei elkezdtek szétterjedni a nagyvilág felé: Nemcsak az Európai oktatásban veszik alapul, de megfigyelhetjük az ázsiai, a dél-amerikai és az óceániai kontinensen is. Az értékek mellett az együttműködés is fontos. Az is növeli a felsőoktatási tehetségfejlesztés hatékonyságát, ha a különböző programok, országok, egyetemek együttműködnek, és megosztják tapasztalataikat egymással.

E koncepciók alapján jött létre állami finanszírozás révén 2008-ban a Sirius Program Hollandiában. Ez a program tette lehetővé, hogy az országban 39 egyetem hálózatszerűen működjön együtt a felsőoktatási tehetségek fejlesztése érdekében, valamint azt, hogy Hollandia élenjáró legyen az Európai felsőoktatási tehetséggondozásban. (Wolfensberger, 2015) A hálózat-koncepció a hazai felsőoktatási tehetséggondozásban is megfigyelhető, hiszen a „Tehetségpontok” projekt kiterjesztette szárnyait a felsőoktatási intézményekre is. Ennek révén több hazai egyetem/főiskola (vagy annak tag-intézménye, például szakkollégiuma) működik akkreditált tehetségpontként.

Az 1. táblázat átfogó jelleggel, és összegezve ismerteti néhány európai országot annak tekintetében, hogy mi jellemző a felsőoktatási tehetséggondozási rendszerére. Részletesebben és intézményenként lásd: Marca Wolfensberger: Talent development in European Higher Education.

<p>Hollandia</p> 	<p>Itt működik a fentebb említett, országosan kiterjesztett felsőoktatási tehetség-hálózat, a Sirius Program. 37 állami egyetemnek van legalább 1 tehetségprogramja. A tehetségprogramok leginkább a BA képzésre fókuszálnak. A mono-diszciplináris (egy tudományterületre fókuszáló) és az interdiszciplináris (több tudományterületre fókuszáló) formák is jellemzőek. A mesterképzésben is vannak programok, ahol a szakmai és interdiszciplináris fejlesztés mellett a kutatói készségek fejlesztése is hangsúlyt kap. Főleg a nagyobb egyetemeknek van programja. A BA-s hallgatók 3,3%-a, az MA-s hallgatók 2,6 %-a vesz részt valamilyen tehetséggondozási formában. Van, ahol a tantervbe is integrálva van, van ahol csak kiegészítő jellegűek a tehetségesek számára összeállított kurzusok. Fontos kiemelni, hogy van egyetemi-tanári képzés program is. Ez azt jelenti, hogy a BA képzés mellett a hallgató tanári ismereteket is tanul, és a végén két diplomát is szerez. Van, hogy a tehetséges hallgatók vagy alumnik (végzett hallgatók) külön, önszerveződő jelleggel is létrehozhatnak társaságokat (például a Socrates Nemzetközi Kiválósági Társaság).</p>
<p>Belgium</p> 	<p>A tehetséggondozó programok megjelenése elég újkeletű dolog a belga egyetemeken. 2010-ben kezdtek kifejleszteni egyetemi programokat a tehetséggondozásra. Az első összegytemi szintű program 2013-ban indult Gentben. A Leuven-i Katolikus Egyetem egy francia – 3 intézményt magába foglaló - tehetség-hálózatnak (Université Métropolitaine) is a tagja. Ezek mellett az Antwerpeni Egyetemnek is van programja.</p>
<p>Dánia</p> 	<p>Hat egyetemnek van tehetséggondozó-programja. Ebben főleg a kutató-egyetemek érintettek. A Koppenhágai Üzleti Iskolának és a Dán Technológiai Egyetemnek van csupán olyan programja, mely minden mesterképzést lefed. A többi intézményé szakspecifikus. 2006 és 2012 között működött állami támogatásból az „Elite Master” program. Ennek révén a kutatóegyetemek kiegészítő lehetőségeket tudtak biztosítani tehetséges hallgatóik számára. A kisebb egyetemek is adnak kiegészítő lehetőségeket a hallgatóiknak, mint például nyári egyetemek, interdiszciplináris kurzusok, angol nyelvű képzés.</p>
<p>Norvégia</p> 	<p>Speciális felsőoktatási tehetségprogram nincs, viszont a különböző ösztöndíjak és juttatások esetében igen nagymértékű a szelekció. Csak a legkiválóbbak érhetik el. Ugyanez igaz némely felsőoktatási intézményben, különösen a művészeti területen. Például a Bergeni Művészeti Akadémián a 45-fős évfolyamokra több száz jelentkező pályázik. A nagyon szűk-keretű és szigorú – interjúval is kiegészített – felvételi eljárásokon csak a legtehetségesebbek jutnak át, azonban hagyományos iskolai keretek között folyik az oktatás. Néhány egyetem tagja a Nordic Master és az Erasmus Mundus felsőoktatási hálózatoknak, melyeknek célja kapcsolatot teremteni a többi skandináv ország egyetemeivel és más európai egyetemekkel. Ezenkívül különböző kiegészítő, dúsító programokat is szerveznek hallgatóik számára.</p>
<p>Svédország</p> 	<p>Néhány felsőoktatási intézmény szintén tagja a Norvégia leírásában említett Nordic Master és az Erasmus Mundus hálózatoknak. Azonban Svédországban sincs összegytemi tehetséggondozó program. a Svéd Sport- és Egészségtudományi Iskolában például egyedi ösztöndíj-programokra pályázhatnak a legtehetségesebb hallgatók. A Karolinkai Intézet az orvostan hallgatók számára kínál egyedi lehetőséget: Az orvosi képzés mellett egy kiegészítő programban vehetnek részt, melyben megtanulhatják milyen a kutatómunka az orvostudományban. A programban 2 kurzus van, melyek 5 szemeszteren át tartanak, emellett két nyári projektben is részt kell venniük a medikusoknak. A 25-fős limitű programba a legmotiváltabb, a kutatás iránt leginkább érdeklődő hallgatókat veszik fel.</p>

<p>Finnország</p> 	<p>Három intézménynek van tudományos programja: Az Aalto-i, a Turku-i, valamint az Oulu-i Egyetemnek. Emellett a többi intézmény főleg nyári egyetemeket és kiegészítő programokat szervez a motivált hallgatók számára.</p>
<p>Izland</p> 	<p>Annak ellenére, hogy az izlandi egyetemeknek nincs felsőoktatási tehetségprogramja érdemes pár szót ejtenünk a tehetséges hallgatók lehetőségeiről. Magyarországon nemrég indult be a duális képzés, ahol az egyetemi tanulmányok mellett egy vállalatnál egyidőben dolgozik/szakmai gyakorlatát tölti a hallgató. Ugyanez a képzési forma figyelhető meg az Izlandi Egyetemen is. A Reykjavíki Egyetemen a legtehetségesebb elsőéves hallgatóknak elengedik az első félév tandíját. A további félévekben pedig a dékáni listával igyekeznek motiválni a hallgatókat. Ez a lista a legjobban tanulók 3%-át jelenti. Az Izlandi Művészeti Akadémiát azért érdemes megemlíteni, mert már a középiskolásban bevonja a legtehetségesebb tehetséges diákokat egy speciális képzésbe.</p>
<p>Németország</p> 	<p>Amikor 2003-ban bevezették a Bolognai-rendszert, a BA/Bsc diplomák munkaerőpiaci értéke lecsökkent. Annak érdekében, hogy megőrizzék a tehetséges hallgatók értékeit, a különböző intézmények tehetségprogramokat hoztak létre. E programokban való részvételt diplomamelléklettel vagy valamiféle „tehetséges” jelzéssel jutalmazták. 2005-ben indították útjára a „Kiválósági Kezdeményezés” elnevezésű fejlesztést. Ennek célja az lett volna, hogy nemzetközi szinten is erősítse a német tudományos élet és az egyetemeken folytatott kutatómunka jelentőségét. A pályázat azonban nem várt egyenlőtlenséget és versengést hozott az egyetemek között. A versengés mellett a kutatómunka fontossága is beépült a felsőoktatási kultúrába.</p> <p>A német felsőoktatás számadatai igen imponálóak: 1,7 millió hallgató tanul a 110 kutatóegyetemen. 17 egyetemnek van összegyetemi tehetségprogramja, ami nem merül ki pusztán a szigorú szelekcióban vagy a bárki számára megszerezhető plusz kreditekben. A tehetségprogramok elszórtnak vannak az országban. A bajor tartományban 8 egyetem hálózatot alkot Bajorország Elit Hálózata néven. Van olyan hálózat is, melyet vállalatok hoztak létre, hogy hidat teremtsenek a tehetséges hallgatók között, ilyen az E-fellows hálózat. Vannak programok, amik elmélyítik a hallgatókat egy adott tudományterületen, és vannak interdiszciplináris programok is. Például a Lüneburgi és a Freiburgi Egyetemnek teljes interdiszciplináris BA képzésprogramja is van. Vannak gyorsító programok is a PhD képzésben, melyek már az MA képzés alatt bevonzzák a tehetséges hallgatókat.</p>
<p>Ausztria</p> 	<p>22 egyetem programjába van valamilyen módon beleintegrálva a tehetségfejlesztés, de ezek nem komplex tehetségprogramként működnek. Ide tartoznak a különböző ösztöndíjak, elismerések, külföldi tanulmányutak, stb. A németországi vállalatok által megalapított E-fellows hálózat analógiáján, valamint annak részeként működik a Students4Excellence hálózat. A tehetséges hallgatókat összefogó csoportok, hálózatok önszerveződők és erős üzleti érdekeltségűek, hiszen a vállalatoknak is nagy szerepük van bennük.</p>

1. táblázat: néhány európai ország felsőoktatási tehetségprogramjainak jellemzői (forrás:

Ha összevetjük a tehetség kutatását Európában és az Egyesült Államokban, azt tapasztalhatjuk, hogy Európában nagyobb a kulturális diverzitás, valamint inkább az empirikus kutatásokat preferálják a kvalitatív kutatásokkal szemben. Ennek révén a nemzetek közötti együttműködés nemcsak a tehetséggondozó programok elvei szempontjából jelentenek fejlődést, hanem kutatómódszertanilag is. (Wolfensberger, 2015) A tehetségfejlesztő programok laboratóriumként is

szolgálhatnak: Az itt kikutatott pedagógiai módszerek a tömegoktatásban és a köznevelésben is hatékonyak lehetnek. A nemzetek és intézmények közötti együttműködés az alábbi módokban nyilvánulhatna meg:

- Ha nemzetközi kurzusok indulnának a tehetséges hallgatók számára
- Ha vendégoktatók mutatnák be egymás intézményeiben, hogyan is működik náluk a tehetségfejlesztés
- Ha konferenciákat, workshopokat szerveznének a különböző országokból érkezett tehetséggondozó szakemberek számára
- Ha közös(ebb) nevezőre jutnának a „tehetség” jelentésével kapcsolatban

Amit fontos még a nemzetközi viszonylatokban megemlíteni, az a felsőoktatási intézmények típusai. Magyarországon, a felsőoktatási intézmény egyetemet vagy főiskolát jelöl. Ugyan a Bologna-rendszert elfogadó országokban (Európában) megegyeznek a képzési szintek (BA/Bsc, MA/Msc, doktori fokozat), az intézménytípusok eltérőek lehetnek. Például Hollandiában megkülönböztetnek kutatóegyetemeket, és alkalmazott tudományi egyetemeket. Németországban az egyetemek mellett úgynevezett szakfőiskolákat (alkalmazott tudományágak), valamint művészeti és zenei főiskolákat különböztetnek meg. Az amerikai felsőoktatás pedig abszolút eltérő szerkezetű (nem Bologna-alapú), melyet a következő alfejezetben tagllok.

4. A felsőoktatási tehetséggondozás fellegvára: Az Egyesült Államok

Az Egyesült Államokban már korán ráismertek a felsőoktatási tehetséggondozás fontosságára: 1966-ban megalapították a Nemzeti Kiválósági Tanács és Kollégium intézményét. Ez a szervezet komplett hálózattá fogja össze az egyetemeket és a főiskolákat, mind a magán, mind az állami felsőoktatási intézményeket beleértve. Ennek hatása meglátszik az Egyesült Államok tehetséghez való viszonyát tekintve, hiszen a több mint 4000 felsőoktatási intézménynek több mint a felének van külön a tehetséggondozási stratégiája. Ezenkívül sok vállalatnál, cégeknél külön osztály foglalkozik a dolgozók tehetséggondozásával. (Wolfensberger, 2012)

4.1. Az amerikai felsőoktatásról általánosságban

Nagy valószínűséggel tudunk említeni néhány amerikai egyetemet. Filmekben, elbeszélések, sőt még a köznyelvben is sztereotip módon megjelennek az elit amerikai egyetemek, mint a magas presztízsű diploma, magas színvonalú tudás, intelligencia jelképei. Nem véletlenül, hiszen a Times Higher Education legfrissebb rangsorában a világ legmagasabb rangú egyetemei között az első tíz helyen 8 amerikai van. Kétség sem fér hozzá, hogy sok kiváló tudós koptatta az amerikai egyetemek padjait.

Elsőként vessünk egy pillantást arra, hogyan is épül fel szerkezetileg a felsőoktatás. Kreditrendszerét, alap és mesterképzését tekintve nagyon hasonló az Európa-szerte preferált a Bolognai-rendszerhez. Továbbá a felsőfokú szakképzéshez hasonlóan náluk is van kétéves képzési forma.

A középiskolai tanulmányaik folytatását szándékozó hallgatók választhatnak, hogy egyből kezdik a 4 éves undergraduate – nálunk: graduális – képzést, vagy egy kétéves átmeneti programmal kezdenek. Miután megszerezték a diplomát a főiskolán, utána mehetnek a postgraduate – nálunk: mesterképzés, doktori iskola – képzésekre. A felsőoktatási képzési formák és intézmények könnyebb áttekinthetősége érdekében a 2. táblázatban összegzem az információkat.

Képzési forma	Felsőoktatási intézmény	Képzés jellege
Associate Degree	Community College	Közösségre épülő, átmeneti 2 éves program
Undergraduate	College, University	BA; BS; Alapozó képzés speciális szakterületi kurzusokkal kiegészítve
Graduate	University	diplomára épülő, kiegészítő szakterület-specifikus képzés

2. táblázat (Az amerikai felsőoktatás képzési formái)

Az elszántság, a szorgalom, a tanulmányi aktivitás az amerikai hallgatók nagy részének átjárja az életét. Vendégoktatók, vendégprofesszorok amerikai kintlétük alatt meglepődnek, hogy milyen nagy a hallgatói részvételi arány az előadásokon, annak ellenére, hogy ott sem kötelező az óralátogatás az előadásokon. Ennek egyik oka lehet a tandíjak – egyébként is magas – emelkedő tendenciája. Sokkal gyorsabban növekednek, mint az átlagos amerikai fizetések. Mivel tehát nem kevés pénz forog kockán, ezért a hallgatót kétségkívül motiválja, hogy időben végezzen. Éppen ezért sok hallgató dolgozik az egyetem mellett. Hiába vannak a hallgatók tanulmányainak finanszírozására különböző lehetőségek (állami, magán és alapítványi ösztöndíjak, diákhitel), ezekhez igen nehéz hozzáférni, igen nehéz a finanszírozott keretbe bekerülni. A több ezer dolláros (3200 dollártól egészen 33 000 dollárig) ösztöndíjat – mely nagyban függ az adott egyetem presztízsétől – nem kis megterhelés a hallgatónak és családjának előteremteni. (Vedder, 2012)

Az amerikai egyetemekre történő bekerülés központi felvételi tesztek segítségével történik. Ilyen például az ACT (American College Test) vagy a SAT (Scholastic Assessment Test), mely utóbbira a tanulmányomban bemutatott projektek is részben épülnek. Azt, hogy mely felvételi eljárást preferálják, egyetemenként és tagállamonként változó. A központi felvételi eljárásra azért van szükség, mert a középiskoláknak egyéni tanrendje van. Emiatt óriási különbségek vannak köztük az oktatás színvonalában. (Zsigmond, 2008) Tehát a tanulmányi átlag önmagában nem informatív a meglévő tudás tekintetében. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy a kisebbségek, a szegénységben élők igen nehezen jutnak be a felsőoktatásba. Ők már a középiskolai oktatásban is gyakran csak az alacsony színvonalú iskolák palettájából választhatnak, és ez kiütközik a központi felvételi teszten. Ez a társadalmi különbség mostanság még inkább kiéleződni látszik, hiszen jelenleg kevesebb alacsony társadalmi rétegből származó tanul a felsőoktatásban, mint a 70-es években. (Vedder, 2012) A SAT és az ACT tesztek főleg analitikus készségeket mérnek, melyek a hagyományos iskolai tudáson alapulnak. A legtöbb középiskolában ezeket preferálják, azonban ezen a területen az alacsonyabb szocioökonómiai státuszú diákok jóval gyengébben teljesítenek. Az új tehetségdiagnosztikai módszerek célja, hogy a kisebbségi hallgatók közül is kiszűrje a tehetségeket, és hogy a gyakorlati és kreatív készségeket mérje, amiben ők sem rosszabbak, mint a közép és felsőbb társadalmi rétegből érkező kortársaik. (Sternberg, 2010)

4.2. Amerikai elméletek: A WICS tehetségmodell, a Sikerintelligencia, és a Befektetés-alapú Kreativitás

A WICS mozaikszó a Sternberg (2010) által legfontosabbnak tartott három tehetség-összetevőnek a kezdőbetűje: bölcsesség (wisdom), intelligencia (intelligence), kreativitás (creativity), továbbá fontos ezek összehangolása, azaz szintézise (synthesized). A bölcsesség viszonylag új keletű fogalom a tehetség összetevőinek körében. Például Hitlert sem említjük tehetségként annak ellenére, hogy igencsak kiváló interperszonális és szónoki képessége volt és a kognitív képességei sem voltak gyengék, hiszen a teljes nincstelenségből a náci párt élére küzdötte fel magát, ezután pedig Németország egyedüli vezetőjévé vált. Hogy miért is? Mert a képességeit nem a közös jó érdekében használta fel. Nem az egyetemes emberi értékek szerint cselekedett. Pont ez az, ami miatt Ghandi-t,

Nelson Mandela-t, vagy Martin Luther King-et egyhangúan tehetségesnek definiáljuk. Egy igazi tehetségnek szem előtt kell tartania azt, hogy ne csak a saját fejlődése érdekében kamatoztassa a tehetségét, hanem az jó legyen a közvetlen és a tágabb környezetének is. Céljait úgy valósítsa meg, hogy azzal másokat ne gátoljon, és ne lépjen át egyetemes etikai érdekeket. Éppen ezért fontos alkotóelem a bölcsesség, mert mások nézőpontját, érdekeit is szem előtt kell tartani, mielőtt megváltoztatjuk a környezetet. (Sternberg, 2010)

Az intelligencia egy nehezen definiálható pszichológiai fogalom. A legtöbb definíció, mely megpróbálja lefedni, azok leggyakrabban a környezethez való alkalmazkodást és a tapasztalatokból való tanulást említik. Sternberg (1999) éppen ezért vezette be a sikerintelligencia elméletét, mely több összetevőt is felsorakoztat, ahelyett, hogy egyetlen definícióba sűrítene bele, hogy mi is az intelligencia. Ahhoz, hogy valaki sikeres legyen, az alábbi intelligenciához köthető elemekre van szüksége:

- életcélok elérése az adott szocio-ökonómiai környezetben
- az erősségek alkalmazása és a gyengeségek kompenzálása
- a környezethez való alkalmazkodás, és annak formálása
- az analitikus, kreatív és gyakorlati készségek kombinálása

A kreativitás esetében is egy új elméletet, hasonlatot vezet be Sternberg (2006). A kreativitás szerinte olyan, mint a jó befektetés (Befektetés Elméletet). Ahogyan a pénz világában a befektetők alacsony áron vásárolnak, és magas áron adják tovább javukat a piacon, úgy a kreatív emberek az ötletekkel teszik ugyanezt: egyszerű, haszontalannak tűnő, vagy akár bizarr ötletekből alakítanak ki nagy dolgokat. (Sternberg, 2006)

4.3. Egy tehetségmodell gyakorlati megvalósulása: A Rainbow és a Kaleidoscope projekt – Diagnosztikai példákkal illusztrálva

Amerikában a Tufts Egyetemen elindult egy projekt melynek az volt a célja, hogy a központi felvételi eljárást kiegészítse úgy, hogy ne csak a hagyományos iskolai oktatásban preferált analitikus készségeket mérje (ahogyan a központi felvételi, a SAT – Scholastic Assasment Test), hanem a bekerülő hallgatók tehetségét is. A Rainbow projekt célja a tehetség diagnosztizálására szolgáló tesztbatéria fejlesztése volt. Ezt a koncepciót egészítette ki a Kaleidoscope projekt, mely a Rainbow tesztbatériájába integrálta a bölcsesség mérését is. (Sternberg, 2010)

A két projekt célkitűzése a WICS alapján történő tehetségdiagnosztika volt. Nemcsak egyszerűn a hagyományos IQ tesztek alapján mérhető analitikus képességek feltérképezésre volt szükség – melynek a középiskolai tudás az alapja – hanem más fontos képesség és a teljesítmény mérése is. A modern intelligenciaelméleteknek már túl kell mutatni a G-faktoron. Ezenkívül a munkaerőpiac világában sem elég pusztán intelligensnek lenni, gyakran várják az embertől a saját ötleteket, problémamegoldást váratlan helyzet esetére. (Sternberg, 2010)

Sternbergnek nem volt egyszerű dolga az új projektek bevezetésén. Egyrészt validan és reliábilisan kellett mérni a gyakorlati intelligenciát és a kreativitást. Másrészt pedig meg kellett kérdőjeleznie a SAT hatékonyságát, ami szembement a központi felvételi irodák érdekeivel. A SAT mellett az az érv szólt, hogy – mint minden hagyományos intelligenciateszt – faktoranalízis útján kimutatja a G-faktort, vagyis az általános intelligenciát. Továbbá van bejólsló ereje, igaz, hogy csak kezdetben. Nagyrészt egyébként olvasásértésre, számolásra és középiskolai ismeretekre támaszkodik amire egyébként kezdetben a felsőfokú tanulmányok is. A SAT mellett szól még az az érv is, hogy a SAT verbális pontszáma és a matematikai pontszáma korrelál a középiskolai

tanulmányi átlaggal, valamint az egyetemi első év végén mért átlaggal. Mivel az analitikus készségek – elavultságuk ellenére – is szükségesek a felsőoktatásban, ezért a Rainbow és a Kaleidoszkóp tesztbateriának van egy olyan része, amely ezt hivatott mérni. Ez a pontszám ugyanúgy korrelál a középiskolai és az elsőéves egyetemi átlaggal, mint ahogyan a SAT pontszámok, tehát ez a rész is a G-faktort (általános intelligenciát) méri. A Kalidoszkóp projekt (a Rainbow továbbfejlesztése) esetében – amikor a bölcsesség is a fókuszba került – a kreativitást, a gyakorlati intelligenciát és a bölcsességet mérő tesztrészek már csupán minimális szinten korreláltak a SAT pontszámmal és a tanulmányi átlagokkal. Viszont jól korreláltak az iskolán kívüli aktivitással, azaz, hogy a kötelező tanulmányi elfoglaltságok mellett a hallgatók mennyi egyéb kiegészítő programban vesznek részt (mennyi lehetőséget használnak ki; sport, művészet, kultúra, szórakozás), valamint a vezetői és szervezői készségekkel. Hogyan is mérték (milyen kérdésekkel) a gyakorlatiasságot, a kreativitást és a bölcsességet? Az alábbi néhány példa ezt szemlélteti.

Egy, a bölcsesség mérésére szolgáló kérdés:

„Egy középiskolai tanterv nem minden esetben teszi lehetővé az intellektuális szabadságot. Írj le egy intellektuálisan ki nem elégtett szenvedélyedet. Hogyan tudnád hasznosítani ezt az érdeklődésedet a közös jó érdekében, vagy társadalmi változások elérése céljából?”

Egy, a gyakorlatiasság mérésére szolgáló kérdés:

„Írj le egy olyan esetet, amikor kockázatot vállaltál, és nem-várt célt értél el! Hogyan győztél meg másokat, hogy kövessenek? Milyen tapasztalatokat szűrtél le ebből? Hozhatsz példát a tanulmányaidból, az iskolán kívüli plusz tevékenységeiből, vagy a sportból.”

Egy, a kreativitás mérésére szolgáló kérdés:

„Vedd elő a hazai vagy az egyetemes történelemtudásod, és válassz ki egy meghatározó pillanatot! Képzeld el, hogyan zajlott volna le a forgatókönyv, ha a kulcsemény máshogy alakul!”

Ez a fajta felvételi eljárás nemcsak abban mutatott előrelépést, hogy a hallgatók képzetesebbek lettek, hanem abban is, hogy tudásukat szélesebb körben tudták kamatoztatni. Ezen kívül – mint ahogyan korábban említettem – a hátrányos helyzetű fiatalok is nagyobb arányban kerültek be a felsőoktatásba. Ez annak volt köszönhető, hogy az analitikus készségekben megjelenő hátrányukat kompenzálni tudták kreativitással és gyakorlatiassággal, mivel a tesztbateriák sokkal életszerűbbek voltak, és nem olyan absztraktok, mint a SAT. Leginkább a latin-amerikai kisebbségek számára volt ez a projekt kedvező, hiszen az ő felsőoktatási részvételi arányuk ugrott meg leginkább az Egyesült Államok kisebbségei közül. (Sternberg, 2010)

A projekt tehát bizonyította, hogy az új felvételi eljárás az egyének közötti tehetséget is differenciálja, valamint a hagyományos rendszerű oktatásban hátrányban lévő kisebbségeket is. Hiszen közöttük is ugyanúgy vannak egyéni különbségek, mint bármely más populációban, csak a kontextus más, ahol ez megnyilvánul.

5. A magyar felsőoktatási tehetséggondozási formákról általánosságban

Régen a felsőoktatás önmagában jelentette az iskolai tehetséggondozás legmagasabb szintű intézményét. Jelenleg tömegképzés. Nem ritkák az akár 300 fővel induló évfolyamok sem. A legtöbb felsőoktatási szakon az állami kereteket kiegészítik önköltséges képzési formával is. Ez azt jelenti, ha a hallgató nem éri el a választott szakjának állami- finanszírozású ponthatárát, de kifizeti a tandíjat, akkor ugyanúgy részt vehet a képzésben, mint az állami ösztöndíjas hallgatók. Ezen folyamatok tették szükségessé a felsőoktatási intézményekben folyó tehetséggonosítást és gondozást. Ennek révén került sor az alkotmány szintjén történő jogi szabályozásra: A 2005. évi CXXXIX. törvény 66. §-

a szerint minden felsőoktatási intézmény köteles valamilyen formában gondoskodni a tehetséges hallgatókról. (Bodnár, Takács, Balogh, 2011)

A felsőoktatás tehetséggondozási lehetőségei többféle módon elérhetőek a hallgatók számára. Egyrészt minden egyetemnek, főiskolának van saját, helyi koncepciója. Ezek általában kis létszámú hallgatót vonnak be, és már egyszerűen oktatói vagy hallgatói kezdeményezés, lelkesedés kapcsán beindulnak. Ilyen kis létszámú közösségekben a megfelelő közös munka érdekében fontos az informális kapcsolat, a kollegiális, esetleg baráti viszony. Ilyenek például a kutatószemináriumok, az előadás-sorozatok, a szakmai műhelyek, a workshopok, a tanulóköri, az alkalmi jellegű sport és művészeti körök, melyek fontos részei az egyetemi-polgári életnek. De lehetnek akár nyári táborok is (Például a BME Vegyészmérnöki Csoportja táborát szervez a középiskolában jól teljesítő tehetségígéretek számára). Ezek – az egyetemek, főiskolák falain belül működve – kevésbé strukturáltabbak, informálisabbak, éppen ezért pszichológiai szempontból még a központi tehetséggondozási koncepcióknál (TDK-mozgalom, szakkollégiumi-mozgalom, összegyűjtési programok) is nehezebben kutathatóbbak. Ennek ellenére fontos részei a hallgatói tehetséggondozásnak, elsősorban a tudományos tehetség szempontjából. Ezeket a kiegészítő foglalkozásokon (szemináriumokon, kutatócsoportokban) könnyebben elsajátítják a tudományos kutatás módszereit, eszközeit, praktikáit, ami főleg a kiscsoportos jellegnek köszönhető. A felsőoktatás tömegoktatássá válása révén az ilyen jellegű oktatási formák sok esetben kiszorultak a kötelező tantervi keretből. (Hrubos, 1999)

A felsőoktatási tehetséggondozás megvalósításában az imént említett helyi, kis létszámú formák mellett központi (országos-, egyetemi szintű) programok is segítik a hallgatókat. Vannak olyan projektek, amelyek már a középiskolai oktatásba is átívelnek (például a Tehetség-útlelvel program, a Szinapszis-mentoprogram, a Tehetséghidak program, vagy a szakkollégiumok középiskolásoknak szánt ismeretterjesztő programjai). Ezek a tehetséges, érdeklődő középiskolásokat célozzák meg, és – mint a középiskolai tehetségfejlesztés folytatásaként – kísérik a hallgatót a későbbi tanulmányai során, segítik az egyetemi légkörbe történő beilleszkedését. Ezek leginkább mentor-tutor rendszer alapján működnek. Vannak olyan egyetemektől és főiskoláktól független programok, szövetségek, melyek minden tudományterületről hálózatszerű kapcsolatot kiépítve próbálják meg összefogni a tehetségeket. Ilyen például a Kutató Diákok Szövetsége, vagy a Pro Sientia Aranyérmesek Társasága. A felsőoktatási tehetségfejlesztő programok (pl: DETEP, Kerpel, SZTEhetségpont) és a szakkollégiumok kiváló lehetőséget jelentenek az egyetemi hallgatók számára a tudományos munkába való bekapcsolódásra, a tanulmányok kiegészítésére, valamint a szakmai fejlődésre. A tehetségfejlesztés eme színterein a hallgatók eddig ismeretlennek vélt kompetenciái is megnyilvánulhatnak: Többek között kialakulhat erős szakmai identitás, kutatás iránti motiváció, sőt, még érdeklődés is az eddig idegennek vélt tudományterületek iránt.

Ha a felsőoktatási tehetséggondozásról beszélünk, akkor azt is meg kell említenünk, hogy nemcsak a tudományos pálya, hanem a munkaerőpiaci „tőzsde” kapuja is. Ez egyrészt azt a versenyt jelenti, mely a frissen végzett hallgatók között folyik a jobb munkahelyekért, másrészt pedig a vállalatok tehetségeikért folytatott harcát. Külföldön ennek nagy hagyománya van. A szakirodalom csupán „Brain-drain”-nek hívja ezt a jelenséget (versengést), mely nemzetközi viszonylatban, országok és multinacionális vállalatok között zajlik. A jelenség röviden annyit takar, hogy egy célország más országokból próbál átcsábítani értelmiségi munkavállalókat és kutatókat a saját fejlődése érdekében. A nagyvállalatok, kutatólaboratóriumok, már közvetlenül az egyetemmel veszik fel a kapcsolatot, hogy a kiszemelt tehetséges hallgató közvetlenül náluk kezdje meg kutatásait a diploma megszerzése után. (NG, 2011) Vannak olyan európai intézmények, ahol a tehetséggondozás egybefonódik a munkaerőpiaccal. (Wolfensberger, 2015) De nem kell átmennünk az országhatáron, ha meg akarjuk tapasztalni a jelenséget. Bodnár Gabriella (2011) az alábbi módon ír a felsőoktatás és a munkaerőpiac kapcsolatáról: "A magyar felsőoktatás intézményei hamar felismerték a tehetségesek

támogatásának, menedzselésének szükségességét, kapcsolatépítést a munkaerőpiaccal, ahová önmaguk menedzselése érdekében szívesen küldik, juttatják el fiataljaikat." Láthatjuk tehát, hogy a felsőoktatásnak is van igénye kapcsolatot teremteni a munkaerőpiaccal. Ezt jól mutatja az is, hogy a van egy olyan érték a felsőoktatásban és a munkaerőpiacon, amit úgy hívnak, hogy tudásmenedzsmet. A tudásmenedzsmet nem pusztán a tanulási folyamatot jelenti. A tanulás mellett szükséges még az alkotás és a kreativitás is. Ezen készségek nemcsak a kutatómunkában, de a munkaerőpiac nagy részén igen hasznosak. (Bodnár, Takács, Balogh, 2011)

A felsőoktatási tehetséggondozásról és annak különböző formáiról bővebben: Bodnár Gabriella, Takács Ildikó, Balogh Ákos: Tehetséggondozás a felsőoktatásban

5.1. TDK mozgalom, OTDK

Hazánkban egyedül álló rendezvény a kétévente megrendezett Országos Tudományos Diákköri Konferencia (OTDK). Ennek célja, hogy az ország minden felsőoktatási intézményéből (sőt, határon túli intézményekből) érkezzenek hallgatók, és bemutassák tudományos kutatásaik eredményét. Hazai viszonylatban, a minden tudományterületre kiterjedő, graduális hallgatók számára rendezett konferenciák közül az OTDK a legnívósabb. Ez meg is látszik abban, hogy a különböző ösztöndíjakkal, pályázatoknál, továbbtanulásnál, felvételinél nagyon sokat nyom a latba, ha valaki előadott az OTDK-n. Az előadások minőségét és a konferencia színvonalát az biztosítja, hogy a hallgatóknak a saját felsőoktatási intézményükben kvalifikálniuk kell magukat. Tehát ezeket a munkákat egy szakmai zsűri a helyi TDK-n (kari fordulón) már érdemesnek találta. A rendezvény egyedülálló módon biztosít lehetőséget arra, hogy az ország számos felsőoktatási intézményéből érkező hallgatók megismerjék egymás tudományos munkáját, kutatási területét. Az idei évben (2015-ben) 4602 dolgozatot mutattak be a hallgatók 16 tudományterületen. A többszerzős munkák révén 5161 hallgató vett részt az eseményen. Ezek a számok azt tükrözik, hogy az OTDK igencsak megmozdítja a hallgatókban a tudományos érdeklődést. A TDK mozgalomhoz csatlakoznak szakkollégiumok, tehetséggondozó programok, kutatócsoportok. Például a szakkollégiumi szervezeti és működési szabályzatban rögzítik, hogy adott szemeszterben a tagoknak részt kell vennie TDK-n. Az egyetemi kutatásoknak is lehet olyan alternatív célja, hogy a becsatlakozó hallgatók – akik segítenek a kutatás lebonyolításában – a kutatási eredményeket prezentálhassák a helyi TDK-n és az OTDK-n.

Az OTDK egy kiélezett versenyhelyzet forrása is egyben. Így eleve a kontextus is gyakran elveszti azt az érdeklődő, tudományra nyitott jellegét, ami egyébként megfigyelhető a hallgatóság és az előadók részéről egy tudományos konferencián. Ez a helyzet – a kritikák és az értékelések révén – kikezdheti a tehetségek önértékelését. Pedig ők gyakran érzékenyek és nehezen teszik túl magukat a kritikán és a negatív értékelésen. (O'Connor, 2002) Továbbá az értékelés sem valid és reliábilis, hiszen egy szekción belül különböző emberek bírálják a különböző dolgozatokat. Hiába vannak szakmailag kiválóan értékelve a dolgozatok, ha azokban óriási eltérések vannak pontszámilag a bírálók különböző értékrendszere, mércéje miatt. Például egy szigorú oktató már egy-egy kisebb hiba révén is jelentős pontlevonással sújtja a dolgozatot, míg egy engedékeny kollégája ugyanezt lehet, hogy csak egy-két pont levonásával büntetné. Továbbá a másik tény, ami megkérdőjelezi az OTDK eredmények validitását, az eltérő típusú kutatások egydimenziós módon (pontszám alapján) történő összehasonlítása. Vajon össze lehet-e hasonlítani egy magas színvonalú kvalitatív kutatást egy szintén magas színvonalú kvantitatív kutatással. Lehet mindkettő társadalmilag fontos kérdést taglaló, igényesen megírt, tökéletes módszertant megválasztó, és helyes következtetés levonó kutatás, ezeket egyetlen szempont (pontszám) alapján ítélik meg (továbbá az előbbi szempontoknál szintén megjelenik a szubjektív nézőpont is). A harmadik kritika az OTDK helyezések validitásával szemben az esetleges szekciók közötti különbség. Ha tegyük fel, hogy egy szekcióba csak valamilyen

szempontból hiányos, kisebb-nagyobb hibákat tartalmazó dolgozatok kerülnek, melyek még átfértek a helyi forduló szűrőjén, azok közül is ugyanúgy ki kell választani a helyezetteket, mint egy csak hibátlan dolgozatokat magába foglaló szekcióból. Sajnos sok helyen a helyezéseknek is jelentősége van. Például sok doktori iskolában, ösztöndíj pályázatnál különbséget tesznek a helyezett és nem helyezett OTDK dolgozatok között.

Láthatjuk tehát, hogy a TDK mozgalom átszövi a magyar felsőoktatási tehetséggondozást. Ezt bizonyítja, hogy a másik két fő tehetséggondozási formával is összefonódik: az összegytemi programokban és egyes szakkollégiumokban is honorálják az OTDK-n való részvételt.

5.2. Összegytemi tehetséggondozó programok

Az egységes, strukturált egyetemi programok melegágyai a hallgatók továbbtanulási motivációinak (mesterképzés), illetve a tudományos pálya (PhD képzés) felé történő orientációjának. Ezekbe a programokba a korábbi teljesítményeik alapján kerülnek be a hallgatók. Tehát már el kell jutniuk egy adott szintre a tanulmányaik során (például 4,0-es tanulmányi átlag, féléves kutatási ütemterv, TDK-n való részvétel, stb.). Emellett az értékelés, a szint-, kategórialepés, az ösztöndíjak is a meglévő tudományos munkák alapján történik. Például a Debreceni Egyetemen ezek alapján kapják a DETEP-krediteket. E teljesítmény-alapú keretrendszer mellett hirdetnek a hallgatók számára tudományos rendezvényeket, konferenciákat, ahol azok be tudják mutatni kutatási-eredményeiket. A tehetséges hallgatóknak ezért is érdemes csatlakozni, mert így sokkal könnyebben értesülnek a szakmai és tudományos fejlődési lehetőségekről. Továbbá az összegytemi tehetséggondozó programok hallgatói e rendezvények keretében találkoznak egymással, itt ismerik meg egymás munkáját. Minél inkább le vannak fixálva a bekerülési és bennmaradási keretek, a munkák értékei, az ösztöndíjak, annál inkább kedvez a teljesítményorientált munkának. Ehhez kapcsolódó szempont az anyagi támogatás: Ez lehetséges rendszeres ösztöndíj formájában, vagy akár konferencián való részvétel, kutatási költségek finanszírozásának formájában is. (Bodnár, Takács, Balogh, 2011)

Az egyetemi tehetséggondozási programok – legyen az egy komplex, külön létrehozott program, vagy egy tehetséggondozási csoport, egy szakmai bizottság – elsődleges célja a kiemelkedő hallgatók kiválasztása, és a felsőfokú tanulmányok alatti folyamatos támogatás. Azonban ez nem korlátozódik kizárólag az egyetemi-, főiskolai tanulmányokra: Van, hogy már előtte, és még utána is segíti a hallgatókat. Vannak olyan programok, amelyek igyekeznek megcélozni már az egyetemi évek előtt a tehetséges diákokat. Például az ELTE szorosan együttműködik a gyakorló iskoláival, hogy minél több diák válassza intézményüket az érettségi bizonyítvány megszerzése után, vagy a PTE-n működő Szinapszis Mentorprogram, melynek célja szintén a tehetséges középiskolások egyetemre való „csábítása”. A SOTE-n működő Kerpel-Fornius Ödön Tehetséggondozó Program pedig a diploma megszerzése után is segíti a végzetteket 35 éves korukig, legyenek akár rezidensi-, akár doktori képzésben. (Bodnár, Takács, Balogh, 2011)

Meg kell még említeni, hogy a tehetséggondozó programok általában kari szinten is képviseltetik magukat. A különböző karok autonóm munkája a hallgatók szakmai eredményeinek megítélése miatt szükséges. A kreativitás szakirodalmában örök vita a területspecifikus illetve területáltalános jelleg. Mindkét tábor képviselői az empirikus bizonyítékok széles arzenáljából válogathatnak. (Lubart, Guignard, 2004) Éppen ezért van szükség az adott tudományterületen dolgozó szakemberek véleményére is a hallgatók teljesítményének értékelésekor. Gondoljunk bele, hogy mennyire más készségek kellenek egy irodalomtudományi kutatáshoz, mint egy vegyészetéhez. Annak ellenére, hogy a tehetség személyiségbeli összetevői (például: elszántság, újító szellem, stb.) mindkét tudományterület tehetségeiben ott lakozhatnak.

A mentorálás nélkülözhetetlen folyamat a tudományos munkában, ezért szinte mindenhol kell valamilyen formában igazolni, hogy a hallgató már megkezdte a közös munkát választott oktatójával (például: oktatói ajánlás, konzulensi/témavezetői nyilatkozat). A 3. táblázat célja összefoglalni, hogy milyen lehetőségeket és előnyöket tud nyújtani egy komplex egyetemi tehetséggondozó program a hallgatók számára, ugyanakkor milyen kötelezettséget támaszt velük szemben. (Bodnár, Takács, Balogh, 2011)

<i>A hallgatók számára nyújtott lehetőségek</i>	<i>A hallgatók kötelezettségei a programokban</i>
Ösztöndíjak	Felsőfokú tanulmányok magas szintű elsajátítása a programba kerülés után is
Tréningek	TDK-n való részvétel
Tanácsadás	Rendszeres közös munka a mentorral
Tudományos eredmények prezentálásának lehetőségei	Rendszeres beszámolási kötelezettség
Kutatási támogatás	
Felvételi előny az mesterképzésnél és a doktori képzésnél	
Interdiszciplináris kutatómunka	
Ingyenes, érdeklődési területhez kötődő kurzusokon való részvétel	
Mentor-tutor viszonyban folyó munka	

3. táblázat (A hallgatók lehetőségei és kötelezettségei a tehetségprogramokban)

A táblázatban megjelölt számos közös vonás mellett azonban vannak egyedi koncepciók, emiatt a különböző programokban vannak eltérések. A cél viszont közös: A felsőoktatási tehetséggondozás. Ilyen például a diplomamelléklet (igazolás a tehetségprogramban való részvételről), a kiválósági lista (a hallgatók kitüntetése), vagy a „tehetségbónusz” (térítésmentes kredit-többlet teljesítés).

5.3. Szakkollégiumok

A szakkollégiumok esetében kicsit másabb a működési elv. Mondhatnánk azt is, hogy az összegyetemi tehetséggondozó programok komplementere. Azonban a két tehetséggondozási forma összehasonlításával óvatosan kell bánni, mert ahány szakkollégium, annyi féle szervezeti és működési szabályzat (SzMSz). Tehát a különböző szakkollégiumok más-más aspektusból ragadják meg a tehetséget (társadalmi érzékenység, felelősségvállalás, tudományos munka, szakmai kiválóság, társas készségek, stb.) Minden szakkollégiumnak eltérőek a bejutási és a bennmaradási feltételei, a tagok lehetőségei és kötelezettségei, a közös tevékenységek, a szakkollégiumi programok. Ami mégis összeköti őket, az a társas közeg biztosítása a tehetségek számára. Ezt oly módon érik el, hogy sok informális programot biztosítanak a szakmaiság mellett. Továbbá a kötelező és az ajánlott szakmai programoknak is van közösségépítő szerepe. Azonban az együttműködés az, ami leginkább facilitálja a közösségi létet. A szakkollégiumi minősítésnek éppen ezért alapkritériuma, hogy a tagok (legalábbis egy harmaduk) lakjanak együtt. Tehát a szakkollégium pont azokat a lehetőségeket igyekszik biztosítani, melyeket az összegyetemi tehetséggondozó programok kevésbé tudnak. A szakkollégiumi mozgalom középpontjában a Szakkollégiumi Charta áll, mely a szakkollégiumok alapkonceptióját, alapelveit határozza meg. A szakkollégiumi charta el olvasható a <http://www.szakkoli.hu/oldal/szakkollegiumi-charta> weboldalon. E fejezetben a hat fő pontját emelném ki:

- autonómia
- magas színvonalú munka
- társadalmi problémaérzékenység
- fiatalok közössége
- együttműködés
- folyamatos fejlődés

A teljesítménymotiváció esetében tűnik szembe igazán a szakkollégiumok heterogenitása. Ez azt jelenti, hogy van olyan szakkollégiumi SzMSz, ahol fixen rögzítve vannak a tagok szakmai és tudományos kötelezettségei félévekre lebontva, és van ahol csak lehetőségek, opciók vannak felvázolva erre vonatkozóan. Továbbá a szakkollégiumok autonóm szervezetek: Maguk hozzák létre saját szabályzat-rendszerüket, és szükség esetén módosítják azt. Működésük anyagi hátterét általában az egyetem (kar) által, vagy pályázatok útján tudják biztosítani. A szakkollégiumok irányító-, felügyelő szervezete is eltérő (a pozíciók, a különböző ügyekért felelős tagok, a választás, stb.) Éppen ezért kell óvatosan bánni a szakkollégiumok tehetséggondozó jellegével, mert a különböző formai és társas keretek más-más tehetségaspektust (gyakorlati-, interperszonális-, tudományos tehetség) facilitálnak. Viszont ennek tekintetében végigkísérik a hallgatót az egyetemi tanulmányai során, folyamatjelleggel. Tehát egy viszonylag hosszú fejlesztőfolyamat eredménye lesz a végzett hallgató kiválósága.

Végül pedig nézzük meg empirikus adatok alapján, hogy mik a szakkollégiumi tagság és a különböző mentális tényezők összefüggései. Erre szolgált bizonyítékokkal a „Tehetségek útja” kérdőív, melyet egy külön fejezet ír le. Ebben a kutatásban kiderült, hogy milyen motivációk vezérlik a szakkollégiumba való jelentkezést: A többség (70%) saját magától keresi a lehetőséget, de vannak, akiket a korábbi tagok vagy az oktatók invitálnak. A legfőbb célok, amit a szakkollégiumtól várnak a jelentkezők: szakmai kibontakozás, kapcsolatépítés, személyiségfejlődés. A kutatás azt is megvizsgálta, hogy miben különböznek a szakkollégisták az átlagos egyetemista populációhoz képest: Tapasztaltabbak a kutatásban; jobb a tanulmányi átlaguk; több nyelvvizsgájuk, publikációjuk van; többször járnak konferenciára. A kognitív és személyiségi faktorokat tekintve a szakkollégisták önbevallásuk szerint felelősségteljesek, jó munkabírásnak és szakmailag elkötelezettek. A kutatásból az is kiderül, hogy a tagok számára milyen segítséget nyújt a szakkollégium: Gyarapítja az elméleti tudásukat; Szakmai szocializációs közösséget nyújt; valamint jártasságot szerezhetnek a közéleti témákban. (forrás: <http://tehetseg.hu/aktualis/tehetsegek-utja>)

6. A „gyakorlati tehetségek” és a munkaerőpiac elvárásai

Egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a tehetséggondozásban (főleg a felsőoktatásban) az úgynevezett „gyakorlati” tehetségek. Ez azt jelenti, hogy az is tehetséges, aki nem a tudományban, a művészetben, vagy a sportban ér el kimagasló eredményeket, hanem olyan projektet, terméket, ötletet hoz létre/alkot meg, amely nagy hasznot hajt a társadalom számára.

Ehhez egyáltalán nem szükséges kötődni tudományterülethez. Például nem lehet azt mondani, hogy Árvai Péter – a Prezi feltalálója – maradandó téniszist alkotott volna az informatika területén, mégis világszerte ismerik. Ha őt magát nem is, a termékét biztosan. Amit kitalált, az a gyakorlatban, a hétköznapi életben, a felhasználók életében jelentett nagy hasznot. Ki ne hallott volna a szociális szférán belül a Bátor Táborról? Alapja nem egy új koncepció a szociológia / szociális munka / pszichológia területén. Mégis egyedülálló projekt. Olyan újítás, melynek társadalmi haszna vitathatatlan: „Súlyosan beteg gyerekeknek és családjaiknak nyújtunk sorsfordító élményeket, erőt, eszközöket az élethez, a gyógyuláshoz.” (www.batortabor.hu) Ők tehát olyan emberek, akikre szintén

tehetségként tekintünk, ugyanakkor nehéz őket „bekategorizálni”, valamilyen tehetségterülethez sorolni.

A munkaerőpiacon a gyakorlati tudást várják el: olyan tudást, melyből az adott szervezet/intézmény profitál. A 4. táblázat mutatja be, melyek voltak 2011-ben munkaerőpiac legkeresettebb készségei a legtöbb embert foglalkoztató cégek véleménye alapján. (forrás: University of Kent Careers Advisory Service)

1. Verbális kommunikáció	Tiszta és érthető fogalmazás (ötletek, tervek, utasítások, stb.)
2. Csapatmunka	Vannak olyan feladatok, melyek egyedül kivitelezhetetlenek
3. Kereskedelmi ismeretek	Tisztában lenni a szervezetet körülvevő- és a szervezet belső gazdasági környezetével
4. Elemző és kutató készségek	A szisztematikus információkeresés és elemzés nélkülözhetetlen a problémamegoldásban
5. Kezdeményezőkézség	Utasítás nélkül, önállóan is hasznosan tevékenykedni a szervezet és a saját fejlődése érdekében
6. Koordináció	A dolgok megfelelő irányba terelése
7. Írásbeli kommunikáció	Tiszta és érthető fogalmazás (ötletek, tervek, utasítások, stb.)
8. Tervezés és szervezés	Tevékenységek tervezése és azok hatékony kivitelezése
9. Flexibilitás	Rugalmasság. Alkalmazkodni a változó helyzetekhez
10. Időgazdálkodás	Prioritások és határidők figyelembe vétele

4. táblázat (A munkaerőpiac legkeresettebb készségei 2011-ben)

Ha a táblázatot összevetjük az általam összegyűjtött (Szabó, megjelenés alatt) tudományos/iskolai tehetséggondozás szakirodalmában előforduló készségekkel, akkor csak két közös változót találunk: A flexibilitást (1), mely itt alkalmazkodást jelent, míg a tehetséggondozásban a kreativitás egyik összetevője, valamint az analitikus/elemző készséget (2), mely erősen korrelál az általános intelligenciával. (Sternberg, 2010) A munkaerőpiac folyamatos igényeinek változását jól mutatja a következő, 5. táblázat, mely a tavalyi év (2015) eredményeit mutatja szintén a legnagyobb munkaadók szempontjából. (forrás: www.forbes.com)

1. Csapatmunka	6. Kvantitatív elemzés
2. Döntés és problémamegoldás	7. Technikai tudás
3. Verbális kommunikáció	8. Számítógépes tudás
4. Tervezés és szervezés	9. Írásbeli készségek
5. Információelemzés és szervezés	10. Ön-marketing, mások befolyásolása

5. táblázat (A munkaerőpiac legkeresettebb készségei 2015-ben)

A lista elemeit tekintve majdnem ugyanazok, a sorrendben is csupán kisebb változások vannak. Az elemző készségek itt is felmerülnek, még hozzá két aspektusban is: információ és kvantitatív elemzés. Továbbá megjelenik még a másokra tett hatás. Sternberg (1999) Siker-intelligencia elméletében a sikerhez az is szükséges, hogy az ötlet, az újítás hasznosságáról másokat is meg kell győzni. Hiszen ha nincs igény és érdeklődés az újításra, akkor a társas közegben nem kerül elismerésre, nem emelkedik ki.

Végül, a harmadik bemutatott táblázat (6. táblázat) a témakörben a frissebb (2016-ban megjelent lista) eredményeket mutatja. Ezek a készségeket a Világgazdasági fórumon megjelent

szakértők gyűjtötték össze. Itt már szóba került a munkaerőpiac igényeinek változása is, és nemcsak az idei listát állították össze, hanem azt is, hogy vajon mi várható 2020-ban. (forrás: World Economic Forum)

Melyek idén a leginkább szükséges készségek a munkaerőpiacon?	Melyek lesznek 2020-ban?
1. Teljeskörű probléma megoldás	1. Teljeskörű probléma megoldás
2. Együttműködés	2. Kritikai gondolkodás
3. Emberek koordinálása	3. Kreativitás
4. Kritikai gondolkodás	4. Emberek koordinálása
5. Tárgyalási készség	5. Együttműködés
6. Minőségre törekvés	6. Érzelmi intelligencia
7. Szolgáltatás-készség	7. Döntéshozatal
8. Döntéshozatal	8. Szolgáltatás-készség
9. Aktív hallgatás	9. Tárgyalási készség
10. Kreativitás	10. Kognitív rugalmasság

6. táblázat (A munkaerőpiac legkeresettebb készségei idén és a jövőben)

Ezekben a mostani és a jövőbeli készségeket tartalmazó listában már négy olyan összetevő is van, amelyet a tehetségekkel is kapcsolatba hoz a szakirodalom: Kritikai gondolkodás; Minőségre törekvés; Kreativitás; Érzelmi Intelligencia. Habár utóbbit csak a jövőre vonatkozóan említik.

A munkaerőpiac és az egyetemi oktatás különbségeit feszegetve érdemes megnézni az olyan szakmákat is – jelen esetben virtuális játéktervezők – ahol a kreativitás elengedhetetlen a munkához. Jeffries (2011) arra kereste a választ, hogy mik a legfontosabb tényezők a tehetséges virtuális játéktervezők esetében. Miután megvizsgálta, hogy mely összetevőket tartanak legfontosabbnak a munkáltatók, és melyeket az egyetemi oktatók, levonta a konklúziót, hogy nagyjából hasonló a két oldal elvárása három-három tényezőt leszámítva. Ez egy olyan terület, ahol nincs éles különbség a versenyszféra és az oktatás között. (Jeffries, 2011)

Összességében a fenti táblázatok alapján elmondhatjuk, hogy a gyakorlati tudás más összetevőkből áll, mint a tudományos kutatás. Ebből az következik, hogy a munka világában mást jelent tehetségesnek lenni, mint a tudományban. Ebből kifolyólag a gyakorlatban kiemelkedő tehetségek új területet jelentenek a tehetséggondozás számára. A Szakkollégiumi Mozgalom céljai között is megtalálható a gyakorlati koncepció: társadalmi, gazdasági, közéleti viták; társadalmi problémákra érzékenység; közösségi tevékenységek. A munkaerőpiac és az oktatás közötti különbségekben az iskolarendszer merevsége is nagyban közrejátszik: nem alkalmazkodik a folyamatosan változó igényekhez. (Jeffries, 2011)

Diszkusszió

Munkám összefoglaló és kiegészítő jelleggel készült a bevezetésben említett Géniusz-kötetekhez. Ezek metszetének szántam: Egrýrszt az volt a célja, hogy a nemzetközi horizontot a felsőoktatás szintéren is megvilágítsa, másrészt a magyar felsőoktatási tehetséggondozást „összevesse” a „legújabb” európai és amerikai trendekkel. Az utóbbi mondatban a két szó kizárólag idézőjelek között értelmezhető. Hiszen összevetni (szinte) lehetetlen illetve értelmetlen a tehetséggondozó intézményeket. Mindegyik hatékony a maga módján. Ahány féle tehetségprogram, annyi féle értékorientáció: Vannak, amelyek az üzleti életre, vannak amelyek a tudományra, vannak amelyek a szakmára, és olyanok is vannak, amelyek a nemzetközi együttműködésre készítene fel. Van, ahol a szigorú szelekcióra, van ahol a tehetségmodellekre esküsznek. Van, ahol inkább dúsító

jellegű a fejlesztés, van ahol az interdiszciplinaritás a hangsúlyosabb. Éppen ezért az „összevetés” e kontextusban inkább csak összegyűjtést, leírást jelent. A „legújabb” szintén relatív fogalom mind a tehetséggondozás, mind a munkaerőpiac irodalmában. Ezek abszolút dinamikusan változó területek, melyekben naprakésznek kell lenni. Igyekeztem minél több forrást felhasználni ebből az évtizedből.

Mint a bekezdésben említettem jelen írásom figyelemfelhívó célú. A felsőoktatási tehetséggondozás egy új és ígéretes kutatási terület. Itt „keveredik össze” a munkaerőpiac és a köznevelés. Éppen ezért elég heterogén: Mind a tehetséges hallgatókat, mind a programok adta lehetőségeket tekintve. A tehetséges hallgatók ismérvei nem feltétlen esnek egybe az iskolai vagy a munkaerőpiaci tehetséggel. A további kutatásoknak pont erre a „hídra és szakadékra” kellene irányulnia. Sokkal könnyebb lenne úgy tehetséggondozó programot alapítani és fenntartani, ha ismernénk, melyek a közös vonások a tehetséges hallgatókban, és milyen céljaik vannak az életben (munkaerőpiac, vállalkozás, oktatás, tudományos karrier, stb.).

Mindenkinek érdeke, hogy minél több tehetséges hallgató megtalálja azt a területet, amelyben ki tud teljesedni. Ezt pedig úgy lehet elérni, hogy különböző tehetségprogramokon keresztül minél több lehetőséget ismertetünk meg velük. Az elköteleződött, és kiforrott identitású fiataloknak pedig hidat teremtünk szakmájuk / tudományterületük még szélesebb körű és magasabb szintű műveléséhez.

Irodalomjegyzék

- Bagdy E., Kövi Zs., Mirnics Zs., (2014): *A tehetség kibontakozása*. Helikon, Budapest. p 440-453
- Bodnár G., Takács I., Balogh Á. (2011): *Tehetségmenedzsment a felsőoktatásban*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest
- Czeizel E. (2003): Legnagyobb természeti kincsünk: A tehetség. *Fizikai Szemle 2003/11*. p 398
- Gordon Győri J. (2011): *A tehetséggondozás nemzetközi horizontja, I*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest.
- Gyarmathy É. (2010): *Hátrányban az előny. A szociokulturálisan hátrányos tehetségek*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest. p 148
- Harsányi Sz. G., Korsós D. K., Nagy N., Szatmári A., Tóbi I. (2014): *Kutató kerestetik*. Pro Scientia Aranyérmesek Társasága, Budapest. p 66-71
- Herskovits M., Ritoók M. (2013): *Tehetségek vonzásában*. Felsőoktatási Tanácsadás Egyesület, Budapest
- Hrubos Ildikó (1999): *A felsőoktatás dilemmái a tömegessé válás korszakában*. Oktatókutató Intézet, Budapest
- Jeffries, K. K. (2011): Skills for creativity in games design. *Design Studies*, 32. p 60–85.
- Levinson, D.J., Darrow, C.N., Klein, E.B. Levinson, M.H., McKee, B. (1978): *Season's of a Man's Life*. Knopf, New York
- Lubart, T., Guignard, J. (2004): The Generality-Specificity of Creativity: A Multivariate Approach. In: Sternberg R. J., Grigorenko E. R., Singer J. L.,(szerk.): *Creativity From Potential to Realization*. American Psychological Association. Washington, DC. p 43–56

- Lubinski, D., Humphreys, L. G. (1992): Some bodily and medical correlates of mathematical giftedness and commensurate levels of socioeconomic status. *Intelligence*, 16. p 99-115
- Mackintosh, N. J. (1998): *IQ and Human Intelligence*. Oxford University Press, Oxford. p 103-198
- Mönks, F. J., Ypenburg, I. H. (2010): *Ha tehetséges a gyermek*. Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, Budapest
- NG, P. T. (2011): Singapore's response to the global war for talent: Politics and education. *International Journal of Educational Development*, 31. p 262-268
- O'Connor, K. J. (2002): The application of Dabrowski's theory to the gifted. In: Neihart M., Reis S. M., Robinson N. M., Moon S. M. (szerk): *The social and emotional development of gifted children: What do we know?* Waco, TX: Prufrock Press. p 51-60
- Shavinina, L. V., Ferrari, M. (2004): Extracognitive Facets of Developing High Ability: Introduction to Some Important Issues. In: Shavinina, L. V., Ferrari, M. (szerk.): *Beyond Knowledge: Extracognitive Aspects of Developing High Ability*. Lawrence Erlbaum Associates. Mahwah, New Jersey. p 3-14
- Stephens, K. R., Karnes, F. A. (2000): State Definitions for the Gifted and Talented Revisited. *Exceptional Children*, Vol. 66, No.2. p 219-238
- Sternberg, R. J. (1996): *The sound of silence: A nation responds to its gifted*. Roper Review, 18. p 168-172
- Sterberg, R. J. (1999): Successful intelligence: finding a balance. *Trends in Cognitive Sciences*. Vol 3, No 11. p 436-442
- Sterberg, R. J. (2006): The Nature of Creativity. *Creativity Research Journal*, Vol. 18, No. 1. p 87-98
- Sterberg, R. J. (2010): Assessment of gifted students for identification purposes: New techniques for a new millennium. *Learning and Individual Differences* 20. p 327-336
- Szabó J. (2014): A tanulmányi eredmény szerepe a felsőoktatási tehetségfejlesztő rendszerekben. In.: Koncz I., Szova I. (szerk): *A „Tudomány szolgálatában” PEME IX. Ph.D. - konferencia*. Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület, Budapest. p 94 - 103
- Szántay Cs. (2016): Milyen a „jó kutató”? – a modern gyógyszeripar elvárásainak nézőpontjából. *Magyar Kémikusok Lapja*. LXXI./9. p 266 - 276
- Tóth L., Király Z. (2006): Új módszer a kreativitás megállapítására: A Tóth-féle Kreativitás Becslő Skála (TKBS). In: *Magyar pedagógia*. 106. évf. 4. szám. p 287-311
- Vedder, R. (2012): *Twelve Inconvenient Truths about American Higher Education*. Center for College Affordability and Productivity, Washington. p 1-13
- Wolfensberger, M. (2015): *Talent development in European Higher Education*. SpringerOpen, Heidelberg.
- Wolfensberger, M., Van Eijl, P., Pilot, A. (2012): Laboratories for educational innovation: Honors programs in the Netherlands. *Journal of National Collegiate Honors Council* Vol 13. No. 2. p 149-170
- Zsigmond A. (2006): Amerikai közoktatás-politika magyar szemmel. *Új Pedagógiai Szemle*, 2006/02. p 113-122

Szabó Zsolt Mihály: A globális öregedés gazdasági hatásai a nyugdíjbiztonságra /
Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola

Lektorálta: Dr. Melles Hagos Tewolde és Dr. Zachár László

Az Európai Unió tagállamait veszélyeztető társadalmi változások egyik legjelentősebbike a népesség nagyfokú öregedése, és ennek jelenlegi és várható hatása a gazdaságokra és az állampolgárok nyugdíjbiztonságára. Számtalan kutatás bizonyítja, hogy az állami nyugdíj nem lesz elegendő mértékű ahhoz, hogy a nyugdíjas korú kiadásokat teljes mértékben fedezze. Előreláthatólag a nyugdíjszínvonal megfelelő szinten való tartásához az állami nyugdíj mellett gondoskodni szükséges valamilyen nyugdíj célú megtakarításról. A tanulmány három részből áll. Első része az Európai Unió és Magyarország népességének jelenlegi és jövőbeni alakulását mutatja be demográfiai és statisztikai adatok alapján, és ennek gazdasági hatásait az állami nyugdíjak alakulására. A második rész az öngondoskodás lehetőségeit ismerteti, különös tekintettel a nyugdíjcélú megtakarítások lehetőségeire. A harmadik része az „Öngondoskodás szerepe életünkben” című kutatási projekt rész eredményeit mutatja be.

Kulcsszavak: globális öregedés, nyugdíjrendszerek, gazdasági-társadalmi hatásvizsgálatok, öngondoskodás, viselkedés gazdaságtan

JEL kódok: E21, F61, F62, H55, J32

One of the most significant social changes affecting the Member States of the European Union is the high aging of the population and its current and expected impact on economies and pension security for citizens. Numerous studies prove that the state pension will not be sufficient to fully cover the retirement age. It is anticipated that in order to keep the pension level at an appropriate level, some pension savings will be required in addition to the state pension. The study consists of three parts. The first part presents the current and future development of the population of the European Union and Hungary on the basis of demographic and statistical data and its economic impact on the development of state pensions. The second part describes the possibilities of self-care, with particular regard to the possibilities of retirement savings. The third part presents the results of the research project "The role of self-care in our lives".

Keywords: global aging, pension systems, economic-social impact assessments, self-care, behavioral economics

JEL Codes: E21, F61, F62, H55, J32

BEVEZETÉS

Az emberiség története elválaszthatatlan az öregedéssel kapcsolatos kérdésektől. A téma fontosságát indokolja, hogy számtalan híres filozófus, mint Platón¹, Arisztotelész², Ciceró³, Seneca⁴, Petrarca⁵, Cardano⁶, Simone de Beauvoir⁷ foglalkozott a témával és írt az öregedésről különböző szempontok alapján. A hosszú, betegségektől mentes és termékeny élet mindnyájunk vágya. A boldog és teljes élethez elég a korábban említettek, vagy vannak még lehetőségek. Elődeinkhez képest ma soha nem látott ideig élhetünk. Napjainkban az Európai Unió tagállamait veszélyeztető társadalmi változások egyik legjelentősebbike a népesség nagyfokú öregedése, és ennek jelenlegi és várható hatása a gazdaságokra és társadalmakra. Magyarországnak az Európai Unió tagállamaihoz hasonlóan népessége nagymértékben öregszik, és ennek hatásaként különböző kihívásokkal kell szembenéznie, melyek közül a legfontosabbak az egészségügyi rendszer, társadalombiztosítási- és nyugdíjrendszer, és az adórendszer átalakítása. Jelen tanulmány az öregedés kérdését nem gerontológiai (az öregedés és öregkor élet- és kórtanával foglalkozó tudomány) megközelítésével vizsgálja, hanem a népesedés adatait elemző tudomány, a demográfia nézőpontjából, mely segítségével közgazdasági következtetéseket lehet levonni. A demográfia az emberi populációdinamikával foglalkozó tudomány. Kiterjed a népesség méretére, szerkezetére és eloszlására, valamint a születések, halálozások, vándorlás és öregedés hatására történő változására. A társadalmi és gazdasági változások mögött lévő törvényszerűségeket, ritmusokat és előrejelzési trendeket próbáljuk górcső alá venni. Továbbá szeretnénk megvizsgálni az ókori görög filozófus Platón gondolatát, hogy anyagi jólét nélkül is lehet-e harmonikus öregség vagy vannak-e még más lehetőségek számunkra.

ÖREGEDŐ TÁRSADALMAK

A világot globálisan három nagy robbanás rázkódtatja meg a 21. század elejére: a népességrobbanás, a hosszabbélettűzés és az információrobbanás (Iván, 2004). A „demográfiai időbomba” vagy „népességbomba” nevű társadalmi jelenség, mely az előregedő (gyorsan öregedő népesség) társadalom problémája az egész világot valamilyen módon (szociálisan, gazdaságilag, egyéb) érinteni fogja. Az Egyesült Nemzetek Szövetségének (ENSZ) demográfiai adatai szerint a Föld népessége (ld. 1. ábra) látszólag növekszik (fejlődő országok, ahol sokan mélyszegénységben élnek), de az iparosodott országok népessége csökken. Európa (ld. 2. ábra), és Magyarország (ld. 3. ábra) népesség már régóta nem növekszik, hanem az előszámítások alapján csökken és öregszik. A népesség előregedése megkérdőjelezi a társadalmak képességeit a folyamatban lévő demográfiai változásokhoz való alkalmazkodásban (Rosling, 2018).

---

¹ Az ókori görög filozófus, iskolaalapító Platón az állam című művének első könyvében: Kephalos az öregségről és a pénzről beszél. Platón szerint anyagi jólét nélkül is lehet harmonikus öregség.

² Platón tanítványa a görög tudós és filozófus Arisztotelész a lélekközpontú írásokban a fiatalág és az öregség, az élet és a halál kapcsolatáról ír. Arisztotelész szerint testi és anyagi jólét nélkül nincs harmonikus öregség.

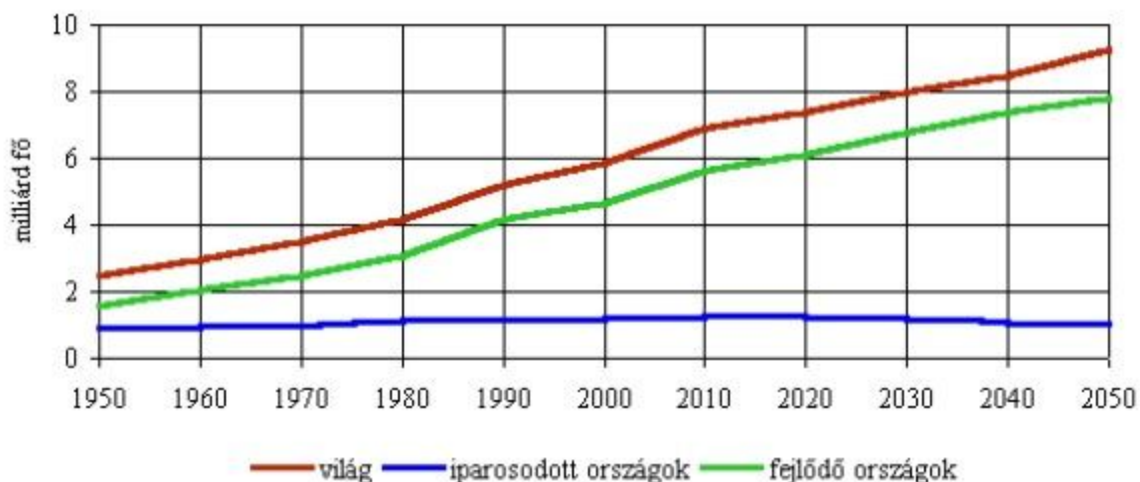
³ Az ókori római író, filozófus és politikus Marcus Tullius Cicero öregségről című művében szembe kell szegülnünk az öregséggel, úgy kell küzdeni az öregség ellen, mint valami betegség ellen (...) leghatásosabb fegyver az aggkor ellen a tudomány és az erények gyakorlása.

⁴ A római sztoikus filozófus, drámaíró és államférfi Lucius Annaeus Seneca az erkölcsi levelek XIV. részében a szép öregségről és a halálról ír barátjának. Seneca szerint a haláltól és az öregségtől nem szabad félni.

⁵ Az egyik legnevesebb itáliai prehumanista költő Francesco Petrarca szerint minden születés és halál, újrakezdés és lezárás lehetőség a tanulásra és tapasztalásra. A születés és halál közötti szakasz maga az élet.

⁶ A reneszánsz kori olasz matematikus, fizikus, orvos, asztrológus Gerolamo Cardano az életéről szóló könyvében foglalkozik az öregedés kérdésével és leírta az öregkori betegségeket.

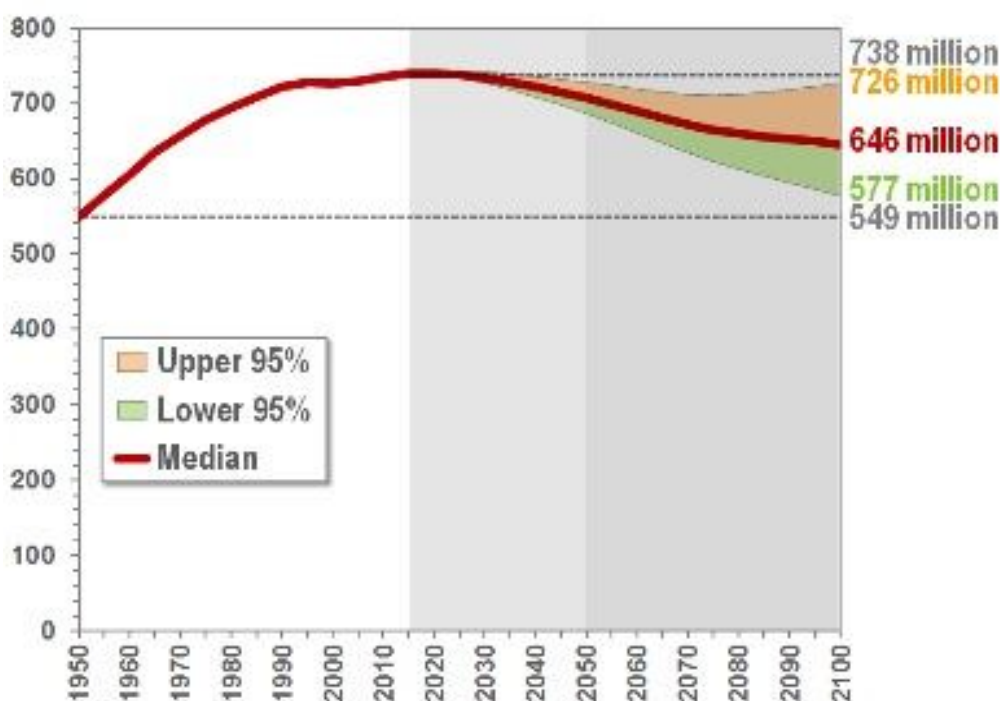
⁷ A 20. század második felének egyik népszerű, meghatározó feminista, egzisztencialista gondolkodója Simone de Beauvoir azt tartja, hogy az öregekkel kapcsolatban majdnem mindenkinek rossz a lelkiismerete, és ezért a hallgatás összeesküvése veszi körül ezt a témát. Könyvének célja, hogy megtörje ezt a hallgatást.

1. ábra: A Föld népességének alakulása 1950-től 2050-ig

Forrás: United Nations (2015)

Az életszínvonal javulásával és a jobb egészségügyi ellátással a születéskor várható élettartam is folyamatosan emelkedik a világon. 2050-re a 65 év vagy a feletti aránya a mostani 10%-ról duplájára, 20%-ra nő. 2050-re a az idősebb korosztály 80%-a alacsony jövedelmű országokban él majd (ez mintegy 1,3 milliárd embert jelent), a világ lakosságának 70%-a pedig városokban.

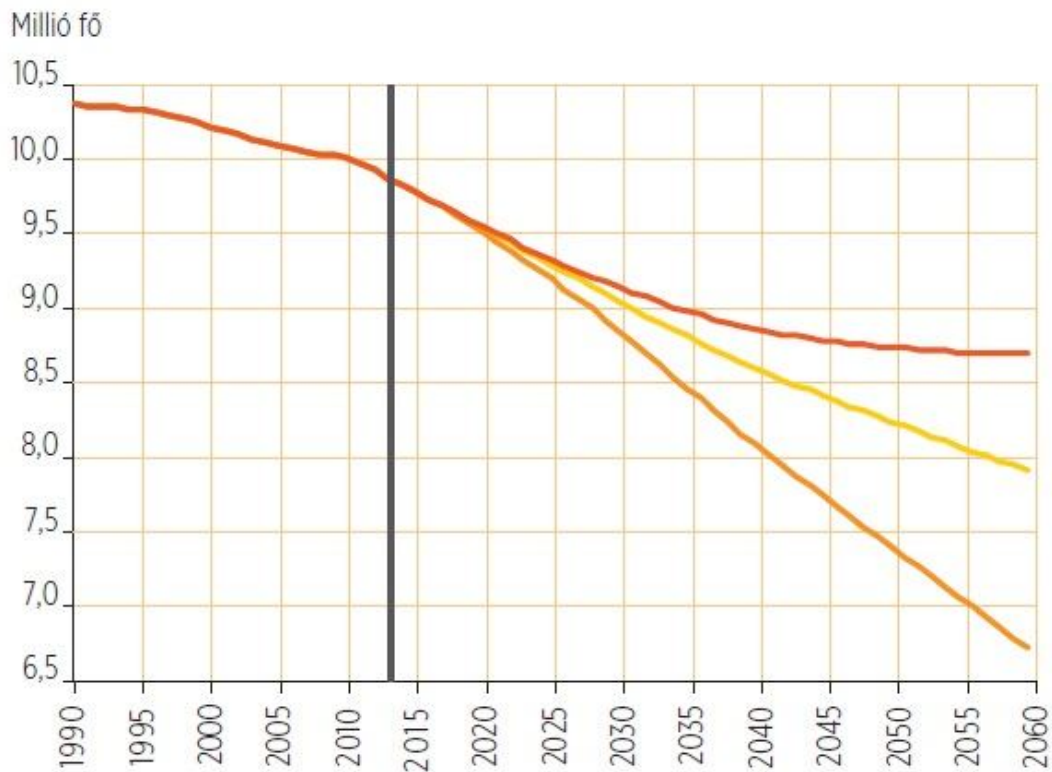

2. ábra: Európa népességének alakulása 1950-től 2100-ig

Forrás: United Nations (2015)

Ahhoz, hogy 2050-re mindenkinek jusson elegendő élelem, a mostani termelést 70%-kal kell megemelni. 2025-től 2050-ig az idősebb emberek száma, duplájára, 1,6 milliárd főre nő, miközben a világ népessége csak 34%-kal nő ugyanezen időszak alatt. Napjainkban a 60 vagy 65 évesek nagyon különböznek egymástól a fél évszázaddal korábinál, és valószínűleg nagyon különbözőek lesznek

attól. Az emberek hosszabb ideig élnek, egészségesebb életet élnek. Minden évben az emberek földrajzilag is eltérőek és a lakossági alcsoportok között. Nem csak "40 az új 30", de ma "70 az új 60".

3. ábra: Magyarország népességének alakulása 1990-től 2100-ig

Forrás: KSH NKI (2015)

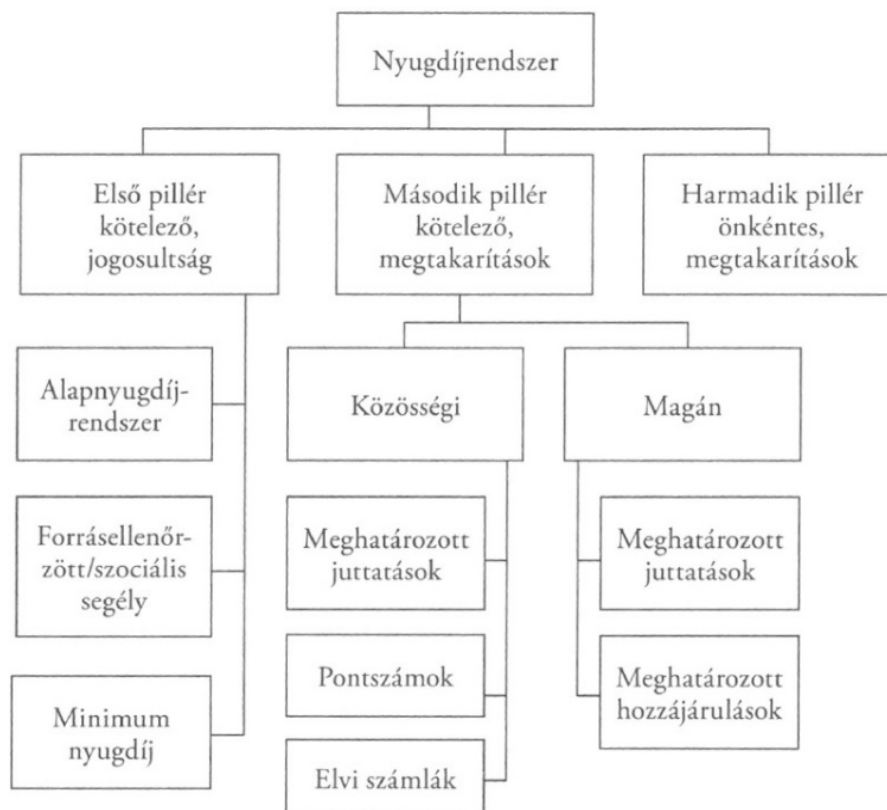
A jövő fő gazdasági tényezői a városok lesznek: 2050-re a világ teljes népességének 70%-a él majd városokban. A globális urbanizáció és környezeti kihívások kérdései és az előregedő (gyorsan öregedő népesség) társadalom problémája felveti a kérdést, hogy a jelenlegi nyugdíjrendszerek fenntarthatóak lesznek-e és az emberek számára megfelelő nyugdíjszínvonal rendelkezésre fog-e állni majd a jövőben (Thaler – Sunstein, 2011).

A NYUGDÍJRENDSZEREK FENNTARTHATÓSÁGA

2017-ben közgazdasági Nobel-emlékdíjat kapott Richard H. Thaler, a viselkedési közgazdaságtan egyik legnagyobb alakja szerint a nyugdíjrendszer problémáját az alábbiak szerint lehet elképzelni (Thaler, 2016): „A mai közgazdasági elmélet azt mondja, az ember most dönt arról, hogy mennyit fog keresni élete hátralévő részében, aztán hogyan fogja kisimítani a fogyasztását. Mondjuk, mintha bemondaná valaki, hogy 65 éves koráig dolgozni fog, 90 éves korában pedig meghalni, szóval 25 évnyi nyugdíjra lesz szüksége. Aztán elkezdene kiszámolni, hogy mennyit fog megtakarítani milyen hozamszintekkel, aztán pont annyit is takarít meg utána, amennyit kiszámolt. Mindezzel két nagy gond van: 1.) Az egyik, hogy ez a becslés kognitívan is igen nehéz feladat, a legtöbben azt se tudnák, hogyan kezdjenek neki, egy képzett közgazdásznak is elég bonyolult kihívás. 2.) A másik, hogy ha meg is tudjuk ügyesen csinálni, és kijön, hogy mondjuk a havi jövedelmem 17 százalékát kell félretennem, akkor jönnek még csak az önkontrollproblémák. Néha ugyanis akarunk, mondjuk új autót venni, és akkor arra az évre kevesebbet teszünk félre nyugdíjra. De megnyugtadjuk magunkat azzal, hogy sebj, majd jövőre teszünk félre.” Az 1.) társadalmi kérdés, mely a nyugdíjrendszer fenntarthatóságára vonatkozik. A 2.) egyéni kérdés, és a lesz-e megfelelő nyugdíjszínvonal a jövőben,

pontosabban kielégítő és elegendő járadék. Először az 1.) kérdésre keressük a megoldásokat. A társadalombiztosítási rendszerek fenntarthatósága és megfelelősége elsősorban attól függ, hogy a foglalkoztatás szintje és a foglalkoztatottak jövedelméből levont járulékok, adók és nyugdíj célra félre tett megtakarítások hogyan alakulnak, és milyen befolyással vannak rá. A társadalombiztosítási rendszerek fenntarthatósága és megfelelősége elsősorban attól függ, hogy a foglalkoztatás szintje és a foglalkoztatottak jövedelméből levont járulékok, adók és nyugdíj célra félre tett megtakarítások hogyan alakulnak, és milyen befolyással vannak rá (NYIKA, 2010). A finanszírozási szabályokat, a jogosultság feltételeit és a munkaerő-piaci feltételeket úgy kell hangolni, hogy kiegyensúlyozott kapcsolat legyen a járulékok és a jogosultságok, az aktívan közreműködő foglalkoztatottak és a nyugdíjas ellátottak száma között (Novoszáth, 2017). A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) országai, melynek Magyarország 1996 óta a tagja, alapvető célja, hogy segítse a tagállamok kormányait a lehető legjobb gazdasági és szociális politika kialakításában.

4. ábra: A különböző nyugdíj-finanszírozási rendszerek összegző keretrendszere

Forrás: Novoszáth (2014)

Az 4. ábra az OECD alapján a különböző nyugdíj-finanszírozási rendszerek összegző keretrendszerét foglalja össze. A magyar nyugdíjrendszert jelenleg két pillér alkotja, a kötelező tb-rendszer („óriás”) és az önkéntes magánnyugdíj-rendszer („törpe”). A 30 OECD-ország közül kizárólag Magyarországon, Új-Zélandon és Írországon nem működik kötelező jellegű második pillér, melyhez közösségi és magánrendszerek tartoznak alá (Novoszáth, 2014). A korábban említett demográfiai nyomás gazdasági-társadalmi hatásvizsgálatokkal lehet modellezni. Európa országaiban, így Magyarországon is az állami nyugdíjrendszer felosztó-kirovó elv alapján működik különböző finanszírozási elvek alapján és a nyugdíjrendszer fenntarthatósága végett előszámításokat végeznek. A felosztó-kirovó elv lényege, hogy kirovó: a nyugdíjjárulékot kiróják (kivetik) az aktív munkavállalókra, és felosztó: a munkavállalóktól beszedett nyugdíjjárulékokat felosztják a mindenkor nyugdíjasok között, mint

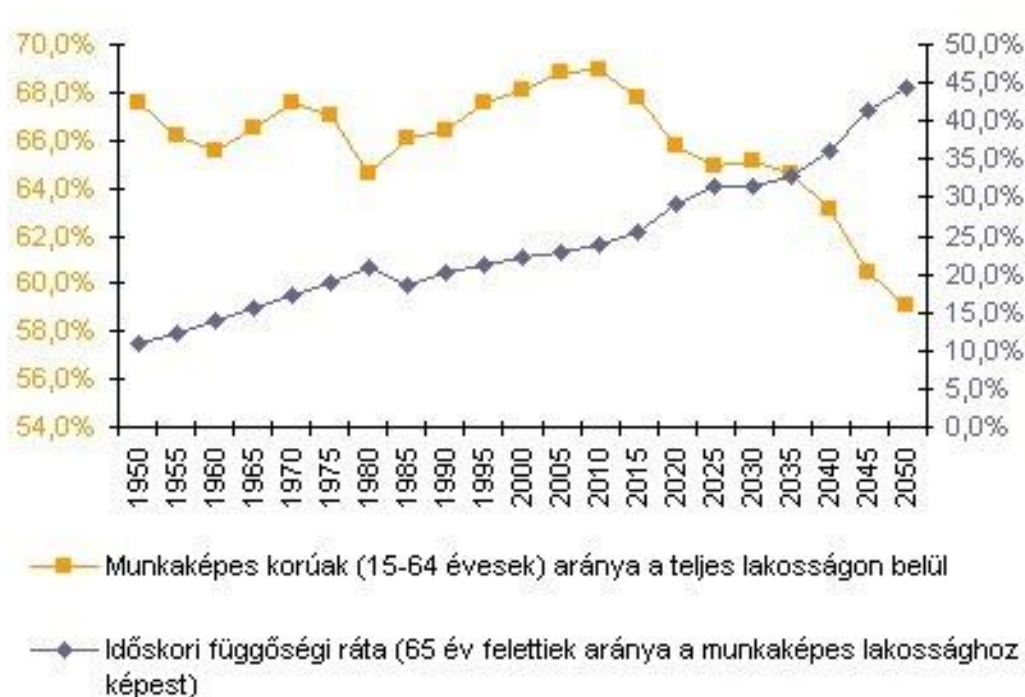
nyugdíjjáradék. A felosztó-kirovó rendszerekben a gazdaságilag éppen aktív munkavállalók befizetéseiből fedezik a mindenkori nyugdíjkiadásokat.

1. táblázat: EPC előszámítások EU és Magyarország

	2016	2020	2030	2040	2050
EU - Nők esetén várható élettartam {év}	83,7	84,3	85,6	86,9	88,1
HU - Nők esetén várható élettartam {év}	79,6	80,4	82,3	84,0	85,7
EU - Férfiak esetén várható élettartam {év}	78,3	79,1	80,7	82,2	83,6
HU - Férfiak esetén várható élettartam {év}	72,8	73,7	76,0	78,2	80,3
EU - Születések száma	1,58	1,63	1,69	1,73	1,76
HU - Születések száma	1,48	1,61	1,68	1,72	1,75
EU - 15-64 év közötti munkaképes korosztály {millió}	242,758	243,566	238,193	230,313	225,010
HU - 15-64 év közötti munkaképes korosztály {millió}	4,623	4,616	4,710	4,367	4,086
EU - nyugdíjkiadások {GDP %-ban}	10,4	10,7	10,5	11,4	12,5
HU - nyugdíjkiadások {GDP %-ban}	10,6	10,9	10,7	12,8	13,8

Forrás: European Commission (2018), saját szerkesztés

Nagy probléma, hogy a befolyó járulékokat nem tőkésítik, nem fektetik be, hanem abból fizetik ki az adott évben esedékes nyugdíjakat (Novoszáth, 2014). Továbbá a későbbi nyugdíjakra tőkefedezet nincs biztosítva, így az aktív dolgozók legfeljebb ígéretet kaphatnak az államtól, hogy időskori ellátásuk biztosított lesz. A felosztó-kirovó rendszerek a világon mindenütt súlyos válságban vannak. Elkerülhetetlen az állami nyugdíjrendszerek reformja (Augusztinovics, 2014). Makroszinten olyan automatizmust kellene teremteni a járulékok és a járadékok között, mely biztosítaná a rendszer hosszú távú működőképességét és fenntarthatóságát (Simonovits, 2002). A felosztó-kirovó rendszer kényelmes és kellemes, amíg a népesség és a gazdaság növekszik (Samuelson, 1958). Az Európai Unióban az 1. táblázat alapján 2050-ben a nők esetén várható élettartam 88,1 év és a férfiak esetén a várható élettartam 83,6 év lesz, hazánkban a várható élettartam a nők és a férfiak esetén is kevesebb. Ezzel szemben a születések száma alig növekszik és a foglalkoztatottak száma pedig nagymértékben csökkeni fog. Az előbbiek következménye, hogy a nyugdíjkiadások az EU tagországokban és Magyarországon is várhatólag növekedni fognak az előszámítások alapján (EPC, 2018). Az előbbiek alapján fontos kérdés lesz-e elég számú aktív foglalkoztatott, akik fedezni tudják a befizetett járulékokból a járadékokat. A nyugdíjgazdasággal foglalkozó szakemberek 1990 körül már felismerték, hogy a felosztó-kirovó rendszer sokáig nem lesz fenntartható akkori formájában, mivel a második világháború utáni népesség növekedés nem fog olyan mértékben a továbbiakban növekedni. Az 1. táblázat előrejelzéseik alapján, alacsonyabb szinten stabilizálódik a születésszám és így jóval kevesebben lépnek kereső korba majd.

5. ábra: Időskori függőségi ráta Magyarországon

Forrás: KSH NKI (2015)

A Központi Statisztikai Hivatal (KSH) előszámításai alapján a fiatalok és az idősök aránya (időskori függőségi ráta) nem megfelelő irányba fog változni, mivel az idősök száma növekedni fog és a munkaképes korúak száma csökkeni fog melyet az 5. ábra foglal össze. Az előrejelzések szerint nem születik kellő számú gyermek, akikből majd kellő számú foglalkoztatott lehet majd, így a foglalkoztatottak és az idősök arány nem lesz megfelelő az előrejelzések szerint Magyarországon körülbelül 2040 körül. A felosztó-kirovó nyugdíjrendszer fenntarthatóságának az alapja, hogy a keresőkorúak jóval többen legyenek, mint a nyugdíjkorúak, különben a rendszer egyensúlya felborul (Holtzer, 2010).

ÖNGONDOSKODÁS MINT A NYUGDÍJBIZTONSÁG EGY LEHETŐSÉGE

Angus Deaton Nobel díjas brit közgazdász a fogyasztásról, jólétről és szegénységről szóló kutatásainak megállapításai alátámasztja, hogy a pénz igenis boldoggá tesz akkor, ha az ember a nélkülözésből a megélhetésbe, majd a biztonságba kerül általa. Egy szint fölött azonban a több pénz már nem okoz jelentős élet-minőségjavulást (Steptoe - Deaton - Stone, 2015). Meg kell még említeni a világban létező extrém szegénység, a kevesebb mint napi egy vagy két dollárból élők felmérésének technikájáról és az adatok megbízhatóságáról folytat kutatásokat, különös tekintettel az indiai National Sample Survey (NSS) által végzett háztartási felmérésekre. Kutatásai emellett kiterjednek a társadalmi helyzetre, az egészségre, a jövedelemre és a végzettség összefüggéseire és nemzetgazdasági hatásaira is. Angus Deaton által megalkotott Almost Ideal Demand System (AIDS) az első globálisan alkalmazható módszer a szegénység felmérésére. Az úgynevezett Deaton-paradoxon fogalma is tőle származik, vagyis az, hogy a fogyasztás szintje általában nem változik a jövedelem gyors emelkedése és csökkenése idején sem (Deaton, 2017). A Maslow-szükséglet-hierarchia szintjeit, ha nézzük az első két szintnél igenis a jövedelem, a pénz szükséges, hogy élelmiszert tudjunk venni, legyen hol aludni, élni ezeket szinte kizárólagosan a pénz hozzájárulásával tudunk elérni. Természetesen hosszú távon is ki kell ezeket az igényeket elégíteni, így egyértelmű, hogy a második szinthez is a pénz, mint eszköz

a hosszú távú fenntarthatóságunknak a kulcsa szükségessé válik. Ahogy a piramison felfelé haladunk ember egyre boldog és elégedett a saját életével szemben. Ez a szint után már pénz, mint érték nem tud többet tenni a boldogságunkhoz, mivel a szeretetet, az elfogadást nem lehet megvásárolni értelemszerűen. Maslow által elképzelt hierarchia nem minden esetben érvényesül, mint ahogy ezt számos kutatás megerősítette (Wahba – Bridwell, 1976). Az előrejelzések alapján a nyugdíjasok száma drasztikusan nőni fog, ezen nem lehet rövid távon változtatni. A magyar nyugdíjrendszer jelenleg két pilléren támaszkodik. Az I. pillér: az állami nyugdíjrendszer felosztó-kirovó módon működik és a II. pillér, mely tőkefedezet elven működik (Novoszáth, 2014). A jelenlegi nyugdíjrendszerben az időskori megélhetés biztosításának egyik kiegészítő eleme lehet, önkéntes nyugdíjpénztár választása. Az önkéntes nyugdíjpénztár lehetővé teszi azt, hogy a nyugdíjba vonuláskor képesek legyünk megőrizni az aktív éveinkben megszokott életszínvonalat. Ezek az intézmények egészítik ki az egyéb nyugdíjcélú megtakarításokat, mint például a nyugdíjbiztosítást. A nyugdíj az általános közfelfogásban „az a járadék, amelyet egy ország időskorú polgárai alanyi, tehát nem rászorultsági alapon kapnak. Összege függ a szolgálati időtől, azaz a munkával (jövedelemszerzéssel) töltött évek számától és a korábbi jövedelemtől” (Matits, 2016). Ez a meghatározás jól tükrözi a közvélekedést, amely szerint a nyugdíj fogalma kizárólag a társadalombiztosítási ellátáshoz kapcsolódik. Pedig nyugdíjnak tekinthető minden olyan rendszeres időskori jövedelem, amire aktív korunkban jogot szerzünk. Így nyugdíj lehet vagy lehetne valamely nyugdíjcélú megtakarításból származó időskori jövedelmünk is. Tudatosítani kellene, hogy nincs és nem is lehet olyan állami ellátási forma, amely mindenkinek, minden esetben megfelelő nyugdíjat ígérhetne. Vagyis, ha mi azt szeretnénk, hogy valóban biztonságban legyünk idős korunkban, akkor bizony magunknak is sokat kell tennünk. Az adó- és járulékemelés, illetve a nyugdíjkorhatár kijebbtolása mellett létezik egy hatékonyabb és fenntarthatóbb megoldás is, amit öngondoskodásnak hívnak. Ez azt jelenti, hogy az emberek saját maguk számára teremtik meg azt a privát nyugdíjalapot, ami lehetővé teszi, hogy idősen is teljes életet élhessenek. Ezzel az államot is tehermentesítik, mert bár állami segítséggel, de magánúton tesznek félre pénzt. A saját vagyonukkal gazdálkodnak, és nem a közösbbe fizetnek be még többet. Sokféle nyugdíjcélú megtakarítási lehetőség létezik. A megfelelő megtakarítási termék kiválasztása előtt előre el kell döntenünk, hogy az időtáv és a likviditás milyen mértékben számít majd a megtakarítási forma kiválasztásában. Az állam háromféle nyugdíjcélú előtakarékosági megoldást támogat: az Önkéntes Befektetési Pénztár (ÖPT), a Nyugdíjelőtakarékosági számla (NYESZ) és az nyugdíjbiztosítások. Ezeknél minimum 10-20 éves távokban érdemes gondolkodni. A felhalmozott privát nyugdíjtőkét a nyugdíjkorhatár elérésekor lehet felvenni, bizonyos megkötésekkel korábban is hozzá lehet férni.

ÖNGONDOSKODÁS SZEREPE DÖNTÉSEINKBEN

Viselkedési gazdaságtan és döntéshozó tipológia

Öngondoskodás, azaz nyugdíjcélú megtakarítások (önkéntes nyugdíjpénztár, biztosítás, más megtakarítás stb.) jelent. Ezek közül könnyű kiválasztani, melyiket vagy melyikeket szeretnénk, hogy a jövőbeni elvárt nyugdíjszínvonalunkat biztosítsa (Havran, 2011). A döntések általában, például milyen “pénzügyi befektetési formát válasszunk” döntés esetében az ember ésszerűsége, preferenciái alapján való döntést nem lehet alátámasztani, ezt gazdaságpszichológiai kutatások is igazolják, mert az egyéb nem racionális megfontolások írják felül (Fodor, 2013). Kutatások kimutatták, hogy a racionális és ettől eltérő irracionális információk feldolgozása az agyféltekékkel áll kapcsolatban. A bal agyfélteke a tudatos, a domináns, a logikus, a racionális, az elemző, a pozitív gondolkodó, a jobb agyféltekének pedig a tudattalan működés feleltethető meg, az irracionális, érzelmi, negatív gondolkodás. A pozitív illetve negatív információ feldolgozási mód szilárd, bár befolyásolható személyiségvonás (Hámori, 1998). Az emberek többségénél a bal agyfélteke működése a

meghatározó, amely jellemzője a pozitív információfeldolgozás (Fodor, 2013). Pozitivitása abban rejlik, hogy bízunk, az események jó irányú kimenetelében éppen ezért nehezen viseli a krízishelyzeteket, amelyek veszélyeztetik pozitív világképét, elvárásait. A bal félteke jellemzője a módszeres, analitikus probléma megközelítés, a kutatás és listakészítés. A jobb félteke inkább a negatív információ feldolgozásra alkalmas, vagyis egy adott helyzetben várható végkifejletekkel játszik, elképzei a kimeneteleket, ezért egy adott helyzet bekövetkeztekor aktivizálódik inkább. Közgazdaságtani szempontból fontos, hogy kutatások igazolták, miszerint az egyéni preferenciarendszer alakításában is a jobb félteke a meghatározó. Problémamegoldás szempontjából a jobb félteke tapasztalatot gyűjt az egyes kimenetelekről. A döntéshozatalt tehát sokban befolyásolja, hogy az egyén döntéseiben mely agyféltekére támaszkodik. A döntéshozatal egy másik meghatározó tényezője, a döntéshozó határozottsága. A határozott ember gyorsabban dönt kevésbé határozott társánál.

Pénzügyi tudatosság szerepe döntéseinkben

A kutatás a közvetlen személyek jelenlegi és jövőbeni állapotára is irányul. Kíváncsiak vagyunk, hogy a válaszadókat mi irányítja az öngondoskodás döntésig, milyen szokások, folyamatok befolyásolták a döntését, pontosabban mi motiválta a vizsgált megtakarítási forma kiválasztása mellett. A kérdőíves kutatás segítségével megvizsgáltuk a válaszadókat viselkedésgazdasági alapok és faktoranalízis módszertanával, hogy milyen döntési lehetőségek állnak rendelkezésünkre a jövőben elvárt nyugdíjszínvonalal kapcsolatban. A kutatás vizsgálja, hogy az öngondoskodás, mint nyugdíjkiegészítő pillér mennyire kap szerepet ma a köztudatban és döntéseinkben, továbbá milyen lehetséges nyugdíjrendszert tartanak kívánatosnak a jövőben, miből fog állni a jövő nemzedéknek nyugdíja, hányan fognak dolgozni és hogyan a jövőben. A kutatás abból az alapvető feltételezésből indul ki, hogy az emberek a nyugdíjjal kapcsolatban félelemmel, bizonytalansággal gondolnak. Az előző fejezetek alapján belátható, hogy a felosztó-kirovó rendszer válságban van, így a nyugdíjrendszer II. pillére, az öngondoskodás napjainkban egyre nagyobb figyelmet kap. A döntéseink mögött lévő motivációk mélyebb megértéséhez a faktoranalízis statisztikai eljárás egyes részeit használtunk fel, mely napjainkban nagyon elterjedt számítógépes módszer a személyiség feltérképezésében (Sajtos - Mitev, 2007). A kérdőív adatainak feldolgozását és a statisztikai számításokat az SPSS szoftverrel végeztem tanszéki segítséggel. Az online kérdőíves kutatás 2017-ben történt. A válaszadók száma összesen 500 fő (n=500) volt. Alapvető kérdések, amire kerestük a válaszokat a nyugdíjrendszerek, nyugdíj célú megtakarítási formák és öngondoskodás, nyugdíjbiztonság tervezéséhez kapcsolódtak, mivel ezek az elemek, amik meghatározzák jövőbeni egzisztenciánk pénzügyi hátterét, vagyis az öngondoskodásunk mértékét. A kutatáson belül 3 csoportba lettek osztva a válaszok: 1. Nyugdíjrendszerekről ismeret (kötelező, önkéntes); 2. Pénzügyi előtervezés (megtakarítások különböző jellemzői); 3. Öngondoskodás szerepe (személyiség feltérképezése). A fenti három csoportot a kvalitatív kutatás külön elemzi. A három csoportot számos statisztikai értékelésnek vetettük alá, mint például átlagok, gyakoriság, keresztábra. Jelen tanulmányban csak az állami nyugdíj és az öngondoskodás szerepét vizsgáljuk meg. A kérdőív kérdéseire adott válaszok alapján a válaszadók alapvetően tájékozottak a nyugdíjrendszerrel kapcsolatban, de a jelenlegi állami nyugdíjrendszert a válaszadók 92,2% nem tartja stabilnak. Ezzel szemben a nyugdíjcélú elő-takarékoságban inkább bíznak, a válaszadók 65,2% igen válasza alapján. Nyugdíjbiztosítással válaszadók közül csak 15,6% rendelkezik, addig nyugdíj elő-takarékoság valamilyen formájával a válaszadók 96,2% rendelkezik. Az eredményekből is igazolni látszik, hogy a pénzügyi megtakarítások fontosak a válaszadóknak. A 29-48 év közöttieknek fontos az előtakarékoskodás. Keresztábrás elemzés segítségével további belső összefüggések látható, mint például a nyugdíj előtakarékoskodás optimizmus szerepe között. A nyugdíj elő takarékoság az optimista férfiak számára fontosabb a nagyobb 324 igen válaszok miatt, mint a hasonló tulajdonságú nők számára.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az időskori megélhetés, a nyugdíjas társadalom biztonságérzetének megőrzése kiemelt társadalmi érdek. A legtöbb Európai Unió országban az állami rendszerek központi szerepet töltenek be abban, hogy ésszerű mértékben lehetővé tegyék az emberek számára, hogy fenntartsák életszínvonalukat aktív éveikben, és a nyugdíjba vonulásukat követően is. A tagállamok nyugdíjpolitikái előtt álló kihívás, hogy olyan rendszereket hozzanak létre, amelyek hosszú-távon pénzügyileg fenntarthatók és eleget tegyenek a nyugdíjrendszerek alapvető céljának nevezetesen, hogy megfelelő jövedelmet és életszínvonalat tegyenek lehetővé az idős embereknek, valamint biztosítsák gazdasági függetlenségüket. Olyan intézményrendszert hozzanak létre, amely hosszú-távon képes megteremteni a kellő fedezetet a nyugdíjas társadalom biztonságának megteremtéséhez. A jelenlegi nyugdíjrendszer a társadalom nagyfokú elöregedése miatt, és az előrejelzések alapján az aktív keresők és nyugdíjasok arányának drasztikusan változása nagy valószínűséggel a jövőben társadalmi, gazdasági és egyéb problémákat fog okozni globálisan és hazánkban is. A szakemberek a vegyes rendszer mellett érvelnek, de nincs még elfogadott koncepció, amit mindenki jónak látna. Az állami nyugdíj kötelező jellege miatt választási lehetőség nincs. A szakirodalmi feldolgozás és a kutatás alapján nem tudtuk biztosan igazolni, hogy anyagi jólét nélkül is lehet harmonikus öregség és nyugdíjbiztonság, de azt sikerült megvilágítani, hogy a jelenlegi életszínvonalunk nyugdíjas korunkban való fenntartásához szükséges magunkról valamilyen pénzügyi formában a jövőben gondoskodni. Erre három államilag támogatott lehetőségünk már adódik, a választás rajtunk múlik, hogy melyiket vagy melyikeket választjuk. A nyugdíjcélú megtakarítási lehetőségeknél alapvetően jövedelmünk mértéke és emocionális döntéseink határozzák meg, melyik megtakarítási formát vagy formákat választunk.

Irodalomjegyzék

- [1] Arisztotelész (2006): Lélektanfilozófiai írások (Aristotle's De Anima). Budapest: Akadémiai Kiadó. pp. 1-254.
- [2] Angus, S. Deaton (2017): A nagy szökés - Egészség, gazdagság, és az egyenlőtlenségek eredete, Corvina Kiadó, pp. 1-414.
- [3] Augusztinovics, Mária (2014): Egy értelmes nyugdíjrendszer. Közgazdasági Szemle LXI. évf., 2014. október. Válogatás az elmúlt évtizedek írásaiból. pp. 1219-1239.
- [4] Cardano, Gerolamo (2014): Életem. Budapest: Gondolat Könyvkiadó. pp. 1-280.
- [5] Cicero, Marcus Tullius (1987): Az öregségről / A barátságról. Fordította: Szabó György. Budapest: Kriterion Könyvkiadó. pp. 1-148.
- [6] Demográfiai portré 2015. Monostori Judit - Őri Péter - Spéder Zsolt (2015) (szerk.): Budapest: KSH NKI. pp. 1-241.
- [7] European Commission: The 2018 Ageing Report: Underlying Assumptions and Projection Methodologies. Underlying Assumptions & Projection Methodologies INSTITUTIONAL PAPER 065 | NOVEMBER 2017. pp. 1-240.
- [8] Fodor, László (2013): Gazdaságpszichológia. Noran Libro Kiadó. Budapest. pp.1-494.
- [9] Iván, László (2004): Az öregedés élettani és társadalmi jelenségei. Az öregedés aktuális kérdései. Budapest: Magyar Tudomány, A Magyar Tudományos Akadémia lapja 2002/4.
- [10] Hans, Rosling - Ole, Rosling - Anna, Rosling Rönnlund (2018): Tények. Budapest: Libri Könyvkiadó, 2018. pp. 1-300.

- [11] Havran, Dániel (2011): Nyugdíjrendszerek: magán vagy állami? Nyugdíjparadigma-irányzatok a finanszírozás szemszögéből. Hitelintézeti Szemle 1. pp. 48-60.
- [12] Hámori, Balázs. (1998): Érzelemgazdaságtan. Kossuth Kiadó. Budapest. pp. 16-20.
- [13] Holtzer, Péter (szerk.) (2010): Jelentés. A nyugdíj és időskor kerekasztal tevékenységéről. MEH. NYIKA. pp. 1-452.
- [14] Matits, Ágnes (2016): Az állam és az egyén felelőssége az időskori jövedelem biztosításában. Simonovits 70, Társadalom- és természettudományi írások Arkhimédész-től az időskori jövedelmekig. Budapest: MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet. pp. 195-199.
- [15] Novoszáth, Péter (2014): A társadalombiztosítás pénzügyei. Nemzeti Közszolgálati és Tankönyv Kiadó. pp. 1-244.
- [16] Novoszáth, Péter (2017): A társadalombiztosítás pénzügyeivel kapcsolatos rendszerek átalakítása Magyarországon. Budapest: Új magyar közigazgatás, 10. évf. Klnsz. / 2017. pp. 8-18.
- [17] NYIKA (2010): Jelentés a Nyugdíj és Időskor Kerekasztal tevékenységéről. Budapest, 2010. pp. 1-400.
- [18] Petrarca, Francesco (1999): Kétségeim titkos küzdelme. Szeged: Lazi Könyvkiadó. pp. 1-158.
- [19] Platón (1989): Az állam. Budapest: Gondolat Könyvkiadó. pp. 1-468.
- [20] Richard, H. Thaler – Cass, R. Sunstein (2011): Nudge- Jobb döntések egészségről, pénzről és boldogságról - A pénzügyi válság után. Manager Könyvkiadó. pp. 1-263.
- [21] Richard, H. Thaler (2016): Rendbontók. A viselkedési közgazdaságtan térnyerése. Budapest: HVG könyvek. pp. 1-500.
- [22] Sajtos, László – Mitev, Ariel (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Budapest. Alinea Kiadó. pp. 1-404.
- [23] Samuelson, P. Anthony (1958): An Exact Consumption-Loan Model of Interest with or without the Social Contrivance of Money. Journal of Political Economy, Vol. 66., pp. 467-482.
- [24] Seneca, Lucius Annaeus (2001): Erkölcsi levelek. Fordította: Kurucz Ágnes. Budapest: Kossuth Könyvkiadó. pp. 1-228.
- [25] Simone de Beauvoir (1972): Az öregség. Budapest: Európa Könyvkiadó. pp. 1-862.
- [26] Simonovits, András (2002): Nyugdíjrendszerek: tények és modellek. Budapest: Typotex Kiadó. pp. 1-300.
- [27] Andrew Steptoe - Angus Deaton - Arthur A. Stone (2015): Subjective Wellbeing, Health, and ageing. The Lancet, 385 (9968). pp. 640-648.
- [28] United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). World Population. Prospects: The 2015 Revision, Volume I: Comprehensive Tables (ST/ESA/SER.A/379). pp. 1-372.
- [29] Mahmoud A. Wahba - Lawrence G. Bridwell (1976): Maslow reconsidered: A review of research on the need hierarchy theory. Organizational Behavior and Human Performance, 15(2). pp. 212-240.